XXXI CURSET

jornadas internacionales sobre la intervención en el patrimonio arquitectónico

centros históricos y vida contemporánea

barcelona / 11-14 diciembre 2008

www.coac.net/enzona/curset/

patrocinadores >

Generalitat de Catalunya

Diputació Barcelona xarxa de municipis

Ajuntament de Barcelona

Àrea Metropolitana de Barcelona Banco mundial de Municipios

INCASÒL Institut Català del Sòl

Cooperativa d'Arquitectes Josep Capell

URCOTEX

RÈCOP

Trac

Sapic

Freyssinet

ARQUITECTOS PARA LA GESTIÓN Y LA INTERVENCIÓN EN EL PATRIMONIO ARQUITECTÓNICO

Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

Jornades
Internacionals sobre la intervenció en el Patrimoni Arquitectònic
Barcelona, 11/14 desembre 2008
Centres històrics i vida contemporània

El debat sobre el planejament i gestió dels Centres Històrics, els perills del seu deteriorament fisico-funcional i les formes d'intervenció sobre els seus edificis i espais públics, es manté permanentment obert. Sense cap dubte, podem dir que s'ha millorat molt des de la primera generació de catàlegs i de plans especials de patrimoni redactats al principi de la Transició que, si bé van aconseguir ampliar perceptiblement la idea de l'espai-temps del patrimoni històric, van trobar moltes dificultats en la seva implementació. Aquestes no han radicat en els objectius a aconseguir o en els mitjans proposats sinó en les debilitats de la gestió i posada en marxa. A diferència d'altres camps relacionats com l'arxivística, l'arqueologia, la museologia o el planejament general, que han desenvolupat unes pràctiques, uns espais i uns equipaments propis, la protecció i la intervenció sobre el patrimoni, i molt especialment sobre, el patrimoni "difús" –l'arquitectura que conforma majoritàriament el paisatge urbà històric- encara troba esculls per a un desplegament eficaç. Si passa a les grans ciutats, a nivell dels centres urbans de menor escala la dificultat augmenta i es planteja un veritable divorci entre l'activitat de protecció i les intervencions sobre els nuclis o edificis singulars.

La discontinuïtat entre l'estudi i la redacció dels catàlegs i plans especials i la seva gestió concreta, la manca de canals de comunicació entre els redactors, els equips tècnics dels ajuntaments i el teixit socio-econòmic, i la poca atenció als problemes específics dels centres històrics en les escoles d'arquitectura són alguns dels problemes amb què ens trobem. Paradoxalment, aquestes deficiències a la base no obstaculitzen que algunes experiències considerades exitoses a Catalunya i Espanya comencen a ser "exportades" i preses com a exemple sense una pertinent reflexió crítica.

Contra l'ús merament turístic i l'elitització dels centres històrics, compartim la voluntat que aquests han de formar part del territori productiu de la ciutat sense que comporti la seva integració al mateix circuit immobiliari que inclou altres àrees, naturalment, més dinàmiques de la ciutat. S'ha d'entendre que el potencial irrepetible de coneixements tècnics, culturals i estètics que es resumeixen en un centre històric, no pot ser simplificat i requereix temps i recursos. És necessari, per tant, descobrir constants, filiacions, mutacions i ruptures, i fer compatibles l'ampliació del concepte de patrimoni i els mitjans de protecció i tutela amb les necessitats de vida futura que experimenten també els centres històrics. Aquests dies veurem plans i obres que considerem representatius de diferents posicions, des de la reconstrucció d'un edifici antic fins als diferents nivells d'hibridització entre el nou i el vell, exemples que ens mostren diferents maneres d' entendre el *genius loci* i la vida contemporània en el centre històric. Esperem que la participació d'especialistes de camps del coneixement i de la pràctica tan diferents com la història, l'arquitectura, la gestió urbanística, la protecció del patrimoni construït, la tècnica, la sociologia o la política contribueixi a enfortir els fonaments teòrics de futures actuacions.

Fernando Álvarez Prozorovich
Director XXXI Curset

Fernando Alvarez Prozorovich,

Doctor Arquitecte (ETSAB, 1991)

És professor titular d'Història de l'Art i de l'Arquitectura II i III, i membre del tribunal de Projecte Final de Carrera Soldevila-Mañá-Alvarez-Labastida (ETSAB-UPC).

Ha estat professor de les assignatures Teoria de la Restauració i Casos d'Estudi de la Línia de Restauració Arquitectònica de l'ETSAB, i del Màster de Restauració de Monuments de la Universitat Politècnica de Catalunya. En l'actualitat col·labora en temes de la seva especialitat en diferents programes de Doctorat i de Màster del Departament de Composició Arquitectónica i del Departament de Projectes de la Escola Superior d'Arquitectura (Barcelona) i de la Universitat Pablo de Olavide (Sevilla). Ha impartit conferències en diferents ciutats europees i llatino-americanes.

Ha treballat en els estudis James Cubitt, Fello Atkinson and Partners (Londres, 1981-3), Salvador Tarragó (Barcelona,1983-5), Arata Isozaki (Barcelona,1989-90), fins que al 1991 funda el seu estudi a Barcelona. Entre els seus treballs professionals, cal destacar diferents plans especials de protecció de patrimoni arquitectònic, arqueològic i natural, concursos, aixecaments i altres estudis de monuments realitzats per encàrrec d' institucions públiques a Catalunya, Aragó, València, Galícia i Castilla-León. Tanmateix va restaurar la casa La Ricarda d'Antonio Bonet (El Prat, Barcelona) amb Jordi Roig.

Coautor dels llibres: "*La Ricarda*" (Barcelona, 1996), "*Antonio Bonet 1913-1989*" (Barcelona, 1996) "*Bonet Castellana*" (Barcelona, 1999), "*Antonio Bonet. El Poblat Hifrensa*" (Tarragona, 2005) "*Julián García Núñez*" (Buenos Aires, 2005), "*Arquitecturas desplazadas. Arquitecturas del exilio español*" (Madrid, 2007). Es autor de diferents articles a les revistes *Oculum*, *Quaderns, DC*, *DPA*, *Tectónica, Plan Llibre,* i *Documenta*, entre d'altres.

Ha rebut el Premi a la "millor publicació" a la *Tercera Bienal Iberoamericana de Arquitectura e Ingeniería Civil* (Santiago de Xile,2002) pel llibre "*Bonet Castellana*" (editat amb Jordi Roig) i el Premi de la Crítica al "millor catàleg-llibre" al Congrés de la UIA (Torino, 2008) pel llibre "*Arquitecturas desplazadas. Arquitecturas del exilio español*"(editat per Henry Vicente). És director de la revista electrònica- Portal *Historia en Obres*: Http://recerca.upc.edu/historiaenobres i membre del Consell Editorial del Portal *Vitruvius*.

Desembre 2008.-

Jornades
Internacionals sobre la intervenció en el Patrimoni Arquitectònic
Barcelona, 11/14 desembre 2008
Centres històrics i vida contemporània

DIJOUS 11 DE DESEMBRE 2008

(Sala d'actes del COAC, pl. Nova 5. Barcelona)

TÈCNIQUES D'AIXECAMENT I REPRESENTACIÓ

9:30 Alçat de barris: captació, explotació y distribució d´ortoimatges de façanes.
Ricard González Almuzara, director d´INFRAPLAN,enginyeria del territori.

10:00 Models 3D amb làsser-escaner de tèixits i edificis històrics.
Pilar García Almirall. Laboratori de modelització virtual de la ciutat (LMVC) de l'ETSA Barcelona.

10:30 PAUSA-CAFÈ

11:00 **INAUGURACIÓ DEL CURSET**
Joan Ganyet i Solé, director general d'Arquitectura i Paisatge del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.
Montserrat Giné i Macià, presidenta de la Demarcació de Lleida del COAC
Rosa M. Cánovas i Göller, presidenta de l'AADIPA .
Fernando Álvarez Prozorovich, director del XXXI Curset.

METODOLOGIES D'ESTUDI

12:00 De l'anàlisi al projecte d'intervenció en els centres històrics catalans.
Salvador Tarragó i Cid, arquitecte, director del Màster de Restauració de Monuments d´Arquitectura (UPC).

12:30 Pobles
Josep Fuses i Comalada, Fuses i Viader arquitectes.

13:00 La materialitat de la rehabilitació: lectura de l'arquitectura de nuclis rurals.
Josep Giner i Olcina, arquitecte, professor del Departament de composició Arquitectònica (UPC).

13:30 **DEBAT 1:**
Els canvis instrumentals en relació a la capacitat d'anàlisi i d'intervenció.
R. González, P. García, S. Tarragó, J. Fuses. J. Giner i **Margarita Costa i Trost**, arquitecta professora de l'ETSA Barcelona.
Moderador: **Ferran Sagarra i Trias,** arquitecte director de l'ETSA Barcelona (UPC).

PLANEJAMENT

16:00 Inventaris i Catàlegs al servei del planejament. El treball de la Diputació de Barcelona.
Raquel Lacuesta i Contreras, historiadora, cap de la Secció Tècnica de Investigació, Catalogació i Difusió del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL) de la Diputació de Barcelona**.**

16:30 Les Eres de **Salàs de Pallars.**
Ramon Maria Puig Andreu, arquitecte

17:00 El desenvolupament urbanístic com a modificació del construït: EL Pla general de **Tortosa**.
Sebastià Jornet i Forner, arquitecte, professor del Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori (UPC).

17:30 El pla pel centre històric. Tres requisits/claus: Estratègic -integrat-continu. El cas de **Gènova** .
Bruno Gabrielli, president del comitè Científic de la Associació Nacional dels Nuclis Històrics d'Italia.

18:00 PAUSA-CAFÈ

18:30 La intervenció urbanística en el centre històric de Dalt de la Vila a **Badalona**. Entre l'historicisme i la modernitat.
Rosa Sadurní Brugat, arquitecta, gerent tècnic del nucli històric de Dalt de la Vila.

19:00 Polítiques Ciutadanes i Rehabilitació.
Itziar González i Virós, arquitecta, regidora del Districte Ciutat Vella de **Barcelona.**

19:30 El Programa de barris i àrees urbanes d'atenció especial: balanç.
Oriol Nel.lo i Colom secretari per a la Planificació Territorial de la Generalitat de **Catalunya**.

20:00 Noves propostes de rehabilitació urbana a Saragossa.
Juan Rubio del Val, arquitecte de la Societat Municipal de Rehabilitació urbana de **Zaragoza.**

20:30 Trasllat a peu a l'Ateneu Barcelonès (c. de la Canuda, 6)

20:45 **Visita i sopar-refrigeri oficial**.
Oriol Bohigas i Guardiola, arquitecte, president de l'Ateneu Barcelonès.
Jordi Ludevid i Anglada, degà del COAC.
Mateu Barba i Teixidor, arquitecte coautor amb Manuel Brullet del projecte de reforma i adequació de l'edifici

DIVENDRES 12 DE DESEMBRE 2008

(Sala d'actes del COAC, pl. Nova 5. Barcelona)

VALORS HISTÒRICS I FUNCIONALIZACIÓ

9:30 Límits, llindars i entorn
José Castillo Ruiz, professor titular d'Història de l'Art de la Universidad de Granada.

10:00 Color i Restauro a la Ciutat Històrica: el cas portuguès.
Jose Aguiar, Professor de Conservació i Rehabilitació de la FA- UTL.

10:30 La materialitat de la rehabilitació: la lectura de l'arquitectura residencial del segle XIX.
Antoni Paricio Casademunt, arquitecte, professor del Departament de Construccions Arquitectòniques I (UPC).

11:00 Programa LOCUS: accessibilitat i patrimoni urbà
Miquel Usandizaga Calpasoro i Marta Bordas Eddy, coordinadors IP Locus, ETSA Vallès (UPC).

11:30 PAUSA-CAFÈ

12:00 Infraestructura, espai públic i arquitectura històrica. El cas de Figueres.
Joan Falgueras i Font, arquitecte.
12:30 Plans i projectes per al nucli històric de **Pamplona**: apertura y regeneració.
Oscar Mongay Jiménez, Oscar Mongay i Mayte Mariezcurrena**,** arquitectes.
13:00 Intervenció i millora en l'espai públic històric a **Catalunya.**
Andreu Barbat i Hernández, Marc Manzano i Saló, Jordi Segura i Torres, arquitectes del Servei de Conservació i Millora del Patrimoni de la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge.

13:30 **DEBAT 2:**
El nucli històric com objecte de consum i lloc de producció: És possible conciliar la incorporació de dispositius funcionals moderns amb la conservació de l´ambient històric?
M. Usandizaga, J. Falgueras, O. Mongay, M. Manzano, **Sandra Bestraten Castells,** arquitecta, professora a l'ETSA Barcelona (UPC).
Moderador: Francesc Labastida i Azemar, arquitecte.

EXPERIÈNCIES DE GESTIÓ

16:00 L'escenari urbà i el patrimoni històric, el PEIPU de **Sabadell.**
Manuel Somoza Barreiro, arquitecte, director de l'àrea d'Urbanisme de l'Ajuntament de Sabadell.
16:30 1992-2008 De la protecció a la gestió, o de la ficció a la realitat.
Javier Fernández Muñoz, cap de servei de la Oficina de la Ciudad Histórica y Rehabilitación de **Santiago de Compostel ła** (OCiHR).
17:00 Rehabilitació en el Casc Històric de Vitoria- Gasteiz: el cas de l´Agencia municipal de Renovació.
Paulino Medina, arquitecte del Centre Històric.

17:30 PAUSA-CAFÈ

18:00 Els dispositius de gestió i valorització del patrimoni. França: Prescripcions paisatgistíques i arquitectòniques per a la protecció dels pobles del **Canigó**.
Asun Navarro Gracia, arquitecta consell al CAUEPO, França.
18:30 La intervenció en un centre històric declarat Bé d'interès cultural. El cas de **Cardona.**
Brígida Manau Vila, Coordinadora de l'Oficina del Nucli Antic de Cardona.
19:00 Conciliar modernitat i memòria: la protecció del barri de la Croix-Rousse a **Lyon.**
Jean Yves Quay, arquitecte

19:45 **DEBAT 3**
Els instruments de gestió i l'activitat dels agents socials en relació al patrimoni. Pot un centre històric tornar a ser un lloc de producció i no merament un lloc turístic?
M. Somoza, J. Fernandez, P. Medina, A. Navarro, B. Manau, JY Quay.
Moderador: **Rosa M. Cànovas i Göller**, arquitecta, cap de llicències, Patrimoni arquitectònic i habitatge de l'Ajuntament de Girona.

DISSABTE 13 DE DESEMBRE 2008

(Sala d'actes del COAC, pl. Nova 5. Barcelona)

OPCIONS PROJECTUALS

9:30 Opcions projectuals als centres històrics.
Víctor Pérez Escolano, arquitecte, catedràtic de la Universitat de Sevilla.

10:15 Rehabilitació de la Casa Palacio del Condestable. **Pamplona.**
Fernando Tabuenca, Tabuenca & Leache arquitectos.

11:00 Edifici Leonel e Terraços de Bragança, **Lisboa.**
Miguel Nery de Oliveira, arquitecte coordinador de projectes de l'estudi d'**Alvaro Siza.**

11:45 PAUSA-CAFÈ

12:15 Present Continu. Obres a Santiago de Compotel.la.
Víctor López-Cotelo, arquitecte, catedràtic de restauració a la Universitat tècnica de Munich.

13:00 Habitatge i patrimoni. Rehabilitació de cinc habitatges i un local, Barri del Pópulo, **Cádiz.**
José Morales, MGM Morales de Giles arquitectes, professor a l´ETSA Sevilla.

13:45 **DEBAT 4**
El *genius loci,* encara es viu? Què s'ha d'entendre per allò permanent al centre històric?
V. Pérez, F. Tabuenca, J. Leache, M. Nery, V. López-Cotelo, J. Morales.
Moderador: Enric Granell i Trías, arquitecte, professor a l'ETSA Barcelona (UPC).

16:00 Intervencions en el patrimoni modern i contemporani de la **Suïssa occidental** (1990-2005)
Franz Graf, arquitecte, professor USI/EPFL.

16:45 Davant de la catedral de **Tortosa** i...
Elías Torres Tur, arquitecte, professor a l'ETSA Barcelona (UPC).

17:30 El projecte dels Corrals de Vírgenes-Tromperos, **Sevilla.**
Fernando Carrascal Calle, arquitecte, Fernando Carrascal / José María Fernández de la Puente arquitectos.

18:00 PAUSA-CAFÈ

18:30 Estratègies per a la "bona forma" de la ciutat històrica: Plans i projectes a **Gijón** i **Oviedo.**
Jorge Palomero Ferrer, arquitecte.

19:45 Afers Públics. Intervencions al centre històric de Split , **Croàcia.**
Sasa Begovic, Marko Dabrovic, 3LHD arquitects.

20:30 **DEBAT 5:**
La relació entre temps diferents a l'obra de restauració: Modern sobre, dintre o al costat de l'Antic? S'ha de tensar la relació en termes espaials i/o formals?
F. Graf, E. Torres, F. Carrascal, F. Pol, S. Begovic, M. Dabrovic.
Moderador: Fernando Álvarez Prozorovih, director del XXXI Curset.

DIUMENGE 14 DE DESEMBRE 2008

EL NUCLI ANTIC DE SARRIÀ (BARCELONA)

9:30 **Casa Orlandai** (C. Jaume Piquet, 23)
Visita exposició "Sarrià. El nucli històric"
Criteris per a la Intervenció al Centre històric de Sarrià
Rosa Escala i Moyés, **Jordi Sardá i Ferrán**, arquitectes autors del treball.
Rehabilitació de la Casa Orlandai com a Centre Cívic
Carme Ribas i Seix, **Pere Joan Ravetllat i Mira**, arquitectes autors del projecte.

11:15 Recorregut pel **sector sud del nucli històric.**

12:00 **Casa de la Vila** (Pl. Consell de la Vila 7)
Benvinguda a càrrec de **Sara Jaurrieta,** regidora del districte de Sarrià -Sant Gervasi

PAUSA-CAFÉ

Visita

12:45 Recorregut pel **sector nord del nucli històric.**

13:45 **Can Ponsic** (C. Dominguez Miralles, 1).
Visita i concert de cloenda a càrrec de l'Escola Municipal de Musica de Can Ponsic.

Jornades Internacionals sobre la intervenció en el Patrimoni Arquitectònic

Barcelona, 11/14 desembre 2008

Centres històrics i vida contemporània

- **Alçat de barris: captació, explotació y distribució d´ortoimatges de façanes.**

Ricard González Almuzara,
Director d' INFRAPLAN – Enginyeria del Territori
Professor Màster SIT UdG
Secretari del Col·legi Oficial d'Enginyers Tècnics en Topografia
Membre de la Comissió Tècnica en Geoinformació del Govern de la Generalitat de Catalunya.

Abstract

Un país s'ha de saber descriure a si mateix d'acord a l'anàlisi que se'n vol fer i a les decisions que s'hi volen prendre. És obvi doncs, dins d'aquesta afirmació, que les tècniques juguen un paper expectant, en el benentès que per articular un discurs vàlid no han de ser ignorades ni sobre dimensionades, sinó considerades en virtut d'allò que són: eines que han de ser triades per facilitar-nos la feina. Estem d'acord per tant que és la voluntat de ser i no la tècnica el vehicle per arribar a un consens amb el que descriure on som, com som i què contenim.

A la pràctica les disciplines motor de la societat gaudeixen d'aquest consens, d'un lloc comú des d'on entendre's i construir. Traduït a un univers tècnic això és disposar de plecs d'especificacions tècniques amb els que treballar amb coherència, continuïtat i homogeneïtat.

En aquesta presentació es vol mostrar un cas pràctic de model de dades per a nuclis històrics, fruit d'un plec tècnic que considera la captació, l'explotació i la distribució de dades i que s'integra dins d'un projecte de representació de ciutat: l'Estat Actual de Façanes del Barri Vell de Girona, 4000 metres lineals de façanes ortoprojectades i estructurades en servidors que donen accés gratuït via web a qualsevol persona que en vulgui fer ús.

Paraules clau

Model de dades / Plec d'especificacions tècniques / Estat actual de façanes

Curriculum Vitae

Des del 1997 he participat en més de 40 projectes d´aixecament i inventariat de patrimoni històric i monumental. El tracte i assessorament a institucions estatals i europees m'han dut al llarg d'aquests anys a proposar i emprar diferents tècniques, d'acord als recursos disponibles i a la usabilitat del model de dades. L'ortoimatge de façanes l'he aplicat a més de 10.000 metres lineals de paraments i façanes.

XXXI Curset
Jornades Internacionals sobre la intervenció en el Patrimoni Arquitectònic
Barcelona, 11-14 desembre 2008
Centres històrics i vida contemporània

TÍTOL PONÈNCIA Models 3D amb làser escànner de teixits i edificis històrics.

PONENT/S Pilar Garcia Almirall

ADREÇA PROFESSIONAL

Adreça **Diagonal 649**

Ciutat / Província Barcelona **C.P** 08028

País

Tel. 93 4015873 **Fax** 93 3330960 **e-mail** pilar.garcia-almirall@upc.edu

PRESENTACIÓ DEL PONENT Relació amb el tema presentat (màxim 5 línies)

He realitzat una extensa activitat investigadora que m'ha servit per obrir el camp tecnològic al mon de l'arquitecte, *Tècniques de SIG en l'anàlisi i avaluació del territori*, essent responsable de diferents assignatures de Sistemes d'Informació Geogràfica aplicats als estudis urbans i a la Gestió i Valoració Urbana. Actualment sotsdirectora del CER CPSV i Directora del Laboratori de Modelització Virtual de la Ciutat, de la ETSAB que incorpora Investigadors dels departaments CAI i EGAI.

ABSTRACT Resum de la ponència (INCLOURE PARAULES CLAU)

L'avenç metodològic i tecnològic en la construcció d'aixecaments digitals en núvol de punts, d'elements arquitectònics i urbans, navegables de forma interactiva i d'alta precisió mètrica, són una excel·lent basa en l'estudi del patrimoni construït. La presa de dades amb laser escàner, constitueix també una eina de visualització de la morfologia, que permet la generació de façanes, de plànols i altres documents digitals del patrimoni, aptes per a d'estudi de teixits històrics.

Laser Scanner, Heritage, historic centers, Digital Documentation, GIS, 3D, Orthoimage,

Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

C.V. (màx. 1 DINA4)

NOM Pilar Garcia Almirall

E-MAIL pilar.garcia-almirall@upc.edu

PROFESSIÓ Dra Arquitecte

NACIONALITAT Espanyola

CÀRREC Director de recerca

ACTIVITAT PROFESSIONAL (DARRERS 5 ANYS)

ACTIVITAT ACADÈMICA

ACTIVITAT EDITORIAL

L'activitat professional la ha realitzat en el si del Centre Específic de Recerca de la UPC Centre de Política de Sòl i Valoracions actuant com a directora del Laboratori de Modelització Virtual de la Ciutat, Laboratori de recerca de l'ETSAB vinculat als departaments de Construccions Arquitectòniques I i Expressió Gràfica a l'Arquitectura I. Ha impulsat una important activitat investigadora, que ha consistit en:

- Obrir una nova línia de recerca (*Tècniques de SIG en l'anàlisi i avaluació del territori)*
- Dirigir, coordinar i realitzar projectes d'investigació[1]
- Impulsar nous camps de recerca i innovació tecnològica amb l'empresa.
- Incorporar tecnologies d'informació en coneixement de la societat i la ciutat

Com **activitat acadèmica** ha ideat nous continguts docents vinculats a l'àrea de coneixements amb la incorporació de noves tecnologies a l'àmbit professional.

- Obre el camp tecnològic al mon de l'arquitecte essent responsable de l'assignatura com Sistemes d'Informació Geogràfica aplicats a la Gestió i Valoració Urbana.
- Dirigeix i coordina continguts de Doctorat en SIG dins el Programa de Doctorat en Gestió i Valoració Urbana
- Participa en diferents accions internacionals de mobilitat de personal docent *ERASMUS*
- Imparteix assignatures de Doctorat relatives a la formació espacial del mercat de l'habitatge, caracterització i avaluació de l'estoc edificat, principis mètodes i procediments de valoració urbana. Dirigeix i tutoritza Tesines de Master Universitari i Doctorat en Gestió i Valoració Urbana
- Responsable de L'assignatura Estudis Urbans amb tecnologies SIG.

En **l'activitat editorial** recent vinculada a la conferencia destaquen els articles:

García Almirall, Pilar; Marambio, Alejandro; Casals, J. ***SIG y escáner láser como soporte al plan especial del conjunto histórico de Cadaqués*** .Revista AUTOCAD Magazine nº 117 pp18 a 23. data 10- 2008. Edimicros S.L. Barcelona

Roca, Josep; García Almirall, Pilar; Redondo Ernest; Marambio, Alex **Modelos urbanos de nubes de puntos: Tossa de Mar** Revista AUTOCAD Magazine nº 116 pp16 a 23. data 8- 2008. Edimicros S.L. Barcelona.

[1] En els darrers 5 anys, participa en:

18projectes competitius d'entre els quals 7 com a responsable/directora ; 3 com a coodirectora; 8 internacionals.

19 projectes no competitius amb entitats i grans empreses d'entre els quals 5 com a responsable/directora ; 11 com a coodirectora.

12 articles avaluats

15 Llibres o capítols de llibre

25 intervencions en congressos dels quals 16 son d'abast internacional

XXXI Curset Jornades Internacionals sobre la intervenció en el patrimoni arquitectònic :
"CENTRES HISTÒRICS I VIDA CONTEMPORÀNIA".

Models 3D amb làser escànner de teixits i edificis històrics

Universitat Politècnica de Catalunya
Laboratori de Modelització Virtual de la Ciutat

Barcelona 2008

Pilar García Almirall

Diagonal 649 -1. 08012 BCN. 934011933. **web**: www.upc.edu/cpsv. **email**: upc.lmvc@gmail.com

Una reflexió prèvia

- Són molt i diversos els valors dels edificis que constitueixen el nostre patrimoni arquitectònic. Com transmetre aquests "Monuments" amb tota la riquesa i autenticitat a les generacions futures?

– Cal un coneixement exhaustiu de l'edificació: el seu valor arquitectònic, històric, social, simbòlic … i més. Això requereix de:
  - Documentar el conjunt arquitectònic (Identificar, inventariar, l'aixecament de l' edifici, la representació gràfica, mètrica, imatge digital, simulació visual,..
  - Estudiar fonts de informació (Arxius, biblioteques, centres de documentació…
  - Interpretar i ordenar la informació en una memòria històrica (fitxa de catàleg...)
  - Protegir o restaurar el bé:
    – Vetllar per a la protecció (documentar i valoritzar el be)
    – Fer possible l'ús i gaudir del espai arquitectònic
    – Transmetre, compartir, fer perviviure l'arquitectura en el nou context social

- Existeixen tecnologies avançades amb capacitat d'ubicar, documentar, visualitzar i universalitzar els espais i edificis patrimoni arquitectònic.

- En l'any 2000 arranca el LMVC amb el propòsit d'investigar, produir nous coneixements, i millorar la comprensió en l'àmbit científic i tècnic del tema

lmvc

tecnología
solucions

projecte

crédits

Qui som?

El Laboratori de Modelització Virtual de la Ciutat (LMVC), neix per iniciativa d'un Centre Específic de Recerca - CPSV. UPC- impulsat pels Departaments de Construccions Arquitectòniques I, i Expressió Gràfica Arquitectònica I i l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura ETSAB.

Per tal d'integrar les noves tecnologies en l'àmbit de formació i recerca universitària. Tecnologies SIG, modelat 3D, dispositius làser scaner, remote sensing… en el camp de la planificació, estudi visualització de la realitat arquitectònica i urbana o de noves propostes sobre la ciutat. En síntesi, l'estudi de la ciutat i del patrimoni arquitectònic virtual.

Col.labora amb el Centre de Realitat Virtual (CRV) de la UPC, del que representa la divisió especialitzada en arquitectura, urbanisme i ordenació del territori

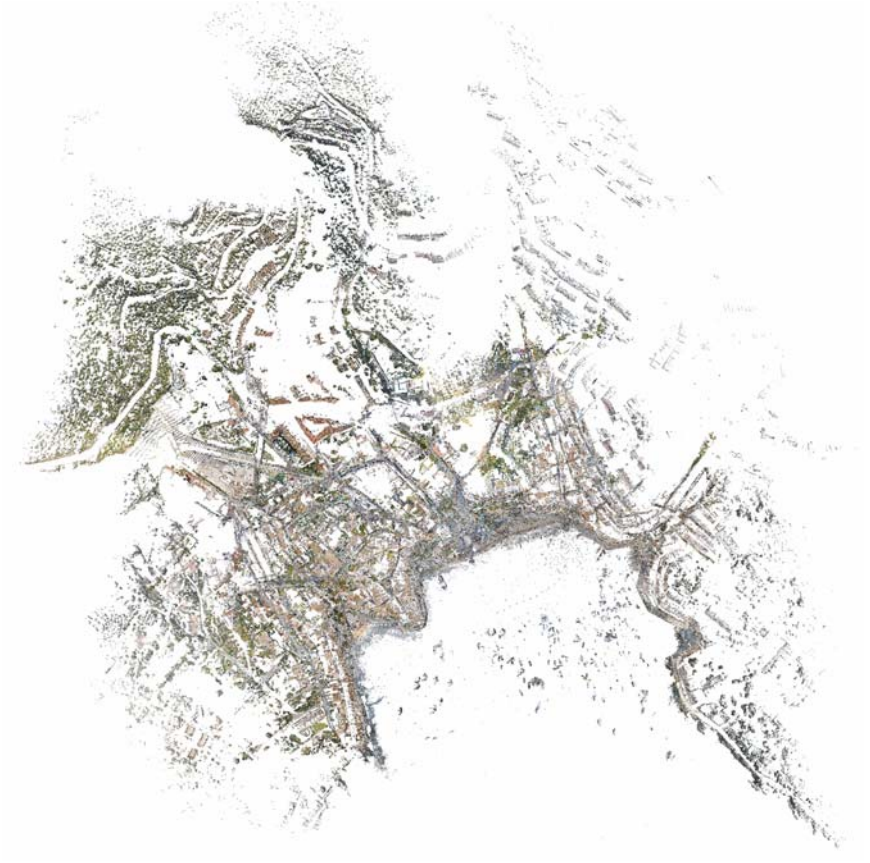
Diagonal 649 -1. 08012 BCN. 934011933. **web**: www.upc.edu/cpsv. **email**: upc.lmvc@gmail.com

lmvc

tecnología
solucions

projecte

crédits

Diagonal 649 -1. 08012 BCN. 934011933. **web**: www.upc.edu/cpsv. **email**: upc.lmvc@gmail.com

lmvc

tecnología
solucions

projecte

crédits

Diagonal 649 -1. 08012 BCN. 934011933. **web**: www.upc.edu/cpsv. **email**: upc.lmvc@gmail.com

lmvc

tecnología
solucions

projecte

crédits

Diagonal 649 -1. 08012 BCN. 934011933. **web**: www.upc.edu/cpsv. **email**: upc.lmvc@gmail.com

lmvc

L'exploració del làser d'alta definició 3D es pot definir com un instrument que recull dades 3D d'una superfície o objecte de forma sistemàtica, automatitzada, i amb rapidesa propera a temps real. Això exclou a la majoria d'instruments tradicionals utilitzats en l'aixecament que no compleixen amb aquests tres requisits Els mètodes tradicionals com ara les cintes els teodolits, i tecnologíes mes modernes com ara estacions totals i GPS proporcionen dades exactes però són mètodes relativament lents i inconvenients per a la recopilasió de dades espacials. L'aixecament amb làser pot diferenciarse del tradicional pel temps en que es capaç de rastrejar i mostrar el mon físic. L'optimització en temps sense competencia, els resultats en dades d'alta definició, i la generació de bases de dades de mesures precises i extenses són les principals aventatges.

escáner láser terrestre

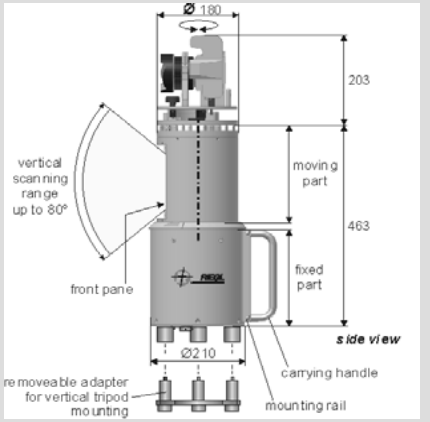
metodología

aventatges

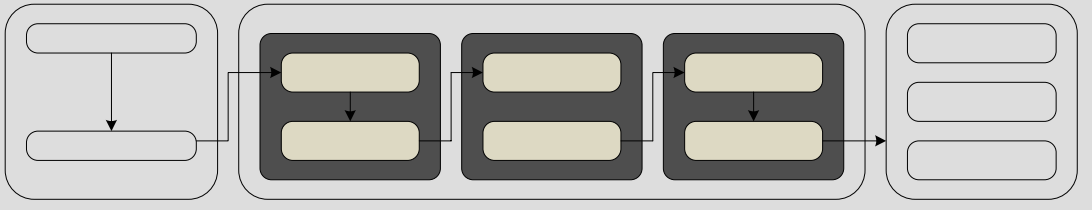
Diagonal 649 -1. 08012 BCN. 934011933. **web**: www.upc.edu/cpsv. **email**: upc.lmvc@gmail.com

RIEGL z420i

Alcance	2 a 350 m
Precisión	6mm@100m
Tipo de Láser	Clase 1
Campo Visual	80° x 360°
Puntos/ Posición 7min	2.800.000 de puntos [0,1°]
Cámara	Nikon D100
Imágenes/ Scan	10 [3.008x2.000pixels] 3 min

Malgrat el principi comú en la metodologia bàsica de captura de dades i el post procés de la majoria de làser escanner. No s'ha desenvolupat un procediment detallat que permeti un traball flud entre els diferents escanners comercials. El treball amb diferents tecnologies en un resultat capaç d'actualitzar se i millorar se de forma dinàmica en el temps. Estan per establir les bases per a la correcta catalogació de la informació generada així com, dels resultats d'alta utilitat per a qualsevol de les disciplines relacionades amb la documentació del Patrimoni

Diagonal 649 -1. 08012 BCN. 934011933. **web**: www.upc.edu/cpsv. **email**: upc.lmvc@gmail.com

lmvc

tecnología
solucions

projecte

crédits

escáner láser terrestre

metodología

aventatges

Econòmic | Segur

- Reducció dels temps de presa de dades 3D d'alta precisió
- Medicions sense contacte d'àrees inaccesibles i/o peligroses
- Representacions descriptives 3D que faciliten la comprensió de llocs complexos i donen suport a la presa de decisions.
- Permet la representacio en Plantes, seccions, perspectives, animacions foto realístiques, panorames

Precis | Directe

- Procedimient directe de medicions. Mètode eficient i precis per la captura, definició, evaluació i presentació de dades espacials.
- BD 3D completa d'alta precisió en tototes les coordenades
- Alta velocitat de mesures i curt període de temps..
- Proporciona un model digital del terreny apte per l'anàlisi de visibilitat o de pendents.
- Identificació de camvis o deformacions en les estructures

Complet | Rápit

- Compatibilitat amb altres font topogràfiques, orto imátges
- Un model 3D exportable, que pot incorporar el color, la intensitat i la mètrica en excel.lents condicions visuals.
- Transformar el sistema de coordenades del escanner en un de georeferenciat amb punts de control de topografía tradicional.

Diagonal 649 -1. 08012 BCN. 934011933. **web**: www.upc.edu/cpsv. **email**: upc.lmvc@gmail.com

lmvc

tecnología
solucions

projecte

models 3D
medicions simples
animació
seccions i perfils
orto imátges
plànols de línies 2D/3D

crédits

Diagonal 649 -1. 08012 BCN. 934011933. **web**: www.upc.edu/cpsv. **email**: upc.lmvc@gmail.com

lmvc

tecnología
solucions

projecte

models 3D
medicions simples
animació
seccions i perfils
orto imátges
plànols de línies 2D/3D

crédits

Diagonal 649 -1. 08012 BCN. 934011933. **web**: www.upc.edu/cpsv. **email**: upc.lmvc@gmail.com

lmvc

tecnología
solucions

projecte

crédits

models 3D
medicions simples
animació
seccions i perfils
orto imátges
plànols de línies 2D/3D

Diagonal 649 -1. 08012 BCN. 934011933. **web**: www.upc.edu/cpsv. **email**: upc.lmvc@gmail.com

lmvc

tecnología
solucions

projecte

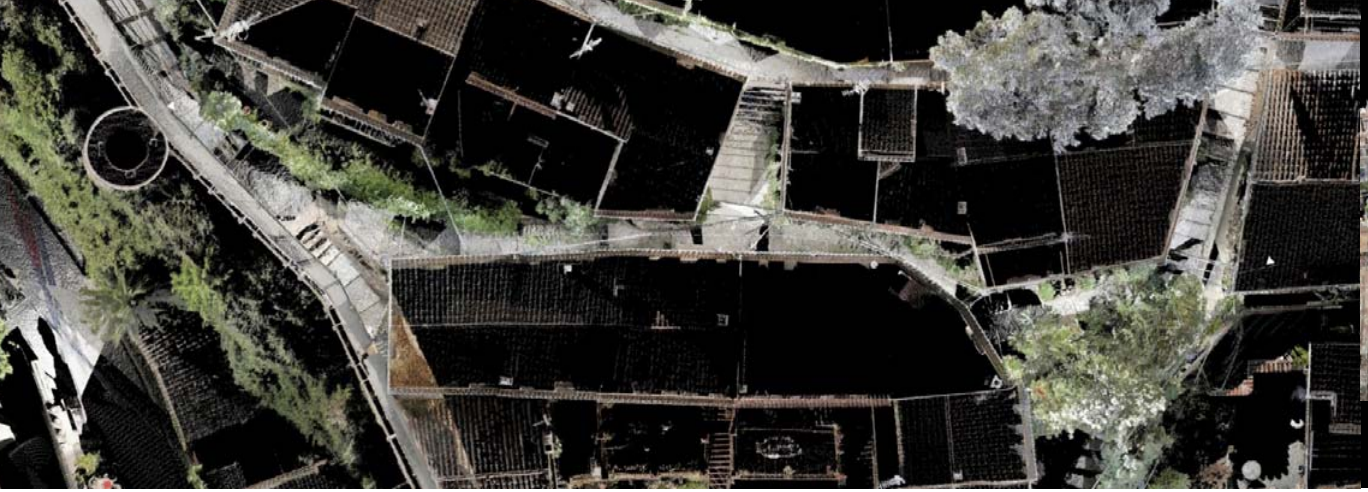

crédits

Diagonal 649 -1. 08012 BCN. 934011933. **web**: www.upc.edu/cpsv. **email**: upc.lmvc@gmail.com

ES, Casc Antic
C/ Major
Façana Nord
Universitat Politècnica de Catalunya
Ajuntament de Sitges
Direcció: Josep Roca
Pilar Garcia Almirall
Coordinació: Alejandro Marambio
Equip: Ariosto Montisano, Jordi Casals, Juan Corso
Tecnologia:
Escaner Riegl z420i, Pointools 1.7pro
Contacte: upc.imvc@gmail.com
www.upc.edu/cpsv
SITGES, Casc Antic
C/ Nou
Façana Est
Universitat Politècnica de Catalunya
Ajuntament de Sitges
Direcció: Josep Roca
Pilar Garcia Almirall
Coordinació: Alejandro Marambio
Equip: Ariosto Montisano, Jordi Casals, Juan Corso
Tecnologia:
Escaner Riegl z420i, Pointools 1.7pro
Contacte: upc.imvc@gmail.com
www.upc.edu/cpsv

ES, Casc Antic
C/ Major
Façana Nord 1
Universitat Politècnica de Catalunya
Ajuntament de Sitges
Direcció: Josep Roca
Pilar Garcia Almirall
Coordinació: Alejandro Marambio
Equip: Ariosto Montisano, Jordi Casals, Juan Corso
Tecnologia:
Escaner Riegl z420i, Pointools 1.7pro
Contacte: upc.imvc@gmail.com
www.upc.edu/cpsv
SITGES, Casc Antic
C/ Nou
Façana Oest
Universitat Politècnica de Catalunya
Ajuntament de Sitges
Direcció: Josep Roca
Pilar Garcia Almirall
Coordinació: Alejandro Marambio
Equip: Ariosto Montisano, Jordi Casals, Juan Corso
Tecnologia:
Escaner Riegl z420i, Pointools 1.7pro
Contacte: upc.imvc@gmail.com
www.upc.edu/cpsv

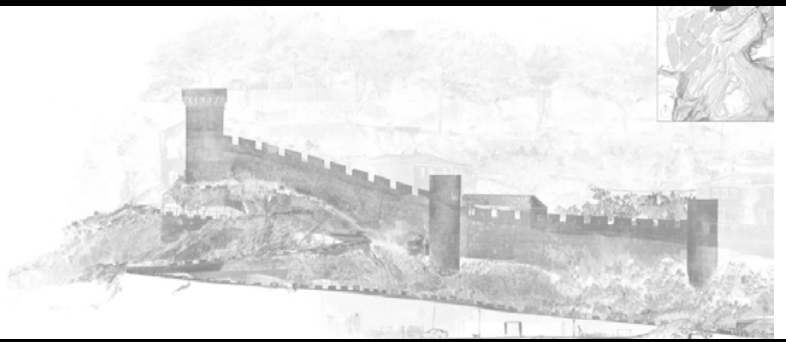

TOSSA DE MAR

135 posiciones
1kml de Fachadas

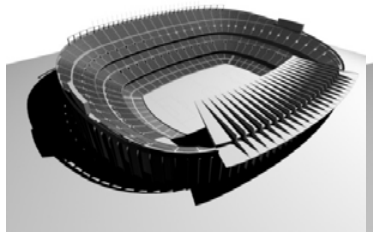

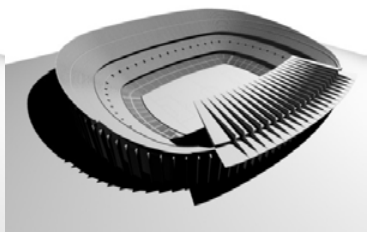

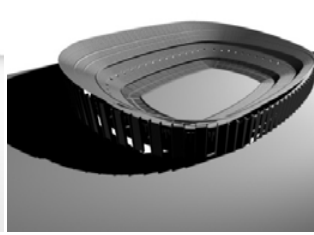
ALICANTE
CASTILLO DE SANTA BARBARA

107 posiciones

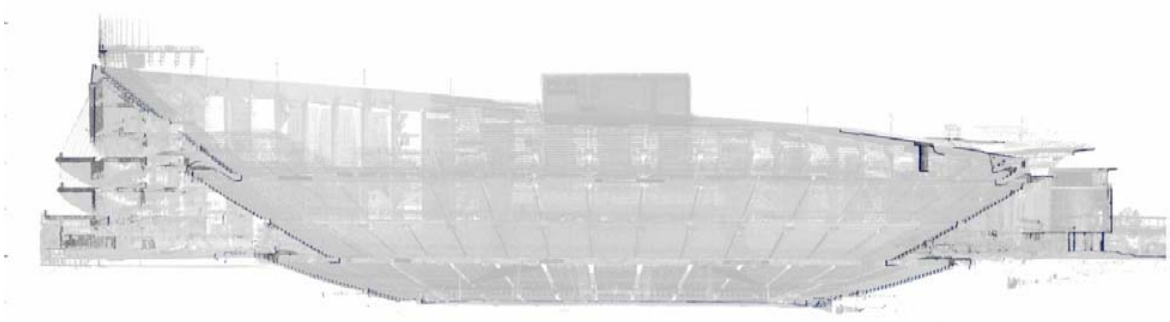

ESTADIO F.C.
BARCELONA

24 posiciones

DRASSANES (MUSEO MARÍTIMO DE BARCELONA)

453 posiciones
750.500.000 puntos

Secció D-D'

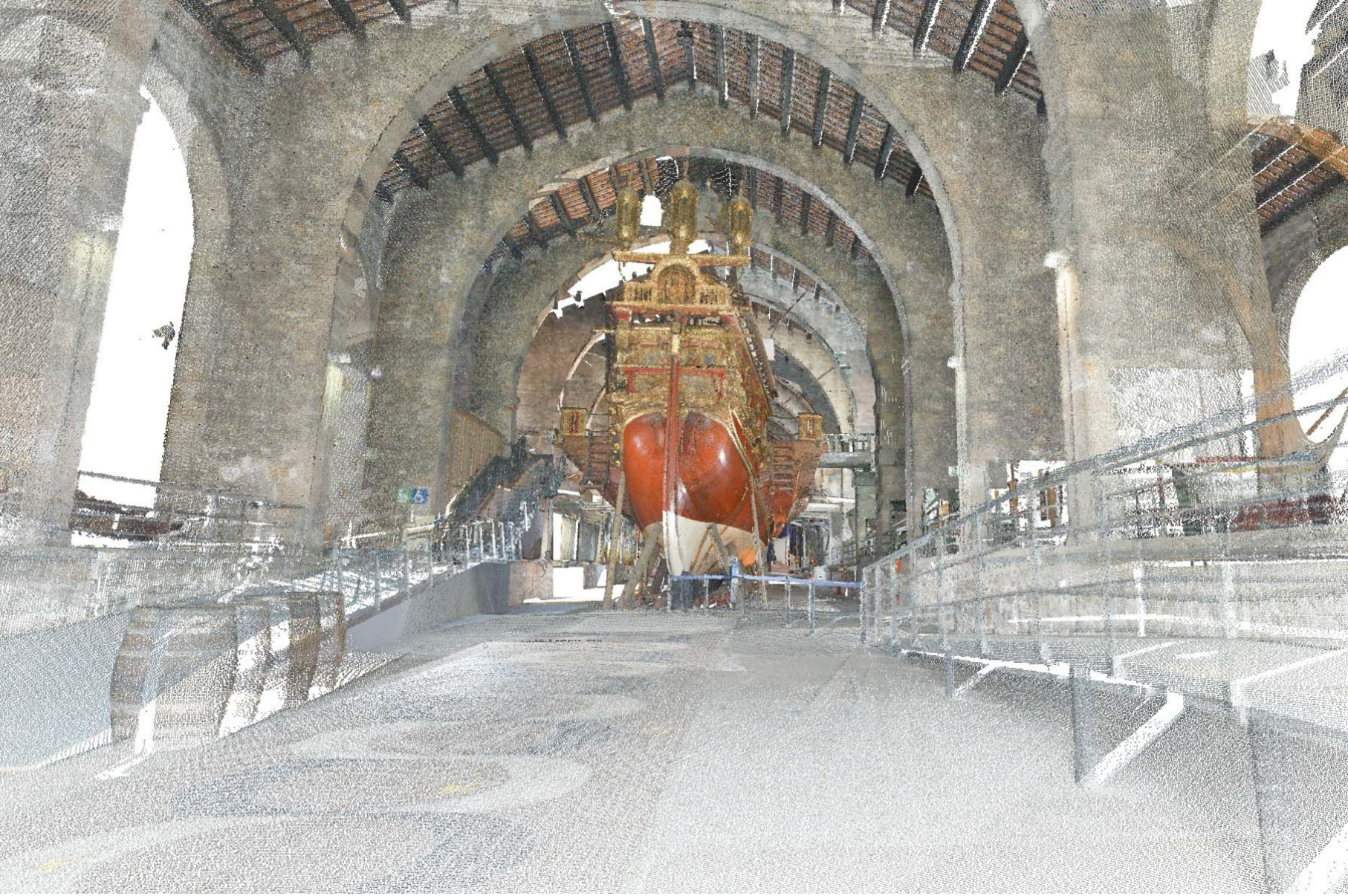

Secció E-E'

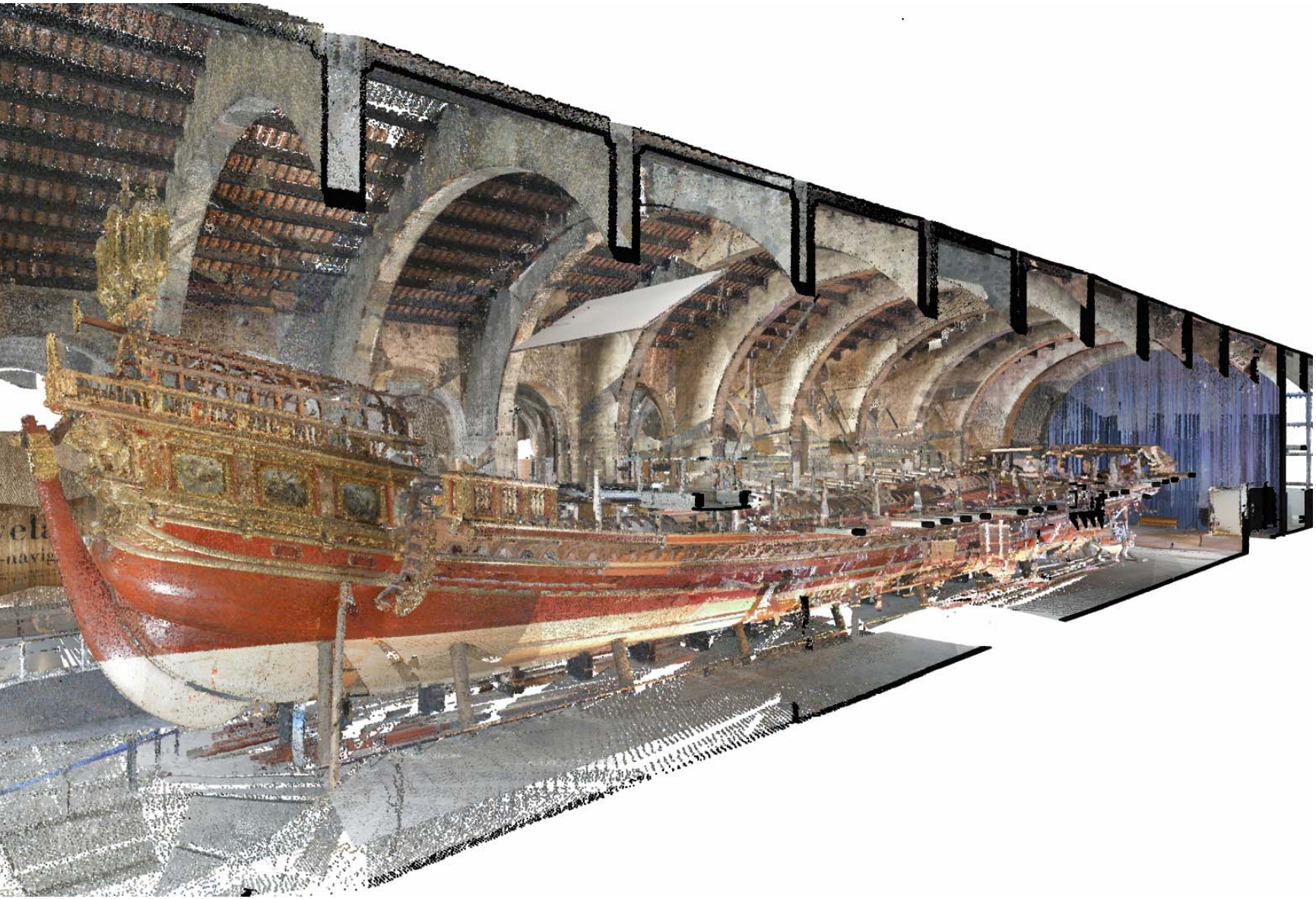

DRASSANES (MUSEO MARÍTIMO DE BARCELONA)

DRASSANES (MUSEO MARÍTIMO DE BARCELONA)

453 posiciones
750.500.000 puntos

DRASSANES (MUSEO MARÍTIMO DE BARCELONA)

453 posiciones
750.500.000 puntos

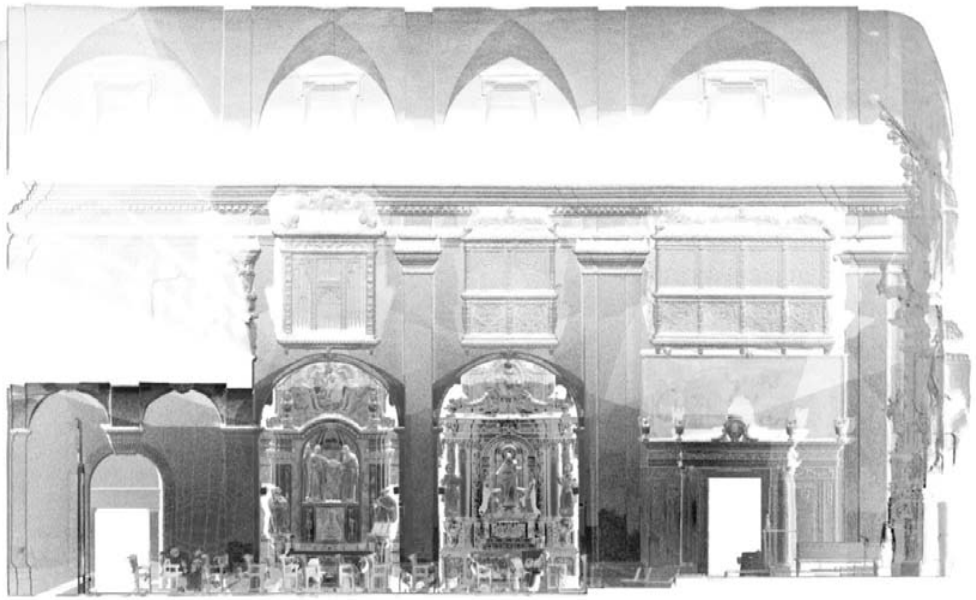
DRASSANES (MUSEO MARÍTIMO DE BARCELONA)

453 posiciones
750.500.000 puntos

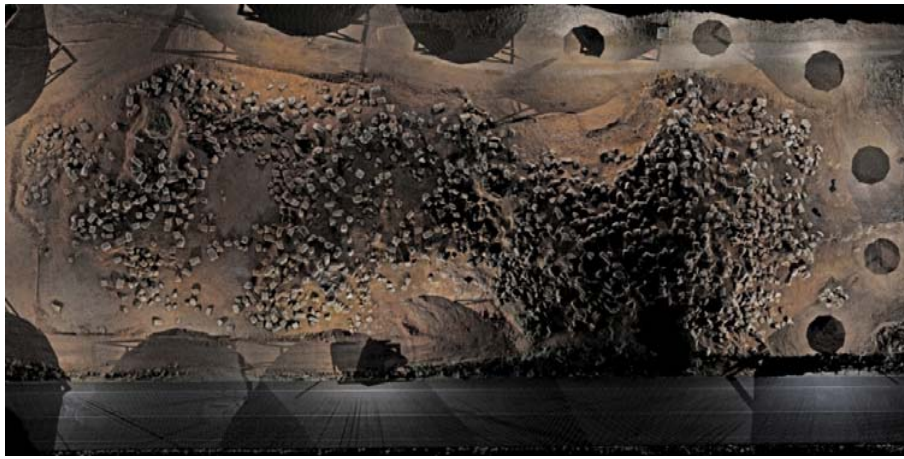
RETABLO SAN SEVERO

6 posiciones
45.000.000 puntos

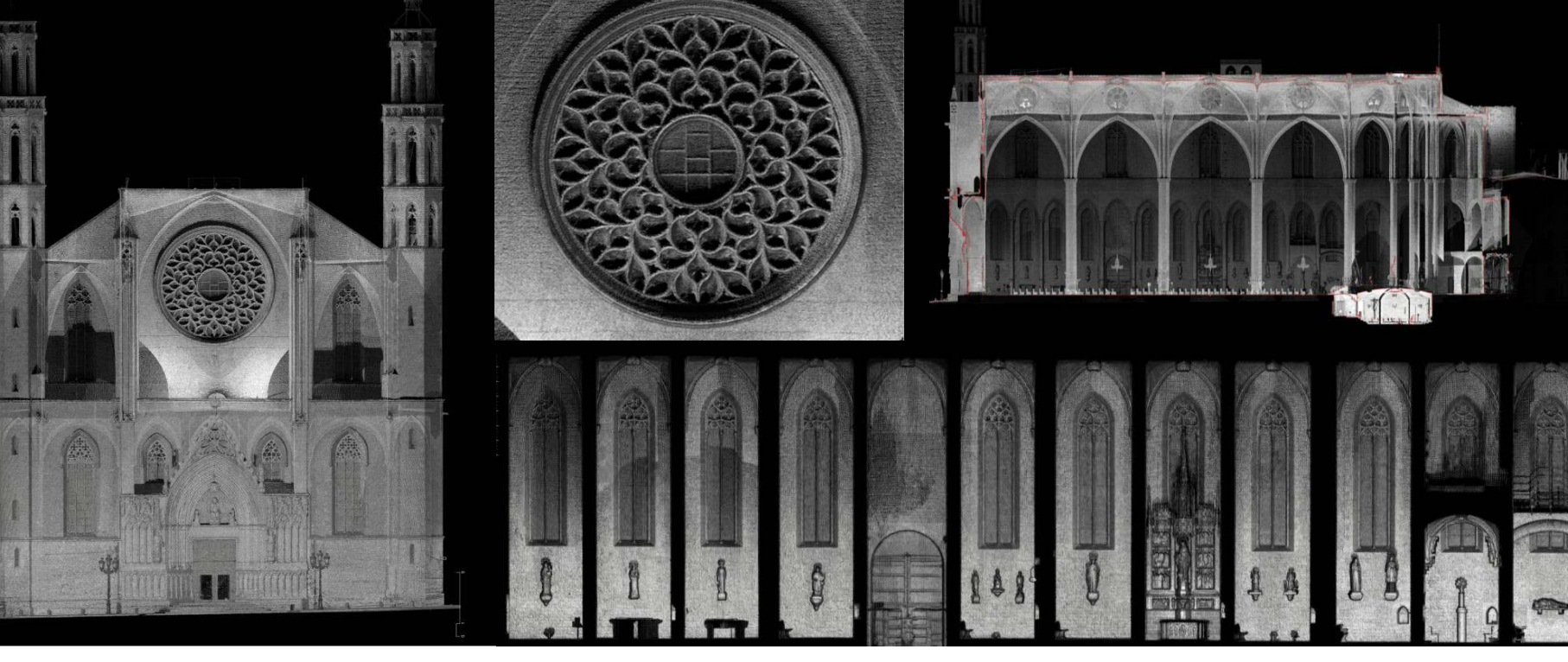

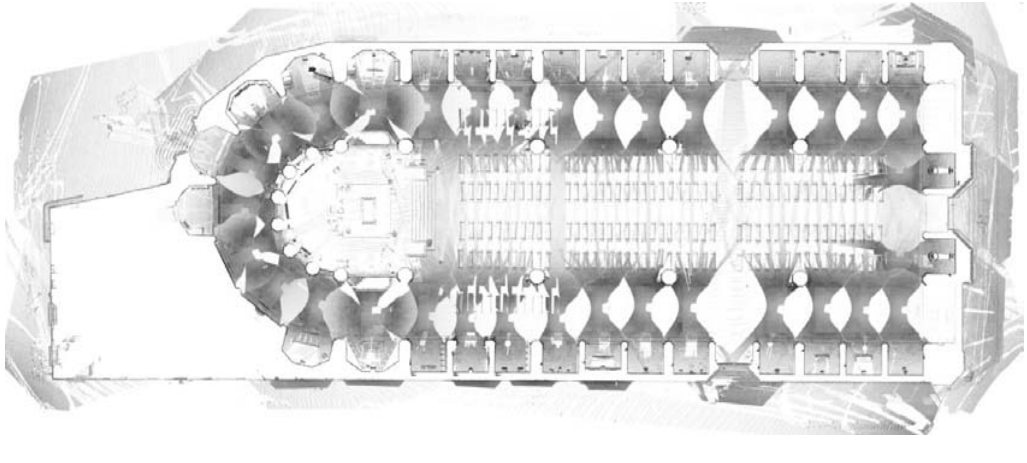

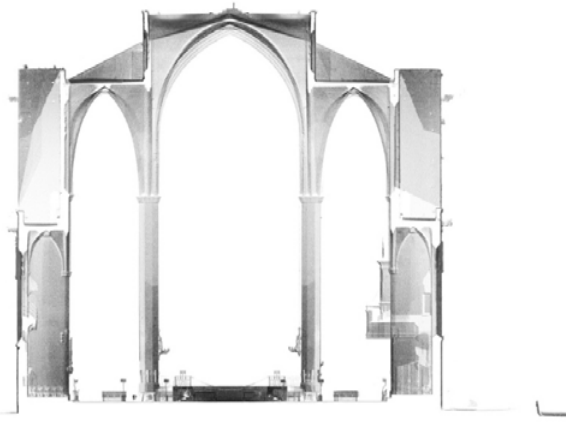

PEDRERA EL MÈDOL

21 posiciones
52`500.000 puntos

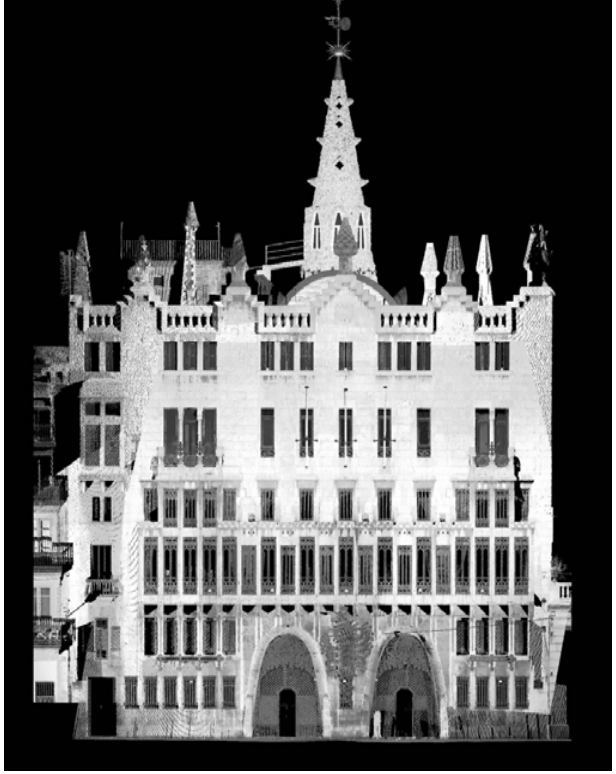

SANTA MARIA DEL MAR

75 Posicio
150 millones de pun

30,00
25,00
20,00
15,00
10,00
5,00
0,00

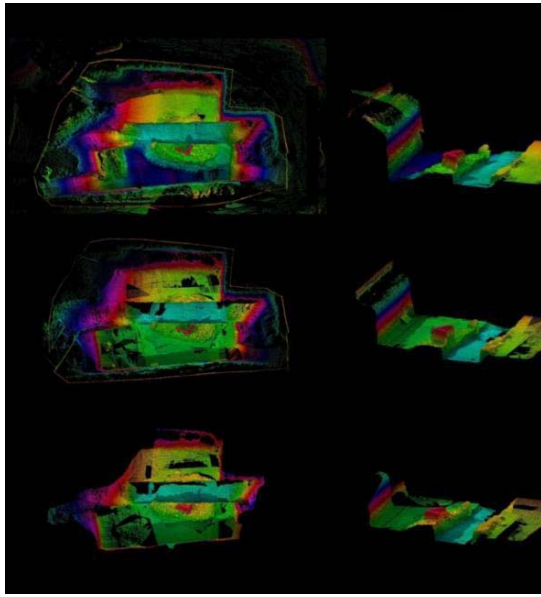

MEGALITO PONS

/ San Francisco de Asis / 01

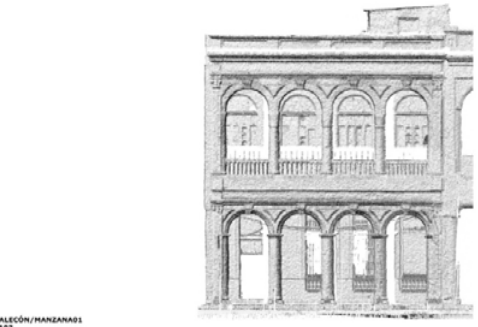

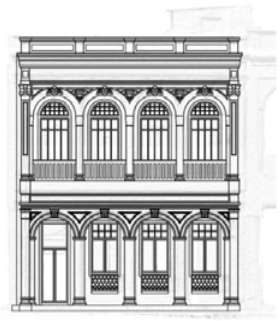
CUBA / PLAZA VIEJA
Fachada 02_01, Fachada 02_01, Fachada 04_01

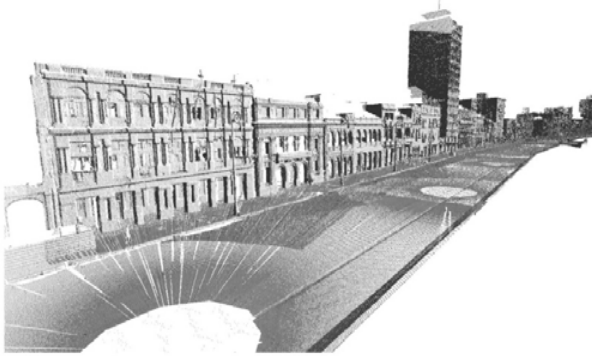
CUBA / PLAZA VIEJA
Perspectiva 01_01

LECÓN/MANZANA01
A03

CUBA/MALECÓN/MANZANA01
FACHADA03

CUBA / MALECON / 02

MALECÓN CUBA

lmvc

tecnología
solucions

Projecte

Crèdits

LABORATORI DE MODELITZACIÓ VIRTUAL DE LA CIUTAT
Diagonal 649 -1 (edifici ETSAB)
Barcelona 08028

Tel: 93.401.1933
web: www.upc.edu/cpsv
email: upc.lmvc@gmail.com

Direcció
Josep Roca Cladera
Pilar García Almirall

Responsable Tècnic
Alejandro Marambio

Equip Tècnic
Jordi Casals
Juan Corso
Barbara Puzzi

Col.laboradors
Joaquin Regot
Ernest Redondo
Andrés de Mesa

- **De l'anàlisi al projecte d'intervenció en els centres històrics catalans.**

Salvador Tarragó i Cid,
Arquitecte.
Director del Màster de Restauració de Monuments d'Arquitectura (MRM) des de 1990 i del programa de postgrau Formes d'Anàlisi i d'Intervenció en el Patrimoni Construït (FAIPAC) des de 1985. Estudis del CH de Barcelona, El Ferrol, Santiago de Compostela, Guimerà, Cervera, Horta de St. Joan, Morella, Calaceit, Vallderoures, Montblanc, Sta. Coloma de Queralt, Berga, Tortosa, Girona, Colònia Güell, etc.

Abstract

La intervenció s'estructura en dos fases (la del anàlisi i la del projecte) i a tres escales d'aproximació i resolució per a cada una de les fases: la urbana, l'arquitectònica i la de detall.

Per un anàlisi urbà i històric, a partir d'un bon plànol del centre històric, les diverses sobreposicions de la topografia, l'evolució urbana i els diferents modes de locomoció, s'obté un bon coneixement de l'estructura i jerarquia viària.

A escala arquitectònica, l'illa i la casa l'estudi del parcel·lari i les tipologies residencials informen de la lògica que travessen les diverses escales de representació del patrimoni construït. L'estudi dels elements arquitectònics típics (obertures, escales, forjats, cobertes, ràfecs, etc.) i de les patologies dels edificis complementen a l'escala de detall l'anàlisi de la primera fase.

Tot el treball anterior no és més que la preparació pels estudis de les propostes d'intervenció que s'estructuren també a escala urbana, arquitectònica i de detall.
La proposta de restauració urbana del centre històric a partir d'una ordenació viària que estableix la vianalització, la conservació dels veïns a llurs cases tot rehabilitant-les quan convingui evitant la terciarització excessiva i conservació del patrimoni construït. Aquest esquema d'intervenció urbana serveix per posar de relleu els temes de projecte arquitectònic per les seves possibilitats o dificultats pel desenvolupar l'esquema plantejat. Les propostes a nivell d'edifici primer i de detall després serviran per verificar o corregir en la seva connexió els esmentats desenvolupaments.

Paraules clau

Centre Històric, formes d'anàlisi, escales de representació, propostes d'intervenció.

Curriculum Vitae

NOM : Salvador Tarragó i Cid
E-MAIL : salvador.tarrago@upc.edu
PROFESSIÓ : arquitecte i professor
NACIONALITAT : catalana
CÀRREC : Professor titular Escola Camins, UPC, BCN
Director del Centre Internacional del Patrimoni Construït i del Màster de Restauració de Monuments d'Arquitectura (MRM)

ACTIVITAT PROFESSIONAL (DARRERS 5 ANYS)

Projecte i direcció Casa Ximenos, Sta. Coloma de Queralt, 2005-2008
Projecte restauració Casa Amatller i direcció restauració façana, 2005-2008
Comissari exposició *L'Obra Pública a Catalunya*, 2003. Estació de França

ACTIVITAT EDITORIAL

TARRAGÓ, Salvador (2008) "Paisatges construïts. Patrimoni de l'obra pública de Catalunya", Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp.114.
TARRAGÓ, Salvador (2007) "La Sagrada Familia de Buenos Aires", revista *Quaderns d'arquitectura i urbanisme*, Barcelona, pp.96-105
TARRAGÓ, Salvador (2007) "Un poble – fàbrica textil, ruritzat i cristià", revista *Quaderns d'arquitectura i urbanisme*, Barcelona, nº 252, pp.96-105.
TARRAGÓ, Salvador (2007) "El Centre Històric de Sta. Coloma de Queralt. Anàlisi i propostes", Barcelona. CIEPAC-UPC, pp.109.
TARRAGÓ, Salvador (2006) "La Cartoixa de Montalegre", revista *Quaderns d'arquitectura i urbanisme*, Barcelona, pp.88-99.
TARRAGÓ, Salvador (2005) "Significació i abast de la construcció de pedra seca", llibre *La construcció de pedra seca. Actes del II Seminari Internacional de la Construcció de Pedra Seca*, Barcelona, Ediciones del Aguazul, pp.9-16.
TARRAGÓ, Salvador (2004) "Necesidad de la participación ciudadana en la planificación hidràulica", revista *El Ribagorzano*, 4ª època, nº27, 3er trimestre, Graus, pp.10-25.
TARRAGÓ, Salvador i NAVAS, Teresa (2004) "La pontologia", llibre *Diccionario Enciclopédico Universal. Apéndice 2004*. Barcelona, Salvat S.A., pp.322-327.
TARRAGÓ, Salvador (2004) "L'art baluardat català i les seves referències", llibre *L'Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona. El llegat dels enginyers militars*, Barcelona, Secretari G.T. Ministerio de Defensa. pp.197-214.
TARRAGÓ, Salvador (2003) "Evolució del patrimoni de les obres públiques a Catalunya, llibre *Obres públiques a Catalunya*. Present, passat i futur, Barcelona, Real Academia de Ingeniería, pp.31-164.

ACTIVITAT ACADÈMICA

Professor, Història Enginyeria Civil; Art de Construcció de Ciutats; Elements d'Urbanització; Conèixer Cerdà i Gaudí a prop, a més de diverses assignatures del Màster de Restauració de Monuments d'Arquitectura i del postgrau Formes d'Intervenció en el Patrimoni Construït

- **L'organicitat de la ciutat tradicional, formes de propietat i problemes d'intervenció.**

Josep Fuses i Comalada,
Arquitecte, Fuses i Viader arquitectes.
Coautor del llibre " Cases de poble" publicat per la editorial Brau l´any 2007.

Abstract

La conservació dels nuclis rurals catalans avui. Criteris d´intervenció.

Paraules clau

Curriculum Vitae

NOM : Josep Fuses Comalada
E-MAIL : masriera@coac.net
PROFESSIÓ : arquitecte
NACIONALITAT :
CÀRREC :

ACTIVITAT PROFESSIONAL (DARRERS 5 ANYS)

lliure , amb Joan M Viader

ACTIVITAT ACADÈMICA

coordinador dels estudis d´arquitectura a la EPS-UdG

ACTIVITAT EDITORIAL

Nuclis rurals

Capítol 5. Criteris d'intervenció

" Hi ha una lluita sorda i profunda en l'edifici sencer de la societat: una col·lisió infinita del nou món amb l'antic"

Thomas Carlyle.

Cultura, paisatge i arquitectura

L'estat de conservació de la majoria dels pobles catalans és avui manifestament millorable, per no dir crític. Es difícil trobar bons exemples de nuclis que hagin sabut créixer de manera equilibrada fent compatible vell i nou, manteniment de la seva estructura original i integració adequada de les noves àrees de creixement. Aquells que es troben situats a les comarques en regressió han sofert processos de degradació i d'abandó, en molts casos irreversibles, fins esdevenir pures ruïnes. Els pobles de les zones turístiques, tan de mar com muntanya, s' han transformat radicalment, fins a fer irreconeixible el seu aspecte original , allò que havien estat fins no fa pas gaire. I la majoria han crescut desordenadament, amb manca de planificació, alterant de manera desconsiderada i arbitrària la seva estructura original.

Però els problemes que avui presenta l'arquitectura de molts pobles no són un fet aïllat si no que pertanyen a un territori més ampli , en un doble sentit:

- geogràfic. La degradació urbana dels nuclis va íntimament lligada a la degradació del paisatge proper, del que en formen part indestriable.
- cultural. Els problemes de forma que pateix l' arquitectura de molts nuclis és un altre exponent dels problemes derivats d'una societat de masses, plural i complicada com la nostra.

La banalització creixent de les noves construccions que han anat apareixent durant les últimes dècades , dins o en els voltants de molts nuclis rurals és un bon termòmetre de l'estat de salut de la arquitectura catalana , que no és tan bona com algunes publicacions o edificis esporàdics podrien fer suposar. La arquitectura és, entre d'altres, una de les disciplines que formen part de la cultura del país i es troba sotmesa, per tan, a tots els seus alts i baixos . I com es sabut el moment actual de la cultura catalana no és massa engrescador.

Per tan fora ingenu pensar que la degradació formal de molts pobles catalans es una qüestió estrictament tècnica que pertoca només als arquitectes. Aquests hi tenen, es clar, un dels papers principals, però per reconduir la situació actual cal quelcom més que l'establiment d'uns criteris adequats d'intervenció arquitectònica.

No es tracta d'una qüestió de formes, sinó de fons i de continguts.

Si el problema, com hem dit, s'emmarca en l'àmbit més ampli de la cultura general del país, caldrà analitzar criteris d'intervenció, no només, ni principalment, arquitectònics, sinó més amplis, elaborats a partir dels factors d'aquesta cultura que tenen incidència en la problemàtica que analitzem. Entre d'altres,i per citar-ne uns quans, cal parlar de temes relatius al planejament del territori i al paper futur que s' assigna als nuclis rurals; del paper de les noves tècniques de construcció, i de com aquestes poden adequar-se als vells teixits urbans, construïts amb sistemes tradicionals ; de les dinàmiques de la població rural i de les alteracions en el seu teixit social; d'aspectes relatius a l'estructura econòmica com, per exemple, l' impacte físic que una determinada política agrària té sobre el territori; o, finalment, i en un camp estrictament cultural, la crítica relació entre societat i creació artística- arquitectònica contemporània. .

Manca de model

Abans d'entrar en l'estudi de criteris formals per a l' intervenció en els nuclis rurals m'agradaria , per tan, comentar alguns aspectes que s'hi relacionen i que han condicionat fortament la seva evolució recent .

La crítica situació avui de molts pobles catalans pel que respecta al seu estat de conservació, va lligada en primer lloc, a la manca d'un model clar i a la indefinició de quin ha d'ésser el seu paper futur dins de la geografia del país. Hi ha un dèficit de planejament al respecte, que deixa a l'atzar el seu futur. Del tradicional protagonisme de la pagesia , que es troba a l'origen de la majoria dels pobles rurals, s'ha passat a un model híbrid, generat de forma espontània a partir dels propis esdeveniments, on hi coexisteixen l'agricultura, clarament en regressió, amb el turisme, l'industria o fins i tot la primera residència, en aquells nuclis que s'han trobat de cop i volta submergits en l' area d' influència dels centres urbans propers. Els canvis constants de política agrícola han despistat una pagesia ja històricament maltractada, que s'ha vist bolcada a emplenar el paisatge de naus ramaderes de futur incert i contaminació assegurada o a canviar constantment els conreus en funció de les subvencions, sempre arbitraries. Les infraestructures lligades a la racionalització del procés de producció agrícola, algunes de les quals foren modèliques en la seva implantació en el paisatge, han patit el mateix mal. Per posar un exemple concret: un canal de regadiu històric com la sèquia Vinyals, exemplar obra d'enginyeria hidràulica de final del set-cents, va contribuir a portar aigua a tota la plana al voltant de Celrà (Gironès), tot construint una xarxa interessantíssima de recs i canals que ordenaren aquest territori. La sèquia ,però, ha entrat en els últims temps en regressió pel fet de la nova construcció, durant el tardo franquisme, d'un polígon industrial, construït incomprensiblement sobre part dels rics terrenys agrícoles de regadiu que es beneficiaven d'aquesta infraestructura. Avui el propi polígon industrial ha començat ha estar qüestionat tan per la política de descol·locacions de les multinacionals que se'n beneficiaren inicialment com pel creixement de la ciutat de Girona, que fa més atractiva una nova política residencial intensiva per davant de la industrial. Es obvi que aquesta nova manera, precipitada i arbitraria, de transformar un

lloc no te res a veure amb la parsimònia amb que es construïa el paisatge tradicional. I les conseqüències físiques i ambientals d' aquest ús frenètic del territori són prou il·lustratives al respecte: n'hi ha prou amb fer un petit viatge per qualsevol de les carreteres catalanes per comprovar-ho.

A la mancança de model geogràfic clar s' hi ha afegit la poca atenció envers el sol anomenat eufemísticament " no urbanitzable", es a dir, l' immensa majoria del terrenys naturals o agrícoles del país. El sol no urbanitzable ha estat fins ara el parent pobre del planejament urbanístic.

Aquest fet te una justificació històrica bastant comprensible. Amb l' arribada de la democràcia, als anys vuitanta, els nous responsables de la política urbanística concentraren els seus esforços i prioritzaren actuacions per reparar els immensos dèficits de tota mena, heretats del franquisme, que patien les ciutats catalanes. Això, però, va portar a deixar en segon lloc la planificació dels espais naturals i del mon rural. És en aquest sentit simptomàtica la tardança en que foren elaborats els primers plans de delimitació dels espais d' interès natural o paisatgístic, la majoria a mitjans dels anys noranta. Es considerava més important rebaixar les elevades intensitats d' edificació dels centres urbans o redotar els barris perifèrics de places i equipaments, que impedir, per exemple, la construcció d' habitatges aïllats en ple sol no urbanitzable. Malgrat que la atenció prioritària sobre els grans problemes era lògica , no ho era tan la despreocupació sobre els problemes del sòl rústec, potser menys importants quantitativament, però en els que un seguit d´ irregularitats de petita escala va anar contribuït a embrutar el paisatge. En general es va parar poca atenció a una dinàmica perversa consistent en un degotament lent, però continuat, de edificacions de tota mena, aparegudes de manera dispersa i incontrolada al voltant dels nuclis rurals o en ple sol agrícola. I aquí podríem posar quantitat d´ exemples: els xalets de dubtosa arquitectura construïts en ridículs eixamples de pobles petits o malmetent paratges d' evident interès paisatgístic; la proliferació de granges sobre el territori, com a conseqüència de l' augment incontrolat de la ramaderia intensiva; els petits polígons industrials projectats sense cap estratègia racional d' implantació i fruit del voluntarisme desarrollista de l´ alcalde de torn, etc. La suma d'aquests petits problemes, aparentment insignificants, ha acabat ,doncs, per convertir-se en un gran problema, en el desgavell en que es troba immers gran part del sòl " no urbanitzable" del país i dels pobles que en formen part. En la pèrdua definitiva ,en molts casos, del paisatge natural, avui completament desendreçat.

Aquesta manca de model i d' una decidida voluntat política per afrontar la protecció integral del paisatge català queda en evidencia també si es para atenció a la disparitat de departaments i agencies públiques que hi tenen competència. Així, sobre l' àmbit dels nuclis rurals hi actuen avui, entre d' altres, les conselleries de Medi Ambient, Agricultura i Política Territorial i els seus homòlegs estatals, les diputacions i ajuntaments corresponents, l' Agencia Catalana de l' Aigua, les comissions del patrimoni, etc. Com a conseqüència d'aquest embolic competencial és del tot inviable qualsevol política d'acció integral que estudiï el problema de manera global i que sigui capaç de coordinar totes les accions a emprendre.

En l' apatia per donar una resposta contundent a tot això, hi flota també un mal entès liberalisme, present encara de manera difosa en l' ideologia de molts polítics del país, tan lliberals com socialdemòcrates: aquell que pensa que les politiques

intervencionistes sobre el territori poden tenir conseqüències negatives i contribuir a frenar el creixement econòmic del país. Res mes allunyat de la realitat. Només cal observar com planifiquen països tradicionalment lliberals com Gran Bretanya o Suïssa en relació a la protecció del sòl no urbà i la preservació del seu paisatge,amb normes molt estrictes que els hi han permès mantenir uns entorns naturals en condicions envejables. A Catalunya, els pocs espais protegits durant els primers vint anys de democràcia, per exemple, els aiguamolls de l' Empordà , ho foren només gràcies a llargues campanyes ecologistes, molt criticades pel sector turístic del moment , però que , ironies del destí, aquest mateix sector, al constatar l'èxit de visitants, els ha acabat incorporant com a reclam per millorar la qualitat de la seva oferta .

I així aquesta visió política de poca volada, atribuïble tan a la Generalitat com a molts dels ajuntaments catalans, independentment del seu color polític, no ha parat atenció ni ha estat prou conscient sobre el fet que el paisatge i els seus pobles , tan o més que la seva llengua, constitueixen la cultura d'un país; que són un patrimoni que també cal conservar i que no pot esprémer-se fins al seu esgotament, com ja ha passat i continua passant en molts indrets de la costa o de l'alta muntanya..

Eines de planejament inadequades

En un altre ordre de coses , d' escala menor i mes tècnica, cal remarcar el fet que les diverses figures de planejament que s' han aplicat sobre els petits nuclis no han estat apropiades per la funció que devien realitzar. En concret, les dues figures de planejament que hi són d'aplicació: les anomenades Delimitacions de Sol Urbà i les Normes Subsidiàries de Planejament. Aquestes figures sovint han actuat com una mena de Plans Generals d' Ordenació de segona fila, tot incorporant els seus petits eixamples i les seves petites zones verdes, amb unes ordenances extretes de models urbans aliens a la realitat rica i complexa dels pobles. No han tingut en compte, però, la peculiar estructura d' aquests ,que hauria requerit d' un tractament més específic per l'ordenació dels seus creixements. Així, per exemple, s' ha demostrat molt problemàtica, en moltes de les ordenances d' edificació encara vigents, l' utilització de conceptes com "alineació de façana" o "profunditat edificable", copiats dels models de creixement dels eixamples de ciutat burgesa i a partir dels quals s' ha pretès ordenar les noves construccions , malgrat que el teixit urbá que les suportava fos, la majoria de vegades, d' origen medieval. Això ha provocat l'aparició d'uns edificis estranys al teixit preexistent. Aquest solia estar format per un conjunt de cases que s'havien anat construint, tal i com s'analitza en altres apartats d'aquest llibre, a partir dels camins rurals i d`una divisió parcel·lària feta a partir de regles de formació fonamentalment agrícoles. La superposició a aquesta manera de fer d'una altra aliena, externa, de tipus ordenancista ha demostrat la seva inoperància i ha estat incapaç de fer compatible el vell i el nou, mitjançant un creixement orgànic i adaptat a la morfologia urbana original.

Els Plans Directors Territorials que ha començat a elaborar la Generalitat intenten reparar alguns d' aquests dèficits i cal tenir, per tan, esperances de que la critica situació actual pugui esser reconduïda. Aquests plans plantegen l' ordenació del territori a partir d' àmbits geogràfics mes extensos, l' unitat comarcal com a mínim, o per zones amb problemàtica homogènia , com la costa o l' alta muntanya. Aquesta

forma de planejar es mes racional a priori, malgrat la seva major dificultat de tramitació al afectar pobles i interessos veïnals contraposats, respecte la que es venia fent fins fa poc a partir, exclusivament, de plans d' àmbit municipal.

Aquest plans poden esser,també, un bon instrument per posar les bases d' una futura ordenació congruent de tot el territori.

Factors externs

Respecte a la situació general descrita anteriorment hi planen també alguns problemes d' àmbit estructural que m' agradaria comentar i que , malgrat que puguin semblar allunyats de la temàtica que ens ocupa , tenen ,ben al contrari, una implicació directa sobre l´ estat de salut dels nuclis rurals. Com s' ha descrit en altres apartats d' aquest llibre, el creixement d'aquests va íntimament lligat a un determinat procés històric i social. I és amb la modificació d'alguns d'aquests processos , més que amb la bondat d ' una o altre arquitectura en concret , com caldrà reconduir el futur d'aquests nuclis.

.
D' entre ells, voldria analitzar-ne tres:

1 La conveniència del re-equilibri territorial del país en front de la macrocefàlia barcelonina.

2. L' irracional xarxa de municipis de Catalunya

3 Democràcia i autonomia municipal

Conveniència del reequilibri territorial de Catalunya.

Aquest és un objectiu inqüestionat, inclòs en la majoria de programes electorals dels partits polítics. Caldria però replantejar-ne , lluny del debat polític, la seva bondat i en tot cas valorar quines són les activitats que cal re-equilibrar i quines no, i establir com aquestes poden distribuir-se pel territori. Això és el que preveia, de forma modesta, el Pla Regional del 1936 redactat per Rubió i Tudurí en circumstàncies molt adverses. Malauradament durant el llarg període de democràcia posterior al 1977 no es va poder, o no es va voler, aprovar una figura semblant fins l'any 1995, l' anomenat Pla territorial general de Catalunya, i fou més un document de tràmit ,que venia obligat pel propi estatut, que una autèntica aposta per projectar i establir coordenades clares pel futur. Només alguns estudis posteriors, i amb caràcter no estrictament oficial, han intentat reflexionar de forma més profunda sobre un tema tan important com aquest. Em refereixo, en concret, als del IEMed " Catalunya 2010" o el de la Fundació Bofill " Catalunya a l´Europa del 2010" i posteriorment el treball " Catalunya cap el 2020. Visions sobre el futur del territori" dirigit per Andreu Ulied, fruit d'una col·laboració entre l´Observatori de desenvolupament estratègic a Catalunya (ODECAT) i el Pla

Governamental CAT 21, del Departament de Presidència. La distància que hi ha, però, entre les propostes d' aquests analistes i la política real es considerable, donat que aquesta última es veu sempre sotmesa a la dictadura del curt termini i el resultat immediat.

En un àmbit més proper, i directament relacionat amb la problemàtica dels nuclis rurals, m'agradaria analitzar aquí dos exemples que il·lustrin la conveniència de revisar determinades politiques de reequilibri territorial..

1 L'exemple de la política agrària

El primer exemple és el de la política agrària que, com es obvi, va estretament lligada a la problemàtica dels nuclis rurals que analitzem. S' ha apostat ,i sembla que es continuarà apostant, per fixar sobre el territori la poca població agrícola i ramadera que hi resta, a fi d' evitar-ne el seu possible abandonament. Es una discussió molt semblant a la d' altres sectors en crisi, molt representatius de la economia tradicional del país, com el pesquer o el del petit comerç. En tots aquests casos hom té la sensació que els politics opten per la defensa dels interessos d' aquests sectors de votants atenen més a la seva rendibilitat electoral que a la seva lògica macroeconòmica, portats, potser també, per petites dosis de nostàlgia respecte unes feines tradicionals dels nostres avantpassats. Aquesta actitud suposa, però, posar el cap sota l'ala respecte la indefugible reconversió que, mes d'hora o més tard, s' haurà de fer per adaptar aquests sectors en crisi a les noves condicions del mercat .Pensem només que, segons fons de la Unió de Pagesos, la reforma de la PAC europea (política agrícola comuna) pot representar la desaparició d'uns 25000 pagesos a Catalunya.

Però malgrat trobar-se davant una situació crítica com aquesta, el model agrari del país segueix apostant per una política continuista que pretén afavorir les petites i mitjanes unitats de producció agrària familiar, les més properes als sistemes tradicionals, en lloc de valorar si no seria oportú fer un salt d'escala, a la vista de la pedregada que ens ve al damunt. . (Parèntesi: caldrà preguntar algun dia perquè a Catalunya només ens plantegem objectius d'escala petita o mitjana i defugim l' ambició de somiar, per exemple, en crear més multinacionals catalanes, també en el sector de l' agricultura). Les explotacions actuals , donada la seva extensió reduïda en hectàrees en relació a la mitja europea, només poden esser rentables si s' hi associa una explotació ramadera. Aquesta política , aparentment atenta a la realitat de la gent de la pagesia, ha tingut i esta tenint, però, efectes perversos pel territori, malgrat que això costi d'acceptar per la majoria d'organitzacions agràries. Així, i com a fruit d´ aquesta política, per exemple, han aparegut, en les darreres dècades, una proliferació indiscriminada de granges ramaderes, especialment de porcí que ,lluny d' equilibrar el territori, han contribuït a la seva degradació: degradació visual, construint volumetries lletges i fora d'escala en ple paisatge natural; degradació olfactiva, fins el punt que comarques tan emblemàtiques de la Catalunya vella com l' Osona han esdevingut, durant alguns períodes, una mena d' immens femer; i degradació hidrològica, la més preocupant, amb la contaminació de les aigües freàtiques, fins al punt que prop d'una cinquena part de la població catalana no pot disposar avui d' aigua potable condicions aceptables en el subministrament públic, cosa mes pròpia de països subdesenvolupats que d' un país aparentment avançat com Catalunya.

Veiem així com l' apel·lació al equilibri territorial no és neutra, sinó que aquesta, a vegades, pot resultar inefable i perillosa , fins i tot contrària als objectius aparentment desitjats.

Hi ha, però, altres models possibles d' equilibri territorial agrari que, en aquest cas, no passarien per la dispersió d' unitats d' explotació sinó, ben al contrari, per provocar una certa concentració de les mateixes, que passaria per un augment significatiu de la seva superfície, mitjançant polítiques de concentració parcel·laria. Un dels dèficits de l' agricultura catalana actual es precisament la mesura mitja dels camps, pensats en el seu moment per a esser treballats a ma , amb l' ajuda de mules i cavalls, però massa petits per les tecnologies agrícoles actuals, idònies per un conreu de tipus extensiu, propi de les agricultures mes prosperes d' avui. La dinàmica brutal dels fets ja esta portant les coses en aquesta direcció. Estan desapareixent parcers i masovers i son substituïts per treballadors autònoms que exploten els camps d' altri per rentabilitzar les costoses inversions en maquinaria agrícola. Aquest procés suposa de fet una concentració alternativa, funcional en lloc de física, en la que no s'altera els parcel·lari original mitjançant l' agregació en una sola parcel·la de major tamany (cosa que seria desitjable des del punt de vista de l' eficàcia en el conreu) ,sinó que un agricultor mena un nombre d' hectàrees vint o trenta vegades superior a les que podia menar el seu avi, però amb l'inconvenient de trobar-se molt allunyades entre si, amb el conseqüent increment de cost en desplaçaments i energia.

Molts d' aquests nous treballadors de l' agricultura ja prefereixen residir en les nuclis mes poblats o a les capitals de comarca i reserven les velles cases dels pobles originals per a magatzems o segones residències. Per tan i malgrat la política oficial hi ha ,sobretot en la població mes jove, un discret però constant traspàs de la població agrícola dels pobles mes petits cap els mes poblats. I el mateix succeeix en les noves explotacions ramaderes, propietat la majoria de vegades d' inversos aliens al lloc, el que es coneix com " granges d'integració", on no es pot parlar ja de pagesos sinó de autèntics obrers, amb salaris baixos, darrerament sobretot immigrants , que van cada dia a la granja de la mateixa manera que un treballador va a la seva fabrica. Aquesta es la realitat de la soterrada reconversió industrial del camp català i es a partir d' aquí que caldria plantejar nous tipus d' equilibri territorial que fessin compatible la rendibilitat d' algunes explotacions agrícoles (que necessariament hauran de ser més grans en tamany i mes reduïdes en nombre que les actuals), amb la preservació del territori i el respecte pel medi ambient, tantes vegades reivindicat i mai tan maltractat com en els nostres dies. El paper dels pobles rurals en aquest nou context tindrà per tant que variar substancialment, tendint potser cap a noves funcions, com l´instal.lació de primeres residències no necessariament lligades ja a l'agricultura , aprofitant també les possibilitats futures del tele-treball, o cap al turisme rural, que avui esta emergint amb força. Aquests són potser els únics usos que poden adaptar-se amb facilitat a la seva peculiar morfologia, sense alterar-la substancialment.

2. Dualitat camp-ciutat

El segon exemple que voldria comentar respecte de l' equilibri territorial es el vell debat de l' urbanística i la sociologia política sobre l'oposició entre camp i ciutat. .

Aquest debat, en el cas català, s' ha concretat ,fonamentalment, en la necessitat de lluitar contra la macrocefàlia barcelonina, a la que es considera el principal escull pel reequilibri territorial del país, i la possible alternativa al problema, fonamentada en dues estratègies complementàries que es basen en dues idees ja presents en les propostes de la Generalitat republicana:

1. L' idea d' una Catalunya- ciutat, defensada fins fa ben poc per molts geògrafs i urbanistes, present, de forma embrionària, en la primera proposta de divisió comarcal dels anys 30 , consistent en una xarxa equilibrada de ciutats mitjanes i capitals de comarca, distribuïdes homogèniament sobre el territori i ben interconnectades, que haurien de sostreure centralitat a la capital.

2. L' utopia urbana sobre la natura, concretada en l' antic somni de la caseta i l' hortet, o els habitatges aparellats contemporanis. Amb ella, es tendeix a voler diluir la gran ciutat en lloc de reforçar-la. Aquest plantejament es hereu ,d'alguna manera, de les ideologies antiurbanes del XIX que proposaven ruralitzar la ciutat i urbanitzar el camp, com el marxisme històric ,el puritanisme americà (Frank Lloyd Wright entre ells), o el noucentisme català, a través de l' institució de la Societat Cívica de Ciutat Jardí; idea que tendia a considerar la metròpoli com el lloc per excel·lència del capital, però també l' escenari dramàtic de totes les seves contradiccions. Contradiccions que podrien alleugerir-se s'hi s'aprima la metròpoli per una banda i s'urbanitza la natura per l'altre, tot derivant la població de la ciutat cap el camp idíl·lic.

Aquesta utopia està al darrere d'un dels fenòmens més nefastos pel paisatge català en els últims decennis: el de les segones residències. Catalunya és amb tota probabilitat el país d' Europa amb més segones residències per càpita, i per tan també amb el nombre més gran d'habitatges buits o desocupats temporalment . Les xifres són prou escandaloses: depenent de les estimacions estarien al voltant d' unes cinc-centes mil. Els orígens de tot això els podem trobar en les casetes de cap de setmana que les classes mitges i populars barcelonines començaren a edificar en les zones perifèriques de Barcelona durant la República, com ara Castelldefels, Valldoreix, Les Planes, o Cerdanyola. Però fou durant els anys seixanta que el fenomen s'estengué a tot Catalunya, principalment a les zones costaneres i a les àrees properes a la nova autopista . I així en lloc d'actuar com a la majoria de països avançats, on cada família es planteja tenir una sola casa, ben equipada, que usa com a residència permanent, aquí varem optar, portats per les circumstàncies, per tenir-ne dues o tres, però incomplertes . Al pis petit de Barcelona, sense zones verdes, sense espais pel lleure i equipaments propers, amb trànsit i contaminació, ha calgut afegir-li una xalet d'urbanització , mal construït moltes vegades , que cerca la proximitat a la natura, i que precisament la suma de tots ells contribueix a destruir. Per prendre consciència del problema només cal fer un viatge en avió des de Barcelona fins a qualsevol ciutat de la Europa humida ,i comparar amb ulls crítics el que veiem per la finestra.

I així estem instal·lats en aquesta mena d'esquizofrènia vital de les dues cases, que obliga cada fi de setmana centenars de milers de persones a fugir i retornar frenèticament de les seves capitals, malgrat els greus problemes mediambientals que això comporta.

Paradoxalment aquests procés de nova construcció galopant ha anat en paral·lel a l' abandonament del camp i d' aquells pobles rurals que no han tingut la sort de trobar-se en les àrees més dinàmiques, o de moda. Són innombrables, per exemple, els pobles del Pirineu lleidatà, abandonats o en estat de ruïna, malgrat gaudir d'una situació geogràfica excepcional. Es a dir: abandonament per un costat i consum abusiu de territori per l'altre , i al mateix temps.

Davant d'aquest fet caldria formular una pregunta cabdal: és vàlid encara avui l'objectiu del re-equilibri territorial, entès en els termes en que es planteja? No tindria menys costos ambientals apostar per unes àrees metropolitanes fortes, al estil del Gran Londres o del " Ruhrgebiet"(l`àrea metropolitana de la conca del Ruhr), amb bons transports públics, parcs, dotacions i qualitat de vida, en definitiva, que satisfan en el propi lloc de residència les demandes dels ciutadans , contribuint així a alliberar el camp de la pressió especulativa a la que es troba sotmès avui, i evitant els inefables fenòmens migratoris setmanals de la nostra població urbana? És a dir, no fora millor concentrar en lloc de dispersar, delimitar en lloc de difuminar? Si això fos així els pobles rurals podrien continuar mantenint el seu caràcter original, es a dir, el d' unes agrupacions de veïns que viuen i treballen habitualment al poble (ara ja no necessariament com a pagesos), en lloc de ser, com ara, una barreja de població autoctona en regressió, de barris dormitori temporals i de ghettos per a " xaves".

Els fets ,fins ara, van en una altre direcció, la de consolidar una política de suposada lluita contra la centralització barcelonina, consensuada de facto per tots els partits politics catalans.

Aquest procés planteja, però, seriosos interrogants.

En primer lloc i malgrat aquesta voluntat re-equilibridadora, no s'han pogut potenciar de manera homogènia totes les capitals de comarques i la xarxa de pobles rurals del seu entorn sinó que, ben al contrari, han anat apareixent noves mini-macrocefalies en les capitals de província, en detriment de la resta de ciutats mitjanes. Així ciutats com Girona, Lleida, Reus-Tarragona o Tortosa han agafat protagonisme respecte altres capitals de comarca properes que , de manera lenta però constant, han anat veient com perdien pes específic i no acabaven de trobar el seu paper en aquesta nova realitat geogràfica. Aquestes centralitats recents es comporten, per altre banda, com incipients petites àrees metropolitanes, amb tota la problemàtica que s'hi associa: creixement especulatiu en taca d' oli; augment dels viatges diaris entre centre i perifèria fins a radis de 50 Km; conversió de la majoria de pobles rurals propers en zones residencials del centre urbà, etc.

Per altre banda la voluntat d' homogeneïtzar el territori obliga a una despesa considerable en les àrees menys dinàmiques i amb menys població del país que, lògicament, es té que sostreure de les més riques , seguint l'antic adagi de vestir un sant per despullar-ne un altre; problema semblant al que es planteja, a escala més gran, entre Catalunya i Espanya. Establir quin nivell de despesa es prudent transferir d' una area rica a una pobre sense que això afebleixi l' area donant fins el punt de frenar el seu desenvolupament es un tema que s' escapa de l' objectiu d' aquest escrit, però que té una importància cabdal pel futur del pobles rurals. Si això no es té clar es corre el perill de caure en una política d'inversions erràtica, avui aquí, demà allà, en lloc de concentrar

els esforços , de manera preferent, en els punts clau, a fi de potenciar-ne la seva efectivitat.. Desafortunadament, la Generalitat convergent i els ajuntaments socialistes de l'àrea metropolitana de Barcelona van viciar aquest debat des de l' inici, d'acord amb els seus interessos enfrontats : els uns posant l' accent en el mon rural, en el que hi varen invertir quantitats bastant elevades, en termes relatius, amb l'eslògan de no abandonar la Catalunya interior i els altres reclamant mes diners pels barris metropolitans, on de fet es concentra realment la majoria de la població. Un exemple il·lustratiu d'aquesta política desorientada i poc eficaç en la distribució geogràfica dels recursos, són els innombrables dèficits de la xarxa de carreteres de la província de Girona. Mentre aquesta disposa d'un sistema de camins rurals en bastant bon estat (molts d' ells asfaltats), com a conseqüència de les inversions fetes per la Diputació i els diversos Plans d' Obres i Serveis, paral·lelament no s'ha fet prou inversió en un objectiu molt més prioritari, com era i és la modernització de la xarxa general bàsica, quan aquesta manté encara traçats de fa quaranta anys: no hi ha autovia Barcelona-frontera francesa, no s' ha fet l' anella de les Gavarres per donar un accés correcte a la Costa Brava, els accessos a l' interior i la muntanya s' han començat a arreglar fa poc etc. I això suposa un veritable handicap pel creixement econòmic d' aquestes comarques.

Territorialitzar i prioritzar aquestes despeses, de manera coordinada entre totes les administracions es, per tan, una necessitat indefugible,e que hauria d'anar lligada amb el model de territori pel que s' aposta. I el paper futur dels pobles rurals s' hauria de contemplar, també , necessariament en aquest context. De moment, i a partir del que proposen els primers plans directors territorials, avui en vies de tramitació, sembla que es va en la direcció adequada : la d' establir prioritats d' inversió; de concentrar les localitzacions de les activitats en comptes de dispersar-les arbitràriament sobre tota la geografia catalana i ,en particular, pel que afecta als pobles rurals, reconèixer el seu valor cabdal dins del territori; protegir la seva estructura original, tot regulant de manera estricta el seu creixement; i considerar alguns d'ells com a veritables petits centres històrics que cal preservar i que, en conseqüència, necessiten de forma urgent que es freni el seu creixement.

. I caldrà modificar gradualment aquella mentalitat que encara pensa que el reequilibri és sinònim d'homogeneïtzació del territori; que creu que la via per solucionar els problemes de les àrees metropolitanes, la de Barcelona i altres , passa per congelar el seu creixement i transferir el problema, en taca d'oli ,cap a noves àrees, encara verges, en lloc de solucionar-lo allà on es produeix.; que accepta que l'home urbà pugui disposar encara, i malgrat l'escassetat de sòl, d'una o dues residències alternatives on trobar allò que la primera ja no pot oferir-li; o que considera impensable tornar a posar sobre la taula un model de re-equilibri que passi per la potenciació de l'àrea metropolitana de Barcelona .

La vella dualitat entre camp i ciutat no s' hauria de solucionar continuant diluint una en l'altre, com passa ara , sinó, ben al contrari, delimitant clarament els seus àmbits respectius.

També en aquesta línea, i per acabar, val la pena posar atenció als escenaris de futur que es dibuixen com possibles en l'estudi, abans esmentat, de l´ODECAT, " Catalunya cap el 2020".i que són fruit d´ un estudi més precís de les qüestions que aquí comentem. El treball identifica quatre escenaris possibles de futur : El que informa la política

actual, es a dir, el denominat “Catalunya ciutat”, que dona el protagonisme a les comarques, i tres de nous :

1 La “Catalunya Nodal”, en la que es plantejaria un canvi de l´ economia industrial i turística actual pel terciari avançat i la potenciació de la societat del coneixement. L´ organització territorial d´ aquest model es construiria en base a nous àmbits metropolitans al voltant dels nodes de creixement no prefixats.
2 La “ Catalunya Global”, model de tall liberal , que entendria tot Catalunya com una regió metropolitana a nivell europeu, i on qualsevol sòl seria susceptible de ser ocupat i urbanitzat. El paisatge natural tendiria a desaparèixer per passar a ser paisatge recreat.
3 La “ Catalunya Eco-regional”, a priori la més atenta a la conservació del paisatge i dels nuclis rurals. Proposa potenciar el que anomena desenvolupaments econòmics endògens, d’escala local i propera al territori; les mancomunitats voluntàries de municipis; la limitació al mínim estricte de l’ocupació del sòl disponible per frenar el seu consum abusiu (el “ betonement du paysage”, com ho anomenen els francesos); la supressió gradual de les segones residencies per convertir-les en primeres (i úniques); i finalment la reutilització de totes les edificacions construïdes i poc aprofitades, entre d’altres, els centres històrics i nuclis rurals, fins i tot aquells abandonats, donant prioritat a la reutilització sobre la nova construcció.

Dos d´ aquests escenaris – el nodal i l´ eco-regional- són els que sintonitzen més amb el probable futur i també els que més podrien garantir una conservació adequada dels pobles petits, al apostar més clarament per mantenir un territori mínimament endreçat. Probablement l´ escenari de la Catalunya Eco-regional és el més utòpic i arriscat, però també és el més fidel a la filosofia que incorporen les Agendes 21 i la nova cultura de la sostenibilitat , tan reivindicada pels governs i tan menystinguda quan entra en contradicció amb els interessos de la “ real politik”. Caldrà veure fins a quin punt som capaços d’optar a fons per un model concret que sigui capaç de redreçar la complicada situació actual. En cas contrari , per defecte i per abandó de responsabilitats, ens trobarem immersos en l’escenari previst en la “ Catalunya Global” .

La peculiar xarxa de municipis de Catalunya

El nombre de petits municipis que hi ha al país és un dels principals handicaps de l’organització territorial de Catalunya, com també la desproporció que hi ha entre les superfícies dels seus termes municipals, on podem trobar, per exemple, dos pobles propers que un té deu vegades més superfície que el seu veí. Aquest és un factor determinant que és troba a l’origen de molts dels problemes dels nuclis rurals , de manera especial pel que respecte a la seva planificació urbanística. Malgrat que el vigent Reglament de demarcació territorial i població ja permet fusionar municipis si no arriben al sostre mínim de 250 habitants, aquestes fusions no s’han produït de fet. Així, dels 960 municipis catalans , 350 d’ells , es a dir més d’ una tercera part, tenen menys de 500 habitants.

Aquesta és una situació greu i del tot irregular. La reduïda dimensió d'aquests òrgans locals fa que no puguin garantir una mínima capacitat de gestió , que no puguin disposar de personal tècnic adequat o que la seva capacitat financera sigui del tot insuficient. Tots ells encara és mantenen només per inèrcies heretades del passat i per l' incapacitat de la classe política d'emprendre transformacions radicals, però imprescindibles, per a la bona marxa del país , sobretot quan aquestes es preveuen molt complicades.

Ningú posa en dubte l' existència d'aquest problema, però tampoc ningú té prou ànim per solucionar-lo. Les vicissituds de l'anomena't " Informe Roca", redactat l'any 2001, són prou simptomàtiques al respecte. Els diferents governs de Convergència i Unió passaren de puntetes durant molts anys sobre la qüestió de l'organització territorial, malgrat tenir-ne les competències bàsiques, i no fou fins el 2000 quan , a proposta de Duran Lleida s'encarregà a un grup d'experts, coordinats per Miquel Roca, un informe sobre un possible nou model territorial per Catalunya. Val a dir que aquest informe fou redactat amb grans dosis de professionalitat, ambició i sentit comú; les propostes que feia eren del tot assenyades i convenients per redreçar la situació, però com sol passar en aquestes qüestions delicades, va ésser avortat tan bon punt es va posar sobre la taula, produint-se, fins i tot, la paradoxa que la principal oposició va venir de dins del propi partit que l'havia encarregat, si bé la resta de partits tampoc van demostrar massa entusiasme al respecte.

Què proposava l' informe? Sense entrar en detalls, l´ objectiu fonamental del mateix era regionalitzar Catalunya per augmentar-ne el grau de la seva democràcia interna i per acostar l´ administració al territori .Al mateix temps introduïa ordre a l' actual embolic competencial entre administracions.
L'eina central recomanada per l' informe era la de dividir Catalunya en sis vegueries (les quatre províncies més l'anomenada Catalunya Central, amb capital a Manresa, i les Terres de l' Ebre , amb capital a Tortosa). En front del model actual, clarament centralista, amb Generalitat localitzada a Barcelona, comarques de poc pes i un nombre exagerat de municipis , molt afeblits operativament, s'hi oposava una estructura amb vegueries, amb molt poder territorial i que assumien també les competències de les Diputacions Provincials, avui hivernades, juntament amb uns municipis de tamany més gran que els actuals, per millorar-ne la seva eficàcia. Per portar endavant aquest darrer objectiu, bàsic per la millora de molts nuclis rurals amb problemes, es proposava l'agregació dels municipis de menys de 250 habitants, per arribar a nous ens locals formats per agrupacions municipals amb un tamany al voltant dels 1000 habitants, que es considerava la dimensió mínima òptima per prestar serveis. Aquesta darrera proposta fou, però, la que provocà més controvèrsia, acompanyada de les dosis de demagògia i d' immobilisme que habitualment solen aparèixer quan s'intenta introduir canvis en el status quo imperant.

Malgrat que aquest informe sembla que ha quedat guardat en un calaix, se li ha de reconèixer, com a mínim, que va tenir el coratge de situar el problema sobre la taula. El mateix Miquel Roca afirmava, en un debat a Manresa dos anys després, que " si no som capaços de posar-nos d'acord en el model territorial no serem creïbles com a país". La única reacció per part del Govern de la Generalitat va ser la retirada del informe i la creació, l'any 2003, d' un simbòlic i inoperant " Consell Català de Petits Municipis", per intentar arranjar d'alguna manera un problema que, com a mínim, s' en reconeixia la seva existència amb la pròpia creació del nou ens. Alguns dels aspectes de l' informe

també han quedat recollits posteriorment, com per exemple el reconeixement de les àrees de muntanya, l´ àmbit dels propis plans directors territorials,la referència a les vegueries, etc. I caldrà finalment, esperar a veure com el nou Estatut soluciona aquest tema. Però, en qualsevol cas, encara caldran grans dosis de voluntarisme i de fermesa per capgirar una situació molt viciada d'origen.

I tanmateix, perquè caldria reorganitzar el nombre de municipis de Catalunya? I quina relació això pot tenir amb el tema que ens ocupa?

La resposta , com hem dit, es prou evident. Pensem que Catalunya és un dels països europeus amb un promig de nombre d'habitants per municipi més petit. Sense entrar en els problemes de representativitat democràtica que això comporta, i cenyint-nos a la vessant estrictament tècnica, cal pensar que, com en qualsevol organització de tipus empresarial, i els ajuntaments realitzen en gran mesura aquesta funció (com empresa de serveis, en aquest cas), hi ha un escala òptima de funcionament per dessota o per sobre de la qual deixen de ser operatives. Agafem, per exemple, la competència en planejament urbanístic, sense dubte la més important i la que té major transcendència pel futur de molts nuclis rurals. A Gran Bretanya, per exemple, aquesta competència correspon als " Districts", que són entitats municipals d'unes 70.000 persones, mentre que els " County councils" o consells locals, el més similar als nostres municipis (amb un promig d'habitants, però, més elevat, al voltant de 1000 persones) tenen pocs poders i nul·la capacitat decisòria respecte el planejament. A Catalunya, al contrari , cada municipi, independentment del seu tamany, ha tingut, i encara té, la competència de redactar inicialment el seu propi planejament , sense coordinació amb els municipis veïns i, per tan, amb una òptica estrictament local.. Aquesta situació paradoxal, que atribueix una gran capacitat planificadora precisament a l´ ens administratiu més petit del territori, és més teòrica que real en el cas dels petits municipis, perquè després ve matisada pel control de la Direcció General d´ Urbanisme, mitjançant les seves respectives comissions provincials. Això significa que els dos protagonistes d´ aquest procés – municipi i Generalitat central- es troben o massa prop o massa lluny del problema. Una administració és massa petita i massa propera per planificar amb visió general i l´ altre massa gran per poder abastar amb precisió tots els problemes del territori.

I en el cas concret del nuclis rurals es evident que el futur no hauria de passar per que decisions tan importants, com on, quan i com créixer, puguin prendre's en l' àmbit d'un petit ajuntament. En aquest sentit fins i tot la proposta de l' informe Roca es queda curta i fora més aconsellable que molts temes transcendents pel futur del paisatge i dels nuclis rurals es poguessin decidir a una escala intermèdia, situada entre la comarca i la vegueria, que són entitats administratives convenientment properes i de prou pes poblacional , i amb xifres semblants a les dels districtes britànics, es a dir, d'unes desenes de milers d'habitants.

La democràcia i l'autonomia municipal

Entre la classe política catalana hi ha també un altre tòpic àmpliament compartit: aquell que diu que per aprofundir en la democràcia cal augmentar el nivell d´ autonomia

municipal, acostar el poder al administrat. Els que , com a tècnics, hem tingut en alguna ocasió l'oportunitat de treballar en petits municipis, i veure de prop com hi funciona el dia a dia, se'ns fa difícil d' entendre que encara es pensi augmentar la seva capacitat de decisió, precisament quan creiem que el que caldria és reduir-la .Sóc conscient que aquesta és una afirmació políticament incorrecte. Però de igual manera que hi ha un tamany crític de municipi, per sota del qual no té sentit el planejament urbanístic, també la democràcia, perquè pugui aparèixer i desenvolupar-se, ho té que fer amb unes mínimes condicions de nombre i de qualitat . No hauríem de parlar de democràcia municipal per referir-nos, per exemple, a un col·lectiu de 300 o 400 persones, si pensem que hi ha algunes comunitats de propietaris a les grans ciutats que superen aquest nombre i que a ningú se li ocorreria de dotar de poder polític. La tradició popular, l'historia local o els drets adquirits no poden atorgar privilegis de tracte a uns ciutadans respecte als altres És difícil d'establir la xifra crítica mínima però, potser per fonamentar històricament la dada, podríem prendre el nombre d' entre cinc i vint mil persones, que es correspondria amb els habitants que tenien les polis gregues, com se sap, bressol de les primeres democràcies urbanes. Per sota d'aquest nombre d'habitants la democràcia municipal apareix molt rarament.

Les minses xifres de població es troben també al darrera d'una altre problema lligat a l'autonomia municipal. La llengua popular utilitza la paraula " alcaldada" per descriure aquella situació, sovint esperpèntica, per la qual un alcalde, en ús de les seves atribucions, gens menyspreables en la nostra legislació, i mogut per un rampell inesperat, proposa fer una cosa fora del sentit comú . No cal dir que les generalitzacions són injustes i que hi ha, afortunadament, alcaldes de pobles petits ben preparats per dirigir el seu ajuntament amb encert i eficàcia. Però també és un fet que quan més petita és la població, també és més probable de trobar-se amb alcaldes incompetents i/o incompatibles per exercir la seva funció. I per una comprensible raó estadística: sempre serà més fàcil cercar una persona adequada en un col·lectiu de 10000 persones que en un de 500. Naturalment aquest problema no és acceptat públicament per cap partit polític , però, entre bambolines, totes les seves secretaries d'organització malden per trobar candidats amb unes mínimes condicions, que els hi puguin garantir de no posar al partit en situacions compromeses. Uns municipis més grans poden assegurar uns alcaldes més bons.

I el que passa amb l'alcalde també succeeix amb l'altre figura clau pel futur d'un poble: l'arquitecte municipal. Entre els professionals de l'arquitectura es considera poc prestigiada, i a vegades fins i tot suspecta, la tasca d' arquitecte municipal de poble petit, tan perquè les remuneracions són, lògicament escasses, com perquè el marge d'autonomia laboral és estret, al ser un càrrec, la majoria de les vegades, de professional contractat , i per tan, estar sotmès al criteri de l'alcalde i dels regidors de torn. Uns municipis més grans permetrien una certa funcionarització de l'arquitecte, que li donaria més llibertat d'acció, al igual que succeeix amb la figura dels secretaris municipals. Com passa també amb la figura del mestre d' escola , l'opinió popular no és prou conscient de la gran responsabilitat que tenen aquestes professions envers el futur de la seva col·lectivitat. Cal fer notar que una actuació equivocada del tàndem alcalde-arquitecte municipal sempre acaba tenint conseqüències irreparables pel poble, encara que es produeixi en un curt lapse de temps . Una política urbanística errònia, per petita que sigui, es sempre irreversible, i malauradament deixa la seva petja sobre el territori per molts anys i panys.

Aquest és, per tan, un problema estrictament polític que planteja novament la vella discussió d´ on situar els nivells de pressa de decisions en democràcia. Com en d'altres àmbits de la vida, la solució correcta s'hauria de cercar en el punt mig. Ni massa lluny de l'administrat però tampoc, hi això convé recalcar-ho aquí, massa prop. La proximitat al ciutadà ,que tothom reivindica com a desideratum, és, al contrari, un veritable escull quan es porta més enllà d'un cert límit.

Pensem, per exemple, en la situació personal de molts d'aquests alcaldes de poble. No són incompatibles amb la seva activitat privada perquè no es poden assignar un sou que els permeti dedicar-se en exclusiva a l'alcaldia; molts tenen interessos privats al seu municipi com a propietaris rurals, com comerciants, contractistes,paletes, lampistes o altres feines per compte propi; tenen parents i amics propers, però també veïns poc afectes o enemics declarats.. Com pot pensar-se que ,amb aquestes circumstàncies de proximitat, quasi domèstica, un alcalde honest pugui exercir sense pressions i lliurament la seva tasca? He sentit moltes vegades l'opinió d'alcaldes de poble que, situats davant l'arriscat repte de denegar una llicència compromesa, sovint acompanyada de fortes pressions, preferirien delegar la decisió en una instància superior, quan més allunyada fos, millor.

Per tan potser es bo apropar la gestió dels serveis al ciutadà, però no ho és , en absolut, delegar-hi decisions de gran transcendència, com ho són les del planejament urbanístic. Un alcalde de poble petit no pot tenir autoritat per concedir una llicència que afectarà necessariament, malgrat no ho sembli, a l'equilibri de tot el territori en el seu conjunt.

De les particularitats de la promoció i construcció d'habitatges

El sector immobiliari del país té uns dèficits estructurals que no ajuden, precisament, a millorar la qualitat de l'arquitectura que es construeix, dèficits més evidents quan ens referim a l' àmbit rural. Entre d' altres : la poca professionalitat de les empreses i la mida massa reduïda d' aquestes; una grandària de les promocions immobiliàries massa petita i fragmentada; la pervivència d' un tipus d' encàrrec tradicional, lligat a la figura de l' arquitecte lliberal; i finalment, unes tècniques de construcció canviants que no sempre són digerides amb facilitat.

La manca de professionalització dels constructors i promotors del país és un mal endèmic de difícil solució. L' alta rendibilitat del sector i la manca de competència externa, el fan molt atractiu per tota mena d'inversos i gent interessada en aconseguir diner fàcil i ràpid , però amb una total despreocupació per la qualitat del producte final, veritable objecte del negoci. Entre venedors immobiliaris sovinteja la coneguda frase de que " tot es ven", en el sentit que el mercat es tan poc exigent que permet col·locar-hi productes que serien rebutjats en altres sectors econòmics. I malauradament aquesta afirmació no és un tòpic sinó una realitat quotidiana.

Mentre, per exemple, altres sectors del país com la gastronomia o la moda han tingut en els últims anys una renovació espectacular que ha comportat l' aparició d'una oferta de gran qualitat , en el camp de la construcció això no s' ha produït. Els edificis es construeixen encara amb tècniques i maneres de fer a mig camí entre l' artesania i l' industria .L'augment en la demanda d' un major nivell de confort, derivada d'un nivell de vida més elevat, fa cada dia més complexa la feina de constructor: cases més

aïllades; amb estructures més reforçades; instal·lacions més sofisticades; nivells d'acabats més bons, i també més pretensiosos,etc . Tanmateix la resposta a aquesta major dificultat s' efectua encara amb maneres de procedir molt tradicionals i poc industrialitzades, el que repercuteix en els costos finals de les obres i també en la seva qualitat formal. Aquest és el vell debat dels orígens de l' arquitectura moderna , entre producció artesanal o industrial, avui encara no resolt del tot.

Caldria un canvi de mentalitat al respecte, que passaria per professionalitzar i especialitzar encara més tot el sector, seguint els models d' altres industries, com el de l' automòbil. Pensem que quan un client compra un cotxe , només se li demana que triï entre l'oferta existent, malgrat no disposar, es clar, de coneixements tècnics al respecte. Aquests és dona per suposat que són competència del fabricant, responsable final del producte. I el client confia en el valor afegit de la marca com a garantía de qualitat d' allò que compra. Aquestes són les regles del joc de qualsevol procés autènticament industrial: eficàcia, racionalització, divisió del treball i, per tan , bona relació entre qualitat i preu.

El ram de la construcció està tan desenvolupat com el de l' industria.. La responsabilitat de la producció queda diluïda entre tres protagonistes: client, arquitecte i constructor-promotor, amb papers que sovint s' interfereixen. El problema s'origina sobre tot en la fase de la producció, és a dir, entre arquitectes i promotors, ja siguin privats o empreses.(deixem de banda el paper subsidiari que té o podria tenir l' administració pública a l' hora d' intentar regular tot aquest procés). El sector no avança en qualitat fonamentalment perquè tan arquitectes com empreses presenten una professionalitat sota mínims. Aquestes darreres degut, també, a la seva dimensió modesta. Un detall prou significatiu i xocant que il·lustra aquesta situació tan irregular: en el sector de la promoció i construcció d'habitatges és pràcticament inexistent l' inversió en recerca i desenvolupament, aspecte del tot impensable en altres camps de l' industria.

Com a fruit de la manca de professionalitat i de la poca grandària de les empreses que participen en el sector hi ha un altre factor que col·labora a introduir caos a tot el procés. Em refereixo al tipus i l' escala de promocions mitjanes del país, que són encara massa petites i fetes sense visió de conjunt . El numero d'habitatges per promoció és molt baix en relació al europeu . No existeixen, per exemple, operacions semblants als " condominiums", molt habituals a l'estranger, en les que el promotor no solament fa els edificis sinó que construeix veritables trossos de ciutat, amb els seus jardins, espais comuns i equipaments.. Per trobar operacions similars ens hauríem de remuntar als " Poblados de colonización " de postguerra, promoguts en aquell cas pels l ' Administració franquista. Els pobles es continuen construint, per tan, a partir del propietari individual que construeix una casa o del promotor que planteja un grup d'habitatges col·lectius que no sol passar de les 30-40 vivendes.. Quasi mai un promotor que urbanitza uns terrenys és el mateix que després construeix les cases que van ocupant les diferents parcel·les. I amb un procés tan fragmentat i amb tant agents intervenint-hi és molt difícil recuperar la coherència morfològica que havien conservat tots aquests pobles fins als anys seixanta del segle passat.

La manca de modernització del sector també es manifesta en la pervivència d' un mecanisme d' encàrrec decimonònic: aquell que consisteix en que un client privat o una empresa promotora, sovint petita o mitjana, encarrega a un arquitecte lliberal un

projecte per poder construir un edifici. A través d' aquest mecanisme, aparentment tan innocu, s'han anat construint unes noves àrees residencials en les que, per la pròpia naturalesa del procés, hi són absents l' ordre, la homogeneïtat o la repetició, que eren les regles de composició que donaren coherència i bellesa a molts dels conjunt històrics del país. Aquesta actitud individualista és compartida tan pel client privat o el promotor, que desitgen diferenciar el seu edifici del veí, com per l' arquitecte modern , que considera la copia com un tabú i la originalitat com una obligació.

Això no havia estat així en altres indrets o d' altres moments històrics. Els nuclis rurals que estudiem s' han construït, per exemple, sense la figura de l' arquitecte. Els paletes i mestres d' obres resolien bàsicament problemes constructius i funcionals , sense fer massa atenció als problemes de forma, donat que sempre era més o menys la mateixa. En els països de comunisme real també hi eren absents la figura de l`arquitecte liberal i la del petit promotor. Allí l`arquitectura era fonamentalment un problema de construcció i economia política, tot deixant les qüestions formals per les societats capitalistes. Però fins i tot als Estats Units la majoria de construccions rurals són fetes a partir de projectes en sèrie, tipificats. A qualsevol quiosc o centre comercial americà es pot trobar catàlegs d' arquitectura on, per un preu mòdic, els arquitectes autors dels diferents prototipus faciliten els respectius plànols constructius. La qualitat formal d'aquests projectes és variable; els seus arquitectes discrets; i els noms de les cases carrinclons:" wild west", "old mississipi","english manor" o " french renaissance". Malgrat això, com a mínim tots ells accepten la seriació com a mecanisme de treball, cosa que permet acostar-los al modus operandi industrial, al oferir al projectista la possibilitat de testar la bondat de cada solució i corregir-la a la vista dels resultats aconseguits. Aquests prototipus, poc ambiciosos des del punt de vista arquitectònic, al situar-se uns al costat dels altres, contribueixen, finalment, a crear uns nuclis molt més unitaris que els del país.

Per tan cal replantejar de dalt a baix el paper dels diferents agents que intervenen en la construcció per poder reconduir una situació molt viciada que està dificultant la creació d' uns entorns edificats de més qualitat que els actuals. L ' administració municipal tindria que prendre aqui la iniciativa en lloc d' estar expectant als moviments del mercat.

Un últim factor que tampoc contribueix a millorar l' estat de la qüestió és la ràpida evolució de la tècnica constructiva. Aquesta és la única part del procés que participa de dels avenços de l' industria contemporània . La competència entre les empreses de materials de construcció porta a un excés d'oferta, que complica el paper del projectista, que es troba literalment ofegat per la gran quantitat de materials i tècniques que té a la seva disposició.

Abans, per exemple, tots els teulats, a excepció dels d' alta muntanya, es construïen amb un únic model de teula àrab, de mesura normalitzada i feta amb terra de l' entorn. Per tan l' homogeneïtat en el color, la forma i la textura de les cobertes estava garantida, amb independència del gust del constructor o el propietari de torn. Avui, per contra, el mercat ofereix tot tipus de teules: teules àrabs; teules planes, romanes o similars; acabats vidriats, gresos " envellits"; una gama cromàtica multicolor que va del groc clar al negre;teules de mides variables. Les combinacions a escollir són infinites. I el desgavell formal que s´en deriva està assegurat.

Succeeix el mateix amb el sistema de murs portants.. Tradicionalment tots les cases de poble eren construïdes amb murs de càrrega. Aquests podien estar fets, segons l' indret, de tàpia, de pedra o de maó i es deixaven sempre vistos o remolinats amb calç. El material únic era, per tan, la primera condició per generar la peculiar geometria dels pobles (condició no escrita, però sorgida espontàniament de la necessitat de construir de la manera més eficaç i barata possible). Avui en canvi gràcies al ferro i el formigó el mur s' ha alliberat de la funció estructural , convertint-se en pura façana i, per tan, en un objecte apte per a la decoració..

El projecte contemporani es planteja com un discurs obert, " lliure i creatiu" , on l´arquitecte pot aplicar-hi indiscriminadament tot allò que el mercat s' esforça per oferir-li. Els arquitectes esdevenen, com la resta de població, consumidors compulsius i frenètics, sotmesos al dictat de la moda, i malden per introduir qualsevol novetat en el seus projectes, tement que l´utilització de sistemes convencionals els situï fora del mercat, per poc innovadors. I així només cal donar un vol per qualsevol dels nous eixamples dels pobles del país per constatar la varietat de materials i solucions constructives que hi són presents: totxos de tota mena, aplacats de pedra. natural o artificial, del país o de llocs llunyans i estrambòtics; materials sintètics ,plastificats, fustes de procedència diversa; planxes lacades, galvanitzades, d'alumini o d' acer cortén. Sistemes estructurals mixtes, de càrrega i amb pilars, aplicats sense cap lògica constructiva. Varietat d' oferta, en definitiva, com al centre comercial.

La dificultat de la normativa

La preocupació per establir criteris d' intervenció arquitectònica no es pas nova. Les velles comissions decimonòniques, les anomenades " Juntas de Ornato y Decoro", ja pretenien una cosa semblant. I molts regidors municipals en alguna o altre ocasió s'han atrevit a opinar de " estètica", circumstància sobre la qual Josep Pla ja alertava que, donat el cas que aquesta s'esdevingués, calia posar-se a tremolar d'immediat (ara hem venen al cap moltes de les escultures, per anomenar-ho d' alguna manera, que actualment pretenen "ornamentar", de manera ben dubtosa , les entrades en rotonda de la majoria de pobles del país). Més recentment, alguns ajuntaments i consells comarcals, preocupats per la qüestió i amb el millor dels propòsits, han intentat elaborar també normatives formals i ordenances per regular des d'un punt de vista arquitectònic el creixement dels seus nuclis, però els resultats han estat bastant discrets, tot posant en evidència que la cosa no és tan fàcil com pot semblar de bell antuvi.

Les ordenances formals es mostren avui incapaces, una i altra vegada, de regular correctament les noves edificacions, degut, potser, a la poca flexibilitat per afrontar una realitat dinàmica i canviant com la de la cultura contemporània. Per això darrerament han aparegut altre vegada, a Barcelona primer, però també en algun poble posteriorment, les velles comissions de control formal, ara anomenades "comissions de qualitat", formades per un conjunt d'especialistes, de més o menys prestigi, que emeten un criteri col·legiat, com a possible alternativa a la rigidesa de l'ordenança. Tan una via

com l'altre però són criticades pels professionals implicats, acusant-les bé rigidesa, bé d'arbitrarietat.

Antigament les coses funcionaven altrament . A l' etapa clàssica de l' historia, el tractat i el manual eren l' eina habitual a l'hora de projectar, el lloc on es definia la llengua arquitectònica comuna i consensuada per tothom. I això tant per l'arquitectura del poder com per la de les classes populars. Era corrent, per exemple, que a les biblioteques particulars de moltes cases de pagès d'una certa notorietat s' hi trobessin tota mena de tractats pràctics per a la vida quotidiana del camp (medicaments, gastronomia, organització de la vida familiar etc) entre el quals també n'hi havia dedicats a la construcció de la casa i a les feines de manteniment de la mateixa. El seu contingut provenia, generalment, d'una barreja dels vells criteris extrets del tractat romà del Vitruvi o dels seus epígons renaixentistes (Vignola, Palladio,etc), combinats amb coneixements i maneres de fer que la tradició havia anat decantant lentament. L' evolució d' aquest llenguatge es produïa de manera inapreciable i diferida en llargs intervals de temps; els sistemes constructius eren sempre els mateixos i les necessitats a resoldre també. Aquest era el vell món que pogueren recrear Vayreda, Mir o Sunyer; el que poetitzaren Mossèn Cinto i Maragall; i el que encara avui serveix d'excusa per emplenar les guies i fulletons turístics .

Però això canvia de manera dràstica durant el segle XX. Tota la vella manualística esdevé obsoleta, " in-actual", paper mullat en definitiva. La cultura contemporània, filla del romanticisme del XIX no accepta la norma per definició, i per tan tendeix a problematitzar el fet creatiu, tot convertint-lo en un acte individual i lliure. Si a tot això hi afegim la complexa i ràpida transformació de les societats post-industrials, s'entén fàcilment la dificultat de fixar, en aquest marc tan canviant, normes que puguin esser consensuades i acceptades per una majoria de població. Alguns fenòmens recents com la immigració i el conseqüent procés de des-homogenització que es produeix en el teixit cultural de les societats receptores, o l'hegemonia d'una cultura basada en els valors del consum, han conduit inexorablement cap una arquitectura disgregada, polisèmica i fràgil, sotmesa als avatars de la moda i dèbilment fonamentada en uns referents socials que cada cop esdevenen més prims. L'aculturació creixent de la nostra societat dificulta extremadament el paper de l'arquitecte o l'artista, que no troba referents amb prou contingut sobre els que treballar. En aquest sentit, i insistint en el que dèiem al començament, els problemes d'autoreconeixement de l' arquitectura que es construeix avui a Catalunya s'emmarquen dins d'aquest complicat panorama i no són dissociables dels problemes similars que tenen altres camps de la cultura catalana contemporània en relació al mon global.

A la vista d' aquest estat de coses tractaré d' identificar alguns possibles criteris d'actuació només a partir d'exemples concrets en situacions concretes, de manera empírica i amb una certa distància crítica. La pròpia elecció dels exemples a estudiar compromet l'anàlisi, però ens permetrà aflorar alguns dels temes recurrents que es plantegen sovint a l'hora de projectar l'arquitectura en general i les cases de poble en particular.

Parlaré exclusivament de criteris lligats a la forma arquitectònica i al planejament,. Primer perquè en altres apartats d'aquesta publicació ja s'analitzen els aspectes històrics, econòmics , socials o constructius al voltant del tema que ens ocupa i dels que he assenyalat la seva importància. Però també perquè finalment l'arquitectura és un

dels indrets on precipita tot l'imaginari d'una societat, es un camp d'exploració on s'evidencien totes les seves inquietuds i tarannàs.

La lliçò moderna de l' arquitectura popular. (g 24,g 28,p30,m32,m29)

El moviment modern ha mostrat sempre interès per l' arquitectura tradicional..

Aquest interès es fill d´un vell somni romàntic: aquell que creia en la bondat de la cultura popular, en la saviesa de tot allò que provenia dels homes del camp, encara no contaminats pels perjudicis propis de la civilització urbana i industrial .

A Catalunya la valoració del tipisme dels pobles del país és una constant a partir dels inicis del segle XIX, i discorre en paral·lel a la formació del nacionalisme català modern. Els pintors de paisatge del vuit-cents foren probablement uns dels primers en posar atenció sobre aquesta realitat, feta en aquest cas, a partir només de les seves qualitats purovisuals, fotogràfiques . Després aquest interès passarà a d´altres camps, com per exemple, al moviment excursionista català , de gran difusió entre la gent de ciutat, especialment a Barcelona. En aquest context la realitat rural serà sentida amb grans dosis d' idealisme , de mitificació.

Un exemple menor d´això, però prou significatiu i curiòs al respecte, és el del món dels pessebres. El diorama pessebrístic aprofita una tradició religiosa per recrear en una maqueta un tros d'aquest país somiat, tendre, rural. Una meta-arquitectura que evidencia de forma prou significativa aquesta visió nostàlgica d'una Catalunya que aleshores ja començava a canviar amb la revolució industrial.. Tot un subconscient popular i col·lectiu s'expressa modestament en la llarga tradició del pessebrisme i en els seus paisatges idealitzats, en el seguit de carrers empedrats , entrades amb portes adovellades, porxos , arcades, pallers,cellers , badius. Veritables fragments d'una memòria que de manera escenogràfica es re-presenta dins d'una caixa obscura, acompanyada d´un paisatge bucòlic de muntanyes regalades com a teló de fons.

Molts d' aquests referents formen part encara d'una difosa cultura popular i del nostre imaginari col·lectiu . El que avui podriem anomenar, de manera irònica, " kitch rústic", no es altre cosa que aquella nostàlgia antiga, ara reciclada en marketing neo-lliberal.. Només cal mirar al respecte el contingut de moltes revistes de decoració de consum massiu, tipus " vivir en el campo", per veure com aquella iconografia pseudo-rural es combina de forma curiosa amb el disseny actual.. La majoria de promotors immobiliaris encara utilitzen els slogans del tipisme o la rusticitat per a la publicitat de les seves construccions en ambient rural .

Tot allò , per tant ,que encara ens relligaria amb un món no actual. Un món, però, que ja hem perdut.

L' interès dels arquitectes moderns per l' arquitectura popular, arrenca probablement també del romanticisme, però va més enllà. En aquest cas s' intenta validar els principis generals d' aquella saviesa popular a partir d'un anàlisi abstracte i tendenciós de l' arquitectura que li és pròpia, posant en valor aspectes substancials de la mateixa: el predomini de la funció sobre la forma, la racionalitat constructiva o l´ estètica de la

austeritat, elaborada a partir de la realitat més immediata ,i per tan allunyada de postulats de saló, de laboratori o d´ acadèmia.

I és així com els membres del GATPAC reivindicaran, conjuntament amb Le Corbusier, la modernitat de l' arquitectura popular del mediterrani, de les cases de pescadors del Maresme o d' Eivissa. O com un altre arquitecte racionalista, Carlos Flores, farà inventari de molta part de l' arquitectura popular espanyola, tot assenyalant els seus valors arquitectònics intrínsecs, més enllà del seu " tipisme". I el mateix Coderch, any més tard, durant la postguerra, continuarà reivindicant, juntament amb el seu fotògraf i descobridor Català Roca, les lliçons d' arquitectura , real i concreta, que construïren els pagesos del país. Però en tots aquests casos, el model popular s'usa només com a base conceptual de partida per elaborar una arquitectura que en cap cas pretén imitar el seu resultat formal concret. Es para atenció a les grans dosis de realisme, de austeritat compositiva, d' eficiència constructiva, de funcionalitat de la majoria de construccions populars per, a partir d'aquí, projectar un nou món que no renuncia a la tècnica i la cultura contemporànies. El Cadaqués dels Harden, Correa,Coderch o Villavecchia n´es un exemple excepcional

Aquesta és probablement la lliçó que avui encara hauriem de continuar aprenent.

Aramunt
Fotos g19 m20 i m21

El nucli vell d' Aramunt és un bon exemple de la trista paradoxa de molts nuclis situats en àrees de l' interior del país: no s' ha sabut comptabilitzar l' agricultura moderna amb la preservació d' uns pobles i un paisatge de bellesa inequívoca. A l' abandó dels nuclis originals s' hi ha afegit una laxitud en el control urbanístic del territori, ja de per si molt

feble. Un degoteig petit, incontrolat, però constant , d 'edificacions modestes de segona residencia i de naus de ramaderia industrial,construïdes en ple sol rústec, han començat a degradar un entorn que encara conserva una gran riquesa paisatgística i natural Aquest procés pot hipotecar la dinàmica futura de la zona que té, precisament, en aquest entorn verge i poc malmenat una de les potencialitats més clares pel seu futur econòmic.

Recentment la Generalitat ha inclòs Aramunt Vell en un Pla pilot per a pobles abandonats de muntanya, que proposa iniciar una política ambiciosa de recuperació d' alguns d' aquests nuclis, començant per aquells que tenen unes condicions de partida més favorables. S' intenta rehabilitar els edificis i teixits originals, desviant cap aquests nous conjunts una part de les futures necessitats residencials de la comarca, com alternativa als sols urbanitzables de nova implantació, que tenen sempre un major impacte ambiental sobre el territori. La concentració de la taca edificada enfront de la dispersió indiscriminada és sempre una bona mesura per la preservació del paisatge. El futur dirà si aquests plans són prou operatius per solucionar aquest estat de coses.

Fredensborg p0, p00,p000

El complex residencial de Fredensborg de Jorn Utzon a Dinamarca(1961) és un bon exemple d'arquitectura contemporània que sap integrar en el seu discurs algunes de les qualitats formals dels nuclis tradicionals. Planteja el projecte a partir d'un dels trets fonamentals dels nuclis rurals: la forma urbana complexa i oberta. Això ho aconsegueix a partir d' un únic tipus edificatori que,amb petites variacions, s'agrupa de manera arbitrària, dibuixant carrers i places irregulars. Crea així un nou teixit urbà contemporani que manté una manera de fer propera a la tradició. Molts dels nous pobles que es construïren al Nord d' Europa durant la postguerra seguiren un model semblant a aquest, que encara avui manté la seva vigència . Aquell que reclamava el vell Giedion :el que es capaç de cercar un nou llenguatge per una " Nova Tradició". O el que es el mateix: dir coses antigues d' una manera nova.

Poble Nou del Delta p4 p5

A Catalunya l' arquitectura moderna no ha tingut ocasió de projectar conjunts residencials homogenis, donades les circumstàncies històriques del país, en general, i del sector de la construcció en particular. Només trobem alguns exemples en el que fou la politica de l' habitatge de postguerra, els vells " Poblados de Colonización" i en alguns intents recents de nous condominis o de nuclis a l' entorn dels camps de golf , molt menys reixits que els primers.

El Poble Nou del Delta, prop d'Amposta (Montsià), és un exemple força reixit del tipus d' urbanització que plantejaven els tècnics de l' "Instituto Nacional de Colonización" per uns pobles que foren construïts amb l'objectiu de millorar les condicions de vida del treballadors de l'època, en aquest cas, dels pescadors i arrossers del Delta. Sota l' aparença de pobles tradicionals, com demanava l' ideologia del moment, es projectaren, en alguns casos, veritables assajos de nuclis contemporanis

que intentaven anar més enllà de la pura anècdota populista. Avui el tipus d' habitatge del Poble Nou del Delta, malgrat la seva modèstia, manté la seva funcionalitat. I és encara un exemple correcte d' integració a l' entorn i a la cultura del lloc.

Soriguerola p1 p3 m2

Al voltant dels nous camps de golf construïts a partir de la dècada dels noranta han aparegut alguns nuclis residencials que justifiquen financerament la seva implantació . El de Soriguerola (Cerdanya), és un dels més interessants, però mostra, tanmateix, les limitacions d' un model de promoció privada, que no pretén anar més enllà d' allò que desitja la demanda. Unes classes mitjanes urbanes i benestants, cerquen de satisfer les seves fantasies antiurbanes al voltant de les bondats de la vida al camp i la muntanya . Amb aquesta finalitat es recrea una escenografia pseudo-rural, en aquest cas amb una arquitectura neo-cerdana que compleix perfectament aquesta funció .

Soriguerola és un conjunt nou reconstruït només a partir d' una església i d'una mínima traça urbana preexistent.. El resultat és una parodia postmoderna que agrada al que l' habita i que , aparentment, s' integra a les planes que el rodejen. Tanmateix un cert aire de simulacre flota sobre tot el poble i el fa estrany al seu paisatge proper. Allí la presencia d' antigues pletes i bordes, aquestes sí, autentiques, posen en evidència l' engany.

Conjunt Borneo –Sporenburg p6

El conjunt residencial situat al port d' Amsterdam és un bon exemple dels esforços de la cultura arquitectònica contemporània per trobar un punt d' encontre entre racionalisme constructiu i voluntat de forma, i per superar la critica, tantes vegades formulada en relació a l' arquitectura moderna, d' impersonalitat, de banalització dels edificis, d' esgotament del llenguatge Internacional. En aquest cas s' ha confiat en les característiques de l' encàrrec per poder oferir una imatge multiforme, singular i personalitzada de cadascun dels edificis. El resultat és també un simulacre , divers en el plantejament al de Soriguerola, però igualment allunyat del que hauria de ser la realitat profunda del construir.

Malgrat els cants postmoderns que s´esforcen en situar avui l'arquitectura fora del terreny que li es propi, la frivolitat de propostes com la de Borneo-Sporenburg, evidencien les limitacions d'aquesta forma d'entendre el projecte contemporani. Una plaça de poble, una pleta de la Cerdanya, un carrer anònim d´un eixample burgès o un barri residencial de l' Europa socialdemòcrata d' entreguerres, comparteixen un mateix sentit comú que avui, però, sembla ser que hem perdut: el de construir a partir de la realitat i no de la ideologia.

L' arquitectura recent ha iniciat una deriva complexa, en paral·lel a la nova dictadura de la imatge, cap el domini de l' anomenada hiper-realitat , terme ambigu sota el que s'aixopluguen indistintament diverses arquitectures, cultes o comercials. Els edificis ja no s'esgoten en ells mateixos sinó que necessiten referir-se a camps que els hi són externs: el lloc,l'art, la tradició, l'historia, la publicitat, l' economia i tants d' altres. Així les cases de Borneo-Sporenburg, per exemple, esforçant-se en parodiar en clau

contemporània la riquesa compositiva de les cases del vell Amsterdam , aconsegueixen només formar una desfilada carnavalesca en el que totes les façanes fan de comparses en una festa que ningú no ha demanat. El tuning urbà, la customització dels edificis com a possible model planteja aquí masses interrogants.

Un exemple qualsevol : Bellcaire i Albons g11

Aquests dos pobles de l´Alt Empordà es troben situats en la segona corona de l'especulació immobiliària costanera. Un cops esgotada la primera línea de mar, en aquest cas l' àrea d' Empúries i La Escala, la pressió edificatòria es trasllada a l´interior. Els edificis nous o reformats d'aquests pobles ens poden ajudar a analitzar un seguit de mètodes d'intervenció molt comuns a tot Catalunya. Podem identificar-hi 5 variants clarament diferenciades que anomenarem, per convenció: espontània, professional, kitch popular, kitch comercial i cosmètica rústica.

1. Construcció espontània i tradicional**.(m12,m14,m15,m17)**

La petita cabana autoconstruida amb materials reciclats o les reformes de cases al centre d' Albons i Bellcaire comparteixen una manera de fer, antiga i sabia: entendre la construcció com aquell acte que posa en relació de la manera més eficaç possible tots els materials de que es disposa en aquell moment, sovint els mès propers i fàcils d' aconseguir, amb la finalitat " només" de solucionar alguns problemes funcionals: aixoplugar-se, aïllar-se o protegir-se de l'exterior. La forma final que sorgeix d'aquesta acció és només conseqüència directa i inesperada del procés i no està , en cap cas, determinada prèviament. No es pretén, per tan, aconseguir cap imatge concreta ni referir-se a cap model extern a la pròpia construcció

La majoria d'arquitectura popular ha estat construïda d' aquesta manera. L'amplada d'una habitació venia condicionada per la llargada de les bigues de fusta de que es disposava, sempre les mateixes. La forma era rectangular perquè és la manera més senzilla de disposar un entrebigat i de col·locar-hi després uns mobles. Els murs de pedra tenien el gruix mínim que permetien els diferents aparells. Les finestres eren petites perquè els dintells de pedra eren curts i els vidres fràgils. La forma era ,per tan,conseqüència de la construcció, primer, i de la funció,després. El resultat era el que era,ni bonic ni lleig, indiferent. Qualitat que, per cert, Tristan Tzara apreciava de l' arquitectura d' Adolf Loos: precisament la seva poca fotogènia.

Però sorprenentment la forma quan no es buscada expressament es presenta sempre molt més interessant. Quasi mai una arquitectura construïda espontàniament resulta esguerrada, precisament perquè es honesta des del moment que es construeix. La borda autoconstruida de la fotografia adjunta, recicla materials tan poc tradicionals com pals de telèfon i panells industrials de frigorífic. Però col·locats en aquest lloc poden ensenyar la seva naturalitat. La seva coberta de llauna en panxa no és un acte creatiu volgut ,com ho pot ser una coberta semblant com la de Alvaro Siza al pabelló de Portugal de Lisboa, sinó que és conseqüència fortuïta de la feblesa dels pals de telèfon que la suporten. Tanmateix aquesta és, aquí, una forma inqüestionable, mentre l'altre no.

El mateix succeeix amb les reformes i pedaços de la majoria de cases de l' interior dels pobles. Els murs de pedra combinen perfectament i amb una llibertat i despreocupació quasi provocatives, les totxanes, els remolinats, les uralites, les teules o qualsevol altre material nou que pugui sorgir en el futur. Els resultats són sempre correctes perquè són veritables. No són afectats . Són absents de qualsevol pretensió, modestos, austers i, potser per això, elegants.

2. Construcció professional**.(m13)**

La casa restaurada al final del carrer estret il·lustra una altre actitud, també sincera, però més acadèmica que la precedent. En aquest cas es confia en la capacitat del projecte per transformar una realitat pre-existent sense renunciar al llenguatge contemporani. Ës l'actitud també dels mestres del moviment modern i dels arquitectes que encara s' interessen per la seva disciplina, alguns exemples dels quals il·lustren aquest escrit. En aquest cas la restauració de l'edifici manté un equilibri entre les parts a conservar i les reformades. Per aquestes darreres s' usa els sistemes i materials d' avui sense pretendre emular els antics.
El formigó, l' acer o l'alumini s' empren amb la seva pròpia lògica i coexisteixen amb els antics materials com la fusta, la ceràmica o la pedra. Al contrari de l' arquitectura espontània hi ha ,però,aquí una intenció explícita de construir ,des de l' inici, una nova forma que es va dibuixant amb la voluntat de diàleg amb l' antiga. La bondat del mètode depèn aquí de la capacitat concreta de l' autor del projecte.

3. Kitch popular**(p7)**

Variant de la construcció espontània feta, també, sense la presència d' especialistes. El kitch ,com a fenomen propi de la cultura de masses, és relativament recent, però malauradament molt difós a la nostra societat. A la foto adjunta podem veure una variant modesta i inofensiva, per la seva reversibilitat, d' aquest fenomen La casa incorpora molt del repertori kitch habitual. Pseudo-murs de pedra de mamposteria (en realitat aplacat de pedra de Begur de poc gruix) ;ultimament també ja s' usa el cartró-pedra per aquesta mateixa finalitat. Pseudo- reixes de forja toledana (es a dir ,perfils d' acer laminat). Pseudo- balustrada neoclàssica (peces prefabricades de formigó, totalment fora de context en una casa de poble). Complements i objectes carrinclons, concretat en aquest cas en els molins de vent del portal (d'origen incert).
Aquest tipus d' intervencions continuaran presents de forma natural mentre no aparegui un altre model cultural divers del de la societat de consum.

4. Kitch comercial**.(p8,p10,p9)**

Similar al anterior però més perillós pel seu potencial. Ja hem comentat el baix nivell de la majoria de promocions immobiliàries . Aquests són dos exemples representatius del que són avui els standars habituals de l' edificació del país. L' arquitecte, en aquest cas, esdevé un mer funcionari del promotor, renuncia a la seva capacitat per fer un projecte decent, i col·labora en la construcció d' uns artefactes vulgars , on sobre una construcció generalment mal feta s' hi barreja , de la manera més barroera possible, elements

reciclats de la cultura popular per donar un to pseudo- rústic al conjunt de la promoció. Aquí , com en el cas anterior, tornem a trobar-hi la simulació i la falsedat com a mecanisme compositiu. Arcs que no aguanten res; ràfecs de fusta afegits a la façana; porticons importats de França(" volets");façanes amb composicions despreocupades i sorprenents , fora de qualsevol lògica compositiva , antiga o moderna. Per exemple hi ha una solució constructiva que sovinteja molt en aquest tipus de construccions i que es prou significativa al respecte.. Es tracta de les llosanes de balcons fetes de formigó, però que intenten imitar les velles de pedra. A tal efecte els fabricants de porexpan han ideat uns motllos no recuperables d' aquest material que reprodueixen les seccions clàssiques de les lloses antigues. Així l' imatge resultant per el no expert és la mateixa que si es tractés d' una llosa de pedra però el cost és molt menor. Un cop més importa l' aparença de les coses i no el seu contingut.

L' impacte ambiental de totes aquestes promocions és, per tan, irreversible i suposa un malbaratament irresponsable i generalitzat del patrimoni paisatgístic i construït del pais. Algun dia algú hi hauria de posar remei.

5. Cosmètica rústica **(m16)**

Entre les capes urbanes mitjes i altes està de moda restaurar edificis rurals d'a cord amb l' ideologia del retorn a la natura. Per aquests propietaris el respecte a l' edifici és un punt de partida inqüestionable. A la majoria d' aquestes restauracions, com la que mostrem, malgrat les critiques de que poden ser objecte, cal agrair-les-hi la contribució impagable al manteniment del nostre patrimoni rural. Gran quantitat de cases abandonades a l' interior dels pobles, pallisses, rectories i tota mena d' edificacions rurals han estat reconvertides en habitatges de primera o segona residencia ,cosa que ens ha permès continuar gaudint d' aquest patrimoni que es trobava en un estat molt deficient.

Des del punt de vista arquitectònic es poden formular algunes reserves respecte del mètode utilitzat. En general aquestes intervencions pequen sovint, del que en argot professional es qualifica com a "restauracions llepades". Aquest problema sorgeix moltes vegades per un excés de zel en la restauració i també per un pressupost generós que porta a repicar indiscriminadament totes les parets, a unificar totes les fusteries de portes i finestres i a deixar l' organisme antic en perfecte estat de revista. Com una vella senyora endiumenjada , a la que li han practicat uns oportuns liftings corporals.

Aquesta és una posició que arrenca de la teoria clàssica de Viollet-le-Duc , avui desprestigiada entre els especialistes de la restauració, però que encara és vigent a nivell popular. Es tracta de fer una reinvenció de l'edifici per retornar-lo a un estat ideal d' acord amb el que estableixen els estudis tipològics corresponents i l' imaginari col.lectiu. D' aquesta manera es re-construeixen, paradoxalment, unes cases de pagès que esdevenen notablement més rústiques del que mai havien ho havien estat. Per evitar aquest problema caldria només una mica menys d' afició en la restauració, deixar respirar l' edifici i mostrar algunes de les llagues que el temps li ha infringit, sobretot aquelles que no posen en qüestió la seva pervivència. Una recomanació que ja els vells arquitectes del GATCPAC feien quan, en un número de la seva revista A.C, publicaren dues fotos enfrontades per il·lustrar aquest problema: la cara real,extremadament arrugada pel sol i el treball d' un vell pagès davant de la figura hiper-real, en aquest cas, d' un petimetre urbà dels anys trenta vestit amb trajo d' hípica, ben retocat i clenxinat

Es a dir, allò autentic contra allò afectat; la veritat contra l' emulació; realitat i artifici, en definitiva.

Receptari pels nuclis rurals

Resum en vint criteris de com caldria actuar ens els nuclis rurals, si es considera oportuna la seva preservació per les generacions futures. De política urbanística i de l' art de projectar.

De la política urbanística

1. Elaborar un llibre blanc o pla estratègic que clarifiqui el paper del nuclis rurals en la Catalunya d'avui, íntimament lligat a les politiques agràries del país

2 Protegir el sòl rústec de manera inequívoca, com es fa a Europa, reservant-lo només per a usos agrícoles o lligats al medi natural. O el que és el mateix, abandonar l'idea, molt estesa entre planificadors, promotors i propietaris rurals, que considera el sòl rústec com un sòl en reserva que "encara" no està urbanitzat. Com un mercat de futurs.

3 Agrupar municipis per poder planificar i gestionar els pobles amb unes mínimes garanties d'eficiència tècnica i representativitat política

4 Elaborar normatives d'àmbit comarcal per la regulació de les noves construccions, anant més enllà de les ordenances vagues a l' ús, mitjançant un estudi més aprofundit dels diferents tipus edificatoris.

5 Aplicar als nuclis rurals la mateixa estratègia dels centres històrics, es a dir, delimitació precisa del seu àmbit i zones d' influència, i redacció posterior de Plans Especials d' actuació, a partir de les normatives d' àmbit comarcal.

6 Fer un inventari d' aquells nuclis que per la seva especial singularitat i interès cal protegir rigorosament evitant la seva expansió. Podria fer-se un ús més generalitzat de les declaracions de conjunts històric d'interès, tot aprofitant la seva normativa més estricta.

7 Prioritzar la recuperació d' edificacions abandonades, infrautilitzades o ruïnoses, abans d' autoritzar noves construccions.

8 Concentrar en lloc d'escampar

9 Fomentar les promocions col·lectives en front de les actuacions puntuals i disperses. Afavorir els creixements en petites unitats veïnals, mitjançant condominis o cooperatives .

10 Potenciar la figura de l'arquitecte municipal i la dels arquitectes comarcals, donant-los-hi més responsabilitat ,capacitat de control i arbitratge. Això s' aconseguiria desvinculant el càrrec del poder polític municipal, mitjançant la seva funcionarització, amb un estatus similar al cos dels secretaris municipals.

11 Per garantir el rigor i la neutralitat en la concessió de llicències d' obres, aquestes podrien ser informades per l' arquitecte municipal , en els conjunts de més de 5000 habitants, però pertocaria als serveis tècnics comarcals en els casos de pobles amb població inferior a aquesta xifra.

De les condicions de l' art de projectar al camp

12 Austeritat. Optar per les construccions austeres (no confondre, si us plau, amb " minimalistes"), que, a més de facilitar estalvis econòmics i medioambientals, garanteixen un resultat formal correcte, d' acord amb la filosofia que pensa que la pobresa és sempre elegant.

13 Proximitat. Ús de materials de construcció naturals i propers al lloc, i per tant, de baix cost ambiental

14 Continuitat Altrament coneguda com integració, és aquella condició per la qual es projecta l' edifici " en " el territori i no "al seu damunt" . És la condició que defuig l' especulació formal, quasi sempre gratuïta, per adaptar-se al paisatge de manera planera i sense malabarismes compositius.

15 Eficiència energètica . Construir mitjançant tècniques que estalviïn energía, no menystenint , també, les solucions tradicionals: bones orientacions, solanes, golfes i badius, estalvi del consum d' aigua, aprofitament combinat de les fonts d' energia, etc..

16 Racionalitat. Projectar amb el convenciment que la bellesa d'un edifici apareix " només" quan compleix dos requeriments: estar ben construït i funcionar correctament .

17 Anonimat. Sap algú qui foren els arquitectes que projectaren Morella, Cadaqués o Gerri de la Sal?

18 Monotonia, repetició, rigor. La millor manera de no caure en el kitch popular, modern, postmodern, regionalista crític, minimalista, deconstructiu....

19 Reciclatge. Entès en sentit ampli, tan en referència a materials de construcció o mobles vells, com també a maneres de fer heretades dels avantpassats.

20 Temps. Seguint l' aforisme que tenia penjat al seu estudi J.A. Coderch : " alló que no es fa amb temps , el temps s'encarrega de destruir-ho."

- **La materialitat de la rehabilitació: lectura de l'arquitectura de nuclis rurals.**

Josep Giner i Olcina,
Arquitecte,
Professor del Departament de composició Arquitectònica de la UPC.
És arquitecte redactor del Pla especial urbanístic del catàleg específic de les masies i cases rurals susceptibles de reconstrucció o de rehabilitació de Gisclareny.

Abstract

L'any 2002, la legislació urbanística va incorporar la possibilitat de rehabilitar i fins reconstruir edificacions situades en sòl no urbanitzable que haguessin estat habitades en el passat, per destinar-les novament a habitatge, al turisme rural o a activitats d'educació i esplai; una modificació posterior va ampliar aquests usos possibles amb el d'hotel. La rehabilitació o la reconstrucció han de respectar el volum edificat preexistent i la composició original -que cal haver determinat prèviament- i han d'estar justificades per raons arquitectòniques, històriques, mediambientals, paisatgístiques o socials. Singularment, doncs, la llei estableix que les característiques patrimonials d'una edificació –fins i tot si està enrunada- generen aprofitament urbanístic.

La ponència discuteix quines raons patrimonials concretes i d'utilitat general poden justificar raonablement la rehabilitació i la reconstrucció d'unes edificacions situades en el sòl no urbanitzable, per destinar-les a usos en principi estranys al funcionament natural de l'entorn; i ho fa en el context del municipi de Gisclareny, al Berguedà, que té la totalitat de la superfície del seu terme municipal classificada com a sòl no urbanitzable i inclosa dins de l'àmbit del Parc Natural del Cadí-Moixeró.

Paraules clau

catàleg de masies i cases rurals, edificació en sòl no urbanitzable, Gisclareny.

Curriculum Vitae

NOM : Josep Giner i Olcina
E-MAIL : josep.giner@coac.net
PROFESSIÓ : Arquitecte
NACIONALITAT : Català
CÀRREC **:** Professor del departament de Composició Arquitectònica de la UPC

ACTIVITAT PROFESSIONAL (DARRERS 5 ANYS)

Coautor, juntament amb el professor Antoni Paricio, arquitecte, de diversos estudis sobre edificacions rurals –destinades a usos agrícoles i militars- i industrials.

ACTIVITAT ACADÈMICA

Docent en assignatures d'Història de l'Arquitectura del segle XX i de Taller d'Arquitectura i Projecte a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura del Vallès

La materialitat de la rehabilitació: lectura de l'arquitectura de nuclis rurals

Ponència presentada al XXXI Curset / Jornades Internacionals sobre la intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, Barcelona, 11-14 desembre 2008. Centres històrics i vida contemporània

Gisclareny, a l'Alt Berguedà, amb trenta-quatre habitants el 2007, és un dels municipis menys poblats de Catalunya. El terme municipal ocupa la vall del Bastareny –el terme històric de Sant Martí del Puig- i el vessant nord de la vall del Saldes –el Gisclareny històric-; tots dos rius aboquen al Llobregat al terme de Guardiola de Berguedà. El terme és accessible, fonamentalment, des de Bagà i a través de la vall del Bastareny; des d'aquí, la carretera –com el camí que abans en feia les funcions- puja al coll de l'Escriga, a la carena de la serra de Gisclareny, des d'on es pot baixar a la conca de la riera de Vilella, l'àmbit tradicionalment més poblat; cap al nord, l'únic pas és el camí tradicional de travessar cap a la Cerdanya, que puja des de la vall fins al coll de Pendís, a la carena de la serra de la Moixa, a 1781 metres; pel sud, el riu de Saldes genera un tall molt difícil de superar, i a l'oest, la pista que envolta la conca del riu per sota del Pedraforca queda tallada a l'hivern ja des del coll de la Bena. Tota la superfície del terme municipal, d'ençà de la creació del Parc Natural del Cadí-Moixeró el 1983, està inclosa dins de l'àmbit del Parc; també tot el terme, des de l'aprovació de les Normes subsidiàries de planejament, el 1992, està classificat com a sòl no urbanitzable, malgrat que hi ha quatre nuclis edificats molt identificables: el del Roser, on hi ha l'ajuntament i l'església; el de Berta, molt pròxim a l'anterior, però a una altura clarament inferior; el del coll de la Bena, ja a 1400 metres d'altura, i el de Vilella, sobre les terres de conreu més baixes, a l'entorn de la cota 1000.

Les Normes subsidiàries van definir dues qualificacions: la de *forestal* –per a la immensa majoria de la superfície del terme- i la de *lliure permanent* per als àmbits ocupats per les edificacions existents i les potencials. La possibilitat d'edificar per a usos privats es limitava al manteniment,

millora i ampliació restringida dels habitatges existents i a la reconstrucció d'una selecció d'edificis enrunats que es llistaven específicament un per un i es situaven en els plànols. Les Normes s'havien redactat a l'empara del Decret Legislatiu 1/90, que admetia, en sòl no urbanitzable, la construcció d'*edificis aïllats destinats a vivenda familiar on no existeixi la possibilitat de formació d'un nucli de població* (art 127), i anaven a buscar el criteri que els havia de permetre de contenir aquesta possibilitat en la idea, més o menys conservacionista, vagament patrimonial, d'aquest llistat d'habitatges existents o que havien existit en el passat.

L'aprovació de la Llei 2/2002, d'urbanisme, va generalitzar, per al sòl no urbanitzable, un model molt semblant: no s'hi acceptaven noves implantacions residencials no relacionades amb l'activitat agrària, però sí que s'hi admetia una nova utilització dels habitatges preexistents en determinades condicions i per a finalitats que no eren només la d'habitatge, sinó també el turisme rural i activitats d'educació i esplai, que van ser ampliades encara posteriorment per admetre-hi la implantació d'hotels. La Llei va definir un instrument de planejament nou, el *Catàleg específic de les masies i cases rurals susceptibles de reconstrucció o de rehabilitació*, que havia d'identificar quines eren aquestes masies i cases rurals i justificar les raons arquitectòniques, històriques o paisatgístiques que en determinaven la preservació i la recuperació; la figura era completament independent del catàleg de patrimoni, i els elements que havia de contenir no tenien, en principi, cap relació directa amb la idea de bé cultural. El Decret legislatiu 1/2005 va mantenir aquesta figura i –tal com ja ho feia la llei 10/2004, que va modificar la del 2002- va preveure quin era el procediment per construir i rehabilitar masies i cases rurals en absència de catàleg, procediment evidentment molt més costós i que en tot cas passava igualment per una justificació específica d'aquesta preservació o

recuperació a partir de raons arquitectòniques, històriques, paisatgístiques i, des del 2004, també socials o mediambientals.

El fet paradoxal és que, en entrar en vigor de la llei 2/2002, que de fet validava el criteri de les Normes subsidiàries per controlar l'edificació, les disposicions de les Normes sobre el llistat d'edificacions susceptibles de manteniment o reconstrucció van deixar de ser d'aplicació immediata: en tant que totes aquestes edificacions existents o potencials estaven situades en sòl no urbanitzable, calia aprovar el nou instrument de planejament, el *Catàleg específic*, abans de poder considerar que es podia tramitar cap llicència d'obres. Fins que la llei 10/2004 no va establir un procediment aplicable quan no hi havia catàleg, es va donar la circumstància que les Normes subsidiàries de Gisclareny continuaven essent vigents, i amb elles ho era l'articulat de la seva normativa, sense que es poguessin aplicar en cap cas concret. L'Ajuntament de Gisclareny va iniciar doncs, lògicament, la redacció immediata del Catàleg.

Convé insistir que la idea d'aquests *catàlegs específics de masies i cases rurals susceptibles de reconstrucció o de rehabilitació* no arrenca de cap idea patrimonial; més aviat, sembla que la llei entén que pot ser d'interès comunitari que el sòl no urbanitzable estigui mínimament poblat, més que no ho estaria en funció dels seus usos agraris, i en conseqüència articula un procediment pensat per fer-ho possible i, alhora, per mantenir l'edificació que ha d'acollir aquesta població dintre d'uns marges molt controlats. Es tracta, doncs, d'una qüestió d'interès fonamentalment social.

Aquest interès social, que tan fàcil és d'admetre genèricament, es deixa però traduir molt difícilment en criteri de catalogació particular, en eina per discriminar si convé més reconstruir aquesta casa o bé aquella altra,

i com fer-ho. Raonablement, la llei es dota de criteris de decisió si no més justificables de forma objectiva, sí almenys més susceptibles de convertir-se en instruments: així, fixa que la rehabilitació o la reconstrucció han de respectar el volum edificat preexistent i la composició original -que cal haver determinat prèviament- i han d'estar justificades per raons que poden ser socials, però també, tal com vèiem més amunt, arquitectòniques, històriques, mediambientals o paisatgístiques. Com que sembla difícil -en tot cas, excepcional- que es pugui justificar de manera convincent la necessitat mediambiental de rehabilitar o reconstruir un habitatge no agrari, un hotel, una casa de turisme rural o una casa de colònies en sòl no urbanitzable, en la pràctica les raons que es podran manejar per justificar la catalogació seran les arquitectòniques, històriques o paisatgístiques: i de fet, per poc que hi pensem, les de manteniment d'arquitectures o característiques arquitectòniques històriques, de preservació de trets històrics del paisatge, de conservació o recuperació d'uns elements que han de permetre d'explicar l'estructura de l'entorn en tant que conformat històricament. Per aquesta via instrumental, doncs, la idea de patrimoni s'introdueix en aquests catàlegs i esdevé l'única eina potent per determinar què es cataloga i què no; i així, es pot dir legítimament que, en el sòl no urbanitzable, la llei estableix que les característiques patrimonials d'una edificació –fins i tot si està enrunada- generen aprofitament urbanístic.

Això és una novetat. Amb totes les contradiccions que es vulgui –què podria haver-hi de més antihistòric que reconstruir una edificació històricament fracassada, que resultava explicable només dins d'un model de funcionament econòmic avui cancel·lat, pel sol fet que en un moment del passat va alçar-se en un lloc?- la llei està assignant aquí als valors històrics un paper diferent –oposat- en aquell que tradicionalment els ha fet representar quan s'ha tractat de regular el sostre edificable, l'essència del qual hem entès –més o menys de gust, però en tot cas de

manera generalitzada- dipositada en un coeficient abstractament geometritzable. Tradicionalment, hem vist el catàleg del patrimoni com una nosa més o menys orgànica introduïda –oportunament o inoportunament- en un context edificatori de funcionament ideal estrictament mecànic; ara, de cop i per llei, n'apareix un, de context edificatori –reduït, però real- que en la pràctica s'origina, exclusivament, en l'apreciació de l'existència de valors patrimonials.

La jurisprudència ha tendit a estimar que l'existència d'aquests valors patrimonials era qüestió discrecional, i les demandes contra una determinada catalogació s'han resolt sovint no entrant a discutir-ne la bondat, sinó establint que calia, en tot cas, indemnitzar la restricció d'aprofitament urbanístic que aquesta catalogació implicava respecte d'allò que estava i havia d'estar establert de manera no discrecional: un aprofitament urbanístic igual per a tots els propietaris amb els mateixos drets. Sembla que, en el cas de la redacció dels catàlegs específics de masies i cases rurals, en tant que els valors patrimonials hi representen aquest paper invers respecte del que teníem per habitual, cal fer un esforç d'objectivació en la fixació dels criteris de catalogació: en la determinació del significat concret, en l'àmbit cobert pel catàleg, de les idees d'interès arquitectònic, històric o paisatgístic. Idealment, la llei exigeix, per l'economia de la seva pròpia aplicació, que aquests criteris tinguin un nivell de generalitat i funcionalitat suficient per poder apreciar, inequívocament, la bondat o no de la seva aplicació particular en cada cas, la bondat o no de cada catalogació, en tant que és la catalogació qui determina l'existència de l'aprofitament, no qui hi fa aparèixer una limitació. L'estructura d'aquests catàlegs, doncs, ha d'incloure anàlisis de conjunt elaborades amb la pretensió de permetre de fixar i normativitzar aquests criteris de generalitat i funcionalitat suficient; anàlisis que, per mandat de la mateixa llei, hauran d'encaminar-se a determinar què es pot considerar original i propi del lloc, amb la finalitat de perpetuar-ho; la llei, en punts diversos

del seu articulat, fa referències en aquest sentit a qüestions de composició de volums, materials, sistemes constructius i tipologia aparent. I això per tornar a Gisclareny.

L'anàlisi històrica, per a la qual hem tingut la sort de poder comptar amb la documentació d'arxiu recollida en un treball d'història local considerablement exhaustiu, *Una mirada sobre la història de Gisclareny*, d'Eduard Martín, ens ha permès de documentar i datar l'evolució en el temps dels models d'ocupació humana del terme. De l'alta edat mitjana, sabem que, al segle X, tot el territori al sud de la carena de la serra de Gisclareny girava a l'entorn de l'església de Sant Miquel de Turbians, i que a la vall del Bastareny hi havia dues parròquies: la de Sant Martí del Puig, que va persistir, i la de Sant Iscle de Monnell. La conservació en la documentació posterior del terme *vilar* sembla indicar que existia, al Gisclareny històric, el tipus de poblament semiconcentrat, amb nuclis d'un màxim d'una dotzena de cases, que ha estat descrit com a corrent al Berguedà després de la conquesta carolíngia i fins a principis del segle XI; en el cas més corrent a Catalunya, però, els vilars van tendir a desaparèixer per passar a una situació de dispersió, en què va configurar-se lentament un territori ordenat i jerarquitzat, creuat per un sistema de relacions que no només subordinava la població a la noblesa i l'Església, sinó que també va acabar organitzant relacions de dependència a l'interior del mateix grup dels pagesos. Aquest procés hauria tingut tres moments: una primera distribució de masos en les millors terres; una segona creació de masos per part dels senyors, al llarg dels segles XII, XIII i primer XIV, sobre terres no tan bones; i finalment, als segles XIII i XIV, l'establiment de masoveries, masos dins d'un altre mas, per part dels mateixos pagesos.

A finals del segle XIII, la vall del Bastareny sembla haver completat aquest procés, i haver-se convertit en un territori perfectament estructurat d'acord amb l'esquema que en resulta. Sabem que l'any

1294 hi havia almenys vuit masos –que no vol dir vuit cases- i la documentació que tenim de manera bastant continuada des del 839 ens permet d'establir, amb un marge de dubte raonablement reduït, quina era l'organització humana de la vall en aquell moment; l'església parroquial era la de Sant Martí del Puig, amb algunes esglésies en indrets perifèrics, i en particular la de Sant Romà d'Oreis; dos centres de poder senyorial, tots dos dependents de la baronia de Pinós: el castell de Faia –a l'entrada de la vall i amb funcions de control del camí del coll de Pendís- i el castell de Murcurols, molt a l'interior, directament sobre els espais productius; un gran mas amb masoveries que en depenien, Monnell, amb la Muga i potser la Pelosa, des d'on s'explotaven gran part de les possibilitats econòmiques de la vall; un altre mas important, el Puig, situat sobre el camí del Gisclareny històric que havia de ser en el futur l'eix de la seva expansió, potser ja en aquell moment també amb masoveries; masos directament relacionats amb el dos centres militars, tant a Faia com a Murcurols; edificis productius que eren alhora expressió i instrument del poder senyorial –els molins-; i finalment, una possible edificació de camí, l'Hostalet, probablement més modesta que el notable volum que avui conservem. Aquesta estructura del territori tan plenament medieval ens ha arribat gairebé intacta. Els edificis van transformar-se molt -algun d'ells possiblement del tot- i en el concret ben poc deu quedar-hi dels anys en què aquesta organització va configurar-se, però la seva posició i el pes econòmic relatiu que havien tingut no havia experimentat cap canvi sensible el 1863, quan les llistes de la contribució rural i urbana continuaven registrant-los tots, i els afegien només tres edificis més de ben poc pes que el 1900 ja estaven deshabitats.

Al vessant sud de la serra de Gisclareny, l'estructura del territori humanitzat no va experimentar aquesta congelació. A finals del segle XV, a l'oest de Sant Miquel de Turbians hi havia cinc masos, i a l'est de l'església el territori estava deshabitat, tot i tractar-se de cotes més

baixes i de condicions climàtiques millors: els masos s'emplaçaven pròxims al camí que travessava el vessant de la vall per anar de Saldes a la Cerdanya, i sobre les terres topogràficament més planes. Aquesta situació havia canviat a finals del XVII, després de dos segles de creixement de la població. El conjunt del territori havia estat ocupat amb masos dispersos repartits amb una certa regularitat. Existia ja l'església del Roser, i al costat cal Coromines; a Berta hi havia cal Tor, i tres cases més al coll de l'Escriga; més cap a l'est, i lluny ja del territori ordenat sobre el camí de la Cerdanya, hi havia cal Ros -aleshores mas Campà-, sota Sant Miquel de Turbians per l'oest; al costat mateix de Sant Miquel hi havia una altre mas; a l'actual nucli de Vilella, també sota Sant Miquel de Turbians, ara per l'est, el mas Parer, avui cal Vaquer, existia ja el 1650, molt a prop de l'actual cal Tonijan, aleshores mas Llitjós; cent metres més avall hi havia el molí –o els molins- de Vilella, i dos-cents més amunt, cal Raler s'havia instal·lat ja sobre el clot de Collerassa; al sud mateix de Turbians, Rocadecans està acreditat des de 1674; prop del límit est de l'actual terme, cal Noguera, ca l'Estevenó en una situació més difícil, i encara el Camp del Cep, s'haurien instal·lat també durant el XVII. En paral·lel amb aquesta distribució més o menys homogènia de la població sobre el territori es van posar en funcionament com a terres de conreu tots els terrenys no ja plans, sinó de pendent mínimament transformable en feixes. Es va generalitzar així un paisatge en què el bosc de fons és interromput regularment per una extensió més o menys gran de camps aterrassats, amb unes edificacions que els són centrals.

El més característic del model d'ocupació humana en aquest vessant de la vall del Saldes, però, no va produir-se fins al segle XVIII, en què la població va créixer amb un ritme molt més ràpid que durant el XVII: si el 1717 s'hi havien censat vint-i-set caps de casa, la immigració va fer que el 1776 n'hi hagués vuitanta-cinc. Aquest increment va tenir alguna traducció física en l'extensió del model dels segles XVI i XVII -cal Pere

Vilella, cal Caçador, cal Mateu de Berta i la Tosa són d'aquest moment-, però va haver de generar-ne un altre de nou –o almenys, de no utilitzat a Gisclareny des de l'època prefeudal. La gran majoria de les noves construccions van situar-se agrupades en els quatre nuclis llistats més amunt, que fins aleshores pròpiament no exisitien: Vilella, el Roser, Berta i el coll de la Bena. La qualitat constructiva i la solidesa estructural d'aquestes cases del XVIII degueren ser al començament tan escasses com la capacitat econòmica dels seus ocupants: cases i habitants depenien en molta mesura dels masos establerts d'abans, i la seva presència va suposar un notable increment de les feixes a l'entorn dels nuclis que van configurar, en tant que les terres bones estaven sobradament ocupades. No és que aparegués pròpiament cap poble: la lògica de la implantació dels edificis va ser la de la casa aïllada en un terreny en pendent accessible des d'un camí –idèntica a la que s'hauria utilitzat si no hi hagués hagut cap edificació pròxima- i el màxim nombre de cases que podien entendre's com a unitat eren la dotzena escassa del costat est del coll de la Bena. En tot cas, i en la seva pobresa, l'aparició d'aquests nuclis evidencia el bon moment que l'agricultura de Gisclareny i el camp català en general van viure al segle XVIII, precisa admirablement quin és el significat de la paraula prosperitat en aquell moment i exemplifica quin tipus de relacions van establir-se entre pagesos i bracers. Durant prop d'un segle la població de Gisclareny es va mantenir estable, però a l'últim terç del XIX va començar a reduir-se de manera dràstica, i moltes cases van quedar tancades. La reducció de la població va continuar al llarg del segle XX, i es va accentuar molt en la segona meitat del segle, de manera que l'estructura que havia quedat definida al XVIII no va experimentar més canvis que els derivats de la ruïna progressiva dels elements més febles en què s'havia concretat.

A partir de l'establiment d'aquests tres models d'ocupació del territori –el medieval a la vall del Bastareny; el baixmedieval i modern, de

distribució relativament uniforme i homogènia de les explotacions en el conjunt del territori; i el dels nuclis del XVIII- vam normativitzar que eren raons històriques de catalogació d'un habitatge el fet d'haver estat implantat d'acord amb un d'aquests tres models i el de contribuir a fer-los comprensibles.

L'anàlisi paisatgística del Pla especial va concentrar-se en el paper de les edificacions en el paisatge; vam obviar, per raons d'inaplicabilitat evident en el document, l'estudi de qualsevol altre element. Les grans unitats paisatgístiques, des d'aquí, eren les que ja l'anàlisi històrica feia esperables: l'àrea sobre el riu Bastareny, amb les edificacions situades en cotes baixes, pròximes al riu o poc enlairades per sobre d'ell, on el riu i el camí que el segueix són l'eix del paisatge fins a Monnell; l'àrea situada entre els veïnats de Vilella i del coll de la Bena, on la percepció és la d'un territori completament humanitzat; i les àrees de masos aïllats situades al nord-est de Vilella i al sud de la carena de la Baga, molt retallades per les cingleres, ja sense cap veïnat i amb més distància entre els masos, amb indrets on el component natural del territori pot arribar de ser percebut com a clarament dominant, que alternen amb els humanitzats en una geometria d'escaquer. A l'àrea del Bastareny, el paper paisatgístic dels edificis és molt divers, com diversos eren els requeriments de les funcions originals: militars, agrícoles, de servei del camí, de combinació d'algunes d'aquestes; a les altres dues, en canvi, els models de col·locació són bastant reduïts i homogenis; els nuclis, en particulars, tenen estructures formals molt relacionades amb la topografia on es col·loquen, fàcils de descriure en termes geomètrics.

Així, vam incorporar a l'articulat normatiu que eren raons paisatgístiques de catalogació d'una casa el fet que formés part d'un veïnat amb una estructura formal precisa –vam explicar també quines eren les estructures formals de cada veïnat- i que s'integrés en aquesta estructura de manera coherent; que fós un dels elements necessaris

d'un mas amb camps i feixes que ocupa una extensió d'alguna amplitud; que respongués en algun ús no directament agrícola d'acord amb les exigències d'implantació d'aquest ús històric en el territori; o, finalment, que la seva presència en un indret específic fós singularment útil per donar consistència i entitat al paisatge d'aquest indret.

Quant a l'anàlisi arquitectònica, atès que els valors de la implantació són una dada de partida que les intervencions sobre els elements catalogats no poden, legalment, alterar, la seva utilitat fonamental era la determinació de constants en els materials i els sistemes constructius i la tipificació de la composició de volums, tot plegat més útil per assegurar que les actuacions de rehabilitació o de reconstrucció responguin correctament a l'exigència legal d'harmonització amb el que és propi de l'àmbit territorial que no pas per treure'n criteris de catalogació; això no obstant, l'existència d'alguns conjunts que formaven unitats arquitectòniques coherents, on era precisament el conjunt allò que donava sentit als volums que el conformaven, va portar-nos a considerar catalogables els grups formats per un bloc principal d'aspecte massís i una pallissa amb una façana molt oberta configurada per pilars, o pilars i arcs; aquestes mateixes pallisses; i també els conjunts volumètrics on els elements es disposen a l'entorn d'un espai exterior amb característiques pròpies definit pels mateixos volums.

La catalogació dels elements ha utilitzat aquests criteris, i cap més. Els hem aplicat per catalogar seixanta-dues cases, quaranta-set que ja formen part del pla especial vigent, i quinze més que integren una modificació actualment en tràmit, sobre un total de cent vint-i-quatre cases que vam trobar documentades. N'hi ha tres més que van haver de ser excloses del pla especial vigent per prescripció de la Comissió d'Urbanisme, una exclusió que l'Ajuntament de Gisclareny ha recorregut davant del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, i la resolució del

qual haurà de donar una mesura de la solidesa o fragilitat de la nostra aproximació al tema.

El Pla especial contempla també, naturalment, tot d'aspectes relacionats amb la regulació de la intervenció futura en els elements catalogats. Els problemes relacionats amb aquesta qüestió, tanmateix, són més coneguts, i per limitacions d'espai obviem de fer-hi referència.

- **Inventaris i catàlegs al servei del planejament. El treball de la Diputació de Barcelona**

Raquel Lacuesta Contreras

Doctora en història de l'art i llicenciada en Filosofia i Ciències de l'Educació per la Universitat de Barcelona.
Treballs vinculats amb la restauració monumental del present i amb la història de la restauració del passat a Catalunya.
Estudi de la història de l'arquitectura i l'urbanisme a través de la inventariació, la catalogació i el planejament (des de 1975)

Abstract

Els inventaris del patrimoni arquitectònic, històric i ambiental redactats des de l'SPAL de la Diputació de Barcelona són considerats com a treballs pluridisciplinaris (amb equips integrats com a mínim per arquitectes i historiadors amb coneixement de la història de l'arquitectura, la història de l'urbanisme i les belles arts), previs a la redacció d'uns catàlegs susceptibles d'ésser integrats al planejament general o derivat. Constitueixen, per tant, l'etapa de coneixement exhaustiu del territori, com ara els termes municipals, en la seva evolució històrica i en el seu estat actual, i l'eina per elaborar les bases d'una protecció eficaç que ha d'emanar dels ens públics i ha de tornar a formar part del bagatge cultural d'una societat que, en menys de mig segle, ha perdut qualsevol referència als símbols –arquitectònics, urbans, paisatgístics– que estan en l'origen del seu agrupament com a ens socials.

El mètode de treball en la confecció dels inventaris es basa, fonamentalment, en el coneixement dels nuclis urbans i rurals a través dels documents literaris, gràfics i físics, i en la recuperació de la documentació arxivística. L'objectiu final, educar les ments (és a dir, les torturades per l'ambició econòmica, l'ambició projectiva i, fins i tot, la científica).

Diputació Barcelona
xarxa de municipis

Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge
Servei de Patrimoni Arquitectònic Local

INVENTARIS I CATÀLEGS DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL

Barcelona, 2008

DEFINICIÓ

L'inventari de Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental d'un municipi és un instrument bàsic previ a la formació de Catàlegs i/o Plans Especials de protecció

OBJECTIUS

- Investigar sobre l'evolució urbana del municipi
- Analitzar l'evolució tipològica de les edificacions urbanes i rurals
- Esbrinar la història dels edificis, els seus valors arquitectònics, artístics i ambientals
- Determinar els conjunts arquitectònics amb valor urbà

Objectius

- Recollir dades urbanístiques i jurídiques dels elements
- Elaborar una normativa de l'Inventari aplicable al conjunt d'elements inventariats i una proposta de protecció en funció d'uns nivells preestablerts
- Elaborar la Carta del Paisatge del municipi
- Constituir un document bàsic d'informació amb projecció pedagògica

CONTINGUT DE L'INVENTARI

a) DIAGNÒSTIC: identificació dels elements a protegir, amb valor històric, arquitectònic, artístic i ambiental (urbà i rural)

b) DOCUMENTAL / CIENTÍFIC: Anàlisi arquitectònica i estudi històric de cada element

c) PROPOSTA DE PROTECCIÓ DELS ELEMENTS

EQUIP DE TREBALL

. EQUIP BÀSIC:

ARQUITECTES

HISTORIADORS / HISTORIADORS DE L'ART

. PROFESSIONS COMPLEMENTÀRIES:

BIÒLEGS, MEDIAMBIENTALISTES

GEÒGRAFS, PAISATGISTES

ARQUEÒLEGS

SOCIÒLEGS

LA TASCA DELS ARQUITECTES EN ELS EQUIPS DE TREBALLS D'INVENTARIS I DE CATÀLEGS DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL

- **SELECCIÓ** DELS ELEMENTS A INVENTARIAR
- **ANÀLISI** ARQUITECTÒNICO-CONSTRUCTIVA I TIPOLÒGICA DELS ELEMENTS
- **ANÀLISI** URBANÍSTICA
- **REGISTRE** DE DADES REFERIDES AL PLENEJAMENT URBANÍSTIC
- **CONFECCIÓ** DE PLÀNOLS SOBRE L'EVOLUCIÓ HISTÒRICA I FORMAL DEL CREIXEMENT URBÀ DEL MUNICIPI
- **ANÀLISI** DE LA NORMATIVA DE PROTECCIÓ DELS ELEMENTS REFERIDA AL PLANEJAMENT GENERAL I ESPECIAL
- **VALORACIÓ** DE L'INTERÈS DE CADA ELEMENT
- **ELABORACIÓ** DELS PLÀNOLS DE SITUACIÓ DELS ELEMENTS D'INVENTARI
- **ELABORACIÓ** DE LA CARTA DEL PAISATGE

LA TASCA DELS HISTORIADORS I/O HISTORIADORS DE L'ART EN ELS EQUIPS DE TREBALLS

DONEN SUPORT CIENTÍFIC A L'EQUIP I ESTAN ESPECIALITZATS EN:

- L'ANÀLISI DE LA DOCUMENTACIÓ I LA MANIPULACIÓ I INTERPRETACIÓ DE DOCUMENTS ANTICS
- LA HISTÒRIA DELS ESTILS ARQUITECTÒNICS I ARTÍSTICS

COMPETÈNCIES:

- COL·LABORAR AMB ELS ARQUITECTES EN LA SELECCIÓ DELS ELEMENTS A INVENTARIAR
- RECERCA DOCUMENTAL I BIBLIOGRÀFICA
- RECERCA DE DADES JURÍDIQUES
- ANÀLISI HISTÒRICOCONSTRUCTIVA I ARTÍSTICA DELS EDIFICIS O ELEMENTS
- VALORACIÓ DE L'INTERÈS HISTORICOARTÍSTIC DELS ELEMENTS
- COL·LABORACIÓ EN LA DEFINICIÓ DE LA CARTA DEL PAISATGE
- ELABORACIÓ DE LA CARTA ARQUEOLÒGICA

MÈTODE DE TREBALL

- CONFECCIÓ D'UN INVENTARI EXHAUSTIU, SENSE LÍMITS CRONOLÒGICS NI ESTILÍSTICS, AMB INCLUSIÓ DE LES DIVERSES TIPOLOGIES EDIFICATÒRIES, ÀREES URBANES I RURALS D'INTERÈS AMBIENTAL I ÀREES ARQUEOLÒGIQUES.

- ÀMBITS D'ANÀLISI PER A LA SELECCIÓ: URBANÍSTIC, ARQUITECTÒNIC, HISTÒRIC, ARTÍSTIC, ARQUEOLÒGIC I AMBIENTAL.

1.- TREBALL DE CAMP:

- RECORREGUT DEL TERRITORI MUNICIPAL
- OBSERVACIÓ ORGANOLÈPTICA
- DESCRIPCIÓ DELS ELEMENTS EN EL CONTEXT I INDIVIDUALMENT
- ANÀLISI
- FOTOGRAFIA
- AIXECAMENT DE CROQUIS

Mètode de treball

2.- RECERCA DOCUMENTAL:

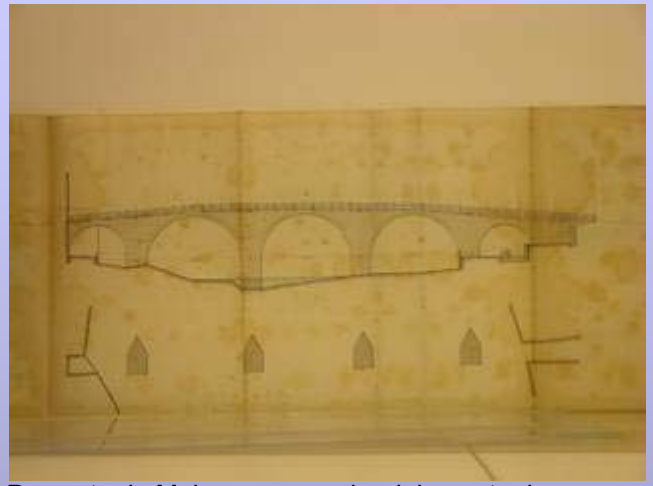
- RECOLLIDA DE DOCUMENTACIÓ EN ARXIUS I BIBLIOTEQUES
- RECOLLIDA D'INVENTARIS I CATÀLEGS FETS PER ALTRES INSTITUCIONS
- PLANEJAMENT GENERAL
- CARTA ARQUEOLÒGICA
- HISTÒRIA ORAL

LA RECERCA DOCUMENTAL

Consulta de fonts:

- Arxius municipals i provincials
- Arxius cartogràfics
- Arxius nacionals i estatals
- Arxius Episcopals, Diocesans, Parroquials, Conventuals
- Hemeroteques
- Museus
- Biblioteques
- Arxius i col·leccions privades
- Centres d'Estudis Comarcals
- Fons Fotogràfics privats
- Seguiment de la Història Oral

AGDB. Proyecto de Mejora y ensanche del puente de Sallent en el río Llobregat. 1881-1884

Granollers. Torre de Pinós. G. Camps 1934 (SPAL-DB)

CLASSIFICACIÓ DELS ELEMENTS I CRITERIS DE SELECCIÓ I VALORACIÓ

- VALOR ARQUITECTÒNIC:

Tipologies:

- arquitectura religiosa, pública-equipament, industrial, militar, residencial rural, residencial urbana (entre mitgeres, aïllada, blocs singulars);
- obres d'enginyeria, parcs i espais públics, elements singulars
- sistemes, tècniques i materials constructius

- VALOR HISTÒRIC: Èpoques històriques

- VALOR ARTÍSTIC: Manifestacions estilístiques; components estètics

CLASSIFICACIÓ DELS ELEMENTS I CRITERIS DE SELECCIÓ I VALORACIÓ

- **VALOR URBÀ I AMBIENTAL:**

  Medis urbà, rural, natural, paisatge. La implantació en el medi (emmurallat, eixamples, perifèries) conjunts urbans i rurals

- **VALOR ARQUEOLÒGIC:** Jaciment arqueològic o ZEA (Zona d'Expectativa Arqueològica)

Model de llista d'elements

Nº Inv.	Tipus	Nº Tipus	Data	Protecció		Denominació		Emplaçament	Número			Autors (1)	Autors (2)
1	E	1	1854	BCIL *Proposta*	*Cat*	Cementiri Parroquial (recinte, jardins i panteons)	C.	Andreu Amat	s/n			Pere Canut i Gaietà Asmarats, paletes	A. Gioani (panteó Milà i Camps), Josep Puig i Cadafalch (panteó Garí Arana), Eulàlia Fàbregas (panteó Ramon de Sentmenat)
2	E	2	1988	*Proposta*	*Cat*	IES La Mallola	C.	Andreu Amat	s/n			Agustí Mateos Duch, arqte., Ricardo Miranda, aparalledor. Lluís Duart, Manuel Arguijo i Antoni Serra, col·laboradors.	
3	UM	1	finals s.XIX; 1956	*Proposta*	*Cat*	Conjunt de cases unifamiliars i locals comercials	C.	Àngel Guimerà	21, 23-25	Passatge Alexandre Galí, 2	C. Josep Campreciós, 5 a 9	Josep Alemany Juvé, arqte. (botigues)	
4	E	3	1923; 1970	*Proposta*	*Cat*	L'Avenç	C.	Àngel Guimerà	27 i 29	C. Josep Campreciós, 6	C. Mossèn Jacint Verdaguer		Francesc Rom Bargalló, arqte.
5	E	4	1808; inicis s.XX; 1973	BCIL *Proposta*	ZEA *Cat*	Casal de Cultura Robert Brillas (masia, barri d'accés, jardins, cava)	C.	Àngel Guimerà	38				José Luis Elia Herranz, arqte.
6	UM	2	1954	*Proposta*	*Cat*	Conjunt de cases unifamiliars	C.	Àngel Guimerà	52-58	C. Nou, 25-27		Climent Maynés Gaspar, arqte.	
7	E	5	1998-1999			Biblioteca Pare Miquel d'Esplugues	C.	Àngel Guimerà	106-108			Ramon Artigues Codó i Ramon Sanabria Boix, arqtes.	
8	I	1	1930	*Proposta*	*Cat*	Fàbrica Germans Juanico, "Les Sedes"	Av.	Àngel Guimerà	129-145	C. Tomas Bretón, 11-17	C. Gaspar Fàbregas, 46-58	Ramon Reventós Farrarons, arqte.	
9	UA	1	1957	BCIL *Proposta*	*Cat*	Casa Iranzo	C.	Apel·les Mestres	8 i 10			Josep M. Sostres Maluquer, arqte.	
10	UA	2	1955; 1958	BCIL *Proposta*	*Cat*	Casa Moratiel	C.	Apel·les Mestres	19			Josep M. Sostres Maluquer, arqte.	Climent Maynés Gaspar, arqte.
11	UA	3	1960-1962	*Proposta*	*Cat*	Casa Llacuna	C.	August Font i Carreras	38			Emilio Bofill Benessat, arqte.	
12	UM	3	1925-1930	*Proposta*	*Cat*	Casa unifamiliar	C.	Bonavista	4 (abans 36)				
13	UM	4	1925-1930	*Proposta*	*Cat*	Casa unifamiliar	C.	Bonavista	6				
14	UM	5	1926	*Proposta*	*Cat*	Casa d'Evaristo Bombardo	C.	Bonavista	9			José Graner Prat, m.d'o.	
15	UM	6	1930	*Proposta*	*Cat*	Casa Pere Mora Roma	C.	Bonavista	11			Josep Masdeu Puigdemasa, m.d'o.	
16	UA	4	c.1910; 1921	BCIL *Proposta*	*Cat*	Villa Victoria i Edifici-casa annexa/ Castell dels tres Dragons / Torre del senyor Domingo	C. del	Bruc	78	Passatge Domingo, 1		José Graner Prat, m.d'o.	Gabriel Borrell i Cardona, arqte.
17	O	3	1878	BCIL *Proposta*	*Cat*	Aqüeducte de Can Clota o de Can Cervera, de la SGAB	Camí de	Can Boixeres	s/n	Av. Ciutat de l'Hospitalet	Parc dels Torrents		
18	O	4	1878	BCIL *Proposta*	*Cat*	Aqüeducte del Torrent d'En Farré, de la SGAB	Camí de	Can Boixeres	s/n	Ronda de Dalt	Parc dels Torrents		
19	RU	1	s.XVIII; finals s.XIX; 1943	BCIL *Proposta*	ZEA *Cat*	Masia de Can Cervera	Camí de	Can Nyac	s/n				

FITXA D' INFORMACIÓ

Model de fitxa d'inventari estandarditzat per l'SPAL

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE..... NÚM. REF:
DENOMINACIÓ:
Altres denominacions:
NUCLI :
LOCALITZACIÓ :
DATA DE CONSTRUCCIÓ :
AUTOR:
PROMOTOR :
TIPOLOGIA :
CONTEXT :
RÈGIM URBANÍSTIC :
Planejament Vigent:
Classificació del sòl:
Qualificació:
Protecció Existent:
RÈGIM JURÍDIC :
Titularitat:
Condicions / servituds:
PLÀNOL DE SITUACIÓ i FOTOGRAFIA d' IDENTIFICACIÓ.
DESCRIPCIÓ :
EVOLUCIÓ D'USOS:
Original:
Actual:
ESTAT DE CONSERVACIÓ:
VALORACIÓ:
NORMATIVA DE PROTECCIÓ EXISTENT:
PROPOSTES:
DADES HISTÒRIQUES:
BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ:
Fonts orals:
DIPUTACIÓ DE BARCELONA, SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. AJUNTAMENT DE .....
Autors: **Data**

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL D'ESPLUGUES DE LL'OBREGAT 1:02/029_1

NUM. REF.: 1:02/029

DENOMINACIÓ: Edifici industrial 'Ballestas La Constructora'
Altres denominacions:

SITUACIÓ: Avinguda de Cornellà, 108-110, carrer del Gall (carrer de Josep Argemí, darrer de Juli Garreta)

DATA DE CONSTRUCCIÓ: 1943- 1946. Arquitectura de postguerra amb influències racionalistes
AUTOR: Fèlix Mestre Sala, arquitecte (Sitxt. 1946)

PROMOTOR: Francisco Herrera Marco

TIPOLOGIA: Arquitectura industrial (I)

CONTEXT: L'edifici, que abraça tota una illa rectangular i arriba fins a l'antiga via de Cornellà, constitueix un bon exemple d'arquitectura industrial obrera en el barri del Gall, que manté les característiques de sector industrial a partir de la postguerra.

RÈGIM URBANÍSTIC:
Planejament Vigent: Pla General Metropolità 1976
Classificació: Sòl urbà
Qualificació: 22a Industrial. Cat 5 Ballestas la constructora
Protecció existent: Catàleg Municipal de 1994. Illa numero 9, declarat BCIL

RÈGIM JURÍDIC:
Titularitat:
Condicions - servitudis:

PLÀNOL DE SITUACIÓ. Escala: 1:5000

DIPUTACIÓ DE BARCELONA, SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL, AJUNTAMENT D'ESPLUGUES DE LL'OBREGAT CALONGE, CUSPINERA, LACUESTA, VIDAL, VILANALA 2006-2007

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL D'ESPLUGUES DE LL'OBREGAT 1:02/029_2

DESCRIPCIÓ: Edifici industrial que ocupa la totalitat de la manzana, format per diferents cossos de planta baixa i de planta baixa i pis, destinant-se la planta pis a habitatge. Les façanes són de parietal·lari arrebossats, amb les cantonades cantes, composades amb trolls de proporció horitzontal amb els brancals arrebatats. L'horitzontalitat del volum queda emfatitzada pels sucle, la franja d'obra ceràmica vista i cornisa, les impostes a nivell de forjat i la cornisa de coronament. Actualment, el cos de planta baixa, amb finestres que tenen un portalí de formigó, està pintat de blanc; i el de planta baixa i pis de color terrós, amb les impostes de color blanc, que en remarquen l'horitzontalitat.

EVOLUCIÓ D'ÚS/OS:
Original: Habitatge, oficines i indústria
Actual: Serveis i tallers

ESTAT DE CONSERVACIÓ: Bo

VALORACIÓ: Exemple de tipologia industrial construït a la postguerra, que recupera el llenguatge del racionalisme incipient de la dècada dels anys trenta.

PROPOSTES: Incloure al catàleg

DADES HISTÒRIQUES: En els anys immediats a la postguerra, Francisco Herrera encarregà a l'arquitecte Fèlix Mestre la construcció, el 1943, d'un edifici d'ús mixt, la planta baixa destinada a oficines i taller de fabricació de ballestes, i la planta superior a habitatge particular. Tres anys després, novament el mateix arquitecte portà a terme la construcció d'un gran edifici industrial, que atiaabava cap la mainada, respomint a l'ampliació de la mateixa empresa 'Ballestas La Constructora'. El caràcter de simplicitat, només marcat per unes pinyonades motllures i la realització dels sembrats a través de formes cofrades, damdia clarament els pressupostos del Moviment Modern, en clau racionalista.
L'empresa va estr vigent fins entrada la dècada dels anys 70 del segle XX, a partir de llavors hi hagué una reconversió de tot el complex industrial. L'edifici central, que fou el que primer es va projectar, va convertir-se en restaurant, i la resta d'edifics van compartimentar-se i van adoptarse petits tallers.

BIBLIOGRAFIA.
Gràfics: AMEL Llicències d'Obres, Exp. 31/1943
AMEL Llicències d'Obres, Exp. 25/1946
Escrits: AMEL Llicències d'Obres, Exp. 31/1943
AMEL Llicències d'Obres, Exp. 25/1946

DIPUTACIÓ DE BARCELONA, SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL, AJUNTAMENT D'ESPLUGUES DE LL'OBREGAT CALONGE, CUSPINERA, LACUESTA, VIDAL, VILANALA 2006-2007

DIPUTACIÓ DE BARCELONA, SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL, AJUNTAMENT D'ESPLUGUES DE LL'OBREGAT CALONGE, CUSPINERA, LACUESTA, VIDAL, VILANALA 2006-2007

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL D'ESPLUGUES DE LLOBREGAT — I.UA 13051 -1-

NOM REF. : I.UA 13051

DENOMINACIÓ : Can Tintoré
Altres denominacions:

SITUACIÓ : Carrer de l'Església, 36

DATA DE CONSTRUCCIÓ : 1908
AUTOR: Claudi Duran i Ventosa, arquitecte (1854 -Bcn, 1930- 1935).
Arquitectura historicista, eclèctica, amb elements de Bauxa Arts i de l'arquitectura de la renaixença catalana.

PROMOTOR : Joan Tintoré i Camprecios

TIPOLOGIA : Arquitectura residencial unifamiliar aïllada (UA)

CONTEXT : Torre senyorial aïllada, sobtada de pedi, la torre del qual, desaparegut, s'alineava amb el carrer de l'Església, al bell mig del nucli antic de la vila.

RÈGIM URBANÍSTIC :
Planejament Vigent :
Classificació: Sistema
Qualificació: 7a Equipamental comunitari i dotacions actuals.
Protecció existent: Catàleg Municipal de l'any. Ref. núm. 14, declarat BCIL. Forma part del "Conjunt urbà del carrer de l'Església". Ref. núm. 12. Inclòs a l'Inventari "Edifici, element, urbana i elements arquitectònics", amb les fitxes números 81 i 82, ACGN 13684-13685-13686 i 13696

RÈGIM JURÍDIC :
Titularitat: Ajuntament d'Esplugues
Condicions i servitud:

PLÀNOL DE SITUACIÓ. Escala 1:2000

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. AJUNTAMENT D'ESPLUGUES DE LLOBREGAT — CALONGE, CUSPINERA, LACUESTA, VIDAL, VILAMALA. 2006-2007

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL D'ESPLUGUES DE LLOBREGAT — I.UA 13051 -2-

DESCRIPCIÓ : Edifici de caràcter senyorial, que consta de planta baixa i pis, format entre rasants i torre-mirador de l'escala, que destaca un mirador. En la façana principal, l'edifici forma dos cossos simètrics i sobresortits del pla de façana, que són aprofitats per realçar l'entrada i on hi ha les balcons de balustres en les seves més noves. Les obertures són d'ales, com conexió a l'escala des sobres de l'interior, i estan decorades amb brancals i guardapols clavats, aquells acabats en cornises i/o frontons motllurats i permetes en els vèrtexs. Llevat des tancins principals, la resta d'obertures són tancinades de la planta baixa i a la planta pis; protegides amb baranes balades de pedra artificial. Les façanes estan rematades amb un acabat vernat que imita l'obra vista de totxo, recurs decoratiu molt a la moda en el darrer quart del segle XIX. Sobre el carener es retalla el blanc des elements compositius de l'edifici: xiprer, ampla línia d'imposta que incorpora les balcons i balconeres de la planta pis, arestes de l'edifici, pilastres, cornisa i fris amb les seus permòdols i forats de ventilació de la cobarta. I tambe del tancat amb les seves hortes, ací com el cos del basament, aquest s'obrada sobre quatre pilars i es connecta amb una cadena de suaire aiguaveixosa rematada de ceràmics vitrificats blaus i amb el carener acabat en una creuteria. A l'interior es conserven els magnífics paviments hidràulics que encadrien les estances amb variades composicions geomètriques o vegetals.

EVOLUCIÓ D'ÚS/OS:
Original: Habitatge unifamiliar
Actual: Museu de Can Tintoré, que exhibeix la col·lecció de tapes de moska Salvador Miquel

ESTAT DE CONSERVACIÓ: Bo

VALORACIÓ: Mostra de l'arquitectura senyorial de la renaixença catalana, que conserva en bona part l'entorn vegetal i que forma part del conjunt monumental del carrer de l'Església. Zona d'Especial·ma Arqueològica.

PROPOSTES: Inclusió a Catàleg. Refer la teulada d'obra i fems original, que protegia l'entrada

DADES HISTÒRIQUES: L'edifici consagrat com Can Tintoré va ser projectat per l'arquitecte Claudi Duran i Ventosa el 1908. Segons es desprèn de la informació de permís d'obra, els terrenys eren propietat del Mas Colomer (Can Casanovas) i van ser adquirits per Joan Tintoré Camprecios, natural amb Ermoupolis Illa/mia i Colmeu, sobre la porta d'entrada a la residència hi figurari en la imposta les inicials entrelaçades "J" i "Mª". També s'aprecia en el permís d'obra la voluntat de construir "una torre nova", per tant, podria ser molt probable que ja existís alguna altra construcció anterior, dedicada a corrals, i que aquests grafiada en els plànols com un simple volum. Claudi Duran projectà la torre al bell mig d'una zona enjardinada on, en origen, hi figuraven aigua rierol, una parrera i vàries rebaixes, segons la moda de finals del segle XIX.
La torre va ser parteada entre una planta baixa, una planta pis amb terrat pla i situat en un dels extrems una torre-mirador coronada per cobarta.

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. AJUNTAMENT D'ESPLUGUES DE LLOBREGAT — CALONGE, CUSPINERA, LACUESTA, VIDAL, VILAMALA. 2006-2007

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL D'ESPLUGUES DE LLOBREGAT — I.UA 13051 -3-

en ceràmica vidriada a quatre aiguaveixos. El caràcter senyorial de tot el conjunt ens el dóna aquesta pròpia torre-mirador i el repartiment formal d'elements, de pedra artificial, com els balustres, el coronament del terrat amb motius, els finestrals gaminejats, les ménsules, la decoració en estenopertes, frontons neoclàssics o capsells consolats que hi trobem. Tot en definitiva ens aporta a un nivell historicisme amb un aiguabarreig eclèctic d'elements provinents de l'estil Bauxa Arts.
Joan Tintoré va dedicar-se a la seva vinculació a la vida política de la vila d'Esplugues, essent, el 1910, regidor, després elegit en funcions de tinent d'alcalde i, el 1914, va exercir-ne alcalde d'Esplugues, malgrat que la seva precària salut li dificultarà a seguir la vida política gairebé a l'any d'exercir com alcalde. El 1915 moria, quan complia tan sols 45 anys. Durant els anys de la Guerra Civil, la torre quedà descoberta i va ser ocupada per les Joventuts Llibertàries, on es practicà el naturisme i el nudisme, i s'hi portaren classes d'esperanto.
En la dècada de 1950, la propietat va ser venuda, poc abans de morir l'enriquida Muntó, a Josefina Julià Llasat, Vda. de Solà-Bert, qui, poc després, el 1969, presentà la proposta a l'Ajuntament, segons projecte de l'arquitecte Climent Mauride, de construir un bloc de sis plantes per a 276 habitatges, amb el pati interior de manzana ocupat per un garatge per a 40 cotxes. Els el Pla d'Ordenació del 5 de gener de 1970, la sol·licitud va ser denegada. No va ser fins el 1977 que l'Ajuntament d'Esplugues adquirí la torre, l'antiga masovaria i els terrenys de la zona de jardí. Quan passà a ser de propietat municipal s'hi instal·là l'Escola Municipal de Pintura i de Música.
El 2001, l'Ajuntament inicià les obres que havien de portar a l'ús actual de l'edifici per acollir i exposar la col·lecció de tapes de moska Salvador Miquel. L'edifici, per tant, ha estat una adequació com espai museogràfic i d'exposicions, la nova rehabilitació ha estat obra de l'arquitecte Joan Claudi Mingall Font. La rehabilitació, fet i adaptar-ho a les necessitats i normatives exigides per als edificis públics (inclusió d'ascensor, mesures de seguretat i de climatització, etc.), ha respectat la fisonomia exterior de l'edifici i ha mantingut en l'interior la distribució i els terres de paviment hidràulic originals, de gran interès per la diversitat de motius que ofereixen. La nova seu va ser inaugurada el 6 de maig de 2003.
Pel que fa a l'espai del jardí, la rehabilitació inicial suprimí la tanca que tancava la propietat en la façana encarada al carrer de l'Església i hi han sorgit els cart mantenint dos grans plans de carreus, amb el suari de ferro de l'entrada principal.
Les dependències que corresponien a la masovera i que constituïen un cos d'edifici de planta baixa, afilat de la residència, també va ser substituït per un edifici nou, de planta baixa, primera i soterrani, que ha les noves funcions d'espai dedicat a activitats culturals del Museu de Can Tintoré i de resguitam del material. La seva denominació continua essent la de "Masovaria".

BIBLIOGRAFIA:

Gràfica: AMV (2000). AMO, Llibretes d'obres Exp. 1898
Escrita: AMO., Llibretes d'obres Exp. 1898, Exp. 49689

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. AJUNTAMENT D'ESPLUGUES DE LLOBREGAT — CALONGE, CUSPINERA, LACUESTA, VIDAL, VILAMALA. 2006-2007

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL D'ESPLUGUES DE LLOBREGAT — I.UA 13051 -4-

Catàleg de Edificacions Històrico Artístics y Conjuntos pintorescos. Esplugues de Llobregat. Ajuntament d'Esplugues de Llobregat. 1984. núm. 14
LACUESTA, Raquel; Claudi Duran i Ventosa. En temps del Modernisme. Conferència en Power Point donada el 17.01.2007 a Esplugues.
'Pla Especial de Conservació de la vall de la Església. Ajuntament d'Esplugues de Llobregat., 6/6/1987.
Rotas Cochrane, M. Teresa; Montero Glisés, M. Teresa. Patrimoni Contemporani. Revista'l Esplugues de Llobregat. Barcelona, Columna, 1992, p. 23.
Vidal, Mercè; VILAMALA, Rosa: Inventari del Patrimoni Històric Arquitectònic i Ambiental d'Esplugues de Llobregat (Cas Antic). setembre 2003.
VILAMALA, Teresa-Lluïsa, Rosa: "Can Tintoré en la memòria col·lectiva d'Esplugues" i 'Claudi Duran i Ventosa, arquitecte', dins 'El refets d'un temps. Can Tintoré. Col·lecció de tapes de moska Salvador Miquel. Esplugues de Llobregat. Ajuntament d'Esplugues, Gràfic. 2003, p. 7-19 i 16-17 (respectivament).
VILAMALA, Rosa: Un passeig per Esplugues. Itinerari historicoartístic. Esplugues de Llobregat. Ajuntament d'Esplugues, 2002 (2a ed.) p.15.

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. AJUNTAMENT D'ESPLUGUES DE LLOBREGAT — CALONGE, CUSPINERA, LACUESTA, VIDAL, VILAMALA. 2006-2007

HOM. REF.: (E.V.1000)

DENOMINACIÓ: Casa de la Vila
Altres denominacions: Ajuntament Vell; Casa Consistorial

SITUACIÓ: Plaça de la Vila, 1

DATA DE CONSTRUCCIÓ: Casa del segle XVI. Reedificació de 1902. Arquitectura de línies eclecticistes.

AUTOR: Josep Pla Cortinas. Mestre d'obres municipal

PROMOTOR: Ajuntament de Torrelló. Josep Roma Comamala, alcalde, 1901

TIPOLOGIA: Equipament públic

CONTEXT: Edifici situat a la plaça de la Vila, envoltat en aquesta per tot les preexistències i així poder comptar amb la presència de l'església parroquial. La seva parcel·la està situada en un angle d'Oest-est nord accentuat del carrer de Sant Feliu.

RÈGIM URBANÍSTIC:
Planejament Vigent: Revisió del Pla General d'Ordenació Urbana de Torrelló. Desembre 1991
Classificació: Sòl urbà
Qualificació: Equipament públic socio-cultural (E.V.1.)

RÈGIM JURÍDIC:
Titularitat: Ajuntament de Torrelló
Condicions d'ocupació:

PLÀNOL DE SITUACIÓ: Escala 1/2000

DESCRIPCIÓ: Edifici entre mitgeres situat en la parcel·la que forma l'angle d'inflexió del carrer de Sant Feliu i el local de forma arrasada en la plaça de la Vila. Aquest mateix d'emplaçar-se primera que l'edifici porgui també tres façanes orides: dins la trama urbana. És de planta lliure i dos pisos i amb coberta plana ventilada. Les seves façanes són arrebossades i pintades d'un color suau molt clar i presenten un tractament arquitectònic neoclàssic, amb alguns elements neobarrocs. Les obertures estan reforçades per unes cadenes verticals molt remarcades amb un fals aparell encoixinat.
La façana principal és la que fa front a la plaça i presenta l'accés i les obertures més amples. El portal és flet amb un arc escarser rebaixat i adovellat amb un fals aparell encoixinat. Al damunt, al primer pis, apareix la balconada de rigor de qualsevol ajuntament, que acaba guiada la totalitat de l'amplada de façana. Cada una de les cinc dues obertures presenten un emmarcament fet a partir d'un fronti triangular sobrepujat al paramont i suportat per unes cartel·les de llibre d'acant. En l'interior hi ha una formula que avui l'encaixa de Sant Feliu. La banera es de ferro colat amb les baranetes decorades. Damunt, dues obertures, de característiques més sencilles i iguals a les de les finestres de les dues façanes laterals, dones cornisa al segon pis. I emmarquen les fetes adovadas a la façana, que anuncien du ferres molt explícits l'ús de l'edifici: CASA DE LA VILA.
Corona el conjunt la cornisa i la barana primitiva de la terrassa. La cornisa està suportada per unes cartel·les amb llibre d'acant i la barana és a base d'una balconada allargada amb unes frabres, en el·lipsi amb, la part inferior, decorada també amb acant. Central sobre la façana i compromet la barana apareix un petit fronto circular amb el temps desvaut amb motius vegetals i una antena, com les anteriors, al damunt. El tits inferior conté un medalló en alt relleu amb l'escut de la població.
Tenen forja primitiva, en totes les façanes, les persianes de llibret de ferro, pintades de color marró, que emmarquen totes obertures. També cal tenir en compte les dues fonts situades a banda i banda de les obertures de la balconeria que, encara llumineres urbanes, també son part decorativa de la façana principal i, emmarca lateral en l'accés de la policia municipal, que comparteix la sala i ens amb les dependències municipals.

EVOLUCIÓ D'ÚSOS:
Original: Casa Consistorial i Presó Municipal
Actual: Sala de Plens i Policia Local.

ESTAT DE CONSERVACIÓ: Molt bo. L'edifici ha estat molt ben conservat al llarg del seu segle de vida pel seu caràcter de municipal.

VALORACIÓ: Edifici remarcable per la seva estètica historicista i pel motiu pel qual fou projectat, ens a dir: per albergar les dependències municipals. Per la qual cosa fou pi en el moment dels seus inicis i construcció un element emblemàtic.

PROPOSTES: Conservació de la malla externa, monumental, i dels espais interiors més representatius.
Zona d'Important a Arqueològica (ZA)

E. 1/250

DADES HISTÒRIQUES: El vell edifici de l'Ajuntament havia estat construït en dada incerta, en cap, però, que a finals del segle XVI era utilitat a la mina consagrada per les Banquines, al carrer de Sant Feliu. L'Ajuntament comptava amb quatre immobles, segons un document de 1780, un dels dos, de temps immemorial, i on un d'ells s'exercia la gaiola municipal. Fins l'any 1797 la casa s'ensorrava i es començà un nou de nou llarre, anual. En aquesta data passa a ser la imprescindible de l'Ajuntament. Fonts Sola la descriu amb portal cotó i amples llosetes de pedra negra i forestres i altres, obertures de la mateixa pedra i sotil. Un document de 1901 ens diu l'estament de la casa, 10230, metres quadrats distribuits a Ajuntament, Jutjat Municipal i Digital. En contàvem el seu mal estat i la falta de condicions higièniques. Un any després, exagerantment, aparen acomodia amb quatre quarteres de total explotants a 21,10 litres a favor del St. Hospital, 47,0 lib. e successors. L'any 1904 continuava la càrrega a favor del marqués.
La casa Dolmera, just al davant i ja desapareguda, era propietat de l'Hospital, cobrava el mateix i emmagatzemava el gra. Fins Bella aporta que pobrava encabir durant un temps la funció municipal.
L'Ajuntament disposava des de finalitzacions d'un pla per construir un nou ajuntament al corresponent del carrer de Sant Feliu i del carrer Nou. El Projecte Elabl·ava de 1898 però no va ser duta a terme.
El consistori, presidit per Josep Roma Comamala i els regidors Josep Lamotte, Josep Pouzard, Francesc Tomas, Jaime Comella, Ramon Manamon i Josep Sangle, van decidir impulsar la reedificació de l'edifici consistorial, a l'efectuar-se plaça anomenada del Joc de la Pilota. El maestre d'obres municipal Josep Vila va dirigir les obres de la reedificació de la Casa Consistorial. El dia 2 de setembre de 1901 es va presentar el plec de condicions, el pressupost i els plànols corresponents. El pressupost es desglossava en aquestes partides segons Fina Badia: 7361,40 pts pels treballs de pedra, 2053 pts per fusteria; 765 pts per serrallers; 1288 per empedrat, vidres, pintura, blanqueig, honoraris de direcció i altres imprevistos. El total ascendia a 12.039,40 pts. El 25 de setembre del mateix any s'aprovà la primera partida per valor de 4.048 pts. Els primers treballs acabats per que fa a l'estructura i paviment de l'edificació en un altre moment.
L'edifici es va inaugurar per la Festa Major de 1902 amb la presència del diputat provincial pel districte de Vic i diputat a Corts, Joaquim Badia Andreu, el propi Ajuntament i del bacalloni Fernando Huelbo Serra, diputat a Corts pel districte de Vic.
La construcció del nou Ajuntament és va dur a terme, segons l'estudi de Fina Badia, enmig d'una conjuntura gens favorable econòmicament.
Són poques les reformes que ha sofert l'edifici des de la seva construcció. L'any 1930 es van fer uns treballs de condicionament a càrrec d'Antoni Massanas per un valor de 1.930 pts i 10 anys després, l'any 1952 es repetí el cenit, obra feta per Josep Salat, amb un cost de 2.570 pts. la calefacció s'estrenà l'any 1956, el sanejat de les 1941 i la reforma de la Sala de Plens de de 1964.
L'any 1980 es traslladà el consistori a les oficines construïdes als terrenys de la Piscina. Aquest motiu any es van fer obres de millora a la planta baixa per adaptar-la la Policia Local. La façana fou netejada l'any 1998.

BIBLIOGRAFIA:
Gràfica:
- AJUNTAMENT DE TORRELLÓ. Revisió del Pla General d'Ordenació Urbana. Estructura i Usos del Sòl Urbà i Urbanitzable. E. 1:4.000. i plànols sobre el Casquet Històric. E. 1:250. Torrelló 1990.

Escrita:
- BADIA I BOIX, FINA. La Casa de la vila de Torrelló. 2002.
- SOLA-MORETA, FORTIA. Història de Torrelló. 2 Vol. 1947-1948.

NUM. REF. :

DENOMINACIÓ :
Altres denominacions:

SITUACIÓ :
DATA DE CONSTRUCCIÓ :

AUTOR :

PROMOTOR :

TIPOLOGIA :

CONTEXT :

REGIM URBANÍSTIC:
Planejament Vigent:
Classificació:
Qualificació:
REGIM JURÍDIC :
Titularitat:
Condicions i servituds:
PLÀNOL DE SITUACIÓ: Escala 1/2000

DESCRIPCIÓ :

EVOLUCIÓ D'ÚS/DE:
Original:
Actual:
ESTAT DE CONSERVACIÓ:

VALORACIÓ:

PROPOSTES:

DADES HISTÒRIQUES:

La imatge de la Verge havia estat guardada amb tot de mantelle de diverses rúbriques d'origen del segle XV, però l'ermità Josep Castells, a mitjan segle XIX, amb intenció de restaurar-la, la deixà sense cremeu i la col·locà com la fins ara.

L'any 1851 es substituí el cap de la Verge. Llavi l'ermità executà la nova testa en agraïment pel guariment de la seva esposa, que prenia els bulbs del Tet pel pressentpot Vacuflèbre. La testa emprenta era de pedra, cedida per Joan Davillar i Arau, brillant brollerenc. La inauguràrem amb brodats d'or i la nova cara agradà força als devotionaris.

La imatge de la Verge era venerada com a benefactora de la vila. Es per aquell motiu que era traïda en processó fins a l'església parroquial quan intensava la pluja. Els anys 1852, 1881 i 1888 així arrya d'Arenzamó a la Verge perquè pom la divallada precipitació. També, durant la primera guerra carlina (1833-1840) la imatge va portà a l'església parroquial i la portà del temple fou tapiada per evitar dards o sagetjada.

La Verge va rebre nombroses renovacions amb transformacions per suportar el cotlers dels anys 1854 i 1950. I també per l'epidèmia de Mus declarada a Barcelona l'any 1918, en la qual la cúpula fondamental, malgrat fent afectada, no va patir cap defunció. El pintor Pericas agrat a la Verge l'any 1919 la seva salut tot dibuixant la cuarsa que la sostè.

L'arquitecte Josep M. Pericas dictaminà greus deficiències del l'edifici i es proposà la nova i última edificació. Es van recollir almoines i donatius per construir l'obra. El bisbe de Vic, doctor Muñoz, col·locà la primera pedra el 15 d'abril de 1925. La imatge fou traslladada en processó a l'altar de sant l'altra de l'església parroquial.

L'andamiu es partonjà fins al mes de juny i es començaren els nous treballs. Era acorda del cartell de l'obra, «El campanar i ols la pared de humanitats amb nuvolets i l'ala amb pedra dal ,obra de Xarli Vicens de Torelló. L'estiu de 1928 s'acabà la nau i el cimbori, la cúpula per la part interior és un entramat de fusta, pla al centre i inclinat als costats, combinat amb sostenius verticals del l'cimbori, i a l'exterior és de teula plana, negra, de Guait (Girona). El conjunt és d'una inconfusa.

La inauguració es celebrà el 7è de setembre de 1929. El canonge de Vic, doctor Lladó, s'encarregà de l'acte. El sermonà s'il·lumina tres dies seguits i tot el poble va entrar-hi en. La imatge va portà al nou temple en processó pomular.

Els retaules laterals de 1881 no tenien a col·locar al seu lloc. l'orgue s'obrí el mig del cor. L'any 1929 s'inaugurà la nissar de l'altar major. Més amb materies de Carrara, de Tarragona i d'Alcanó. La Sambleona Rebelva s'hi vistà la pon l'adopció del vestes ans i l'any 1931 es va començà el retaule de la Verge. La escalada i cris mars del presbiteri es van fer amb marbres comelle d'Alcanó. La pell alta o retaule va ser ideada pel Josep Maria Pericas, executat per Campe i Arnau i decorada per Sanjaume. Francesca Espona Bryant va ser la benefactora del retaule i el seu germà, Santiago, de les pintures al tremp que completaven el retaule.

Els murs interiors es decoraren amb estuc de color de pàtia i bella vegetació. El sostre el l'oginal o entaulat i es va fer un pintis daurador amb columnes de pedra, frisos llarços i teula negra.

L'any 1930 es decorà el cambri amb els marbres blancs de la dolce escala i del paviment, envuitat amb una sanalla proguimal. Els artuts Miquel Viñals i Ormm Tresene desposaren les obres de la cambra en la Verge, amb marbres, relleus i grafites al damtre. La granotosa vidriera abillat la notus simbòrics que recorden a pintat de Teresa Vidal i Guardias en la familia Perrella, benefactora de l'obra.

Sota també pintat la Verge del presbiteri, el tendol està grups de fuga, els sancs de fusta, el resat de ferro es cor hi pel vigatil Collell. Ota alts elements qui ens mostraven la bellesa del temple.

La pleretà fil refiquès de santa adquirides en temps dels emirdens, indulgències concedides pels papes Pius VIII i Gregori XVI i pels bisbes Pasqual, Strauch i Corcuera.

Durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) es va destruir part de la decoració del temple, la imatge de la Mare de Déu, els retaules i altres elements foren totalment destruïts. L'orgue es va salvar després de ser amagat amb tarrons de blat de moro. S'utilitzà l'interior del temple com a corral de bestiar.

Després de la guerra s'inicià la restauració amb l'adquisició de noves imatges, l'escultor Josep M. Camps i Arnau féu la nova imatge de la Verge, beneïda l'any 1940. Les obres de restauració acabaren amb la construcció del campanar, l'any 1947, projectat dès de 1923 per l'arquitecte J. M. Pericas. Tres anys més tard, 1951, es tancar el campanar i es dorà per acabada la restauració del temple, amb la decoració d'una imatge de pedra a la façana del Santuari, obra de Josep M. Camps i Arnau.

L'actual de Rocaprevera se celebra el tercer diumenge de setembre i és considerat la segona Festa Major de la vila de Torelló.

BIBLIOGRAFIA:

Gràfics:

- AJUNTAMENT DE TORELLÓ. Revisió del Pla General d'Ordenació Urbana. Ordenació del Sòl No Urbanitzable. E. 1:5.000. Torelló 1998.
- MOLERA I CLOTA, SANTI. L'Abans. 2001-2002. Pàg. 567-582.

Escrita:

- Fitxa núm. 1844 de Torelló, del Servei del Patrimoni Arquitectònic, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. 1980.
- Fitxa TR10. IPCE. Inventari de Protecció del Patrimoni Cultural Europeu, de l'Any. Història d'Urbanisme, Arquitectura i Disseny del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, octubre 1981.
- SOLÀ MORETA, PORTÀ. Història Sanyora de Rocaprevera. 1930.
- SOLÀ MORETA, PORTÀ. Història de Torelló. vol. I. Pàg. 196-212. 1940.
- MOLERA I CLOTA, J. Abans. Pàg. 567-582. 2002.

NOM REF. : LJA 12/259

DENOMINACIÓ : Cova sepulcral de la Costa de Can Martorell
Altres denominacions:
MUNICIPI : Dosrius
LOCALITZACIÓ : En la vessant de migdia del turó de can Martorell, a una 300 m del nucli urbà de Dosrius, arran del camí que va des d'aquest nucli fins a la Vall d'Arenys - can Riguera. Per sobre de l'edifici que fou el C.E.P. del Pi i al costat d'un dipòsit d'abastament d'aigua de la xarxa municipal de Dosrius.
Coordenades UTM 457.255 / 4606559

DATA DE CONSTRUCCIÓ : - 2200 / - 1500 Període calcolític
AUTOR:
PROMOTOR:
TIPOLOGIA : Jaciments Arqueològics

CONTEXT : En una petita plataforma després que s'abandonés la vinya en la segona meitat del segle XX.

RÈGIM URBANÍSTIC :
Planejament Vigent: Normes Subsidiàries de Planejament de Dosrius, 1996
Classificació: Sòl No Urbanitzable
Qualificació: 13.- Agrícola
Protecció: Figura dins l'Inventari Arqueològic i Paleontològic de Catalunya elaborat per la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura. Jaciment PR1437
Inclòs a l'Inventari-catàleg de les MN.S/L.07 M. de Dosrius. A-12.

RÈGIM JURÍDIC :
Titularitat:
Condicions i servituds:

PLÀNOL DE SITUACIÓ: Escala 1:10.000

DESCRIPCIÓ:

Segons diu l'inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya:

Tot i que en un principi semblava que aquest jaciment era una simple cista megalítica, en cap moment l'excavació arqueològica al juliol del 1995, ens va poder comprovar que en realitat es tractava d'una cova sepulcral artificial excavada a la roca –hipogeu–. Durant les excavacions, es va documentar la presència d'un corredor de tosca d'accés a l'interior de la cova que s'obria cap al nord en una cambra semicircular, el sostre de la qual s'havia enfonsat sobre el nivell arqueològic. En aquesta cambra, hi havia restes humanes en posició sobre el terra (la 'estructura conformant un nivell homogeni). A més de la gran quantitat de restes òsses humanes, també s'ha trobat una gran quantitat de material arqueològic. Hi ha punts de sagetia de silex amb aletes i pedúncol, de diferents característiques i tipologia, fragments de ceràmica del tipus campaniforme d'estil marítim, una petxina foradada pollsar utilitzada com a penjoll, un possible petit vas de vetre de pasta de d'argila i dos molins manuals de pedra. La cova sepulcral, artificial o natural, és un tipus de jaciment característic del període calcolític, on predominaven els enterraments col·lectius en posició secundària. El material arqueològic associat a aquest jaciment –punxes de sagetia, ceràmica campaniforme– també recolza aquesta adscripció cronològica.

En un apunt editat per l'Ajuntament de Dosrius l'any 2003, després d'acabar l'estudi complet de les restes trobades es diu:

L'excavació arqueològica del sepulcre prehistòric de la Costa de can Martorell va fer possible documentar un espai d'enterrament col·lectiu de la mitjà de quatre mil anys, el qual fou obert a l'interior d'un vessant muntanyenc propici al sòcol de Dosrius. Aquest fet integral per dues parts: la cambra funerària, precedida d'un corredor d'accés, i l'excavació a roca d'entrada. La primera excavada a la roca del vessant del turó, com tantes en seu passades, conformen l'hipogeu propiament dit, mentre que l'excavació o «dromos» –constituït per tàlusi circulars verticalment i arrengleradors a banda i banda, funcionaria com a entrada, mitjançant una llosa frontal disposada a manera de porta mòbil. Aquests darrers punt pleni que és de tipus megalític per la seva constitut formal amb els domens.

La importància del jaciment rau en tres aspectes principals: el tipus de sepulcre, la gran quantitat de persones inhumades i en tercer lloc, la singularitat i homogeneïtat del material arqueològic recuperat, consistent bàsicament per 68 punxes de fletxa de silex del tipus "amb aletes tallades i pedúncle". Tot i això, per sorts o en conjunt, el fa únic a Catalunya i gran part dels territoris veïns.

En el treball apuntat en la una anàlisis de quan ho, de com s'estructurava l'espai sepulcral, de qui es va enterrar, de qué menjaven, de quina salut gaudien i del tipus de ritual que es devia fer per enterrar.

EVOLUCIÓ D'ÚSOS:
Original: Hipogeu d'enterrament humà
Actual: Buit

ESTAT DE CONSERVACIÓ:

VALORACIÓ: El jaciment, amb l'entrada megalítica a la Cova, així com l'indret on hi havia la cambra, constituïxin un testimoni de l'assentament humà i de la forma de viure i morir durant el Calcolític a Catalunya.

PROPOSTES: Incloure al catàleg. Desenvolupar un avantprojecte d'intervenció museística que en fes l'any 1997, per encàrrec de l'Ajuntament de Dosrius a la Fundació Bosch i Gimpera i sota la direcció del Dr. Joan Barberà i Mestre, professor del Departament de Didàctica de les Ciències Socials i Coordinador del taller de projectes de museologia de la Universitat de Barcelona.

DADES HISTÒRIQUES: Respecte a la datació del jaciment, a l'apunta editat per l'Ajuntament de Dosrius l'any 2003, després d'acabar l'estudi complet de les restes trobades es diu:

Tant la ceràmica dita "campaniforme" –amb una decoració que l'emmarca en un estil comprès com a regional pirenenc com les quatre datacions radiocarbòniques fetes amb el material ossi humà i procedents de la cambra funerària i del dromos– resulten coherents i situen el nivell sepulcral a final del tercer mil·leni abans de Crist (després d'efectuar el que es coneix com a "calibració", mesurada amb el sincrotró) dins poats dins aquest període. A partir de la similitud dels resultats del Carbono 14, pensem que és molt possible una relativa proximitat temporal entre tots els individus enterrats.

Datacions realitzades per Centre de Datation par le Radiocarbone a Villeurbanne / Lyon (France):

Cambra, nivell inferior: 3810 +/- 55 BP (Lyon-3017)
Avantcambra, nivell inferior: 3790 +/- 50 BP (Lyon-3018)

Datacions fetes pel Laboratori de Datació per Radiocarbon de la Universitat de Barcelona, els quals van oferir el següent resultat:

Cambra, nivell inferior: 3870 +/- 50 BP (UBAR-665)
Cambra, nivell superior: 3600 +/- 80 BP (UBAR-666)

Així mateix, la Secció Arqueològica del Museu de Mataró va editar l'any 2003 un número especial de la seva revista Laietània, sota el títol *La Cista de can Martorell (Dosrius – El Maresme, Maó) i datàvia en una comunitat del litoral català durant el tercer mil·leni aC*, on es fa una anàlisi completa i completa del que és la Cova i de tots els aspectes arqueològics i paleontològics que permeté estudiar aquesta troballa i excavació.

En les conclusions d'aquest estudi es diu:

L'excavació de l'hipogeu de la Costa de can Martorell (Dosrius, el Maresme) ha permès documentar un espai d'enterrament col·lectiu realitzada en una estructura d'estrès megalític. La importància del jaciment rau, d'una banda, en la gran quantitat d'inhumacions documentades i, de l'altra, en la singularitat i homogeneïtat del material arqueològic recuperat, consistent bàsicament per punxes de fletxa.

La datació dels individus (entre 100 i 200) i l'evidència d'algunes sobreposicions i manipulacions posteriorment ens indiquen que aquest projecte es degué complir durant un curt període de temps, potser alguns decennis i que, més d'hora o més tard, degué ésser extrovisat per un fet accidental.

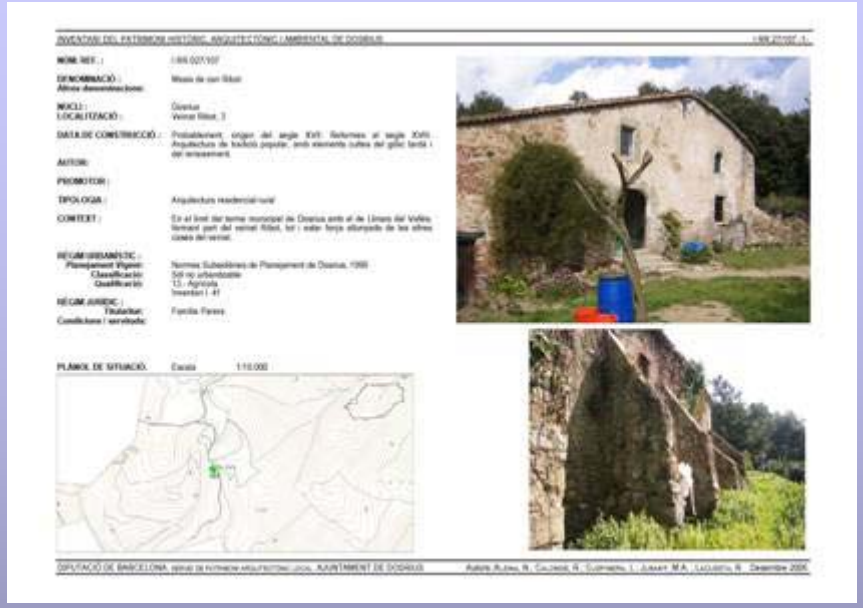
Aquest fet sembla que hauria d'haver estat un conflicte del tercer grups que comportà la mort d'un volum important de la població, de totes les edats i ambdós sexes, però majoritàriament joves i adults joves, aparentment sans. Aquest volum de població està associat a un conjunt de punxes de fletxa fracturades per ser-hi clavades, que aparentem dispersos per tot el dipòsit i normalment per sota de les restes òsses. L'explicació per aquests dipòsits és que les fletxes disparades contra l'enemic quedessin adjagudes en els terrés tous dels difunts i que durant el procés de la descomposició d'aquests haurien penetrat, assolint el darrerot del terra i després dels cossos humans.

D'entre qué aquests hipòtesi generar resumiries quin va ésser el procés d'edifici que va generar el jaciment d'ús i el definitiu abandonament de l'hipogeu de la Costa de can Martorell a Dosrius.

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ:

"Cova Sepulcral de la Costa de can Martorell". Dosrius (Maresme, Barcelonès). Inventari Arqueològic i Paleontològic de Catalunya. Àrea de Conservament i Recerca. Direcció General del Patrimoni Cultural. Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2000.

MERCADAL, Oriol i alt. "La Cista de can Martorell (Dosrius, El Maresme, Maó i Violència en una comunitat del litoral català durant el tercer mil·leni aC". Laietània, núm. 14. Museu de Mataró – Secció Arqueològica. Mataró 2003.

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE DOSRIUS

NOM REF. :
DENOMINACIÓ :
NUCLI :
LOCALITZACIÓ :
DATA DE CONSTRUCCIÓ :
AUTOR:
PROMOTOR:
TIPOLOGIA :
CONTEXT :
RÈGIM URBANÍSTIC :
RÈGIM JURÍDIC :
PLÀNOL DE SITUACIÓ. Escala 1:10.000

DIPUTACIÓ DE BARCELONA

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE DOSRIUS

DESCRIPCIÓ :
EVOLUCIÓ D'ÚS/OS:
ESTAT DE CONSERVACIÓ:
VALORACIÓ:
PROPOSTES:

DIPUTACIÓ DE BARCELONA

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE DOSRIUS

DADES HISTÒRIQUES:

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ:

Font/s Oral/s:

DIPUTACIÓ DE BARCELONA

NOM REF. : I-DE 01/075

DENOMINACIÓ : Font de l'entrada a Dosrius
Altres denominacions: El Pont, El Pont de la Riera de Rials

NUCLI : Dosrius

LOCALITZACIÓ : Carretera B-510, d'Argentona a Dosrius, just a l'entrada al poble de Dosrius.

DATA DE CONSTRUCCIÓ : Darrer terç del segle XIX. Possiblement entre 1865 i 1882

AUTOR:

PROMOTOR :

TIPOLOGIA : Obra d'enginyeria

CONTEXT : Pont situat a l'entrada del nucli de Dosrius, sobre la riera de Rials.

RÈGIM URBANÍSTIC :
Planejament Vigent: Normes Subsidiàries de Planejament de Dosrius, 1998
Classificació: Sistemes
Qualificació: 5-Protecció de sistemes

RÈGIM JURÍDIC :
Titularitat: Generalitat de Catalunya
Condicions i servituds:

PLÀNOL DE SITUACIÓ. Escala 1/5.000

DESCRIPCIÓ : Pont de tres trams amb dos arcs rebaixats carbanuts, intercalats amb trams massissos. Els arcs són de pedra ashlarejada recolzada en pilastres de pedra carrejada. L'estructura de la volta és de totxo massís a plec de llibre. I els trams són de fàbrica de totxo. El tram massissos entre arcs són de paredat cajoanat. El paviment superior és asfàltic. Les baranes actuals són de bionda. Actualment dos dels tres trams d'arcs estan tapats per massissos de terra solenpassats.

EVOLUCIÓ D'ÚS/ES:
Original: Pont
Actual: Pont

ESTAT DE CONSERVACIÓ: Bo

VALORACIÓ: És una mostra d'enginyeria del darrer terç del segle XIX, que cal preservar

PROPOSTES: Netejar el cabling

DADES HISTÒRIQUES:

Consultat l'Arxiu Històric Municipal de Dosrius, així com també l'Arxiu de la Diputació de Barcelona, no s'ha trobat cap expedient de construcció del Pont d'entrada a Dosrius, que passa per sobre la riera de Rials.

En un plànol del nucli antic, elaborat per Daniel Sanz el 24 d'octubre de 1853, així com en una reproducció d'una pintura de Dosrius, de 1867-1870, propietat de la família Fábregas Rigola, comprada en "El Rastro" de Madrid, que es troben a l'Arxiu Històric Municipal de Dosrius, no hi apareix el Pont de la riera de Rials.

On sí je apareix el pont d'entrada a Dosrius és en un plànol reproduït a la Geografia General de Catalunya, de Coll, Gomis, dirigida per Francesc Carreras Candi i publicada pels volums de 1916.

Segons l'il·lustre Esteve Albert, historiador i arxiveta cultural, la carretera que va d'Argentona a Dosrius fou construïda el 1850, i abans es passava per la Riera.

Per tant, tenint en compte aquest fet, les característiques arquitectòniques i tècniques d'aquesta obra d'enginyeria i que entre 1860-1882 la Societat General d'Aigües de Barcelona (SGAB) (antiguament Societat Pallas, Garcia i Companyia) va construir a Dosrius una obra d'enginyeria complexa (mines, barrelgs, preses, etc.), amb la finalitat de canalitzar l'aigua de l'aqüífer de Dosrius per portar-la

fins a Barcelona, havent estat assignats els drets de concessió i titularitat a la SGAB, sobre la titularitat de l'aigua de les fonts de Dosrius, Canyamars, Alella i Rials, l'any 1882, tot fa pensar que el pont de la riera de Rials fou construït entre 1868 i 1882.

Segons les fonts orals consultades, el pont sempre l'han vist igual, tot que a mitjans dels anys noranta foren retirades les baranes de totxo construïdes amb pessanya de pedra tallada i substituïdes per bionda. Pel que fa a la seva construcció, han manifestat haver sentit dir que l'havien construït, uns, quan es va fer la carretera que va d'Argentona a Dosrius, altres, quan es va canalitzar cal el torna de l'aigua de Dosrius.

Segons documents consultats a l'Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Dosrius, l'any 1900 el pont va sofrir una intervenció, a càrrec del Departament d'Obres Públiques de la Generalitat, mantenint les baranes de totxo, construïdes amb pessanya de pedra tallada, substituint-les per una barana de bionda.

Amb data 27 de febrer de 1989, la Comissió de Govern de l'Ajuntament de Dosrius va prendre l'acord d'emetre una queixa davant la Direcció General de Carreteres de la Generalitat, per les obres realitzades al pont i, alhora, sol·licitava que fos restituït al seu estat original, per tractar-se segons informe tècnic, d'una obra pública representativa d'un estil arquitectònic de finals del segle XIX i d'una època coincident de la història del país. Tot i la queixa, el pont no fou restituït a la seva fisionomia original.

El pont passa per sobre la riera de Rials, que recull l'aigua procedent del Vallès i de la riera del Far, essent utilitzat com a pas de vehicles.

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ:

Arxiu Administratiu Ajuntament de Dosrius. Llibre Actes Comissió de Govern 1988 i expedients de secretaria.

Arxiu Històric Municipal de Dosrius. C-1075.AV

Autore Bors, N., Juliana Prats, M.A. "Apunts per a una història de Dosrius: El Medi humà. La població (II)". El Corral, núm. 14. Març 1991.

Autore Bors, Neus; Juliana Prats, M. Angels. Una utlada al passat. Història gràfica de Dosrius, Cirera-mars i El Far (1860-1973). Ajuntament de Dosrius 1995.

Gomis, Cels. Geografia General de Catalunya catalana per Francesc Carreras Candi. Casa Editorial Alberto Martín. Barcelona (pap al 1916)

Fonts orals:

Alsina Bolo, Joaquim (Dosrius, 1925)
Pinto Anglada, Joaquima (Dosrius, 1921)
Rigau Gensana, Jaume (Dosrius, 1921)

NÚM. REF.: I.S.07/168

DENOMINACIÓ: Pou del Glaç de Canyamars
Altres denominacions: Pou de Glaç de can Gabarrón, Pou de Glaç de can Prats

NUCLI: Canyamars

LOCALITZACIÓ: Camí del Pou del Glaç (Mirinal de Ruatí, s/núm.)

DATA DE CONSTRUCCIÓ: Origen: possiblement del segle XVII

AUTOR:

PROMOTOR: Probablement la família Galceran

TIPOLOGIA: Elements singulars

CONTEXT: A peu del camí del Pou del Glaç que condueix fins al Mirinal de Ruatí, a la vora esquerra de la riera de Canyamars, rodejat d'activitat i vegetació, amb talús d'alzines, alzines surreres, roures, pins i ginebrons d'alzina; en un indret obac i fred.

RÈGIM URBANÍSTIC:
Planejament Vigent: Normes Subsidiàries de Planejament de Dosrius, 1988
Classificació: Sòl no urbanitzable
Qualificació: PA-Parc Natural
Protecció existent: Inclòs a l'inventari-catàleg de les NN.SS.P.M. de Dosrius. 12

RÈGIM JURÍDIC:
Titularitat: Ricard Prats i Trian
Condicions i servituds:

PLÀNOL DE SITUACIÓ. Escala 1:10.000

DESCRIPCIÓ: Construcció cilíndrica. Antigament, amb gruixuda muralla de paredat que tenien la funció de mantenir la temperatura constant. Coberta amb volta de pedra de mitja taronja i bassa circular amb rotlles. En costat nord hi ha tres contraforts de paredat i la porta de sortida del gel. Aquesta es feia en un portalada mòbil, que va desaparèixer en ser reinstal·lada l'entorn i el camí.

Originàriament, la muralla del pou estava soterrada i l'altra meitat vista. Recentment ha estat buidada de terres la meitat nord del seu entorn, deixant-ne així una meitat invisible, al costat del camí hi ha una obertura amb trancada de tàbics, situada a la part superior del cilindre, per on s'entrava el gel, el qual s'emmetia per una rampa que baixava des de la bassa que es trobo entre aquesta i l'altre costat del camí. Actualment, la bassa es troba envaguda per la vegetació d'arbustos i arbrissalbades. Per sota de l'obertura hi ha una altra de majors dimensions. Construïda amb carreus de pedra i totxo, que forma un cub dom es volta de camí rebaixada i està protegida per una reixa de ferro. A llevant hi ha una segona porta protegida igual que l'anterior.

EVOLUCIÓ D'ÚS/OS:
Original: Pou de fabricació de glaç
Actual: Sala on s'hi fan concerts i altres activitats

ESTAT DE CONSERVACIÓ: Bo. Han retirat les runes de la meitat del seu perímetre.

VALORACIÓ: Construcció singular que mostra les tècniques de la conservació del glaç a partir del segle XVII i fins a finals del segle XIX. Perdrega atractiu no solo per la presència del pou, sinó per la vegetació que envolta el conjunt, que també cal preservar, inclòs el gran pi proper al pou.

PROPOSTES: Incloure al catàleg. Conservar tot el conjunt, incloss la bassa, com a mostra del patrimoni arqueològic de l'era protoindustrial.

DADES HISTÒRIQUES: A finals del segle XVI i, sobretot, als segles XVII i XVIII es va popularitzar a Catalunya el consum generalitzat de neu i glaç natural, per conservar els aliments i, sovint, per refrescar les begudes a l'estiu. Enfins els aliments molts refrigeradors que ja començaven a ser la gran urba de Barcelona era usual utilitzar gel per oferir begudes fresca o amb gelçons als visitants.

Per aquest motiu, la necessitat d'obtenir glaç va anar creixent i és així com va néixer la indústria de fabricació de glaç, que segons semblia donat son nombre, ja que al cost de les matèrialcions era força elevat.

Per tant, la funció d'aquestes construccions, que recorden l'estructura d'un rampte medieval de planta rodona, era la conservació del glaç, en una època en la que els frigorífics encara

no existien. Els soldats on s'utilitzaven també de sal· sbacs i molt fonts.

El gel s'obtenia/va durant els mesos d'hivern en unes basses situades prop dels pous, de poca fondària per facilitar el glaç de l'aigua. Una vegada el gel havia assolit el gruix desitjat, es trasegava i es transportava, mitjançant una rampa o basador de glaç, a l'interior del pou. Un cop allà, gràcies a l'efecte isotèrmic de les parets, els conservava durant un temps considerable. Per això, la funció dels pous de glaç era fer de "dimo i conservar el gel instal·lat a l'hivern, per vendre'l a l'estiu, en que el seu cost era més elevat i els guanys superiors.

Segons ha manifestat el propietari del pou de glaç, Ricard Prats i Trian, la família no disposa de documentació i desconeix la data de construcció del mateix, tot i que ha sentit a parlar que pot ser del segle XVII.

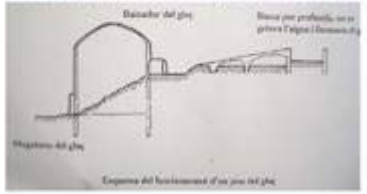
La primera referència documentada que tenim del Pou de Glaç de Canyamars data d'entre 1770 i 1780. Surt citada en un opuscle publicat per l'Escola de Natura del Corredor i Mudel, L'Hivern a Canyamars, en el qual es fa referència a un document escrit entre els esmentats anys i publicat l'any 1957 per l'Agrupació Excursionista de Barcelona, gràcies al qual se sap que el glaç produït a Canyamars era embarcat en el port de Mataró, amb destí a Cadis i, altres, en port tenir una idea de la considerable producció de glaç d'aquests pous, tenint en compte que una càrrega era una mesura de pes que variava segons la comarca, però que tenia un valor aproximat de 125 kg:

"... En la costa de Mar cerca de Mataró, en Alfar y Canyamars, hi ha molts pous de sequestar glaç, grans y vuitgents molt capaços, que en temps altres eran de Don Cervoni Marís, de Esteve Galcerán, de Bosch y de Ceó, y lo de Cec, per ser molta feca ems cerca de Barna, se tenia per lo mes convenient. Pera com los dumyors dels dits Pous acostumavem y empanyarse per 4000 cahirgas de glaç per embarcar en lo port de Mataró per los colegats a lo Abast de Cadiz. Per lo Abast de la dita ciutat de Mataró les 400 cahirgas. Y per allenarlo ahora pedalo de la costa à pou molt alt. Y cada fats eis dits pous se ha de fraure lo glaç del pou a cot de matio. Y després hi ha molts molt cabens per los carros, de manera que se ha d'anar molt tros de camí per ahir de una nera ..."

Una altra notícia del Pou de Glaç és citada per Jaume Vellvehí, feta referència a un contracte de subrogació de cessió del mas Calcorrals de Canyamars, de data 8 de juny de 1912, que es troba en el Fons Cadastrolonya de l'Arxiu Nacional de Catalunya (Inventari 167, 1122.13.3), on consta l'existència d'un molí, un forat i dos pous de glaç.

"Pedro todo aquel manso ocidental Gelcerán [ ] con todos sus dicho y pertinencias,justo con las casas en el constituidas, corrales,

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ:

Escola de Natura del Corredor. L'Hivern a Canyamars

Gil, Joan; Bedos, Oriol; Ferrol, David; Vallduna Montserrat; Vallo, Alex: Conèguem el Corredor. Itinerari de natura, història i paisatge. Ed. Natura. Graffiques i gim., S.L. argentona, desembre 1998.

Gisbert, Josep Manuel. El pais de l'aigua. Itinerario de natura, historia, cultura popular i paisatge. Ed. Ayuntamiento de Dosrius.

Martín i Hives, Ricard. "Els Pous de Glaç". El Corrol. Núm. 2. Juny de 1999.

Vellvehí i Aymerich, Jaume. "Els molins del terme del casteil de Dosrius" a Dosrius Ahir, Arxiu Històric Municipal de Dosrius. Abril de 2004

Font/s orals: Prats i Trian, Ricard (1937)

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE SANT VICENÇ DELS HORTS — ARQ.009 / 104 - 1

NÚM. REF.: ARQ.009 / 104

DENOMINACIÓ: Casa Romagosa

SITUACIÓ: Carrer de Rafael Casanovas, núm. 99.

DATA DE CONSTRUCCIÓ: 2001

AUTOR: Manuel Ferrer Sala

PROMOTOR: Jaume Romagosa Font

TIPOLOGIA: Arquitectura residencial unifamiliar. Habitatge unifamiliar entre mitgeres.

CONTEXT: Illa, vora el nucli antic, situat al vessant est del carrer de Rafael Casanovas, vora el pas per sota de les vies del tren, a sud de la Plaça de la Vila.

RÈGIM URBANÍSTIC
Planejament Vigent: Pla General d'Ordenació Urbana de l'Àrea Metropolitana
Classificació: Sòl Urbà
Qualificació: Nucli antic de substitució de l'edificació antiga (Clau 1d).
Protecció: No inclòs al catàleg de 1999

RÈGIM JURÍDIC
Titularitat: Propietat privada
Condicions i servituds:

PLÀNOL DE SITUACIÓ Escala 1/2000

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. xarxa de municipis.diba.cat/inventari. cronos. AJUNTAMENT DE SANT VICENÇ DELS HORTS — Autors: R. Calpe, R. Lacambra, F. Rivas, J. Rivas. Febrer 2000

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE SANT VICENÇ DELS HORTS — ARQ.009 / 104 - 2

DESCRIPCIÓ: Edifici entre mitgeres de planta baixa i dos pisos, de construcció recent. Façana a carrer amb una gran obertura cercavila a nadó-nivell, llambda segueix un pla lleugerament inclinat, planta baixa amb porta i pefist de rebrides, planta primera amb gran cloefura i segons amb dues finestres balconeres. Persianes cremallaves integrades al conjunt de la composició. Cobrament vist.

EVOLUCIÓ D'ÚS/OS:
Original: Habitatge
Actual: Habitatge

ESTAT DE CONSERVACIÓ: No ha estat recentment construït.

VALORACIÓ: Forma part dels habitatges construïts el darrers anys amb certa sensibilitat respecte de les línies compositives de les façanes.

PROPOSTES: Conservació del volum i ús actual.

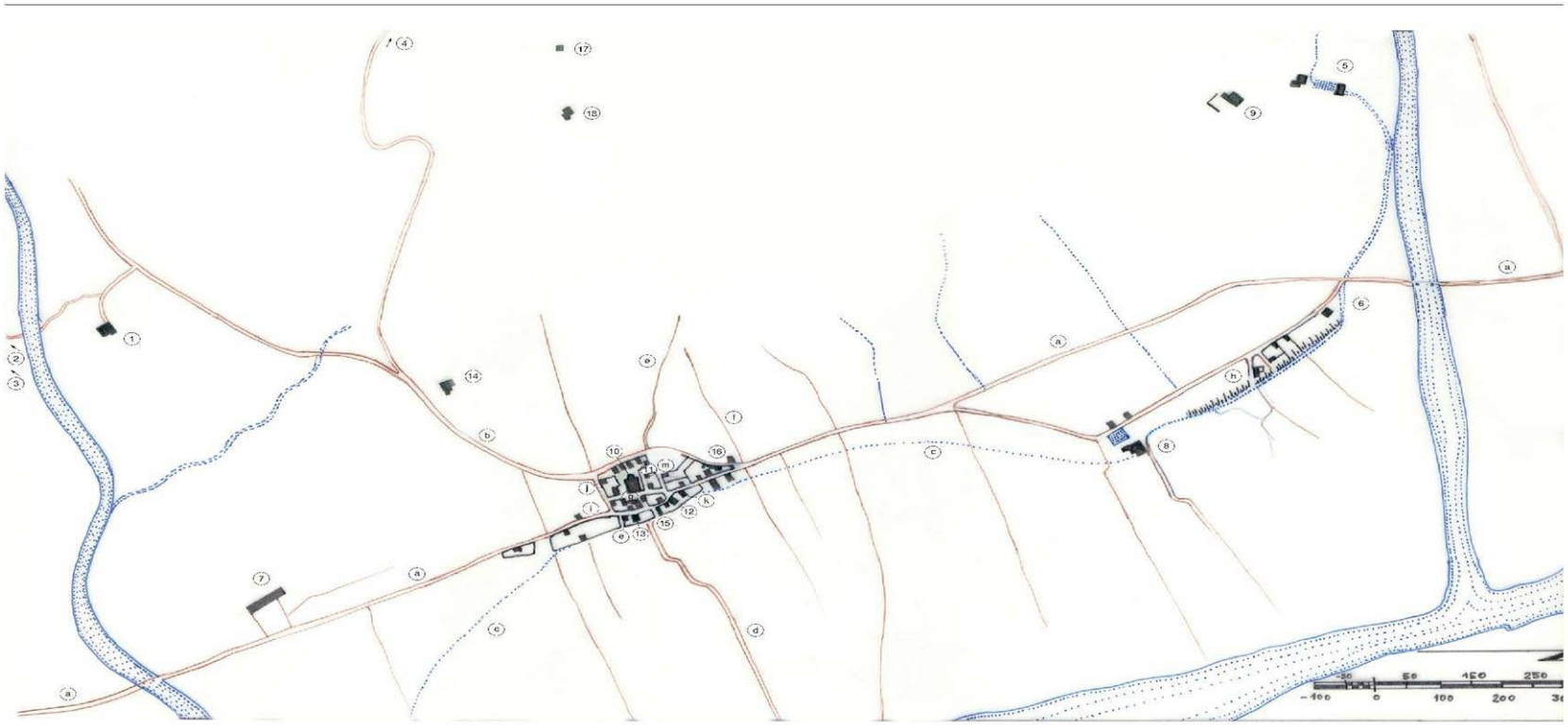
DADES HISTÒRIQUES: L'actic edifici qui fa front al carrer de Rafael de Casanova, forma part de les cases del carrer de Sant Francesc, que havia fetebat l'any 1912, Juan Farrallada Romagosa.
L'any 2001 es va endemolar l'antiga edificació i Jaume Romagosa va demanar llicència per construir l'actual edifici.

BIBLIOGRAFIA:
Gràfica:
Escrita: AMSVH. Llicències d'obres, registre fiscal

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. xarxa de municipis.diba.cat/inventari. cronos. AJUNTAMENT DE SANT VICENÇ DELS HORTS — Autors: R. Calpe, R. Lacambra, F. Rivas, J. Rivas. Febrer 2000

Plànols d'evolució urbana

Sant Vicenç dels Horts

Edificis existents:

1. Can Coll (documentada al segle XVI)
2. Can Mallol (documentada al segle XVI)
3. Can Pasqual
4. Can Costa (documentada al segle XVI)
5. Molí dels Frares (documentat al segle XIV)
6. Can Sala
7. Mas Folch o Corbellò, probablement can Sàbat
8. Molí d'en Capdevila ara conegut per Molí Cremat
9. Can Pujador o Mas Salavert (1696)
10. Església (la primitiva documentada al segle X)
11. Rectoria
12. Escrivania
13. Hospital
14. Can Fornaguera o Torre Llinàs
15. Cal Perals (1569)
16. Cal Morral-Pofrare (1596)
17. Mas Duran
18. Mas Picó

Carrers i Camins:

a. Camí de Barcelona/ Carrer ral, Major o de Dalt
b. Camí de Torrelles
c. Rec
d. Camí del Riu
e. Carrer de la barca
f. Pas del Llop
g. Plaça de l'Església
h. Raval del Serral
i. Carrer Nou, lloc conegut com la Clota de'n Duran
j. Camí Santiga o petit d'anar a Torrelles (Ribot)
k. Carrer del Riu / Carrer de Baix o inferior
l. Camí del Puig Castellar
m. Carrer del Solà

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE SANT VICENÇ DELS HORTS

DIPUTACIÓ DE BARCELONA
SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL

HISTORIADORS:
RAQUEL ARQUESTA, REMEI CALPE

ARQUITECTES:
TINA REMI JOAQUIM REMI

DESENVOLUPAMENT URBÀ: FINS EL 1800

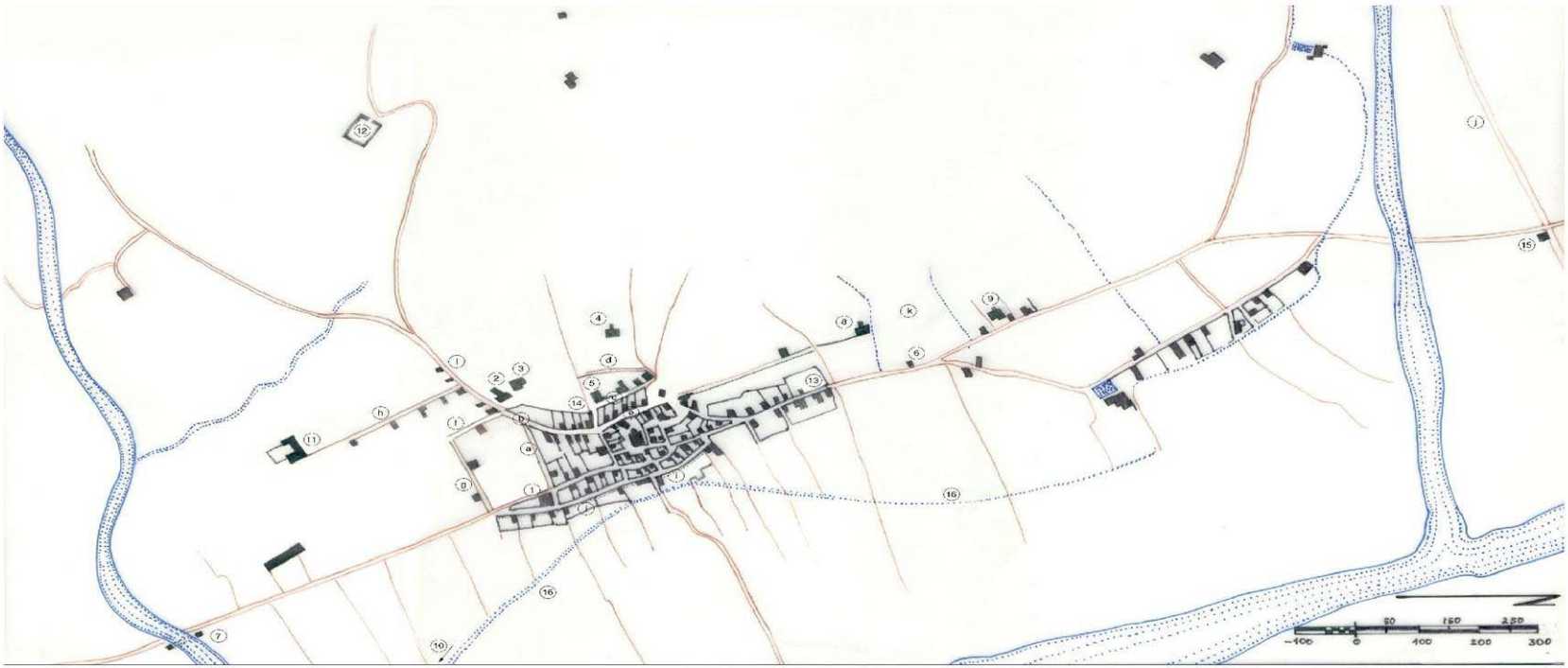
ESCALA
escala gràfica

DATA
FEBRER 2006

PLÀNOL Núm.
a

Plànols d'evolució urbana

Sant Vicenç dels Horts

Edificis i elements existents.

1. Ca l'Aymerich
2. Cases d'en Font o d'en Costa (vora els Salesians)
3. Masia de Can Font - Salesians a partir del segle XIX
4. Can Reverter
5. Cal Mata, carrer Sant Miquel
6. Cal Dalmau, carrer de Barcelona (1905)
7. Pont de la riera Torrelles (1903)
8. Can Comamala (1911)
9. Can Trian (1906)
10. Canal de la Dreta del Llobregat i La Resclosa (1855)
11. Bòbila Tuset (actual plaça Ilinàs)
12. Cementiri (1873-1881)
13. Consolidació carrer Barcelona
14. Escoles del carrer Ribot (1892)
15. La Travessia
16. Rec

Carrers i camins:

a. Carrer de les Parres
b. Carrer de Sant Francesc
c. Carrer de Sant Miquel (1900)
d. Carrer de Sant Joan Bosco
e. Carrer de Sant Antoni
f. Carrer de Sant Rafael (Anselm Clavé)
g. Carrer de Sant Josep (1900)
h. Carrer de Plandolit (1890)
i. Mur contra riuades del carrer del Riu (1898)
j. Camí de L'Ordal
k. Plana d'en Parellada
l. Raval de Sant Francesc

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE SANT VICENÇ DELS HORTS

DIPUTACIÓ DE BARCELONA
SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL

DESEMVOLUPAMENT URBÀ: 1800-1912

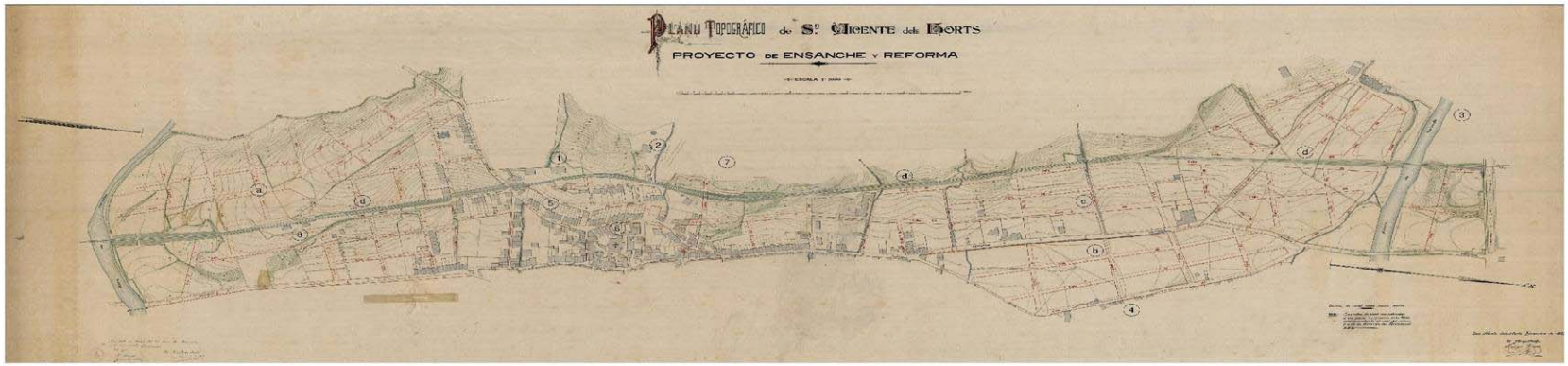
ESCALA A escala gràfica

DATA FEBRER 2006

PLÀNOL Nº b

Plànols d'evolució urbana

Sant Vicenç dels Horts

PLA D'EIXAMPLE I REFORMA DE 1913.
Melcior Viñals, arquitecte.

1. Centre Catòlic
2. Can Reverter (1912)
3. Ciments Molins (1917)
4. Ca l'Orris (1917)
5. Cases del carrer Rafael Casanovas (1916)
6. La Vicentina (1914)
7. Casal Montserrat (1917)
8. Estació dels FFCC (1912)

a. Planejament del barri de l'Estació o Poble Nou
b. Prolongació del carrer de Barcelona
c. Planejament del carrer 29 (Carrer de Mossèn Jacint Verdaguer)
d. Línia fèrrea (1912)

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE SANT VICENÇ DELS HORTS

DIPUTACIÓ DE BARCELONA
[illegible]

HISTORIADORS:
RAQUEL [illegible] ARQUESTA, ROGER CALPE

ARQUITECTES:
TINA REYE JOAQUIM REYE

DESENVOLUPAMENT URBÀ:
PLA D'EIXAMPLE I REFORMA 1913

ESCALA
aprox 1/6500

DATA
FEBRER 2006

PLÀNOL NÚM.
C

Plànols d'evolució urbana

Sant Vicenç dels Horts

PLÀNOL TOPOGRÀFIC DE 1933.
Mario Giménez, enginyer.

1. Ca l'Amat del carrer Barcelona (1920)
2. Torre Negra (1921)
3. Modernas Hilanderías de Algodón (actual Bofarull) (1924)
4. Escoles i Ajuntament (1925)
5. Fàbrica Prats o dels Miralls (1923)
6. Fàbrica Camps (1918)

a. Primeres edificacions del barri de Poble Nou
b. Construccions del carrer de Barcelona en la seva ampliació cap al nord del municipi.
c. Desenvolupament del carrer de Torras i Bages (carrer de Ramon Camps)
d. Inicis del barri del Turó

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE SANT VICENÇ DELS HORTS

DIPUTACIÓ DE BARCELONA
SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL

HISTORIADORS:
RAQUEL ACUESTA, REMEI CALPE

ARQUITECTES:
TINA REYE JOAQUIM REYE

DESENVOLUPAMENT URBÀ:
TOPOGRÀFIC DE 1933

ESCALA
aprox 1/6500

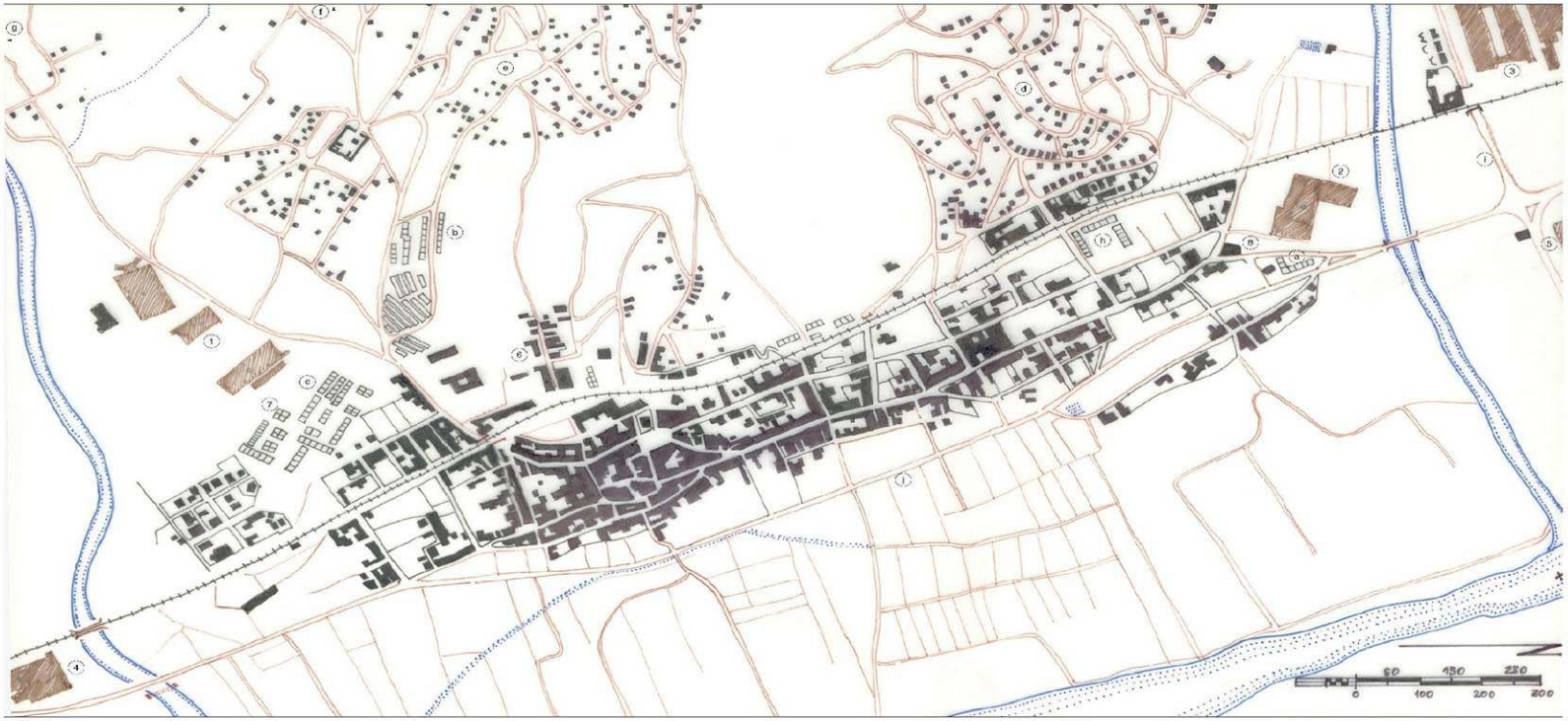
DATA
FEBRER 2006

N

PLÀNOL NÚM.
d

Plànols d'evolució urbana

- Sant Vicenç dels Horts

Nous sectors industrials:
1. La Foneria
2. Indústries Bofarull
3. Ciments Molins
4. Polígon Les Palmeres
5. Polígon Els Quatre Camins

Altres edificacions:
6. Escola St. Jordi
7. Escola La Vinyala
8. Escola St. Josep

a. Habitatges Bofarull (1962)
b. Grup Llinàs (1962)
c. Blocs de La Vinyala (1968)
d. Barri de Sant Josep
e. Barri de la Guàrdia
f. Barri de Sant Antoni
g. Barri de Sant Roc
h. Blocs Can Ros (1971)
i. Carretera nacional N-340
j. Carretera de St. Boi BV-2002

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE SANT VICENÇ DELS HORTS

DIPUTACIÓ DE BARCELONA

DESENVOLUPAMENT URBÀ: FINS EL 1960

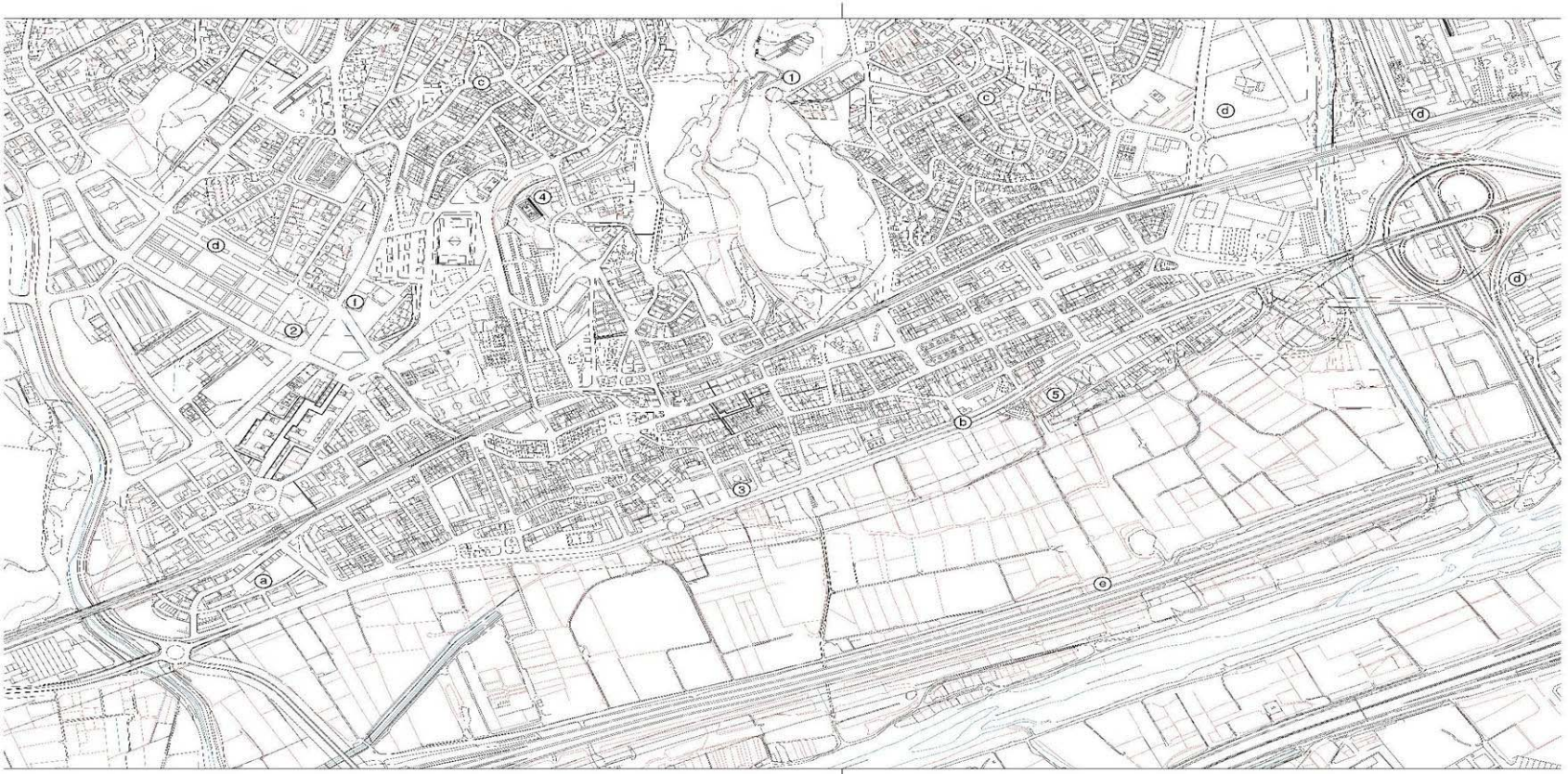
ESCALA A
escala gràfica

DATA
FEBRER 2006

e

Plànols d'evolució urbana

- Sant Vicenç dels Horts

1. Parc del Pi Gros
2. Piscina Montserrat Canals
3. Centre d'Assistència Primària
4. IES Gabriela Mistral
5. Centre comercial Le Vallet

a. Barri de Can Sàbat
b. Noves edificacions a la façana del Llobregat
c. Consolidació dels barris desenvolupats a l'oest del terme municipal
d. Consolidació zones industrials
e. Autovia del Baix Llobregat
f. Residència Llinàs

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE SANT VICENÇ DELS HORTS

DIPUTACIÓ DE BARCELONA
SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL

ARQUITECTES:
FINA ROYO, JOAQUIM ROYO

DESENVOLUPAMENT URBÀ: FINS 2001

ESCALA:
escala gràfica

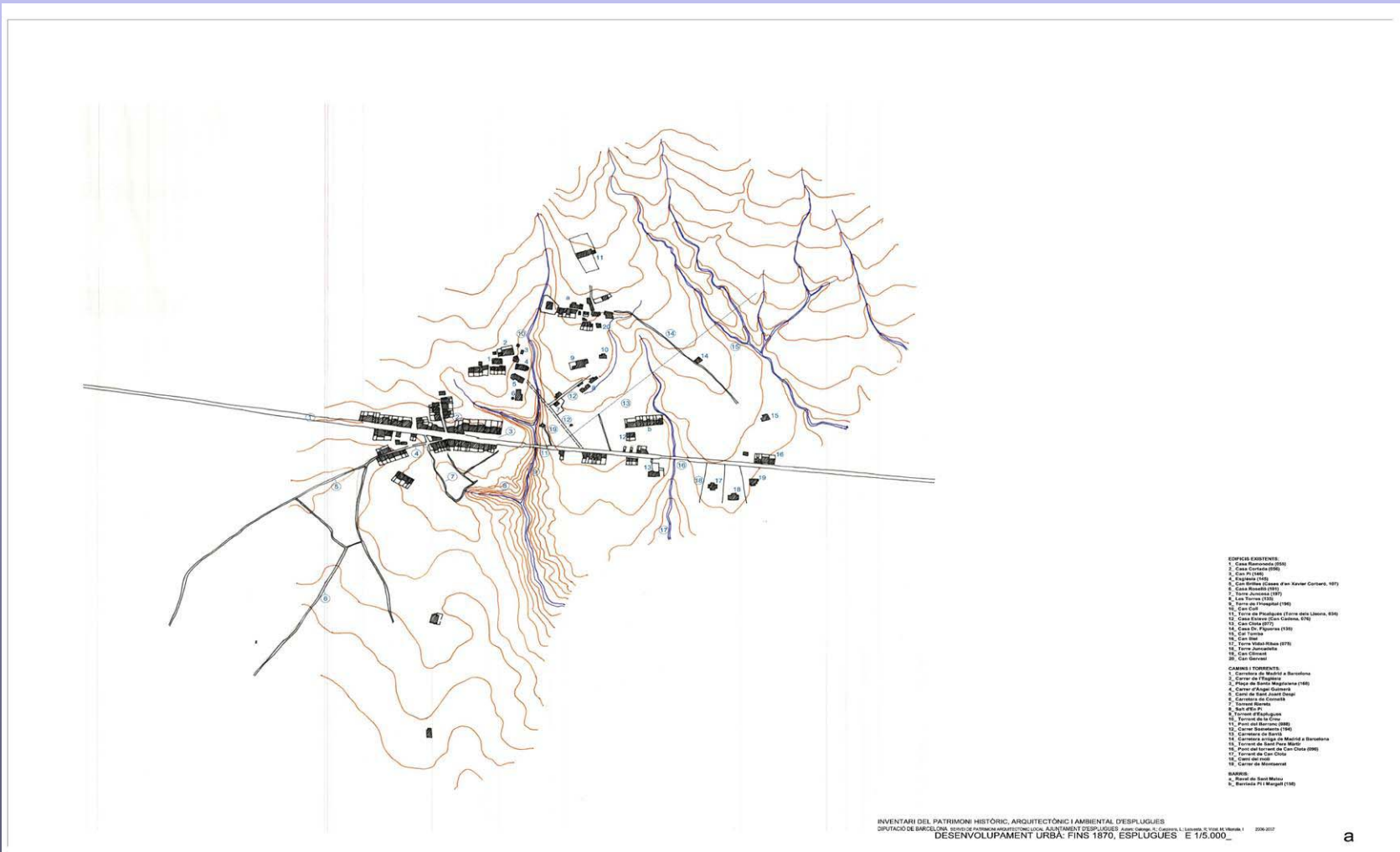
DATA:
FEBRER 2006

N

PLANOL NOM.
f

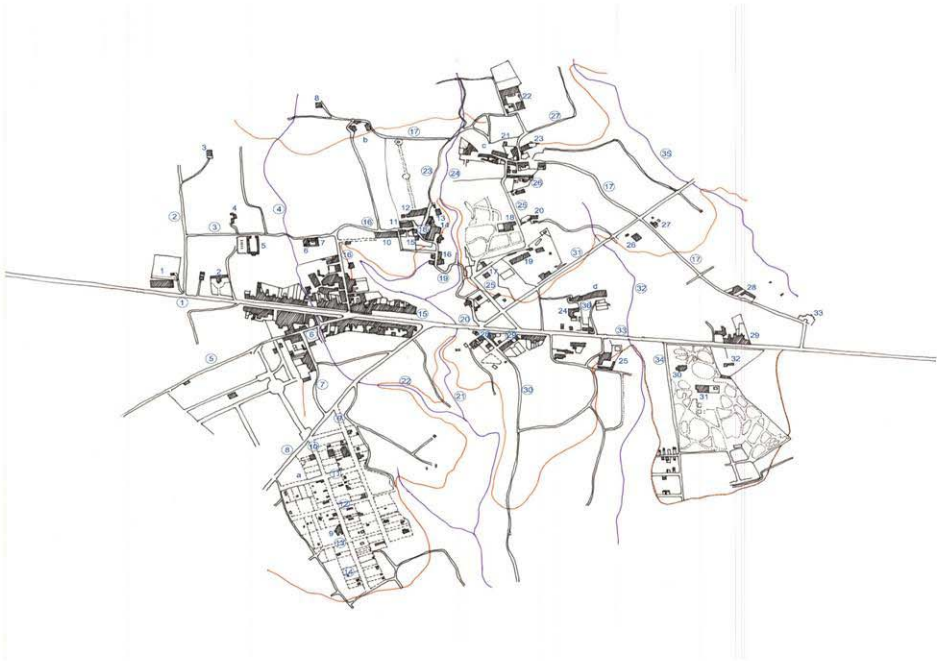
Plànols d'evolució urbana

- Esplugues de Llobregat

Plànols d'evolució urbana

- Esplugues de Llobregat

EDIFICIS EXISTENTS:
1_ Església d'Anglès del Llobregat (128)
2_ Torre d'Isidre Martí (991)
3_ Can Dori
4_ Rajoleria
5_ Can Amadeu (901)
6_ Escoles
7_ Casa de la Vila
8_ Can Parrot
9_ Casa Vella
10_ Can Casanovas (954)
11_ Casa Ramoneda (955)
12_ Can Pi Vell (956)
13_ Can Fi (144)
14_ Església (145)
15_ Can Brillas (Casas d'en Xavier Corberó, 107)
16_ Casa Rosselló (130)
17_ Torre Juncosa (197)
18_ Torre de l'Hospital (196)
19_ Torre Torres (133)
20_ Can Ros
21_ Can Carbonell
22_ Torre de Picalqués (Torre dels Lleons, 634)
23_ Can Gervasi
24_ Casa Exivol (Can Cadona, 876)
25_ Can Clota (877)
26_ Torre P. Pujol
27_ Casa Dr. Figueras (130)
28_ Can Vidal
29_ Cas Biel
30_ Torre Vidal Ribas
31_ Torre Juncalleda
32_ Can Clivent
33_ Ca n'Olivvnes (889)

CAMINS I TORRENTS:
1_ Carretera de Madrid a Barcelona
2_ Camí de Sant Just Desvern
3_ Camí del Cementiri
4_ Torrent de la Riereta
5_ Camí de sant Joan Despí
6_ Carrer Àngel Guimerà
7_ Carrer de Santiago
8_ Carrer de la Cometa
9_ Carrer de Prim
10_ Carrer de Molines
11_ Carrer de Lluriol
12_ Carrer de Quintana
13_ Carrer de Rovellat
14_ Carrer Ample
15_ Camí de Sants Magdalena
16_ Carrer de l'Església
17_ Carretera antiga de Madrid a Barcelona
18_ Plaça Pare Miquel
19_ Carrer de Montserrat
20_ Pont del Barrano
21_ Torrent d'Esplugues
22_ Sant d'en Pi
23_ Camí de la Creu
24_ Torrent de la Creu
25_ Carrer de Somterio
26_ Carrer St. Moisso
27_ Camí de Coll de Finestrelles
28_ Carrer Anselm Clave
29_ Carrer Pau Claris
30_ Carrer Montserrat
31_ Carretera de Sarrià
32_ Torrent de Can Clota
33_ Pont del Torrent de Can Clota
34_ Camí del Molí
35_ Torrent de Sant Pere Màrtir
36_ Carrer Pi Margall

BARRIS:
a_ La Plana
b_ Raval d'En Fivaller
c_ Raval Sant Mateu
d_ Barriada Pi i Margall (159)

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL D'ESPLUGUES
DIPUTACIÓ DE BARCELONA. SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. AJUNTAMENT D'ESPLUGUES Autor: Enrique T. Cuadrado L. i Llicenciat: R. Vilà M. Granell. i 2006-2007
DESENVOLUPAMENT URBÀ. FINS 1922, ESPLUGUES E 1/2.500_

b

Plànols d'evolució urbana

- Esplugues de Llobregat

Catàlegs i Cartes del Paisatge

Llei 8/2005, de 8 de juny, de la Generalitat de Catalunya

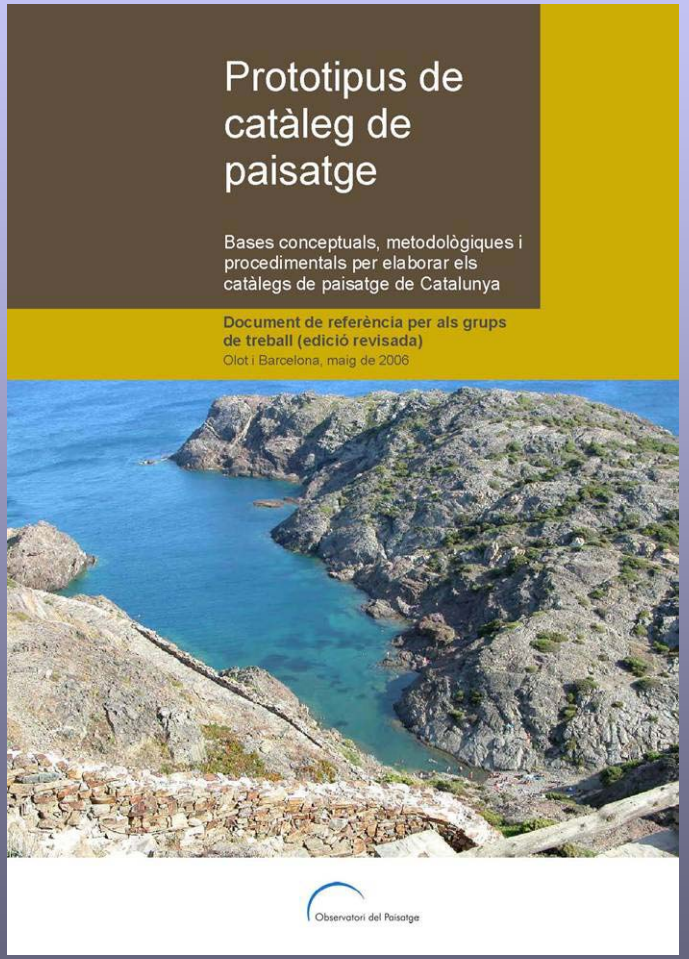
- De protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya
- Creació del Catàleg de Paisatge en el marc del planejament territorial i sectorial

Antecedent remot

Conveni de la Unesco sobre la protecció del patrimoni cultural i natural mundial (1972)

Catàlegs i Cartes de Paisatge

- La Direcció General d'Arquitectura i Paisatge del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya ha establert un protocol per a la realització de cartes del paisatge.

Observatori del Paisatge: Catàlegs de Paisatge

Catàlegs del Paisatge

"Documents descriptius i prospectius que determinen la tipologia dels paisatges de Catalunya, n'identifiquen els valors i l'estat de conservació i proposen els objectius de qualitat que s'han de complir"

(Art. 10 de la Llei 8/2005 de PGiO del Paisatge de Catalunya)

"Visió integrada del paisatge: components naturals i culturals, conjuntament"

"Referent per a la confecció de les cartes del paisatge municipals, supramunicipals i comarcals"

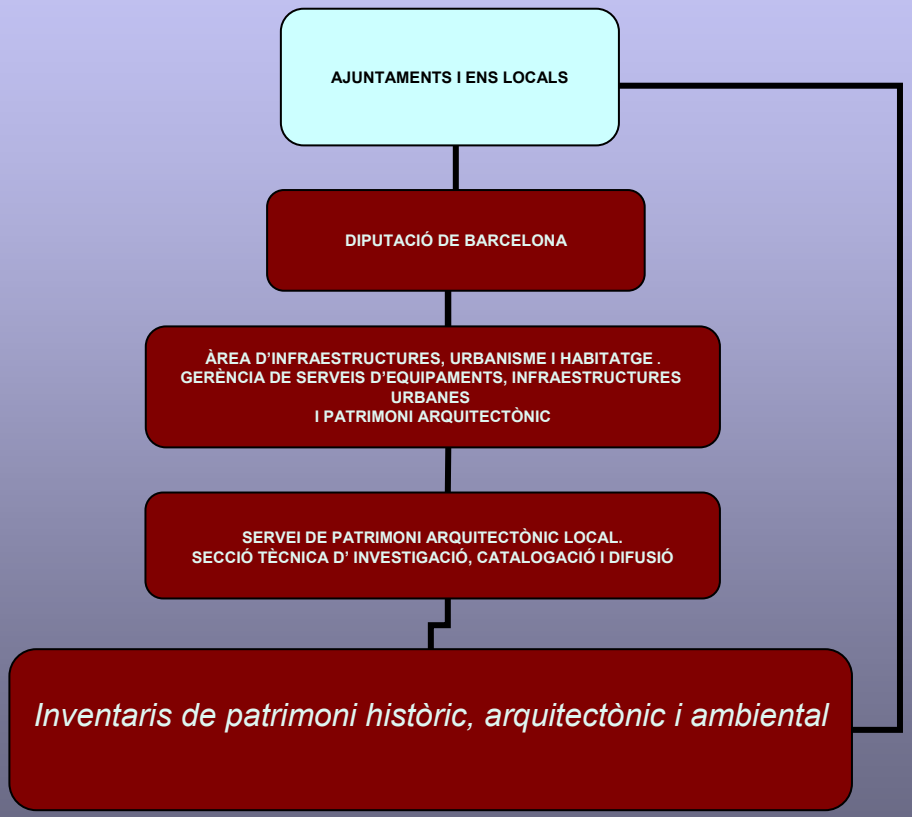
Observatori del Paisatge:

La Carta del Paisatge:

"Un instrument col·lectiu i voluntari de compromís a favor del paisatge" en el marc d'un desenvolupament sostenible.

Cartes de Paisatge (foto: Capellades)

La Diputació de Barcelona posa els mitjans econòmics, tècnics i científics, per realitzar els Inventaris del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental, perquè els Ajuntaments puguin complir amb el deure de protegir el seu patrimoni.

INVENTARIS REALITZATS PER L'SPAL DES DE 1994

- Inventari i Catàleg i PE del Patrimoni Arquitectònic i Urbanístic de Cardedeu (1994-1995).
- Inventari, Proposta de Catàleg i PE d'Elements d'Interès del Patrimoni Històrico-Arquitectònic i Ambiental del municipi del Prat de Llobregat (1995-1998).
- Inventari, Catàleg i Pla Especial de Protecció del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Cubelles (1996-1998).
- Inventari, Catàleg i Pla Especial de Protecció del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Montcada i Reixac (1998-2002).
- Inventari-Catàleg dels Edificis d'Interès Arquitectònic del Parc Metropolità de Collserola (1993-1995).
- Inventari del Patrimoni Arquitectònic del Parc Natural del Montseny (1997)
- Inventari del Patrimoni Arquitectònic del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac (1997)
- Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Torelló (2003).
- Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Dosrius (2005).
- Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Vicenç dels Horts (2006).
- Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental d'Esplugues de Llobregat (2007)

DINÀMICA DEL PROCÉS DE REDACCIÓ DEL TREBALL

- Reunions periòdiques de l'equip redactor amb l'Ajuntament
- Reunions amb els consells assessors i amb les comissions de patrimoni del municipi
- Participació ciutadana, a iniciativa de l'Ajuntament

- **Les Eres de Salàs de Pallars.**

Ramon Maria Puig Andreu,
arquitecte.
Autor, juntament amb Carles Sàez, de la "Normativa d'intervenció i protecció de les Eres de Salàs de Pallars".

Abstract

Les Eres de Salàs són un cas molt singular, dins les tipologies de l'arquitectura dels Pirineus. Són uns conjunts de pati i edificacions, dedicats a acollir les diferents funcions de mostra, hostaleria, estabulació, intercanvis comercials ... de la Fira de Bestiar Equí de Salàs, durant segles, la més important dels Pirineus.

Desapareguda la Fira, cal fer compatible la conservació d'aquest patrimoni amb la inevitable remodelació que nous usos generen.

Paraules Clau

Curriculum Vitae

NOM	RAMON MARIA PUIG ANDREU
E-MAIL	ramon.maria.puig@coac.net
PROFESSIÓ	arquitecte
NACIONALITAT	espanya
CÀRREC	arquitecte

ACTIVITAT PROFESSIONAL (DARRERS 5 ANYS)

- Barcelona, 1940
- Títol, 1964
- Formació professional al despatx d'en Federico Correa i Alfonso Milà.
- Professor de Projectes a l'Escola d'Arquitectura de la UPC (1975-1979 i 1997-1998) i a l'Escola Ramon Llull des del 2005.
- Autor del llibre "Cases de Muntanya", editat per Gustavo Gili (1991)
- Publicació de l'obra de Ramon Maria Puig, de la col·lecció "Inventaris d'Arquitectura"(2004).

Treballs d'arquitectura (obres més importants)

- Residència de vells de les "Hermanitas de los Pobres" de Lleida
- Edifici Apartaments Club Ronda de Lleida
- Club Tenis Lleida, amb SDP
- Casa Laveda, Partida Boixadors
- Llars Infantils de la Diputació Provincial de Lleida
- Centre d'Assistència Primària Balàfia-Pardinys, a Lleida
- Casa Nogués (Bellaterra, Barcelona), amb Carles Saèz
- Institut Torrevicens de Lleida

- Gimnàs a l'Institut Màrius Torres de Lleida
- Museu Comarcal de l'Urgell
- Restauració Castell i Església de Mur
- Restauració Col·legiata de Santa Maria de Gerri de la Sal
- Restauració Muralles de la Seu Vella de Lleida

Treballs de planejament (més importants)
- Pla Especial del Centre Històric de Lleida
- Pla Director del Turó de la Seu Vella de Lleida
- Redacció de la "Normativa d'edificació al Pirineu".
- Parc Central del Campus Cap.pont de Lleida
- Normativa d'Intervenció i Protecció de les Eres de Salàs de Pallars.

ACTIVITAT EDITORIAL

Publicacions:

Revista "Destino".
Diari "La Vanguàrdia".
Diari "La Mañana".
"Diario de Lérida".
Diari "Segre".
Revista "Serra d'Or".
Revista DAU del Col·legi d'Arquitectes de Lleida
Quarderns d'Arquitectura.
Revista "Arquitectura" de Lisboa.
Revista "C.A.U.".
Revista "La Mosca".
Revista "Boccaccio".
Revista "La Arquitectura" de Madrid.

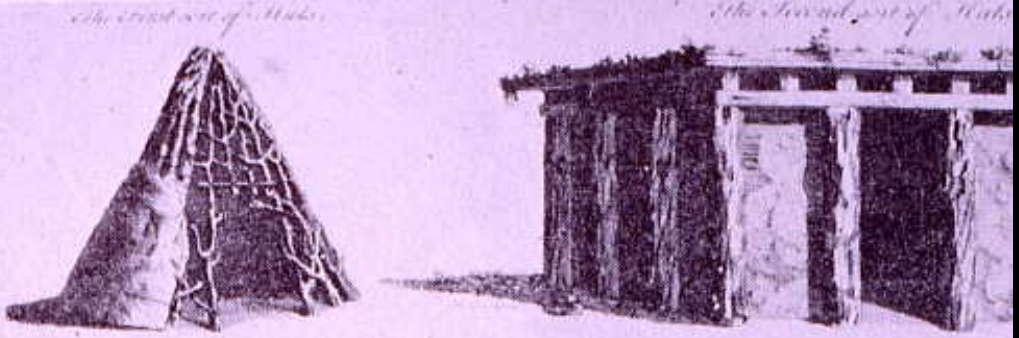
Premis:
- Premio Nacional de Urbanismo, formant equip amb Amadó, Busquets, Domènech, Kinder i Pou (1985)
- Premi Interiorisme (Joieria Lavaquial), de la 1ª Mostra d'Arquitectura de les terres de Lleida (2004)
- Premi Restauració (Conjunt de Mur), de la 1ª Mostra d'Arquitectura de les terres de Lleida (2004)

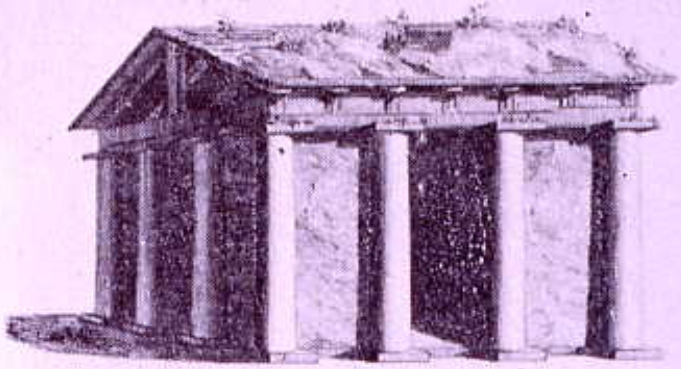

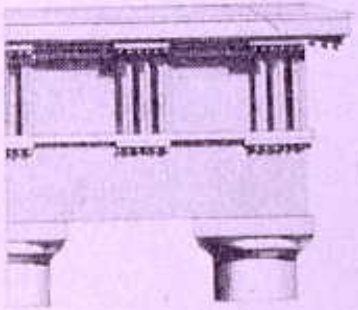

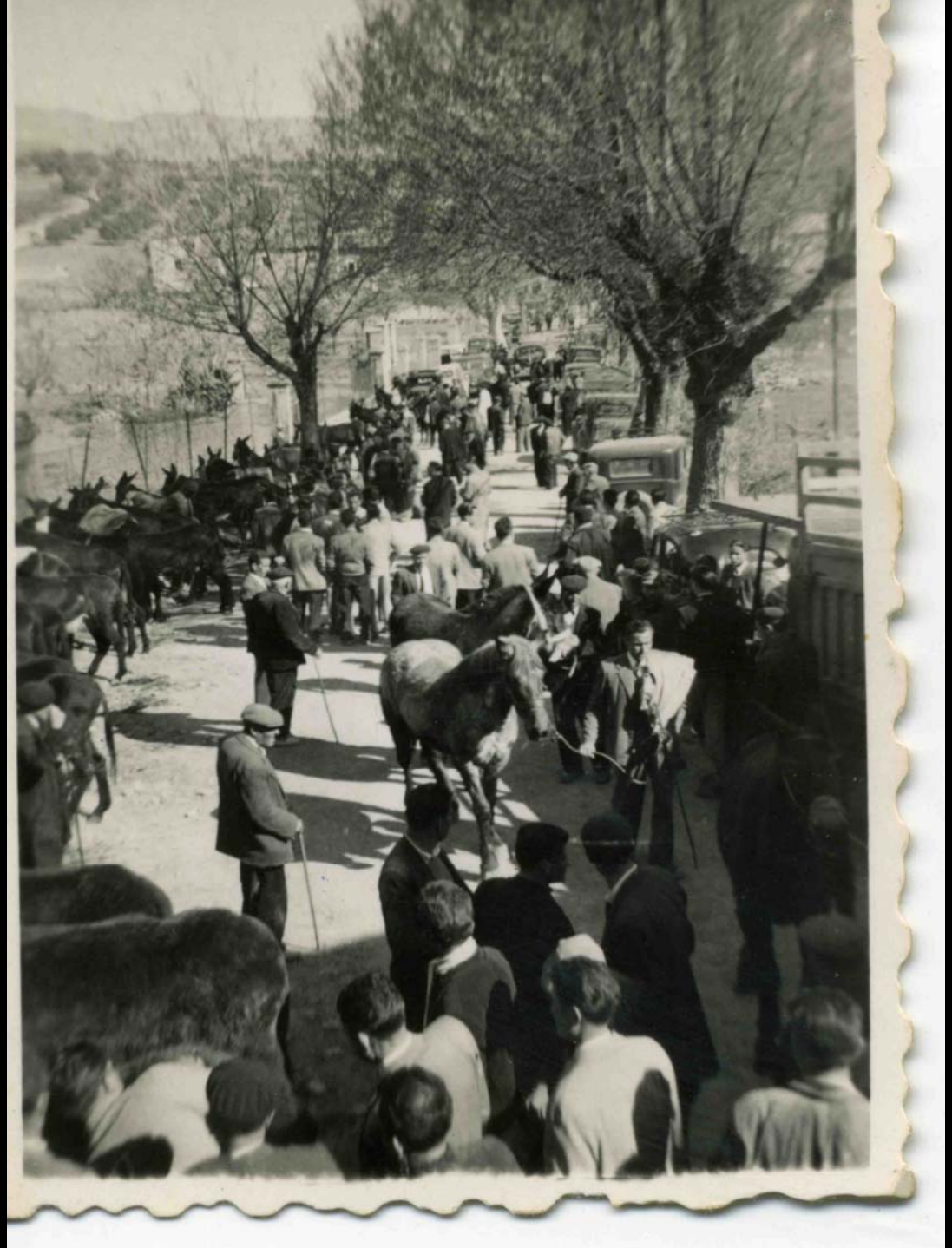

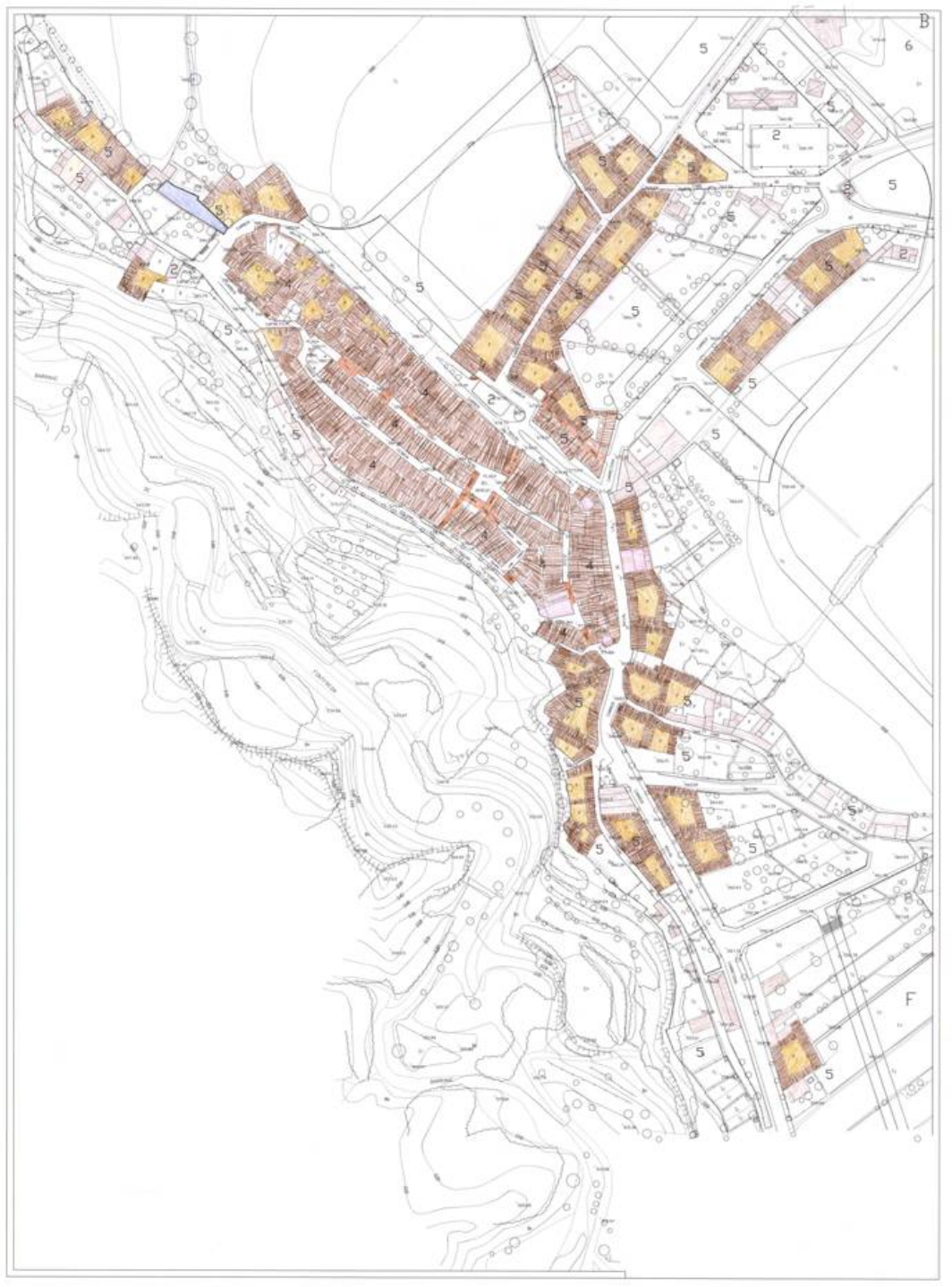

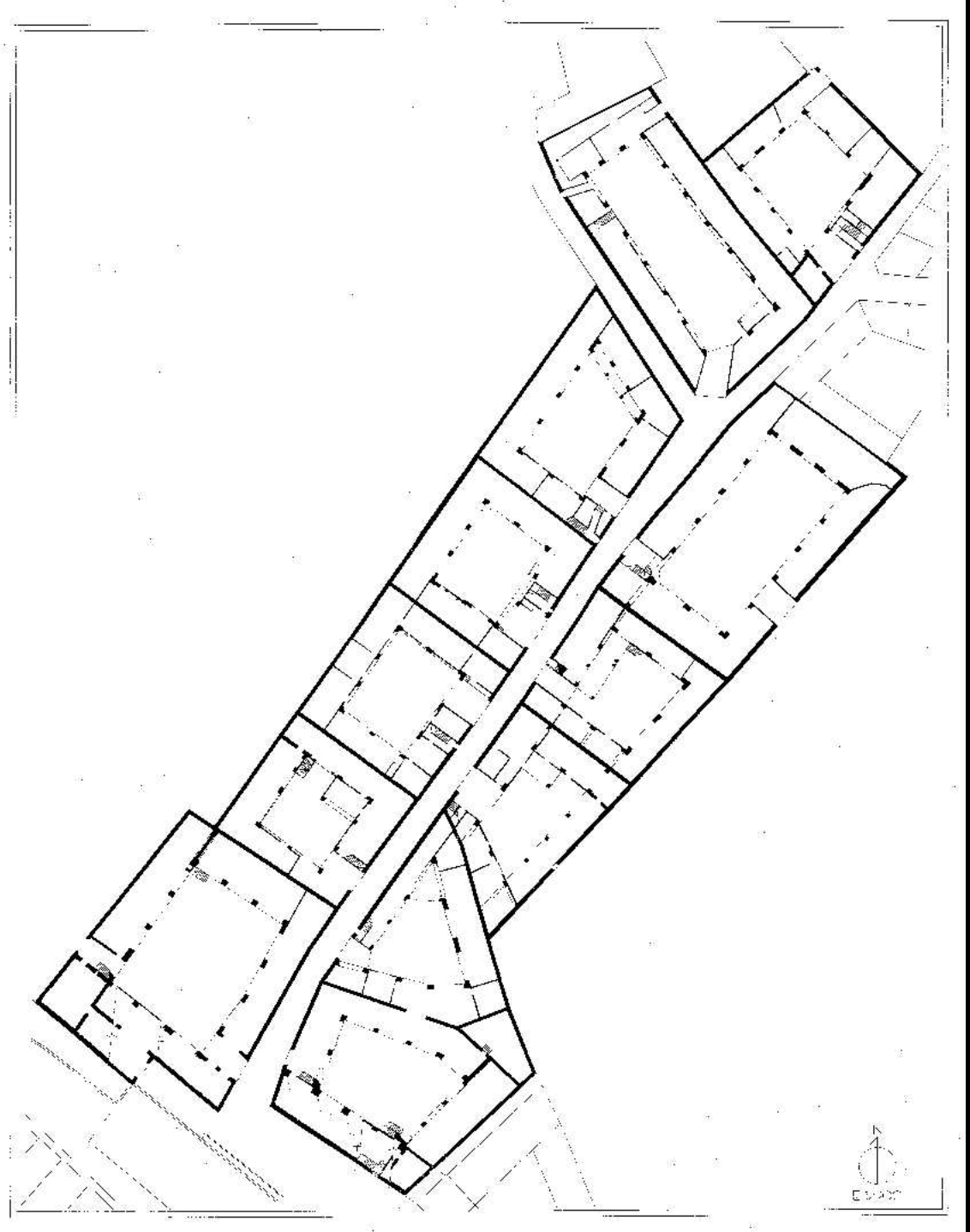

B
F

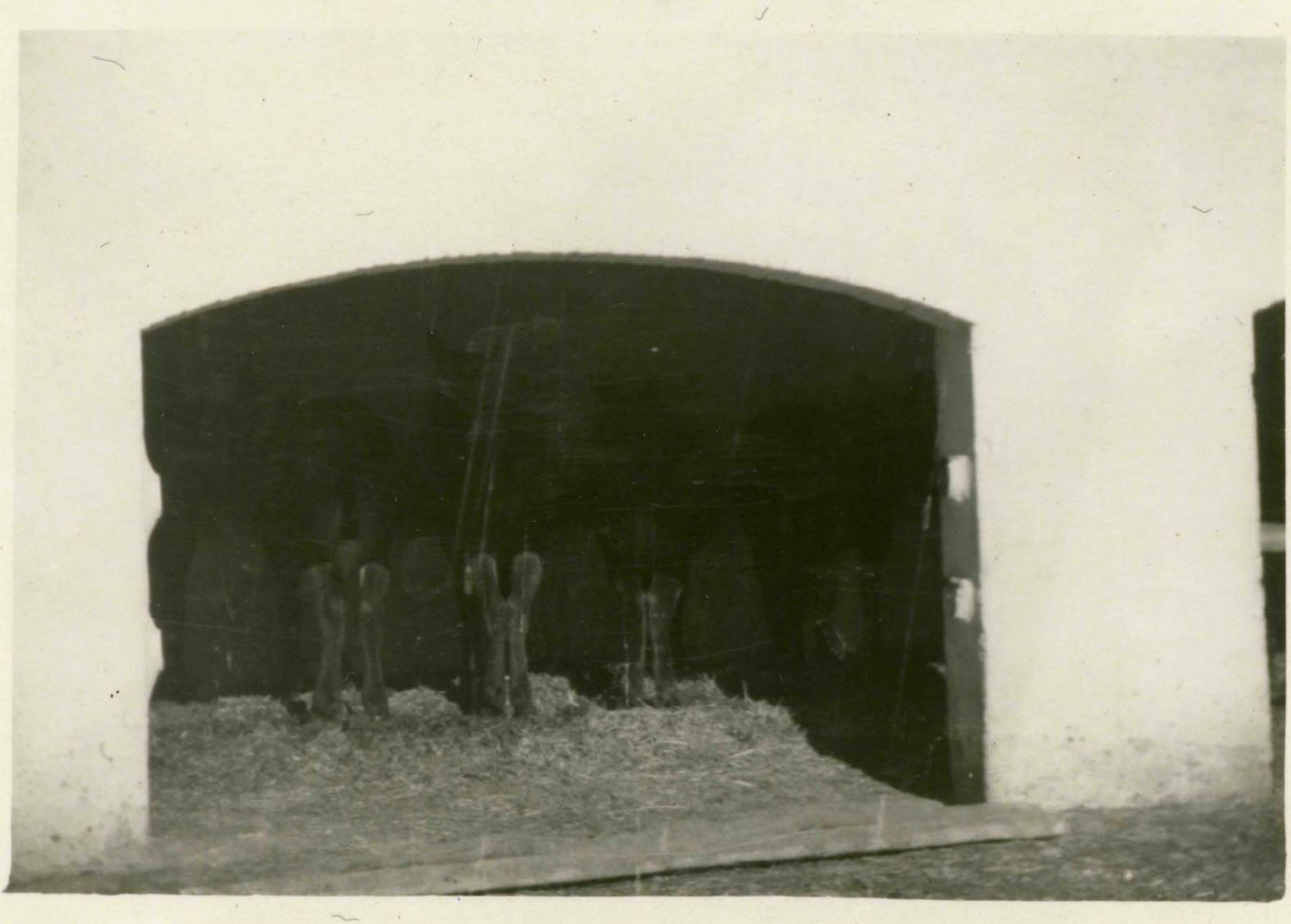

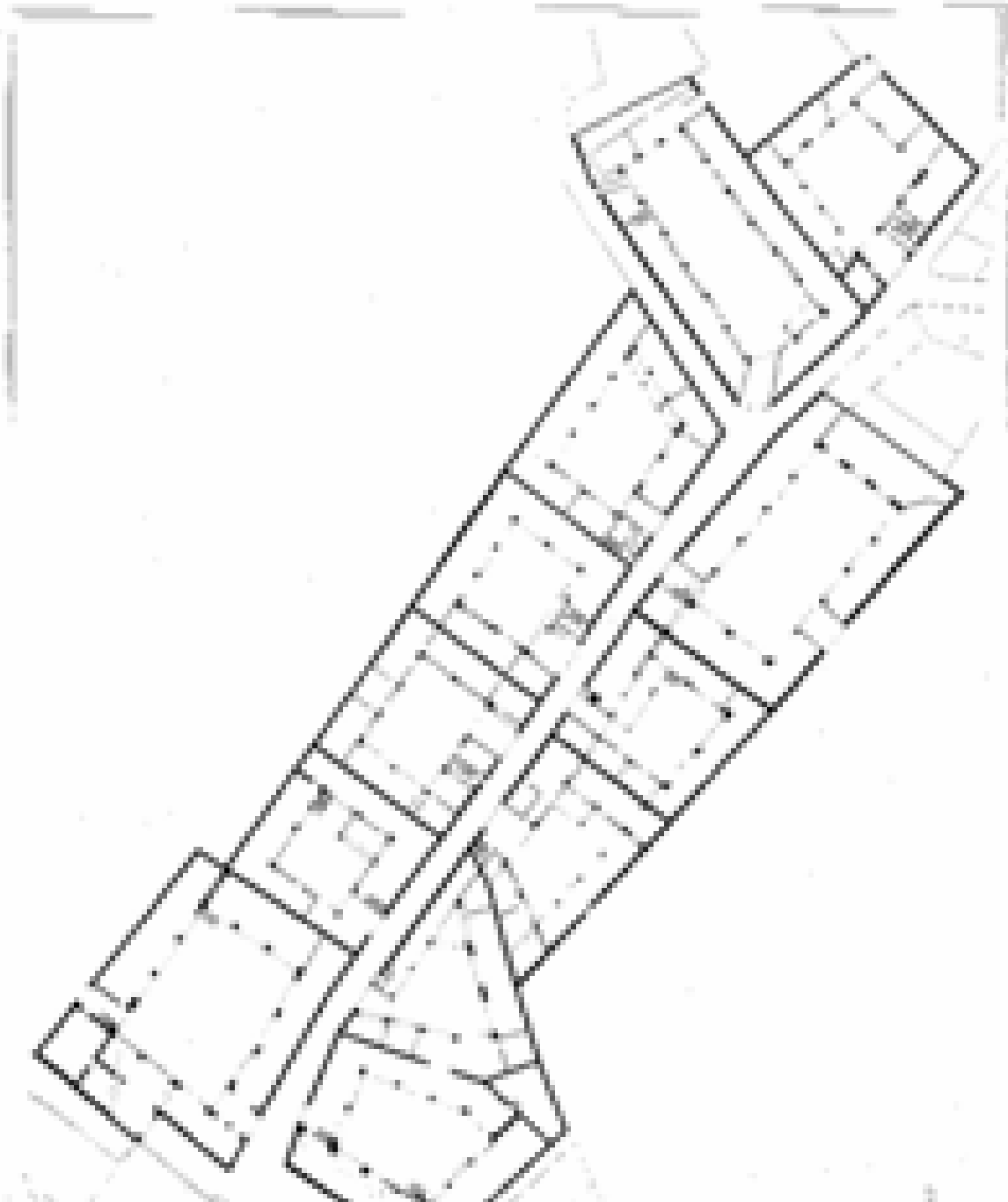

Racó interior ales C i B

Racó interior ales D i C

Façana interior ala A

Racó interior ales A i D

Façana exterior ala A

FRA NUMERO B38
CASA " PALACIN"
Situació: Carrer de les Eres, 21
Titular: Joan Palacín Solans

ERA	B38	Ús								Estat			Materials				
Ala	A	Pesa	Quadra	Estris	Pallera	Habitatge	Solans	Altre		Runes	Regular	Bo	Pedra	Ceràmica	Arnats	Fibra	
Balma			x	x								x	x				
Primera						x						x	x	x			
Sola coberta				x		x						x		x	x		
Coberta												x		x			

		Ús								Estat			Materials				
Ala	B	Pesa	Quadra	Estris	Pallera	Habitatge	Solans	Altre		Runes	Regular	Bo	Pedra	Ceràmica	Arnats	Fibra	
Balma		x										x	x				
Primera						x						x	x	x			
Sola coberta						x						x			x		
Coberta												x		x			

		Ús								Estat			Materials				
Ala	C	Pesa	Quadra	Estris	Pallera	Habitatge	Solans	Altre		Runes	Regular	Bo	Pedra	Ceràmica	Arnats	Fibra	
Balma		x										x	x				
Sola coberta					x							x	x	x			
Coberta												x		x			

		Ús								Estat			Materials				
Ala	D	Pesa	Quadra	Estris	Pallera	Habitatge	Solans	Altre		Runes	Regular	Bo	Pedra	Ceràmica	Arnats	Fibra	
Balma		x										x	x				
Coberta											x			x		x	

NOTES :

Paviment del pati :
Formigó

Elements arquitectònics o constructius destacables :
Menjadores

Elements basics definitoris de l'era :
Les eres D i C mantenen la tipologia primitiva. La incorporació d'una tribuna afegida, distorsiona fortament l'espai del pati

Nord
NIVELL DE QUALITAT
bo
mitjà
deficient

Nord
NIVELL DE PROTECCIÓ
CATALOGACIÓ (BCIN) I
NIVELL DE PROTECCIÓ II
NIVELL DE PROTECCIÓ III
CATALOGACIÓ (BCIL)
ESPAI PÚBLIC PROTEGIT

- **El desenvolupament urbanístic com a modificació del construït: EL Pla general de Tortosa i el seu Catàleg**

Sebastià Jornet Forner

Arquitecte.
Membre fundador de Jornet – Llop- Pastor arquitectes.
Professor d'urbanística a l'ETSAB.

Sebastià Jornet i Forner, es fill de les Terres de l'Ebre, col·laborà amb Manuel Ribas Piera en la redacció del Pla General l'any 1985 i ara des del despatx de Jornet Llop Pastor, arquitectes, ha estat el redactor del nou POUM que revisava l'anterior. També ha dirigit els treballs del projecte del Pla Integral de la Llei de barris per la renovació del Casc Antic de la ciutat de Tortosa.

Abstract

La possibilitat de la intervenció en el planejament general d'una ciutat, que ha d'establir el nou marc de referència del seu desenvolupament futur, és una oportunitat per definir un nou context general, que incidirà de forma directa en la realitat d'allò que ja està edificat.
En el cas de Tortosa, el nou Pla General, el POUM (Pla d'Ordenació Urbanística Municipal) es pot resumir amb un objectiu: l'equilibri de la ciutat i dos referents: el centre històric i el riu. En aquest document de planificació general, l'elaboració del nou catàleg tindrà un paper bàsic per la conservació dels valors del patrimoni arquitectònic de la ciutat.
Altrament, la possibilitat de la intervenció en el projecte de la Llei de barris pel centre històric de la ciutat, permetrà concretar algunes de les accions del planejament general, a un nivell i una especificitat que l'altre instrument de la planificació més genèrica no pot atendre.

CURRÍCULUM PROFESSIONAL DEL DESPACHO

JORNET – LLOP – PASTOR arquitectos
Sebastià Jornet Forner – Carlos Llop Torné – Joan Enric Pastor Fernández

Domicilio: Calle Bruc 123 1er. 08037 Barcelona.
Tf: 93 207 17 71; Fax 93 207 17 78
e-mail despacho: jlp@jlp.cat

JORNET – LLOP – PASTOR arquitectos

Currículum vitae

El año 1988 fundaron el despacho Jornet – Llop - Pastor arquitectos (jlp arquitectos) en el que actualmente desarrollan estudios y trabajos de planeamiento y arquitectura, un equipo de 25 profesionales y un conjunto pluridisciplinar de colaboradores.

Han desarrollado un amplio abanico de trabajos de ordenación territorial, planeamiento territorial y urbanístico, municipal y derivado, así como de proyecto urbano y proyectos de paisaje, tanto para promotores públicos como privados, a diferentes escalas, entre los que cabe destacar los siguientes

Planeamiento Territorial

Plan Director Urbanístico del Vall d'Aran
Plan Director Urbanístico del Pallars Sobirà

Planeamiento general

Plan General de ordenación Urbana y Territorial de Lleida (Premio Catalunya de Urbanismo, año 2002)
Plan General de Mataró
Plan General de La Seu d'Urgell
Plan de Ordenación Urbanística Municipal de Terrassa (Premio Catalunya de Urbanismo, año 2004)
Plan de Ordenación Urbanística Municipal de Tortosa
Plan de Ordenación Urbanística Municipal de Sant Andreu de Llavaneres
Plan de Ordenación Urbanística Municipal de Mollerusa

Planes parciales urbanísticos

Plan Parcial Urbanístico Les Hortes d'en Valira (La Seu d'Urgell) (1.800 viviendas)
Plan Parcial Urbanístico Les Hortes del Camí Ral (Mataró) (40 hes de suelo industrial)
Plan Parcial Urbanístico Sant Sixt (Vic) (600 viviendas)
Plan Parcial Urbanístico Les Aymerigues (Terrassa) (3.400 viviendas)
Plan Parcial Urbanístico de la ciudad aeroespacial (Viladecans) (50 hectáreas de actividad económica)

Planeamiento de transformación y reforma interior

Plan Especial de Reordenación y Mejora del barrio de La Mina (Premio Nacional de Urbanismo 2006)
Plan integral del Centro Histórico de la ciudad de Tortosa
Ordenación del frente de la calle Comerç a Vilafranca del Penedès (1.000 viviendas)

Planes de protección del suelo no urbanizable

Plan para la Protección Integral de la Torre Negra a Sant Cugat del Vallès
Plan Especial de Protección de l'Espai agrícola de Gallecs a Mollet del Vallès
Plan Especial de protección i Mejora de les Cinc Sènies (Mataró)
Plan Especial del Parc Agrari de Sabadell
Metaprogetto per la Collina di Bologna, Comune di Bologna. 2006.

Proyectos urbanos y de escala intermedia

Parque del Segre en el municipio de la Seu d'Urgell, Lleida.
Plan de Ordenación Integral del ámbito territorial del Circuito de Velocidad de Catalunya, Montmeló
Parque territorial del Circuito de velocidad de Catalunya (Parets del Vallès, Montornès del Vallès i Granollers)
Plan Estratégico de les Valls d'Àneu (Carta del Paisaje)
Plan Director del Parque Territorial Collegats-Terradets, Pallars Jussà, Lleida (finalista del Premio Europeo Mediterraneo de Paisaje).
Sector de Actividades Económicas Torreblanca Quatre Pilans, Lleida (700 hectáreas).

Han participado en consultas internacionales de arquitectura y urbanismo: Atenes, Hèlsinki i Tesalònica, Budapest, Bolonia, Regio Emilia, Lugano.

Han recibido primeros premios en concursos de arquitectura (Recinte Ferial de Tortosa, Ordenació de Habitatges al Prat de Llobregat- Barcelona, Ordenació del front marítim de Tossa de Mar, Ordenació urbanística de la porta de San Raimon de Penyafort_Carrer Guipuzcoa a Barcelona; Velence Gardony_Budapest.)

Accèssit del Premio Catalunya d'Urbanisme por el Plan Especial del Barrio de La Mina (Sant Adrià del Besòs, Barcelona), 2002.

Seleccionados para el Premio Mediterraneo di Paesaggio, 2006.

- **El pla pel centre històric. Tres requisits/claus: Estratègic -integrat-continu. El cas de Gènova .**

Bruno Gabrielli,
President del comitè Científic de la Associació Nacional dels Nuclis Històrics d'Italia.

Professore Emerito di Urbanistica della Facoltà di Architettura dell'Università di Genova. Responsabile del Comitato Scientifico dell'ANCSA (Associazione Nazionale Centri Storico-Artistici). Assessore all'Urbanistica del Comune di Genova dal 1997 al 2007. Autore di numerosi Piani Regolatori (il più recente è Sassari, adottato nel luglio 2008) e consulente per numerosi altri piani (il più recente è Bergamo, consegnato a dicembre 2008).

Abstract

Il Piano. Tre requisiti/chiave Strategico/Integrato/Continuo.

L'esperienza del Piano Strategico per il Centro Storico di Genova (2000-2007) può essere riassunta facendo riferimento ai seguenti gruppi di "azioni" riguardanti: 1) lo spazio pubblico; 2) gli edifici; 3) l'estetica urbana; 4) l'accessibilità; 5) gli aspetti socio-economici e culturali, il turismo ecc.; 6) gli studi e le ricerche a sostegno tecnico delle azioni, fra cui la mappatura culturale della città vecchia. È stato cioè allestito un piano che, utilizzando le risorse fatte nascere da tre fondamentali eventi: l'EXPO per il V° centenario della scoperta dell'America (1992), la riunione del G8 (2001) e Genova Città Europea della Cultura (2004) ha costituito il riferimento per realizzare fra il 2000 ed il 2007 circa 100 interventi sulla città storica. L'esito è stato rilevante per le condizioni di degrado che si sono potute eliminare e l'insegnamento che se ne può trarre riguarda le seguenti parole chiave: strategico - può essere definito strategico un piano in cui ciascuna "azione" che si realizza induce *altre* azioni a catena; integrato - che riguarda cioè non solo interventi fisici ma anche altrettanto importanti interventi afisici di natura sinergica. Ciò che è più rilevante è la *continuità* che riguarda interventi di manutenzione che meritano un grande impegno amministrativo. Non occorre trascurare, infine, la necessità di possedere strumenti conoscitivi approfonditi, in assenza dei quali ogni intervento può dimostrarsi negativo.

Paraules Clau

Curriculum Vitae

NOME	Bruno Gabrielli
E-MAIL	gabriellist@libero.it
PROFESSIONE	Architetto
NAZIONALITÀ	Italiana

ATTIVITÀ PROFESSIONALE

Nato a Genova il 18 aprile 1932.

È stato segretario tecnico, presidente (1985/2005), attualmente responsabile del comitato scientifico dell'ANCSA (Associazione Nazionale Centri Storico-Artistici). È stato organizzatore di convegni e seminari di studio, e promotore della "Carta di Gubbio" (1990)

per la salvaguardia e valorizzazione del patrimonio storico e della "Carta dei Diritti delle Città" (1992) per la conservazione e costruzione delle identità urbane.

Nel campo dei centri storici ha organizzato numerosi congressi e seminari di studio; fra i principali: Bergamo (1970), Vicenza (1974), Viterbo (1975), Roma (1978), Bergamo (1986), Gubbio (1990), Modena (1997). Di ognuno di essi ha tenuto la relazione di apertura.
Nel campo della pianificazione territoriale è autore di numerosi studi e ricerche.
Esperto nel campo dei trasporti e traffico con ricerche e una pubblicazione ("Traffico Urbano: che fare?", 1968) e studi per la Metropolitana urbana (1984) e per il Piano della Mobilità di Genova (1987).

Ha svolto attività professionale e di consulenza per numerosi piani regolatori a partire dalla seconda metà degli anni sessanta quando collaborò alla revisione del P.R.G. di Genova (Responsabile Giovanni Astengo) e al piano di ricerche metodologiche ed operative per la pianificazione metropolitana nell'area di Torino. In seguito ha prodotto numerosi PRG e, fra i più recenti: Montevarchi (Ar) (1999/2003), Gubbio (Pg) (consulenza; dal 1999), Sciacca (Ag) (consulenza; dal 2001), Montevarchi (AR) (dal 2006), Portofino (GE) (dal 2006), Sassari (dal 2006), Bergamo (dal 2006), Nuoro (dal 2007).

Secondo classificato al concorso per il Master Plan della nuova città di Luchaogang (Shanghai - Cina) (2001); progetto classificato al concorso per un progetto di pianificazione della nuova città di Nanquiao (Shanghai - Cina) (2002); primo premio concorso per darsena interna alla città storica di Zhu Jia Jiao (Shanghai - Cina) (2003).

Consulente del Consiglio d'Europa con partecipazione a varie "Missioni Tecniche": Ibiza (Spagna), 1988, Antigua (Guatemala), 1989 e Segovia (Spagna), 1993.
Dal 1997 al 2007 è stato Assessore alla Qualità Urbana del Comune di Genova (Urbanistica, Centro Storico).

ATTIVITÀ ACCADEMICA

Professore Emerito di Urbanistica presso la Facoltà di Architettura dell'Università di Genova per cessato servizio al novembre 2007.

ATTIVITÀ EDITORIALE

È autore di saggi pubblicati su riviste italiane ed estere, tra cui Area, Archivio di Studi Urbani e Regionali, Casabella, Controspazio, Critica alla Razionalità Urbanistica, Edilizia Popolare, Il Mulino, Lotus International, Recuperare, Storia Urbana, Territorio, Urbanistica, Urbanistica Informazioni. L'attività di ricerca scientifica e pubblicistica ha riguardato le vicende urbanistiche e le trasformazioni territoriali di Genova e della Liguria dalla seconda metà dell'Ottocento ad oggi, le "teorie" del Piano e i problemi di efficacia della pianificazione, le politiche dell'abitazione, gran parte degli scritti in materia di recupero e politiche per i centri storici sono confluiti nel volume dal titolo "Il Recupero della città esistente" Saggi 1968-1992 edito da Etas Libri nel 1993.

XXXI Curset
Jornades Internacionals sobre la intervenció en el Patrimoni Arquitectònic
Barcelona, 11-14 desembre 2008
Centres Històrics i vida contemporània.

"Tre requisiti fondamentali per un piano per il Centro Storico: strategico, integrato, continuo. L'esperienza di Genova."

Prof. Arch. Bruno Gabrielli
Responsabile del Comitato Scientifico
dell'ANCSA (Associazione Nazionale Centri-Storico Artistici)

In Italia, il tema/problema dei Centri Storici è da lungo tempo praticato dalle Pubbliche Amministrazioni, dagli addetti ai lavori di ogni tipo (urbanisti, restauratori, storici dell'urbanistica e dell'architettura, ecc.) e dalle facoltà di architettura sparse in tutto il paese. In particolare, negli anni '80 è stato onnicomprensivo di tutte le attività didattiche e di ricerca, ma è dal dopoguerra, e in particolare dagli anni '60 del secolo appena trascorso, che questo tema è stato indagato e valutato; fino ad interessare l'opinione pubblica.

Si può forse affermare che è stato il paese, in Europa, che per primo ha affrontato questo tema. Anzi, se mi è consentito, l'Italia è il paese in cui lo si è "*ideato e costruito*".

Vale la pena ricordare che a seguito di un importante congresso internazionale che si tenne a Gubbio nel 1960 nacque la cosiddetta "Carta di Gubbio" che è un testo ancora oggi di grande interesse perché rappresentò, in quel momento, la presa di possesso da parte degli urbanisti di un tema che fino a quel momento era appartenuto ai critici ed agli storici dell'architettura il cui dibattito animò la vita culturale degli anni '50.

L'affermazione di un taglio tutto urbanistico del problema è dovuta a quello che è stato uno dei più grandi urbanisti italiani, Giovanni Astengo, che è stato anche il mio maestro.

La "Carta di Gubbio" affermava, tra l'altro, che il problema del Centro Storico doveva essere affrontato, innanzitutto, risolvendo i problemi urbanistici all'*esterno* del Centro Storico. In sostanza, la causa del successo o dell'insuccesso di un'azione per il Centro Storico dipendeva dalle condizioni e dalle scelte territoriali al suo intorno.

Il tema della salvaguardia e della rivitalizzazione del Centro Storico ebbe successo proprio perché si stava verificando nel nostro paese un vero e proprio *disastro* urbanistico che, spinto da quel grande cambiamento economico e sociale che fu il "boom economico" del nostro dopoguerra, stava trasformando le nostre città e saccheggiando il nostro patrimonio storico-artistico.

In sostanza, la pessima città che si stava producendo, e le perdite che tale patrimonio stava subendo, indussero un inarrestabile movimento d'opinione che raggiunse l'obiettivo di affermare la conservazione del patrimonio a tutti i livelli politico-amministrativi e a produrre una grande attività culturale sul tema del Centro Storico.

Oggi, in generale, i nostri Centri Storici sono oggetto di conservazione e occorre dire che forse è più facile osservare un *eccesso conservativo* piuttosto che interventi distruttivi.

Il problema oggi sta tutto qui: nel grande dibattito, tuttora aperto, fra conservazione ed innovazione, senza che si affermi un'idea più avanzata e più ricca di sollecitazioni che veda conservazione ed innovazione come un concetto unitario ed inscindibile.

Accenno soltanto a questo tema, per noi cruciale, e che non si è posto affatto negli stessi termini in Spagna. Per noi, al livello istituzionale, ministero dei beni culturali e sovrintendenze territoriali, la

conservazione consiste nel considerare il patrimonio come oggetto intoccabile e museografico, e quindi statico. La posizione dell'Associazione Nazionale Centri-Storico Artistici è opposta: per noi si tratta di considerare il patrimonio come oggetto che *deve* appartenere alla contemporaneità e che deve essere quindi reso completamente fruibile dai cittadini.

Ritorna ancora una volta il conflitto fra conservatori (gli storici dell'arte e dell'architettura) ed innovatori (gli architetti/urbanisti). Questo è il punto sulla situazione del dibattito oggi in Italia.

L'esperienza che intendo brevemente illustrare, e che riguarda la mia città [1], si presta a considerazioni dalle quali è possibile, a mio parere, trarre qualche utile insegnamento per capire, soprattutto, le possibilità di successo, o meno, di un piano/programma di interventi nella realtà dei Centri Storici europei, e quale sia l'atteggiamento culturale e la metodologia scientifica da utilizzare. Essa riguarda un periodo che va dal 1992 al 2007 e che ha come riferimento tre eventi: il 1992 è l'anno del cinquecentenario della scoperta dell'America. Essendo Genova la patria di Cristoforo Colombo, fu allestita in quell'anno una Esposizione Internazionale. Il secondo evento è stato nel 2001 la riunione del G8 ed il terzo Genova Città Europea della Cultura nel 2004. Parlo di eventi in una città, come Barcellona, che ben ne conosce l'effetto propulsivo, e questo è certamente uno dei temi che meriterebbe particolare attenzione. Il Ministero dell'Equipment francese fu indotto a promuovere un "Atelier" di studio su Genova, nel 2003, che diede luogo ad una pubblicazione del Ministero stesso, ponendo in primo piano *l'effetto eventi* quale *leva* per un processo significativo di rigenerazione urbana.

Procediamo con ordine.

Il 1992 e l'EXPO. L'amministrazione comunale affidò a Renzo Piano il compito di scegliere il sito e di progettarlo interamente. Renzo Piano colse un'occasione che in allora si dimostrò del tutto matura, dato che per la prima volta l'Autorità Portuale e l'Amministrazione Comunale, anziché trovarsi in conflitto, si dimostrarono d'accordo: fu così destinata all'EXPO la parte più antica del Porto, che aveva perso del tutto interesse per i traffici portuali, tenuto conto delle nuove tecnologie dei traffici marittimi, ormai imperanti. Questa scelta fu fortunata, perché costituì l'occasione per dotare il Centro Storico, che sta esattamente alle spalle del Porto Antico, di una grande area per il tempo libero, perché è così che funziona oggi.

Ma procediamo con ordine. Il Porto di Genova gode di una situazione straordinaria. Il suo rapporto con la città, ed in particolare con la città storica è unico [2]. Poche città portuali hanno conservato il porto commerciale a stretto contatto con la città antica e questo costituisce un valore in più, perché dall'area dell'EXPo si ha una relazione diretta con un porto commerciale pienamente funzionante e vitale. Dopo l'EXPO, il Comune, la Camera di Commercio e l'Autorità Portuale hanno creato la Società Porto Antico, che gestisce tutta l'area che è stata ceduta dal Demanio al Comune e che è

occupata da diverse attività per il tempo libero: ristoranti, la Città dei Bambini e la biblioteca specializzata per l'infanzia, l'Acquario (che ha mediamente 1.200.000 visitatori/anno), il Centro Congressi (la sala principale ha una capacità di 1.600 posti a sedere) e molte altre attività [3].

Renzo Piano ha utilizzato i magazzini portuali trasformandone le funzioni, con un progetto di recupero di grande qualità. Nulla è stato distrutto, e pertanto l'area ha mantenuto le caratteristiche originarie.

Quando si avvicina il 2001 con l'incontro del G8 e con la prospettiva di investimenti pubblici di una certa consistenza, l'Amministrazione Comunale mette a punto un programma in due documenti: il Piano Strategico per la città ed il Piano Operativo per il Centro Storico.

Quest'ultimo è un piano *integrato*; nel senso che mette insieme interventi di natura fisica con interventi socio-economici e culturali. Come vedremo, questa caratteristica del piano si dimostrerà vincente, ma a determinate condizioni.

Questo programma a blocchi si presta a varie considerazioni. L'intervento fisico è considerato nella sua interezza. Va dal progetto dei mezzi di pubblico trasporto fino all'arredo urbano, senza trascurare alcun dettaglio, anche minimo. Quindi vi è integrazione anche al livello degli interventi fisici, ma è chiaro che l'integrazione con gli interventi socio-economici è cruciale: è del tutto controproducente intervenire sull'estetica di una strada, se non si assicura vitalità a tale strada.

La lettura dello schema (4.1) non è semplice: occorre dire che ogni riga dello schema corrisponde ad una scheda di intervento, e la scheda precisa, in grande sintesi:

- la data di inizio e fine dei lavori
- gli attori
- l'obiettivo e le relazioni con le altre azioni
- i costi e la provenienza del finanziamento.

Lo stesso schema, riprodotto solo con i gruppi principali di azioni (4.2), consente una lettura articolata dei temi che sono stati affrontati: dò per scontati gli interventi fisici ed estetici, mentre il tema dell'accessibilità, per un Centro Storico come quello di Genova, è cruciale, in quanto salite e discese, inaccessibili per i portatori di handicap, lo caratterizzano. Gli interventi socio-economici sono intesi ad incrementare le attività nell'ambito del Centro Storico, e perseguono l'obiettivo di fare di Genova una città turistica, puntando soprattutto sulla rinascita dei Musei. La parte più interessante, per gli studiosi, è l'ultima perché è anche quella che ha consentito di realizzare tutta l'operazione in modo corretto rispetto alle discipline del recupero. Si è trattato di valorizzare un lavoro che da anni era in corso presso la Facoltà di Architettura dell'Università e che si è reso disponibile per la fase realizzativa. Segnalo soprattutto il laboratorio del Centro Metodologie Archeologiche e l'Osservatorio Civis. Questa è quindi una condizione essenziale, che è venuta in

soccorso di un programma di breve durata legato agli "*eventi*", e che, in assenza del prezioso lavoro scientifico che da anni stava maturando, sarebbe sicuramente incorso in gravi errori di intervento. Si vedano, ed esempio, gli interventi sulle facciate dipinte.

Questo piano operativo fu realizzato prima per il 2001 e poi per il 2004.

Propongo all'attenzione solo alcune realizzazioni. Per il 2001 fu ripreso con Renzo Piano il progetto per il Porto Antico per completarlo con le pavimentazioni, la piantumazione delle palme, l'arredo, la realizzazione della sfera e della passeggiata [5].

Le pedonalizzazioni, le pavimentazioni, l'illuminazione pubblica sono state realizzate raggiungendo il risultato di una rete assai consistente che oggi non viene posta in discussione, visti il successo riscontrato ed il miglioramento delle condizioni ambientali che è stato realizzato [6]; in questa operazione è stato incluso anche il ridisegno della piazza principale della città (7.1) che ospita, tra l'altro, il Teatro dell'Opera ricostruito ed inaugurato nel 1992 (7.2).

Per il 2004, essendo Genova città europea della cultura, si sono realizzate le parti del piano operativo connesse soprattutto ai temi culturali. In primo luogo il progetto di rifunzionalizzazione dei musei cittadini (che sono ben 19!) e la realizzazione del nuovo Museo del Mare e della Navigazione. È stata l'operazione che ha assorbito in modo più consistente le disponibilità finanziarie.

Poi, sempre a titolo di esempio, le facciate dipinte ed il loro restauro. Si è riusciti a finanziare per circa il 40% i privati proprietari per raggiungere questo risultato che ha avuto notevole gradimento da parte della popolazione, più di quanto si potesse pensare. Infatti, in un primo tempo si temeva che l'intervento potesse apparire come il "belletto" che si dà lasciandosi dietro il degrado, ma poi si è compreso che invece molto spesso i proprietari ne traevano stimolo per interventi sulle case e, nell'insieme, i cittadini si riidentificavano con il loro Centro Storico con un moto di orgoglio [9].

Genova ha una grande tradizione di facciate dipinte a fresco, nata nel secolo XV, che ha avuto grande sviluppo nei secoli fra il XVI ed il XVII, ma che ha perdurato ancora nel XIX secolo. Esiste dunque una "Genua Picta": è questo il titolo di una mostra organizzata alla fine degli anni '80 dalla Facoltà di Architettura, originata dagli studi e dalle ricerche condotte all'interno della facoltà stessa.

Si è trattato di studi e ricerche riguardanti i temi e le forme dei dipinti, attraverso precisi rilievi; le metodologie del restauro tecnico; la ricostruzione esatta dei pigmenti e degli intonaci e l'origine dei materiali utilizzati e la loro composizione chimica.

L'iconografia ha sostanzialmente riguardato due grandi gruppi tematici:

- il *primo* è un disegno di architettura con colonne, lesene, capitelli, candelabri, cornici d'ogni genere, quasi a sostituire l'apparato marmoreo delle facciate;

- il *secondo* è un disegno di temi figurativi, come la rappresentazione di personaggi delle casate più importanti.

I frescanti appartengono alle famiglie dei pittori genovesi che risultano attivi e numerosi a partire dalla prima metà del '500.

Non poteva mancare, per il 2004, la realizzazione di un progetto di valorizzazione della strada più nobile della città, che rappresenta un caso unico nella storia dell'architettura europea. Via Garibaldi è una strada costruita nella seconda metà del '500 in modo unitario, con palazzi destinati all'aristocrazia mercantile, e progettati dai migliori architetti del momento. Sono i palazzi rilevati e pubblicati da P.P. Rubens con la speranza di convincere i suoi concittadini a fare altrettanto [9].

Fin qui, gli esempi che ho mostrato rappresentano quello che potrebbe essere chiamato un progetto di straordinaria manutenzione urbana. Su questo si è puntato molto, anche sotto il profilo del recupero degli edifici. In sostanza, nel segno di un progetto di conservazione che, nel riproporre ai cittadini ciò che già c'era, ed era degradato, in modo che il patrimonio storico-artistico venisse restituito alla contemporaneità.

Nel campo dell'innovazione vera e propria, segnalo alcune opere che a loro volta rivestono il ruolo di rendere contemporanea la città.

Un esempio delle realizzazioni atte a migliorare la qualità della vita nel Centro Storico è la realizzazione della metropolitana urbana: pur trattandosi di una linea molto breve, almeno per ora, si contano ben 5 stazioni a servizio del Centro Storico (3 sono state progettate da Renzo Piano) [10].

Infine, l'innovazione, realizzata attraverso due progetti frutto di due concorsi internazionali, il primo realizzato ed il secondo ancora in sofferenza, ma il cui cantiere potrà avere inizio il prossimo anno.

Si tratta del Museo del Mare e della Navigazione che Guillermo Consuegra ha disegnato nel 2000 e che è stato realizzato nel 2004, utilizzando un antico magazzino portuale che è rimasto incorporato nel nuovo edificio (a Genova non si spreca mai niente!). È parte delle realizzazioni che hanno completato il progetto del Waterfront, collocato quindi nella Darsena, a ponente del Porto Antico [11].

Il secondo progetto è frutto del concorso internazionale vinto dall'architetto olandese Ben Van Berkel sull'area di Ponte Parodi, ove era collocato un silos granario di dimensione tale da esser considerato un vero e proprio danno ambientale. Il progetto riguarda un edificio dedicato al tempo libero, al commercio, alla cultura (sala per concerti) ed anche ad una stazione per le crociere [12] ed il suo disegno, tenuto conto che ci troviamo nel centro dell'arco portuale, rappresenta una innovazione che arricchirà il Centro Storico di una struttura di particolare efficacia attrattiva. Una volta approvato tale progetto, si procedette, nel 2003, alla demolizione del silos [13].

Ho qui terminato la sintetica rassegna di quel che si è realizzato con un intervento significativo, che è quello di una demolizione. Ecco un tema da tener ben presente quando si tratta di Centri Storici: sottrarre è ancora più importante di costruire e sostituire è un altro tema altrettanto importante, così come recuperare ed innovare.

Nel nostro vocabolario questi temi sono tutti necessari.

Debbo riferire anche di un altro tema importante, che riguarda il finanziamento. Anche qui, in grande sintesi: gli eventi che ho ricordato all'inizio hanno procurato alla città investimenti da parte del governo. Ma questi rappresentano una parte non rilevante. Gli eventi hanno prodotto un effetto a catena, coinvolgendo tutte le altre istituzioni (Comune, Regione, Provincia) e "sponsor" privati (Fondazioni Bancarie ma anche Imprese) mentre i funzionari dell'amministrazione comunale hanno imparato molto bene a preparare i "dossier" per ottenere finanziamenti europei (Urban 1 e 2) e finanziamenti ministeriali (Ministeri dei Lavori Pubblici e dei Beni Culturali).

La manovra relativa agli investimenti è un altro aspetto del concetto di "*integrazione*". In questo caso si tratta di integrazione di programmi che riguardano diverse attività amministrative, ognuna delle quali nasce con una sua autonomia logica: il programma operativo, strategico ed integrato, deve dunque *mettere insieme* queste autonomie iniziative, per ottenere un risultato di sistema.

Infine occorre dire che tutto questo funziona ad una condizione, e cioè che si verifichi grande coesione fra le istituzioni fra loro e fra queste ed i cittadini.

A Genova questo si è ottenuto nonostante le differenze politiche: un'amministrazione comunale di centro-sinistra ed un'amministrazione regionale di centro-destra. Va anche ricordato che fra l'Autorità Portuale e gli altri enti non era mai stato possibile un dialogo, mentre nel decennio 1997-2007 ed ancora prima è stata possibile una piena collaborazione.

Possiamo ora tirare le somme da questa esperienza in rapporto ai tre requisiti che ho enunciato.

Strategico il requisito strategico consiste in un metodo di costruzione del piano che consenta di valutare quali possono essere *gli interventi indotti* dalle azioni che il piano *direttamente* realizza. In sostanza l'indotto deve superare in quantità e qualità l'intervento diretto. La massa degli investimenti è un dato rivelatore della capacità strategica di un piano, e nel caso di Genova è certamente una conferma.

È bene accennare al fatto che anche il regime immobiliare e le sue variazioni possono essere considerati come *rivelatori* degli effetti di un sistema di interventi.

A Genova il Centro Storico era l'area con i valori immobiliari più bassi di tutta la città. Ora i valori immobiliari sono molto cresciuti, creando quindi un problema sociale anche se possono essere considerati rivelatori del successo del piano

operativo. Un tema, questo, che meriterebbe un particolare approfondimento in merito al concetto di

Integrazione perché fra le politiche di investimento pubblico viene ad assumere un valore essenziale l'intervento sul patrimonio abitativo, per riservare all'edilizia sociale una quota adeguata dell'intervento. Nel caso di Genova si possono contare circa 300 alloggi recuperati attraverso l'intervento pubblico, e questo è stato il massimo sforzo possibile. Ma è chiaro che non è stato sufficiente.

Comunque, il tema dell'integrazione mi sembra che sia stato sufficientemente illustrato. Vi ho insistito perché in Italia non è facile riscontralo negli interventi pubblici e nella concezione culturale del problema dei Centri Storici.

La questione più importante riguarda a mio avviso l'integrazione fra politiche riguardanti gli oggetti e politiche riguardanti i soggetti. Il tema è rilevante per l'equilibrio che occorre ottenere fra l'interesse *per le pietre* di cui è fatta la città storica e l'interesse per i cittadini che la abitano. In sostanza, fra l'URBS e la CIVITAS, ma facendo bene attenzione al fatto che la priorità spetta a quest'ultima.

Il concetto di integrazione riguarda più esattamente quello di *sinergia*: ogni azione deve essere esaltata dalle altre azioni, ottenere cioè un effetto di moltiplicazione. In questo senso, ad esempio, può essere letto il tema dell'*identità* urbana, da ritenersi come elemento dinamico e non statico. L'insieme degli interventi di rigenerazione urbana deve avere l'effetto di *rivelatore di nuove identità*, esaltare nei cittadini l'idea di appartenenza.

L'effetto sul patrimonio culturale riguarderà pertanto il *disvelamento* di valori che erano rimasti negletti, o comunque non più apprezzabili, come ad esempio è avvenuto nel caso delle facciate dipinte.

Continuo è un requisito evidente. Una volta innescato, il meccanismo della rigenerazione deve essere continuamente alimentato. Il requisito della continuità è il più difficile da conseguire, perché riguarda la necessità di non disperdere nel tempo gli effetti positivi raggiunti. Occorre una stabilità di governo amministrativo e, soprattutto, della struttura organizzativa creata per dirigere e gestire gli interventi che il piano è riuscito a realizzare.

- **La intervenció urbanística en el centre històric de Dalt de la Vila a Badalona. Entre l'historicisme i la modernitat.**

Rosa Sadurní Brugat,
arquitecta,
Gerent tècnic del nucli històric de Dalt de la Vila.

Arquitecta municipal de l'Ajuntament de Badalona des de l'any 1988, he estat responsable del departament de Plànol de la Ciutat, de la unitat de tramitació urbanística i cap de servei de Via Pública. L'any 2005 es crea la Gerència tècnica de Dalt de la Vila, posant-me al front d'aquesta per tal d'iniciar un procés de revitalització del centre històric, tasca que he realitzat fins a mitjans de l'any 2008.

Abstract

La ciutat de Badalona va ser fundada ex novo pels romans el segle I a.c., com a nucli urbà fortificat. Avui l'antiga BAETULO ocupa el subsòl de l'actual centre històric. Dalt de la Vila és un exemple clar dels diferents models d'implantació urbana en el territori al llarg de segles d'història. Des de la seva fundació com a ciutat romana, ha sofert diferents processos de transformació urbanística: la formació del nucli medieval sobre l'antiga ciutat romana seguint un model d'implantació romànic, el desenvolupament posterior seguint traces de tipus gòtic, fins a finals del segle XIX amb la industrialització, en què s'inicia un període de creixement demogràfic i urbanístic important a tota la ciutat i que incideix de forma clara en el centre històric. El període comprés entre els anys 50, amb l'aprovació del Pla Comarcal, fins a l'aprovació l'any 76 del Pla General Metropolità es va caracteritzar més per l'anarquia i l'especulació urbanística que per ser un instrument de regulació urbanística. Les intervencions urbanístiques encaminades bàsicament a l'obertura de nous vials i la construcció d'habitatges van esbotzar el nucli històric, sense massa miraments, canviant l'escala urbana del territori primitiu i deixant el centre històric envoltat per una anella perimetral de construcció a mode de barrera urbana amb la resta de la ciutat. El Pla Especial de Reforma aprovat l'any 87 per tal de pal·liar els efectes del PGM i regular urbanística i paisatgísticament el nucli històric no va donar els resultats esperats i el centre històric de Dalt de la Vila va seguir immers en un procés d'envelliment i degradació important, agreujat per l'envelliment de la població i per l'abandonament de moltes de les cases. L'any 2005 es crea la Gerència tècnica de Dalt de la Vila amb una directriu política clara: la voluntat d'afrontar el repte de revitalitzar el centre històric de la ciutat

Paraules Clau

Ciutat romana, nucli medieval, Pla Comarcal, Pla General Metropolità, Pla Especial de Reforma, Gerència tècnica de Dalt de la Vila

Curriculum Vitae

NOM	: Rosa Sadurní Brugat
E-MAIL	: sadurni-brugat@coac.es
PROFESSIÓ	:Llicenciada en Arquitectura per l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona l'any 1987. Especialitat: Projectes, Urbanisme i Història
NACIONALITAT	: Espanyola
CÀRREC	: Gerent Tècnic del Nucli Històric de Dalt de la Vila (Badalona)

ACTIVITAT PROFESSIONAL (DARRERS 5 ANYS)

En l'Ajuntament de Badalona:

- Cap de Serveis de Via Pública, responsable del manteniment dels espais públics de la ciutat, la mobilitat i el transport públic.

  Membre de la Comissió d'estudi de modificació de l'ordenança sobre instal·lacions a l'Espai Públic

  Membre del Grup de Treball per a l'assessorament a l'Ajuntament en matèria d'accessibilitat, des de la seva constitució l'any 2002.

- Cap de la Gerència Tècnica del Nucli Històric de Dalt de la Vila des de l'any 2005

  Com a professional lliberal amb dedicació a la vessant de planejament i gestió urbanística:

- Redacció del Pla Parcial del sector P-2 a Sant Jaume d'Enveja (Tarragona).

- Redacció del Pla de Millora Urbana de l'Hort de Can Roca a Molins de Rei.

- Reparcel·lació de la UA1 del PMU de l'Hort de Can Roca

- Valoracions per expropiacions urbanístiques

ACTIVITAT ACADÈMICA

Professora titular de l'Escola Tècnica Professional del Clot des de l'any 1982 fins l'any 2003.

Especialitat: Formació Professional de segon grau en Delineació i Cicles Formatius de Grau Superior. Assignatures impartides: Dibuix, Tecnologia de la Construcció, Física, Matemàtiques i Ordenació Urbana

- **El Programa de barris i àrees urbanes d'atenció especial: balanç.**

Oriol Nel.lo i Colom
secretari per a la Planificació Territorial de la Generalitat de Catalunya.

Abstract

Paraules Clau

Curriculum Vitae

- **Noves propostes de rehabilitació urbana a Saragossa.**

Juan Rubio del Val,
arquitecte de la Societat Municipal de Rehabilitació urbana de Zaragoza.
Ha dirigido y coordinado, por encargo del MOPU, la realización de un estudio de ámbito nacional titulado "La Política de Rehabilitación Urbana en España" (1986-89).

Desde 1989 es responsable del Área de Rehabilitación Urbana de la Sociedad Municipal Zaragoza Vivienda y desde el 2003 también de Proyectos de Innovación Residencial, desde donde viene impulsando la rehabilitación urbana en Zaragoza y participando activamente en diversos proyectos europeos relacionados con la rehabilitación de los barrios tradicionales.

Abstract

1. Antecedentes de la Rehabilitación Urbana en España
   - Crisis definitiva del crecimiento indefinido
   - La rehabilitación urbana como resultado de un proceso evolutivo.
   - Argumentos Racionales que avalan las nuevas intervenciones rehabilitadoras.
   - La Ausencia de una Metodología y una Tecnología Específicas del Mantenimiento de los Edificios han contribuido al deterioro del Patrimonio.
   - Contexto normativo: leyes urbanísticas, políticas de fomento y legislaciones concurrentes.

   1.1 Antecedentes de la Rehabilitación Urbana en Zaragoza

2. Estrategias seguidas en los Cascos Históricos y Primeros Ensanches: actuaciones integradas.
   2.1 Zaragoza: El Plan Integral del Centro Histórico

3. Reflexión general sobre los Barrios Residenciales construidos entre 1945-1965
   3.1.1 Criterios de sostenibilidad medioambiental
   3.2 El potencial de la rehabilitación con criterios de ahorro energético en España

4. Estrategias seguidas en relación con estos barrios en España
   4.1 Que hemos hecho mientras tanto en Zaragoza?

5. Conclusiones

Paraules Clau

Curriculum Vitae

Arquitecto Urbanista, titulo de la E.T.S.A. de Navarra (1976).Comienza su actividad profesional redactando planeamiento urbanístico y asesorándo urbanisticamente a pequeños y medianos municipios de Zaragoza y Huesca. Coordinador de las primeras 10 Oficinas Comarcales de Rehabilitación en Aragón (1984-85). Ha dirigido y coordinado, por encargo del MOPU, la realización de un estudio de ámbito nacional titulado "La Política de Rehabilitación Urbana en España" (1986-89).

Desde 1989 es responsable del Área de Rehabilitación Urbana de la Sociedad Municipal Zaragoza Vivienda (www.zaragozavivivienda.es) y desde el 2003 también de Proyectos de Innovación Residencial, desde donde viene impulsando la rehabilitación urbana en

Zaragoza y participando activamente en diversos proyectos europeos relacionados con la rehabilitación de los barrios tradicionales: REVITASUD (www.revitasud.com) y con el ahorro energético e implantación de energías renovables en la edificación: RENAISSANCE (http://concertoplus.eu/CMS/content/view/73)

Organizador y/o ponente desde 1988, de numerosas jornadas y encuentros profesionales sobre la rehabilitación urbana, ha sido profesor invitado del Master de Urbanismo de la Universidad Carlos III durante los cursos 1990-91 y 1991-92 y del organizado por la Facultad de Derecho de Zaragoza (2007-08).Desde noviembre de 2006 representa a la Asociación de Promotores Públicos de Vivienda y Suelo –AVS- (www.a-v-s.org) en el grupo de expertos sobre Energía y Edificación, de CECODHAS -Comité Europeo de Coordinación del Hábitat Social- (www.cecodhas.org)

Además de su actividad estrictamente profesional, ha sido Presidente de la Delegación de Zaragoza del Colegio de Arquitectos de Aragón (1990-1995), delegado en Aragón de la promotora nacional Vallehermoso (1995-2000) y miembro fundador de la Fundación Ecología y Desarrollo (1995).

Octubre 2008

Publicaciones

-"*Política de Rehabilitación Urbana en España".1989.Edita: MOPU.*
-"*Nuevas propuestas de rehabilitación urbana en Zaragoza.2006.Edita: SMRUZ.*
-"*Cómo se benefician las ciudades con la rehabilitación de su patrimonio*" Articulo publicado en la revista "Restaura News" Febrero 2004 .

- **Ateneu Barcelonès**

Mateu Barba i Teixidor,
arquitecte. L'any 1999 un equip liderat pels arquitectes Manuel Brullet i en Mateu Barba guanya el concurs d'idees per a la reforma de l'Ateneu Barcelonès convocat pel propi AB i COAC. A partir d'aquí s'inicia una relació professional que s'intensifica amb l'arribada a la presidència de l'entitat d'en Oriol Bohigas i que culmina, per ara, amb la reforma de la Biblioteca , obra que ha rebut el premi FAD de l'opinió 2008.

Abstract

L'evolució arquitectònica del Palau Savassona en el casc antic de Barcelona, està marcada per una successió de fites que l'han conformat en la seva realitat actual. Al moment fundacional, de palau neoclàssic, (1796) obra del propi baró de Savassona, amb el concurs del pintor tardobarroc Francesc Pla, el Vigatà, s'hi afegeix a la segona meitat del S. XIX, l'ampliació del palau, obra de l'arquitecte Elies Rogent, amb la decoració de sostres enteixinats pròpia de l'època, i que serà la que l'any 1906 els arquitectes Josep Font Gumà i Josep Maria Jujol en col·laboració reformaran per adequar-la com a seu de l'Ateneu Barcelonès. La intervenció Gumà Jujol, que se suma a les anteriors converteix un edifici residencial en un edifici d'ús públic amb una gran qualitat arquitectònica. L'any 1968, l'edifici pateix una ampliació en alçada de tres plantes, amb poca qualitat, que en desfigura una part dels atributs.

L'actual reforma de la BAB, és la primera entrega d'un projecte global de recuperació arquitectònica de l'entitat, sota la direcció de Manuel Brullet i Mateu Barba. El projecte proposa la recuperació d'un dels espais més emblemàtics de l'Ateneu en una operació que vol posar en valor, netejar i restaurar el valuós llegat patrimonial. És així mateix una operació de tècnica de precisió, i té un caràcter integral: estructural, noves instal·lacions elèctriques, dades, il·luminació, aire condicionat, protecció contra el foc, i que alhora ajudi a endreçar i dotar d'una nova funcionalitat com a biblioteca. És igualment un projecte de restauració pictòrica i de descoberta de les pintures tardobarroques del Vigatà i de tot el conjunt patrimonial de mobiliari fix i mòbil dissenyat per Jujol.

Paraules Clau

Palau Savassona, palau neoclàssic, tardobarroc Francesc Pla, el Vigatà, Elies Rogent, Josep Font Gumà i Josep Maria Jujol, reforma de la BAB, Manuel Brullet i Mateu Barba, llegat patrimonial, llegat patrimonial.

Curriculum Vitae

Mateu Barba, arquitecte, nascut el 1964 a Barcelona

despatx SET ARQUITECTES amb EDUARD MONTANÉ, amb Josep Carreté fins 2006
coordinador de la revista QUADERNS 2006- amb Sergi Serra,i amb Josep Quetglas fins 2007
director de la revista EUPALINOS 1999-2003 amb Sergi Serra i Marta Adroer

ACTIVITAT PROFESSIONAL

2008 Llar d'infants les Fonts. Obra Seleccionada 11è comarques de Girona

2008 Guanyadors del premi FAD 2008 de l'opinió en l'apartat Interiorisme per la Biblioteca Jujol de l'Ateneu Barcelonès. Amb Manuel Brullet

2008 Menció especial del jurat en els premis Catalunya Construcció per la Biblioteca Jujol de l'Ateneu Barcelonès atorgat per el Col·legi oficial d'aparelladors i arquitectes tècnics de Barcelona (CAATB). Amb Manuel Brullet

2007 Finalista en el concurs restringit per l'ampliació de la seu e la demarcació de Girona de Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya. En Col·laboració amb S. Serra i J. Llobet.

2007 Finalista en el concurs restringit per la Casa de Cultura de Girona convocat per la Diputació de Girona. En Col·laboració amb Manuel Brullet

2007 Finalista dels premis Ciutat de Barcelona 2007, amb l'obra Biblioteca Jujol a l'AB.

2007 Guanyadors del concurs pel nou servei d'urgències, centre de diagnosi de la imatge i ampliació del Cap Sant Feliu de Llobregat convocat per Gisa – Cat Salut

2007 Projecte guanyador en el concurs del complex cultural municipal "L'escorxador" de Igualada convocat per l'ajuntament d'Igualada. Amb Manuel Brullet.

2006 Adjudicataris del concurs per la construcció d'una llar d'infants a Olot convocat per l'ajuntament de Olot

2006 Projecte seleccionat als Premis Catalunya Construcció 2006 convocat pel Col·legi d'aparelladors i arquitectes tècnics de Catalunya per l'escola Germans Vila-Riera

2005 Projecte finalista al 9 premis d'arquitectura de les comarques de Girona per l'escola Germans Vila-Riera de Camprodon

2005 Projecte finalista a la 1ª triennal d'arquitectura del Baix Llobregat, Garraf i Alt Penedès per la habitatge unifamiliar CASA CIC a Sant Boi de Llobregat

2005 Projecte seleccionat a la 1ª triennal d'arquitectura del Baix Llobregat, Garraf i Alt Penedès per la habitatge unifamiliar CASA TIH a Torrelles de Llobregat

2005 Projecte seleccionat a la 1ª triennal d'arquitectura del Baix Llobregat, Garraf i Alt Penedès per la caserna de la policia local de Cubelles

ACTIVITAT ACADÈMICA

professor associat catedra de construcció de l'escola d'aquitectura de La Salle 2002-2004

conferència d'obra pròpia al curs de projectes, ETSAB. Gener 2007

ACTIVITAT EDITORIAL

Jujol i l'Ateneu: la fragilitat estricta. Mateu Barba, Manuel Brullet

Oriol Bohigas. L' Avenç: Revista de història i cultura, ISSN 0210-0150, Nº 328, 2007, pags. 50-52

Tres-cents anys d'evolució arquitectònica del Palau Savassona, Mateu Barba i Manuel Brullet Llibre: L'Ateneu i Barcelona. 1 segle i 1/2 d'acció cultural. Coordinator: Jordi Casassas Ymbert Pages: 575 .Publisher: RBA-La Magrana. Date: 2006

Concurs d'idees per a l'Escola d'Arquitectura a Reus. Mateu Barba, Sergi Serra. Quaderns d'arquitectura i urbanisme, ISSN 1133-8857, Nº. 251, 2006, pags. 148-153

Propostes per a la Plaça de la Gardunya. Mateu Barba, Sergi Serra. Quaderns d'arquitectura i urbanisme ISSN 1133-8857, Nº. 252, 2006, pags. 150-155

Romeu i Julieta. Mateu Barba i Sergi Serra. (2007). *Quaderns d'arquitectura i urbanisme (*(254) : 164-169. ISSN: 1886-1989

Propostes per a l'Hospital Transfronterer a Puigcerdà. Mateu Barba i Sergi Serra. (2007). *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* (253) : 154-159. ISSN: 1886-1989

Ampliació del COAC de Tarragona. Mateu Barba i Sergi Serra (2006). *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* (250)

El vestit nou de l'empredador. Mateu Barba i Sergi Serra. (2007). *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* (255) : 156-159

JUJOL I L'ATENEU,
la fragilitat estricta

L'empremta de Josep M. Jujol a l'edifici de l'Ateneu Barcelonès és tant potent que caracteritza tot allò essencial del que avui és l'edifici del carrer Canuda. Jujol és en primer lloc el gran responsable de la transformació del Palau Savassona, un edifici residencial de finals del S XVIII, i la seva conversió en un edifici públic. És també, qui fa possible amb les seves intervencions puntuals, possibilistes, i sovint de pocs mitjans, una transformació de la sensibilitat, *lliure i intuitiva*[1].

L'edifici del carrer Canuda, seu de l'Ateneu Barcelonès, és avui una suma de les intervencions que diferents arquitectes i artistes han fet en èpoques diverses. La primera, la construcció del Palau obra del propi Baró de Savassona (1796) amb la intervenció d'en Francesc Pla, *el vigatà*, en la decoració dels sostres del Palau, amb un conjunt de cinc pintures al tremp amb escenes mitològiques.

El segle següent (1864) el Palau s'amplia pel carrer del Bot i també per l'interior del carrer Canuda, mantenint els criteris volumètrics i abraçant el que coneixem com a jardí romàntic. Aquesta intervenció està liderada per l'arquitecte Elies Rogent i compta amb el concurs del pintor Josep Mirabet.

Finalment, l'any 1904 l'Ateneu Barcelonès compra l'immoble i el llavors president Lluís Domènech i Montaner encomana l'adequació del Palau a l'arquitecte Josep Font Gumà , en el despatx del qual un jove JM Jujol col·laborarà de forma decisiva en el projecte de reforma (1906).

La intervenció jujoliana en el conjunt construït s'uneix a la intervenció Font-Gumà com dos discursos paral·lels, diferents des del llenguatge i la sensibilitat, on aquest primer Jujol mostra ja una personalitat pròpia en l'ús dels materials i la forma, allunyat del repertori més acadèmicament modernista de l'arquitecte Font-Gumà.

MATEU BARBA I MANUEL BRULLET
PROVENÇA 293 4t 1a · BARCELONA 08037
T 932 070 611 F 934 570 269 E mateu_barba@coac.cat

1906

La intervenció Font Gumà-Jujol transforma el funcionament del Palau. Estem davant d'una operació complexa que en primer lloc volem situar com una operació funcional d'adequació al nou programa d'usos del Palau. Font Gumà i Jujol proposen una nova forma d'utilització dels espais del palau, partint de la modificació de les circulacions i accessos i del paper que cada una de les plantes ha de jugar en el nou organigrama de l'Ateneu Barcelonès.

La creació de la nova escala interior amb ascensor, en una posició central dins l'edifici, és l'eix circulatori del canvi d'usos, que desplaça el paper central de l' escala noble a la seva primera tramada i anul·la una antiga escala de servei, amagada i poc adequada als nous interessos de l'AB.

S'accedirà a l'interior de l'edifici des d'una nova porta en planta entresol a nivell amb el jardí. Gràcies a una oportuna nova obertura a l'escala noble, a un joc perspectiu de profunditat i l'estintolament virtuós de la façana del pati del jardí romàntic, Jujol, transforma una planta de servei en punt central de la vida de l'ateneu, que ara serà entrada i connexió amb el pati, i li permetrà esdevenir aquest centre de la vida social i les tertúlies de la casa.

Finalment la reconversió en biblioteca de la planta noble del Palau. Reconversió aconseguida per la neteja de les particions interiors, per la nova relació entre les dues grans sales que donen al jardí exterior, aconseguida mitjançant la construcció d'un gran arc i pel projecte dels nous elements arquitectònics i de mobiliari ideats per Jujol que es relacionen excel·lentment amb els elements preexistents de les diferents dependències del Palau. Aquesta intervenció és la que coneixem com a Biblioteca Jujol i que ha estat objecte de restauració aquest 2007.

Totes aquestes propostes arquitectòniques per acollir el nou programa, són una petita part del projecte de Jujol. El realment important del projecte de Jujol, és com Jujol soluciona els problemes formals, fa noves propostes espaials, defineix els detalls, tracta els materials amb una poètica i una sensibilitat que no tenen res a veure amb el virtuosisme artesanal del modernisme vigent i que estan més relacionades amb la transformació de la materialitat dels objectes, amb la senzillesa dels processos constructius, amb treure partit dels pocs recursos disponibles i en l'invent de nous espais màgics d'una gran fragilitat formal.

MATEU BARBA I MANUEL BRULLET
PROVENÇA 293 4t 1a · BARCELONA 08037
T 932 070 611 F 934 570 269 E mateu_barba@coac.cat

Comentem algunes de les propostes arquitectòniques que fa servir Jujol:

l'efecte perspectiu

Si fem el recorregut d'accés a l'AB, pujant per l'escala noble, en l'entresol, accedim a l'interior sota una porta amb les inicials en lletres jujolianes AB, i davant se'ns obre la perspectiva fins el pati travessant dues parets: la primera ens emmarca a eix la columna jujoliana que estintola la paret del pati on hi ha esculpit l'any de construcció 1906. L'esforç d'estintolar la façana, situant la fusteria envidrada pel costat exterior, és d'una radical modernitat.

el treball espaial

L'escala interior de Jujol té molts elements d'interès, alguns d'ells d'us de materials, com la combinació en l'arrambador de fusta, els vidres i les ceràmiques envidrades. Volem fer aquí esment de l'habilitat per crear un espai ric en la pròpia escala, quan se salva la gran alçada de la planta biblioteca amb un hàbil doble espai sobre la porta de la biblioteca, que permet mostrar l'accés en aquesta. El tractament de l'ull d'escala pel pas de l'ascensor, la mateixa cabina de l'ascensor genera un espai ple de reflexes i misteri.

llums i ombres

La nova biblioteca, amb les pintures del vigatà i les llibreries que l'envolten és ja per si un element especial. Jujol com en els quadres del Tintoreto, reforça l'efecte perspectiu amb la distorsió de la llum situant paraments de ferro envidrats com diafragmes, jugant amb vidres plans i unes cibes en dos tons de color de vidre, que creen aquesta atmòsfera visual, màgica i fragmentada, tan pròpia de la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès.

la fragilitat estricta

L'altell de la biblioteca, una làmina de fusta suportada pel pes de la pròpia llibreria, amb estricte mènsules de reforç allà on hi ha una discontinuïtat de la llibreria, i amb una barana de passamà doblegat, és tota ella un homenatge a la lleugeresa i al coneixement de l'ús dels materials.

MATEU BARBA I MANUEL BRULLET
PROVENÇA 293 4t 1a · BARCELONA 08037
T 932 070 611 F 934 570 269 E mateu_barba@coac.cat

2007

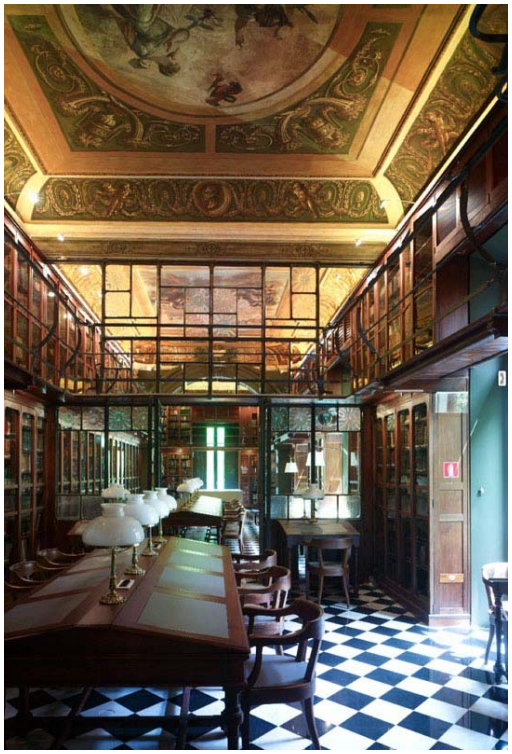
La restauració de la biblioteca, dirigida pels arquitectes M. Barba i M. Brullet, sota la presidència i l'empenta de n'Oriol Bohigas i també del bibliotecari de la Junta, Joaquim Coll i Amargós ha estat feta des de criteris de preservació del patrimoni existent. L'actuació de la restauració s'ha basat en la neteja dels elements sobreposats i en l'actualització tècnica de les instal·lacions, clima, protecció d'incendis, veu i dades, etc.. Aquesta actuació tècnica ha estat acompanyada d'un estudi de la nova funcionalitat de la biblioteca entesa com un element viu i de futur.

La qualitat de l'edifici ha permès que la restauració hagi estat un desvetllar constant. La recuperació de les pintures murals i la descoberta de nous tremps, la recuperació de l'acabat natural de la fusta del mobiliari de les llibreries, la posada en funcionament de nou de les taules, pupitres i cadires, la recuperació del terres. Allà on interveníem amb la restauració l'edifici ens ha respost amb generositat.
Ara de nou, podem redescobrir la qualitat d'aquest espais, on un jove arquitecte Jujol, conviu amb elements del mestre Font-Gumà, i tot això dins de l'arquitectura clàssica del palau de fi del XVIII amb els excel·lents tremps d'aquest barroc tardà de Francesc Plà, el vigatà. Tot un plaer artístic.

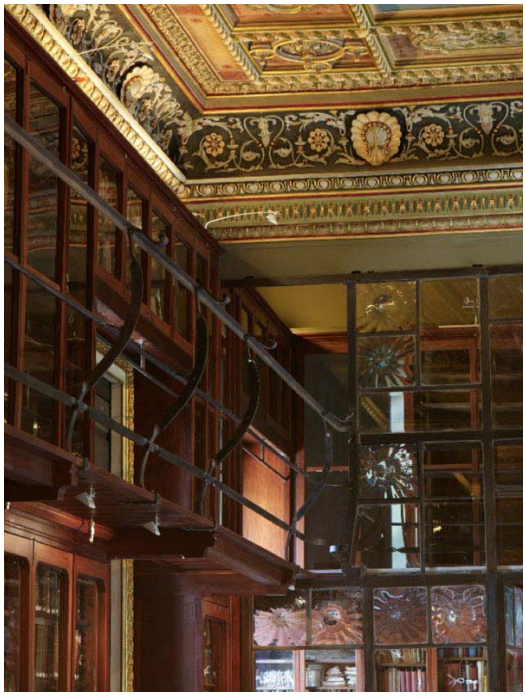
M. Barba i M. Brullet

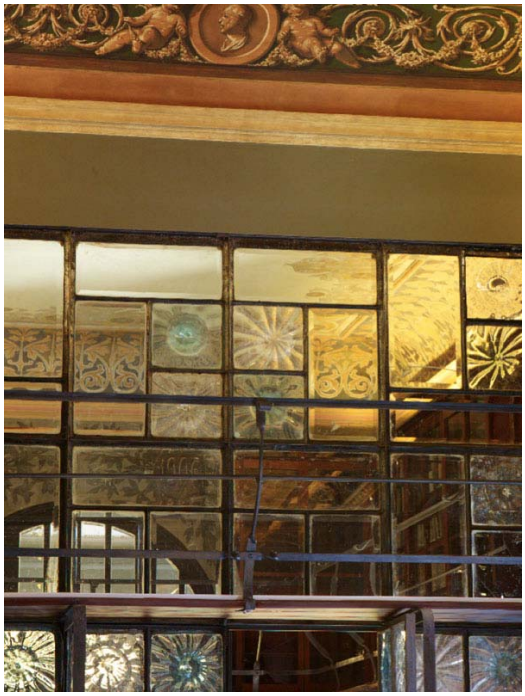
[1] *Oriol Bohigas,* Once Arquitectos, Editorial La Gaya Ciencia, Barcelona 1976

MATEU BARBA I MANUEL BRULLET
PROVENÇA 293 4t 1a · BARCELONA 08037
T 932 070 611 F 934 570 269 E mateu_barba@coac.cat

MATEU BARBA I MANUEL BRULLET
PROVENÇA 293 4t 1a · BARCELONA 08037
T 932 070 611 F 934 570 269 E mateu_barba@coac.cat

- **Límits, llindars i entorn**

José Castillo Ruiz,
professor titular d'Història de l'Art de la Universidad de Granada.
Director del OPHE (Observatorio del Patrimonio Histórico Español) y de la revista electrónica *e-rph*. Ha publicado diversos artículos y libros sobre la protección del Patrimonio Histórico y ha organizado y dirigido cursos de postgrado sobre esta materia.
Miembro del Patronato de la Alhambra y de la Comisión de Patrimonio Histórico de Granada

Abstract

A partir del concepto de entorno establecido en las leyes de patrimonio histórico tanto a nivel nacional como autonómico analizaremos cómo se produce y bajo qué dimensiones la relación entre las ciudades históricas y su contexto urbano y territorial, haciendo especial hincapié en la vinculación entre el bien y la sociedad (visitantes, residentes, turistas, etc.) y en las relaciones paisajísticas, sobre todo la de aquellos casos, como Toledo, Granada o Soria más amenazadas por la especulación urbana.

Paraules Clau

Entorno, conjuntos históricos, paisaje cultural, sitios históricos.

Curriculum Vitae

NOMBRE : José Castillo Ruiz
E-MAIL : jcastill@ugr.es
PROFESIÓN : Profesor Titular de Universidad
NACIONALIDAD : Española
CARGO :

ACTIVIDAD ACADÉMICA (ÚLTIMOS 5 AÑOS)

Investigación

- Director del Proyecto de Investigación "*Actualización del Plan de Ordenación del territorio de la provincia de Cusco (Perú)*". Financiado por el CICODE (Centro de Iniciativas de Cooperación al desarrollo). Universidad de Granada. (Diciembre 2006-Diciembre 2007).
- Coordinador del Proyecto de Investigación de Excelencia titulado "*Estudio comparado de las políticas de protección del Patrimonio Histórico en España: Creación del Observatorio del Patrimonio Histórico Español –OPHE-*" (2006-2009. Junta de Andalucía) y director del OPHE.

ACTIVIDAD EDITORIAL

Publicaciones

- Director de la revista *e-rph. Revista electrónica del Patrimonio Histórico.*
- *El entorno de los bienes inmuebles de interés cultural. Concepto, legislación y metodologías para su delimitación. Evolución histórica y situación actual*. Granada,

Universidad e Instituto Andaluz de Patrimonio Histórico, 1997. (Reedición en formato electrónico en 2005)
- "La protección del patrimonio inmueble en la normativa internacional: la contextualización como máxima tutelar". En *Repertorio de textos internacionales del Patrimonio Cultural*. Granada, Instituto Andaluz de Patrimonio Histórico, Comares, 2003.
- "Los fundamentos de la protección: el efecto desintegrador producido por la consideración del patrimonio histórico como factor de desarrollo". *Patrimonio Cultural y Derecho*, nº 8 (2004), pp. 11-36.
- "El futuro del Patrimonio Histórico: la patrimonialización del hombre". *e-rph. Revista electrónica de Patrimonio Histórico*. Nº 1 (dic.2007). pp. 1-5.
- "La contextualización del Patrimonio Histórico: posibilidades y riesgos de las nuevas formas de interrelación patrimonial". En RIVERA BLANCO, Javier (dir.). *AR&PA. Actas del V Congreso internacional "Restaurar la memoria". Patrimonio y Territorio*. Vol. I. Junta de Castilla y León, Consejería de Cultura y Turismo, 2007, pp. 161-182.
- "El entorno de los bienes culturales y el uso público en centros históricos". En *Uso público e interpretación del patrimonio natural y cultural.* Sevilla, Asociación para la Interpretación del Patrimonio, 2008, pp. 72-95.

Formación y postgrado

1.- Participación en la organización y dirección de diferentes másteres: Coordinador del *Master de Restauración del Patrimonio Histórico de Murcia*, organizado por los Colegios Profesionales de Arquitectos y Aparejadores Técnicos de la Región de Murcia en colaboración con la Universidad Politécnica de Cartagena (2003-2004). Coordinador de las prácticas *Proyecto Patrimonial* del *V, VI y VIII Master en Arquitectura y Patrimonio Histórico* organizado por la Escuela Técnica Superior de Arquitectura de la Universidad de Sevilla y el Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico de la Junta de Andalucía (2003-2005, 2005-2007 y 2007-2008).

2.- Director de varios cursos nacionales e internacionales: *Primer Curso Internacional La rehabilitación de los centros históricos y patrimonio arquitectónico. La experiencia de Granada (España) y Cusco (Perú)*. (Cuzco, Perú. 31 de agosto a 10 de septiembre de 2004); *I Curso Internacional el Turismo como factor de desarrollo sostenible: el turismo cultural y natural.* (Quito, Ecuador. Del 4 al 8 de abril de 2005); Curso Internacional *Patrimonio cultural, desarrollo sostenible y turismo.* (Cuzco, Perú. 21-25 de agosto de 2006); *Investigación histórico-artística aplicada a proyectos de intervención en el patrimonio inmueble* (Granada, 27-30 de noviembre de 2007), organizado por el IAPH, el SEPHA y el OPHE, etc.

3.- Director del curso de Experto Universitario *La gestión del patrimonio cultural: la acción creativa y dinamizadora de las entidades locales.* Organizado por la Universidad Internacional de Andalucía y la ADR de Guadix. Del 1 de febrero al 6 de julio de 2007. 250h.

- **Color i Restauro a la Ciutat Històrica: el cas portuguès.**

Jose Aguiar
Profesor Titular de Conservación e Rehabilitación en la FA-UTL
Co-cordenador Mestrado Rehabilitación Arquitectura y Núcleos Urbanos FAUTL
Presidente ICOMOS-Portugal
Autor Libro Color Y Ciudad Histórica, Porto, FAUP, 2003
Co-autor, "*Guía Técnico de Rehabilitación Habitacional*". 2vol. Lisboa: LNEC-INH, 2006

Abstract

Cuando la Arquitectura tenia color y el ornamento no era crimen!
Porque ha desparecido el color en la Arquitectura?
Del "less is more" para el "less is bore"
Que colores, revestimientos y superficies?
Como conservar las superficies arquitectónicas históricas
Estudios, proyectos e planos del color
Abordajes científicos a la conservación de superficies arquitectónicas
Casos de estudio.

Paraules Clau

Curriculum Vitae

NOMBRE	José AGUIAR
E-MAIL	jaguiar@fa.utl.pt
PROFESIÓN	Arquitecto / Profesor Titular
NACIONALIDAD	Portuguesa
CARGO	Profesor Titular / Presidente ICOMOS-Portugal

ACTIVIDAD PROFESIONAL (ÚLTIMOS 5 AÑOS)

José Aguiar (Arch. '86, FAUTL; Ph.D. '99, UE) is Associate Professor at the Technical University of Lisbon School of Architecture. He was a Researcher at LNEC during almost 20 years, working on Architectonic Conservation and Urban Rehabilitation, and member of several national and international research teams (like: *LABSTECH*; 1999-03, *OLDRENDERS*; 2006-07, *Cesare Brandi (1906-1988) Il suo pensiero ed il dibattito in Europa nel XX secolo,* 2006-07), and Scientific Commissions (CIVVIH; CIF, ISO20C). He is the actual President of ICOMOS-Portugal.

ACTIVIDAD ACADÉMICA

He was co-coordinator of the "6th *and* 7th *Master Courses on Architectonic and Urban Rehabilitation*", FAUTL, Lisbon, from 2006 to 2008, and Invited Professor (or Speaker) in several postgraduate courses (FAUP Oporto; U. Coimbra; U. Évora; ISCTE, Lisbon; IST, Lisbon; Universidade de Sevilha; Complutense de Madrid; Centro de Restauro San Servolo - Veneza; UFRGS-Brasil, etc.); and at several research and excellence centers on

architecture and conservation, like *Centre de Recherche du Château de Versailles*; CERR Siena, TU Eindhoven; etc.

ACTIVIDAD EDITORIAL

He has authored several conference papers and journal articles on those topics. He was also the author of "*Color and Historical City" (Cor e cidade histórica*. Porto: Edições FAUP, 2003), co-author of the Portuguese "*Technical Guide on Dwelling Rehabilitation*" (with J. Paiva, and A. Pinho, *Guia Técnico de Reabilitação Habitacional.* Lisboa: LNEC-INH, 2006), and translated to Portuguese Cesare Brandi master piece *Teoria del Restauro*, and others works (with D. Rodrigues, N. Proença, C. Prats, *Teoria do Restauro*. Lisboa: Orion, 2006).

- **La materialitat de la rehabilitació: la lectura de l'arquitectura residencial del segle XIX.**

Antoni Paricio Casademunt,
Doctor Arquitecte - Consultor i Arquitecte Tècnic,

professor del Departament de Construccions Arquitectòniques I de la UPC a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura del Vallès (ETSAV). Així mateix ha estat responsable de l'àrea de Formació Permanent de l'Institut de Tecnologia de la Construcció de Catalunya (ITeC). La seva activitat professional s'ha centrat en la direcció d'obres, en l'estudi històric i en la rehabilitació del parc edificat. Es membre de la comissió d'experts del certificat DAU de productes de la construcció de l'ITeC Col·labora habitualment com a professor en màsters i cursos de postgrau, i com a ponent en congressos relacionats amb l'habitatge i les seves tècniques constructives. És coautor de diverses publicacions relacionades amb els temes esmentats.

Abstract

El coneixement del parc edificat, tant des de l'òptica dels estils arquitectònics com dels materials com de les tècniques constructives emprades constitueixen una base necessària per a projectar una posterior intervenció. Previ a la implantació del formigó armat, els materials i les tecnologies emprades en la materialització dels edificis responien a uns condicionants amb forta incidència respecte a l'àrea geogràfica de la construcció. Els materials i les tècniques autòctones de cada lloc son les emprades, es per això que relacionar arquitectura i tècnica es del tot necessari per a plantejar una intervenció adient. Aquesta ponència tracta de demostrar la diversitat de sistemes constructius en un àmbit tant reduït com la Península Ibèrica i posteriorment exemplificar el cas de Barcelona.

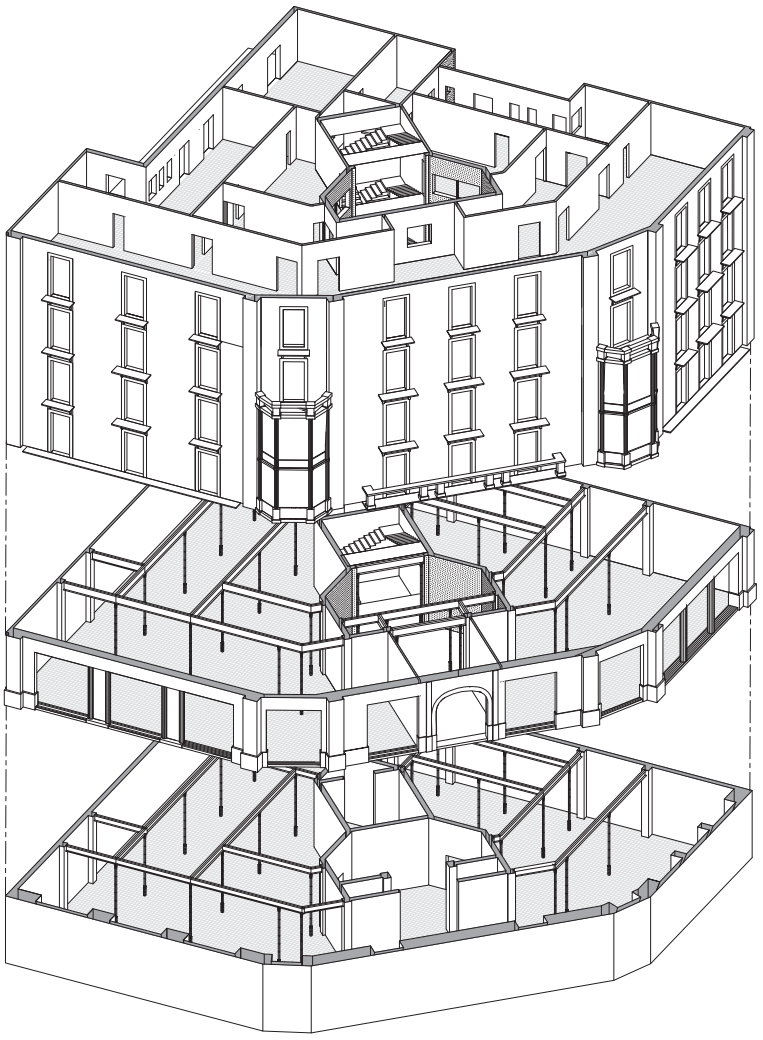
Paraules clau:

Materials, tècniques, tipologies

Curriculum Vitae

Secrets d'un sistema constructiu

L'EIXAMPLE

Antoni Paricio Casademunt

índex

0 Preàmbul 10

1 Introducció 16
1.1 Els antecedents 17
1.2 Els paràmetres que defineixen el model d'edifici 19
1.3 Un sistema constructiu per a un model d'edifici 23
1.4 El "model Eixample" 23

2 Els materials i les tècniques constructives 26
2.1 Els materials 27
2.1.1 La ceràmica 27
2.1.2 Els conglomerats 30
2.1.3 La pedra natural 32
2.1.4 La pedra artificial 34
2.1.5 La fusta 34
2.1.6 L'aprofitament de materials 35
2.1.7 Els morters 36
2.1.8 Els formigons 37
2.2 Les tècniques constructives 38
2.2.1 La construcció amb maçoneria ordinària 38
2.2.2 La construcció amb carreus i carreuons 39
2.2.3 La construcció amb obra de fàbrica 39
2.2.4 La construcció amb maó de pla 42
2.2.5 La construcció amb carreus i obra de fàbrica 43
2.2.6 La tècnica de l'estesa 45

3 Els elements constructius 46
3.1 La protoconstrucció 47
3.1.1 Els fonaments de contenció 47
3.1.2 Els fonaments de mitgeres 48
3.2 La fonamentació habitual 48
3.2.1 Les fonamentacions contínues de façana 49
3.2.2 Els fonaments continus 50
3.2.3 Els fonaments per arcs i pous 52
3.2.4 Les fonamentacions aïllades 52
3.2.5 Les ordenances i els fonaments 53
3.3 Les columnes de fosa 54
3.4 Les voltes de soterrani 56
3.5 Els arcs de soterrani 56
3.6 Les parets 57
3.6.1 Les parets de la façana principal 57
3.6.2 Les parets de la façana posterior 67
3.6.3 Les parets mitgeres 68
3.6.4 Les parets interiors 72

index.indd 7 3/10/08 13:25:44

3.6.5 Les parets de la caixa d'escala 74
3.7 Les voltes d'escala 75
3.8 Els sostres 76
3.8.1 Els sostres de fusta 76
3.8.2 Els sostres de ferro 78
3.8.3 Els sostres de biguetes de formigó 79
3.8.4 Els sostres ceràmics 80
3.8.5 Els revoltons 80
3.9 Les jàsseres 82
3.10 La coberta 85
3.11 Resum 87

4 Les relacions entre elements constructius 88
4.1 La façana i la relació entre els seus elements 89
4.1.1 L'estat d'equilibri 90
4.1.2 Els tipus constructius segons els seus materials i elements 90
4.1.3 La relació entre façanes, sostres i llosanes de pedra 90
4.1.4 La relació entre façanes, sostres, paviments i cel ras 93
4.2 Les relacions entre parets 95
4.2.1 La relació entre parets mitgeres i façanes 97
4.2.2 La relació entre parets mitgeres i interiors 97
4.2.3 Les relacions entre les parets que formen la caixa d'escala 97
4.3 Les relacions entre sostres i parets 98
4.3.1 Els sostres de fusta i la seva relació amb les parets 98
4.3.2 Els sostres metàl·lics i la seva relació amb les parets 100
4.3.3 Els sostres de formigó armat i precomprimit i la seva relació amb les parets 101
4.3.4 Els sostres de ceràmica armada i la seva relació amb les parets 102
4.3.5 Els encercolaments 102
4.4 La relació entre pilars, jàsseres i sostres 106
4.5 La relació entre els pilars i les parets inferiors que els sostenen 108
4.6 La relació entre jàsseres i parets 108
4.7 La relació entre jàsseres, parets i sostres 109
4.8 La relació entre la coberta i les parets perimetrals 111
4.9 Resum 111

5 El "model Eixample": anàlisi global 112
5.1 Els edificis per sota de la rasant 113
5.2 Els edificis al nivell de la planta baixa 114
5.3 Els edificis per sobre de la planta baixa 114
5.4 La "doble funció" de les caixes d'escala i dels patis perimètrics dins el conjunt 115
5.5 Anàlisi global dels diferents models constructius 121
5.6 Els punts febles del sistema 122
5.7 A tall de conclusió 127

6 Bibliografia 128
Citacions Bibliogràfiques 134
Agraïments 135

index.indd 8 3/10/08 13:25:44

0

Fragment del procés urbanitzador als voltants de la Sagrada Família.
Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Arxiu Fotogràfic.

preàmbul

Per tal d'analitzar la cultura arquitectònica del segle XIX, és una fita important l'anàlisi històrica de la societat, els seus canvis i el marc evolutiu de la tecnologia. És en d'aquest ampli context que cal emmarcar el present treball de recerca. Els canvis polítics, l'expansió de les ciutats, la industrialització i la mecanització han de ser referents per entendre l'evolució de la humanitat en aquesta època i posteriorment situar el seu significat en un context més "local".

El pas de l'arquitectura culta i minoritària a un context més ampli i popular cal situar-ho en aquesta època. És per això que hi ha una sèrie de fenòmens als quals, analitzats individualment, els podem atribuir un significat molt parcial, mentre que si els analitzem en un context més ampli hi trobarem moltes explicacions de l'evolució global. Per aquest motiu, i per a situar el present treball de recerca, cal analitzar en el seu context els aspectes bàsics que contribuiran a comprendre el "fenomen Eixample" des de l'òptica tecnològica.

Marc urbanístic

Un dels "motors" generadors d'aquests canvis el podem atribuir a l'expansió de les ciutats, que inicialment es troben emmurallades per motius militars però que posteriorment, una vegada superada aquesta causa, esdevindran motiu d'expansió i transformació interna. Aquest fet, generarà creixements que caldrà regular des del punt de vista legislatiu. És per això que un primer referent que cal citar és la Llei d'eixamples, que en el cas espanyol es va promulgar el 29 de juny de 1864 i posteriorment va ser modificada el 1876 i promulgada definitivament per a Madrid i Barcelona el 1892.

La figura cabdal d'aquesta època en l'àmbit de l'urbanisme és Ildefons Cerdà. Ell fou un dels pioners de la urbanística moderna al nostre país, ja que les seves formulacions inicialment teòriques traspassaven l'àmbit tradicional dels paràmetres dels edictes, on les alineacions, les alçades reguladores, etc. constituïen les bases per controlar les reformes o l'edificació de nova planta. Cerdà fonamentava les seves teories en la conjuminació de conceptes tècnics, sociològics i jurídics, i aquesta fou la seva gran aportació.

Si bé Cerdà fou l'autor del projecte facultatiu de l'Eixample (aprovat el 1859), cal tenir present que algunes de les seves aportacions de la teoria urbanística van ser recollides paral·lelament en el *Proyecto de Ley sobre reforma, saneamiento, ensanche y otras mejoras de las poblaciones* de 1861, com també a la llei definitiva esmentada. Per tant, cal destacar dues qüestions fonamentals de Cerdà:

1. La seva aportació a la urbanística sobrepassa l'àmbit de l'Eixample de Barcelona (pel qual és més conegut) ja que les seves aportacions

preambul.indd 11 3/10/08 12:20:39

influeixen decisivament en les lleis que es promulguen i que malauradament recullen només parcialment aspectes que ell ha estudiat i analitzat.

2. L'aportació de Cerdà també sobrepassa l'àmbit puntual dels paràmetres d'ordenament i s'endinsa en l'anàlisi i la formulació de l'urbanisme, conjuminant aspectes més socials i globals. És des d'aquesta òptica que cal recordar un fragment que ell mateix va publicar a la *Revista de Obras Públicas* l'any 1863 *"(...) El proyecto de una ciudad ha de ser la expresión gráfica y condensada de todas las necesidades de la sociedad, la familia y hasta del individuo, y ha de proporcionar los medios de satifacerlos y facilitarlos (...)"*

En definitiva, la Llei d'eixamples va ser un instrument on es van canalitzar els aspectes bàsics per ampliar les ciutats. D'alguna manera, podríem dir que va establir les bases per a "colonitzar" el territori.

El concepte d'eixample, en definitiva, indica l'anticipació d'una ciutat nova desenvolupada a l'extraradi tradicional de les muralles. Els principis teòrics d'aquest model es basen en l'ordenació de l'espai urbà en forma de xarxa o quadrícula partint de la idea de crear una nova ciutat. Aquesta idea no es nova sinó que ja s'havia experimentat anteriorment en la colonització de les ciutats a Amèrica i en altres llocs. També cal dir, com veurem als capítols següents, que aquests principis estan lligats a la idea de repetició d'un model d'edificació basat en una tècnica constructiva; per tant, aquest és un altre valor que cal tenir en compta.

En un altre ordre de qüestions, també es pot especificar que la materialització dels eixamples es basa en la gestió dels processos de transformació del territori segons dos nivells:

a) El pas o la transformació de vialitats rurals a trames urbanes regulades.
b) La reparcel·lació de l'espai privat i la seva possible regularització.

Aquests dos aspectes es refereixen a l'ordenació del sòl i han d'estar complementats amb unes ordenances com a instruments tècnics que defineixin les possibilitats edificatòries.

Finalment, cal especificar que l'eixample constitueix un dels referents importants dels canvis econòmics i socials en què es magnifica la idea de "la ciutat com a negoci", és a dir, que en els processos d'urbanització i d'edificació de les cases posteriorment anomenades "de renda" es va massificar el lloguer com a font d'ingressos i, posteriorment, aquest "negoci" es va ampliar amb les plusvàlues generades pel temps.

Marc arquitectònic

Els processos de creixement urbà van associats al desenvolupament i a la materialització dels edificis, projectats segons l'estètica del moment històric. És per això que es vol manifestar que el període estudiat en aquest treball comprèn el que s'ha anomenat període "clàssic" de l'Eixample, és a dir, des de l'inici fins a la Guerra Civil, cosa que representa aproxima-

preambul.indd 12 3/10/08 12:20:39

dament uns vuitanta anys, si bé és cert que es tindrà en compte aquest estudi fins a l'inici de la implantació del formigó armat.

Durant aquest període marca una pauta fonamental el Modernisme, que si bé és minoritari deixa una empremta forta en l'àmbit cultural i arquitectònic del nostre país. No són objecte del present treball els temes estilístics ni de "gust", però sí que volem fer esment d'aquest període perquè ens ajuda a agrupar, en tres moments, l'arquitectura i algunes de les pautes més definidores. Per tant, des d'aquesta òptica podem establir tres períodes diferenciats segons la forta incidència d'aquest moviment i la situació social i econòmica.

El premodernisme

Es tracta del període inicial del desenvolupament de l'Eixample. És un període d'indefinició tipològica, és a dir, en què es construeixen diferents tipus d'edificis, molts d'ells aïllats, amb alçades reguladores relativament baixes fins a tres plantes, on la singularitat dels xamfrans es dedica moltes vegades a bastir edificis "nobles" i aïllats. La seva arquitectura és classicista, molt austera, plana de façanes i ordenada a partir d'eixos verticals molt remarcats que promouen simetries. Des del punt de vista horitzontal, en destaca la composició tripartida, és a dir, una planta baixa o sòcol, també anomenat *basament*, un parament central i un coronament. Tots aquests paraments, revestits a base d'un encoixinat d'estuc que imita la pedra.

Com a dada curiosa, es pot esmentar que majoritàriament aquesta arquitectura la desenvolupen els mestres d'obres i, si s'analitzen els treballs de fi de carrera (arxiu ETSAB), aquests no desenvolupen cap edifici d'habitatge plurifamiliar sinó altres tipologies i programes; per tant, cal esmentar com a valor l'inici del model per aquests professionals.

El Modernisme

Aquest corrent cultural que neix a Bèlgica, conegut com a *art nouveau*, s'assumeix a Catalunya amb el nom de modernisme. Aquest període es destaca per diferents coincidències que és bo de recordar i de tenir present. En primer lloc, cal remarcar que aquest moviment coincideix amb la primera generació d'arquitectes que es graduen a l'Escola de Barcelona. Aquests prenen el relleu estilístic entroncat amb els referents i els corrents exteriors i projecten una arquitectura que podríem qualificar de "selecta", per contraposició a l'austeritat i l'anonimat anterior. Aquesta generació d'arquitectes se suma a un debat permanent entre l'arquitectura i l'enginyeria, i és per això que s'enfronta a la "monotonia" de Cerdà i proposa una mena de monumentalització de la ciutat. Algú els ha anomenat generació "antieixample", ja que representen un corrent crític amb la proposta de Cerdà.

L'arquitectura modernista, doncs, va pretendre destacar-se de la precedent en un sentit antiacademicista, és a dir, renunciant d'alguna manera a la composició tripartida, jerarquitzant els espais interiors, emfatitzant el pis "principal" amb alçada i volums exteriors a base de tribunes, potenciant els frontons en el coronament de les façanes i destacant les cantonades dels xamfrans, etc., tot, amb l'objectiu d'allunyar-se de la uniformitat urbanística i arquitectònica anterior. Els casos més extrems

preambul.indd 13 3/10/08 12:20:39

i que algú qualificaria d'estridents serien La Pedrera i, més tard, la Casa de les Punxes.

El postmodernisme

L'arquitectura de l'Eixample pretén destacar per la seva homogeneïtat estètica de cada període, més que per la singularitat d'alguns edificis que, encara que són molt valuosos, no signifiquen la representativitat del conjunt. Per tant, en aquest període el que es pretén es mostrar una continuïtat de l'arquitectura clàssica amb el parèntesi del modernisme com a estètica singular dintre del conjunt del període estudiat. El postmodernisme es presenta com una arquitectura evolucionada dintre d'un classicisme acadèmic. Les composicions segons eixos verticals i tripartides en alçària subsisteixen, i fins i tot es remarca considerablement el coronament dels edificis. Aquest fet es constata a partir d'una última planta amb forma de mansarda i revestida amb pissarra o bé amb àtics reculats als laterals de les façanes.

El postmodernisme manté una certa continuïtat estètica en l'arquitectura de la postguerra, on també es mantindrà el classicisme més auster, en consonància amb el moment històric que es viu, on la reconstrucció tindrà un pes específic molt important fins al desenvolupament econòmic dels anys seixanta.

Marc tecnològic

És objecte del treball de recerca que s'exposa als capítols següents l'estudi i l'anàlisi de la tecnologia aplicada per al desenvolupament dels edificis de l'Eixample. Convé, però, citar-ne els precedents, és a dir, l'estat de la tècnica prèvia al desenvolupament massiu de l'Eixample. Des del punt de vista dels autors que han precedit el present treball, cal citar Jaume Rosell i Pere Giol. L'aportació de les seves tesis, recollides a l'apartat de bibliografia, ha desenvolupat una bona part dels antecedents tecnològics del que seria posteriorment la construcció de l'Eixample.

Aquests antecedents són molt simples, en la mesura que també són d'un simplisme extraordinari les tecnologies aplicades basades en l'artesania. És a partir de l'artesà format per aprenentatges llargs que cal entendre el desenvolupament d'aquests edificis. En definitiva, la seva execució es basa en una mà d'obra capacitada i en uns precedents que tenen continuïtat a l'Eixample. Tant en la construcció rural com en la de l'interior de la ciutat, els materials i les tècniques eren molt similars ja que el "repertori" tecnològic era molt limitat.

El "preeixample" es desenvolupa a partir de materials molt senzills. Les parets són de tàpia o de pedra i, en menor mesura, de fàbrica de maó, tot molt aprofitat o reutilitzat. Les divisions horitzontals són de volta de maó de pla o de bigues de fusta, els revestiments de morter de calç, i els acabats, a base d'estucats en funció de la categoria de l'obra. En definitiva, el marc tecnològic és de materials senzills, mà d'obra capacitada i volum constructiu força limitat pel constrenyiment de les muralles. Serà el desenvolupament de l'Eixample el que massificarà la construcció amb petites evolucions sobre aquests precedents.

preambul.indd 14 3/10/08 12:20:39

Conclusió prèvia

Al marge de la periodització estilística, el que és més important per a nosaltres és la periodització tipològica, és a dir, el tipus d'edifici materialitzat. Per tant, des d'aquesta òptica, cal distingir bàsicament dues etapes:

a) Període d'indefinició
   Es tracta d'un període que s'inicia amb l'obertura d'alguns carrers o cruïlles on coexisteixen diferents tipus de construccions, com ara palauets situats en xamfrans, cases entre mitgeres de planta baixa i dos pisos, cases amb amplàries diverses, etc. en definitiva, models d'edificis amb dispersió de tipus i de mides, tant d'alçada com d'amplada. Aquestes noves construccions coexistien amb les preexistents, recolzades en antics camins i rieres.
b) Inici i consolidació del model
   És a partir de la Llei d'eixample de 1890 que es consolida el model definitiu d'edifici, tipificat com a casa de veïns, però tal com s'ha dit, conegut amb el sobrenom de casa de "renda."

En definitiva, l'enderrocament de les muralles comporta "la colonització" del pla de l'eixample a partir d'un entramat de carrers en que l'ortogonalitat i l'homogeneïtat seran les característiques bàsiques. Una vegada fragmentat el territori per a usos públics i privats, es reparcel·laran les illes i, d'alguna manera, es regularitzaran les mitgeres per donar ortogonalitat a les futures construccions. La urbanització dels carrers i la pròpia edificació moltes vegades coincidiran en el temps, i això comportarà que molts límits de propietats es materialitzin per mitjà de murs de contenció que, a la vegada, es reutilitzaran per a suportar les façanes dels futurs edificis. Aquests es materialitzaran segons les descripcions tecnològiques que es desenvoluparan en els propers capítols, amb estètiques diverses segons el període de construcció.

preambul.indd 15 3/10/08 12:20:39

- **Programa LOCUS: accessibilitat i patrimoni urbà**

Miquel Usandizaga Calpasoro i Marta Bordas Eddy,
coordinadors IP Locus, ETSA Vallès (UPC).
Miguel Usandizaga (profesor titular de universidad) y Marta Bordas (becaria en formación como PDI – Personal Docente Investigador) de la Universidad Politécnica de Catalunya/ E.T.S.Arquitectura del Vallès, coordinan desde 2006 el Programa Intensivo Erasmus "Let's Open Cities for Us" (LOCUS), que analiza ciudades históricas europeas desde el punto de vista de la accesibilidad y el diseño universal.

Abstract

Esta ponencia presenta el programa Intensivo Erasmus "Let's Open Cities for Us" (LOCUS), que analiza mediante talleres intensivos de proyectos la problemàtica de la accesibilidad en centros urbanos históricos europeos.
El programa LOCUS ha sido promovido y está siendo coordinado por dos unidades de la Universitat Politécnica de Catalunya: la Cátedra de Accesibilidad y la Escuela Técnica Superior de Arquitectura del Vallés. Los otros socios del proyecto son escuelas de arquitectura de universidades de Lisboa (Portugal), Lund (Suecia), Glasgow (Reino Unido), Oldenburg (Alemania), Montpellier (Francia), Cracovia (Polonia), Reggio Calabria (Italia) y Bucarest (Rumania).
Los primeros casos de estudio de Locus han sido las ciudades de Tarragona (Febrero 2008) y Gerona (Julio 2008), y los siguientes van a ser Lisboa (2009) y Cracovia (2010).

Palabras clave

Accesibilidad, diseño universal, centros históricos, arquitectura, diseño urbano, programa LOCUS, educación en arquitectura.

Curriculum Vitae

NOMBRE	Miguel Usandizaga
E-MAIL	miguel.usandizaga@upc.edu
PROFESIÓN	Doctor arquitecto,
NACIONALIDAD	española
CARGO	Profesor Titular de universidad, ETSAV-UPC.

ACTIVIDAD ACADÉMICA

Profesor de Teoría e Historia de la Arquitectura, coordinador del IP Erasmus "Architecture and Social Interaction in Commercial Urban Places" (ASICUP). Coordinador por la UPC del Acuerdo Marco de colaboración entre el Instituto Municipal de Mercados de Barcelona (IMMB) para la promoción del estudio de los mercados de Barcelona. Miembro del equipo promotor del campus virtual europeo de estudios de post-master en arquitectura "E-Archidoct". Miembro del "Grupo de Interés en Aprendizaje Cooperativo" (GIAC) y del "Grupo de Trabajo del Portafolio del estudiante" (GTPOE), del Instituto de Ciencias de la Educación de la UPC. Miembro de la Comisión Permanente de la Junta de Escuela de la ETSAV.

NOMBRE	Marta Bordas
E-MAIL	marta.bordas@gmail.com
PROFESIÓN	Arquitecta
NACIONALIDAD	española
CARGO	PDI – UPC; Personal Docente Investigador en fase de formación según beca pre-doctoral otorgada por la UPC

ACTIVIDAD ACADÉMICA

PDI-UPC. Doctoranda del Departamento de Composición Arquitectónica; Escuela Técnica
Superior de Arquitectura -UPC (Actualidad)
- *Grupo de Investigación PPUP - Perspectivas Urbanas: Procesos y Proyectos*
- *Beca Pre-doctoral UPC Investigación- (4 años duración-inicio 2007)*

PROYECTOS DE INVESTIGACIÓN

- Programa Intensivo Erasmus "LOCUS - Let's Open Cities for Us" (2008-2010)
- Equipo promotor y Coordinadora del IP LOCUS ES/07/PAP-ERA/IP/13
- Talleres intensivos de proyectos con estudiantes europeos de arquitectura y diseño urbano, en los que se analizan y proponen alternativas para los problemas de accesibilidad y la libre movilidad de las personas en ciudades con patrimonio histórico (www.etsav.upc.edu/locus)
- Iniciativa aprobada y financiada por el Organismo Autónomo de Programas Educativos Europeos – OAPEE. (www.oapee.es)
- Estudio de la Accesibilidad en las obras como criterio de Calidad (May.07- Feb.08)
- Elaboración de un protocolo que permita auditar las obras de servicios que se llevan a cabo en la ciudad de Barcelona, coordinadas y gestionadas por la empresa ACEFAT, con el objetivo de garantizar la accesibilidad de todos los usuarios en su entorno urbano inmediato.
- Estudio seleccionado para ser presentado en el II CSR Marketplace, 9 de octubre 2008, Madrid.
Mercado en el que se dan cita las mejores iniciativas de Responsabilidad Social Empresarial (www.marketplace.foretica.es)

- **Infraestructura, espai públic i arquitectura històrica. El cas de figueres.**

Joan Falgueras i Font,
arquitecte municipal de Figueres **.**

Arquitecte actiu en un territori acotat en el nord-est de catalunya sobretot en: intervencions en l'espai públic i les seves infraestructures
a) Pavimentacions i dotacions de serveis de petits nuclis històrics i espais lliures eforma
b) Construcció de nova planta i reforma d'equipaments públics
c) Intervencions de consolidació i restauració d'edificis o restes d'interés històric
d) Direcció i planificació de processos de rehabilitació urbana integral

Abstract

La supervivència efectiva d'un conjunt protegit depèn de la supervivència ambiental i funcional del seu teixit urbà. No hi ha bellesa habitable en un paisatge arruinat, malgrat la suggestió dels romàntics. Els temes per la conservació del patrimoni són els mateixos que caracteritzen avui dia l'espai urbà contemporani.

L l'eLa mobilitat, l'habitació, l'activitat, el lleure

Racionalització del transport públic, organització de la preferència peatonal amb nous paviments urbans,
Inevitable considerar l'aproximació rodada i dotació d'estacionaments en quantitat suficient i a distàncies raonables El factor identitari no es suficient per garantir població en parc d'habitatges obsolet:repensar les condicions tipològiques.
Reestructuració a fons de les obsoletes en la perspectiva d'obtenir esponjaments, insolació, presència del verd
La monofuncionalitat no fa ciutat. Convenient aprofitar característiques espaials i tradició econòmica.
Accessibilitat, reurbanització, senyalització i imatge corporativa per mantenir forta presència del comerç minorista
Semblen inevitables creixement turisme cultural, popularització del patrimoni, i museificació de la ciutat històrica
Senyalització informativa, itineraris culturals amb polítiques socials vida quotidiana en condicions, i tolerància d'usos
El patrimoni no podrien ser només façanes amb el rictus congelat i sense roba estesa

Paraules Clau

Curriculum Vitae

NOM : JOAN FALGUERAS FONT
E-MAIL : jfalgueras@coac.net
PROFESSIÓ : arquitecte
NACIONALITAT : española
CÀRREC : arquitecte

ACTIVITAT PROFESSIONAL (DARRERS 5 ANYS)

Pavimentació del veïnat del monestir de Sant Miquel (2000-2003) Ajuntament de Cruïlles-Monells-Sant Sadurní .
Pavimentació del nucli antic de Sant Esteve d'en Bas. Programa de l'ú per cent. Generalitat de Catalunya(2000-2003)
Rehabilitació de l'Ajuntament de Crespià. Ajuntament de Crespià.(2000-2004)
Centre municipal polivalent a Crespià. Ajuntament de Crespià.(2000-2004)
Rehabilitació del nucli antic de Castell d'Aro. Programa de l'ú per cent. Generalitat de Catalunya. (2001-2004)
Rehabilitació del passeig del nucli antic de Cadaqués. Programa de l'ú per cent. Generalitat de Catalunya. (Primer premi en concurs 2002, Projecte bàsic 2004, Projecte executiu 2007)
Restauració 2ª fase. Programa de l'1%. Generalitat / Diputació de Girona / Sant Quirze de Colera. (2003-2005)
Rehabilitació de la Sala de la Societat la Concòrdia . Ajuntament d'Agullana (2003-2005)
Adequació de la visita de les restes arqueològiques del claustre de Santa Maria de Roses (2003-2005)
Monòlit commemoratiu de les víctimes de la guerra civil a Vilabertran (2004)
Rehabilitació de les cobertes de Santa Helena de Rodes. Generalitat de Catalunya..(2005)
Rehabilitació del conjunt de Palol Sabaldòria amb Lluís Gratacós. Ajuntament de Vilafant. (2007).
Restauració 3ª fase. Programa de l'1%. Generalitat / Diputació de Girona / Sant Quirze de Colera. (2007)
Ajuntament d'Ullastret. Ajuntament d'Ullastret. Seleccionat en Premis COAC (2001-2006).
Reforma de magatzem existent per a laboratori arqueològic. Ciutadella. Ajuntament de Roses. (2008)
Director de l'Oficina de rehabilitació urbana i cap de l'àrea d'arquitectura de l'Ajuntament de Figueres 1997-2008

ACTIVITAT ACADÈMICA

Professor convidat a "Projectació Urbanística" UPC,1995, Màster en "Història, Art, Ciutat i Arquitectura" per la UPC.1996, Professor convidat a "La Cultura de la Metrópolis" UPC,1996-97, a "Intervencions arquitectòniques en el medi rural canviant" UdG,1998, i en el "Laboratorio Internazionale de Progettazione"Sicilia,1997, Codirector del XXIIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni. COAC 1999.

ACTIVITAT EDITORIAL

"El Chiado de Lisboa a la Pia Almoina de Girona" al Butlletí de Girona del COAC. Octubre de 1990
"La transformació de la ciutat en la segona meitat del segle XIX""Composició arquitectònica i sistemàtica constructiva" a "Josep Azemar, Figueres 1862-Barcelona 1914," COAC. Girona, 1990.
"La tradició moderna 30' 40' 50' Catàleg d'arquitectura de l'any 1930 al 1960 a la demarcació de Girona" Textos del catàleg. COAC. Girona, 1995.
"Els anys trenta. Dels baluards a la Gran Via. De l'art cívic a la revolució. Construcció i llenguatge." A la Guia d'arquitectura Girona ciutat. COAC. Girona, 1996.
Centre Cívic de Llers "Guia de Arquitectura de España 1929-1996" Fundació Caja de Arquitectos,1996.

Nucli d'accessos a l'Arxiu Històric Girona. BIRULES,JMª.Guia d'Arquitectura Girona Ciutat.COAC 1996.
Pavimentació de Carrers a Cruïlles "Premi espais exteriors de les comarques de Girona" COAC 1997.
Pavimentació de Carrers a Cruïlles "ON/198" 1998.
"Solcs" article a "etc.1"Màster Intervencions Arquitectòniques en el medi rural COAC / UdG. Girona, 1998.
"Transformacions urbanístiques i arquitectura" al catàleg "Figueres, 1900-1936 Imatge i història de la Catalunya republicana". Consorci del Museu de l'Empordà. Figueres, 1999.
"L'Empordà mític i real, fàbrica de paisatges" a El Punt. Girona 12/09/1999
Pavimentació al Centre de Sant Feliu de Guíxols."Iera Biennal de Paisatge de Barcelona" COAC 1999.
"Mirades al paisatge urbà de Roses a l'època contemporània" "Roses, 1875-1975 Del model comercial a la revolució turística". Ajuntament de Roses. 2001
"Reflexions sobre l'arquitectura domèstica" a "Habitatge noves maneres de fer". Papers Sert. COAC. Barcelona 2002
"Ricard Giralt Casadessús, també arquitecte" a Revista de Girona 210. Girona 2002
"Arquitectures sobre arquitectures" a "Figueres, llibre de la Rambla". Brau Edicions. Figueres 2004
"L'ofici d'arquitecte. Pelayo Martínez revisitat" a Revista de Girona 228. Girona 2005
"Com es construeix amb habitatge l'àrea urbana de Figueres"Revista de Girona núm. 230. Girona 2005.
"El Castell de Sant Ferran de Figueres" Quaderns. COAC. 2007
Figueres, arquitectures i història. (amb Jaume Santaló, historiador). Brau Edicions. 2007
Ajuntament d'Ullastret. "Premis d'arquitectura de les comarques de Girona COAC 2007"

- **Plans i projectes per al nucli històric de Pamplona: apertura y regeneració.**

Oscar Mongay Jiménez,
arquitectes.

Oscar Mongay y Maite Mariezcurrena son los autores de importantes operaciones urbanísticas y arquitectónicas desarrolladas recientemente en el centro histórico de Pamplona: dos proyectos de intervención global para la recuperación de espacios interiores de manzana y regeneración de áreas degradadas del centro y el proyecto de apertura del Paseo de Ronda del conjunto amurallado que incluye la conexión peatonal entre el centro histórico y el tradicional barrio extramuros de la Rochapea.

Abstract

1. PROYECTOS DE INTERVENCIÓN GLOBAL EN EL CENTRO HISTÓRICO DE PAMPLONA

Las Zonas de Intervención Preferente Z.I.P. 1 y Z.I.P. 6 se delimitan por el Plan Especial de Protección y Reforma Interior del Centro Histórico de Pamplona, aprobado definitivamente mediante acuerdo de Pleno del excelentísimo Ayuntamiento de Pamplona de 7 de Junio de 2001.

Como instrumentos de desarrollo de las Zonas de Intervención Preferente, Z.I.P., se establecen los Proyectos de Intervención Global, P.I.G. Éstos desarrollarán las determinaciones básicas del Plan Especial de Protección y Reforma interior, y su contenido será en su caso, el correspondiente a un estudio de detalle en cuanto a la definición pormenorizada de la ordenación, un proyecto de obras ordinarias en cuanto a la concreción de las actuaciones de urbanización del espacio interior y exterior, un proyecto de reparcelación o expropiación en cuanto a la gestión de la actuación; y un proyecto de edificación en cuanto a las intervenciones propuestas sobre fachadas y demás elementos comunes de los edificios.

Los Proyectos contendrán un Estudio Sociológico y Económico de la Intervención donde se garantice la viabilidad social de la misma y una programación detallada de las actuaciones.

Debe tenerse en cuenta que las zonas de intervención preferente presentan unos valores patrimoniales históricos de gran importancia, aspecto que constituye un potencial o recurso valioso que debe tenerse en cuenta tanto en el aspecto de protección y conservación, como en el aspecto relativo a su potencial atractivo turístico, cultural, comercial.

Objetivo fundamental es completar la rehabilitación de la zona que actualmente presenta una problemática diferenciada que obstaculiza la consecución de los objetivos que se pretenden con las intervenciones en el Centro Histórico: la rehabilitación y la revitalización.

No debe olvidarse en ningún caso que la rehabilitación física no será total mientras no se produzca una rehabilitación socioeconómica paralela. Es preciso articular intervenciones positivas y progresivas de recuperación urbana, con actuaciones dinámicas e imaginativas de recuperación socioeconómica.

Interesa fundamentalmente el tratamiento de los conjuntos residenciales y, especialmente, el tratamiento de las manzanas en las que se plantea como objetivo liberar el espacio interior como espacio libre público, una vez eliminadas las edificaciones fuera de ordenación o parte de las mismas que ocupan el espacio interior de la manzana.

Dentro del conjunto de edificación residencial aparecen zonas que dada su complicada traza en planta presentan serios problemas de habitabilidad, con aparición de tipologías de viviendas en alforja e infravivienda, todo ello unido a deficientes condiciones constructivas e higiénico-sanitarias de las mismas.

Por todo ello se ha considerado conveniente proponer una actuación de renovación o sustitución integral del área con el fin de conseguir, con una propuesta arquitectónica de calidad y adecuadamente integrada en el contexto, vivienda de nueva planta, digna y en condiciones de habitabilidad, destinada tanto a los actuales residentes como a los que puedan venir atraidos por la mejora de las condiciones de vida del casco, lo que influirá positivamente en la revitalización social y económica de la zona.

2. PROYECTO DE APERTURA DEL PASEO DE RONDA

(CONJUNTO AMURALLADO DE PAMPLONA)

El límite norte de Pamplona está definido por un lienzo de muralla que salva un importante desnivel hasta el lecho del río Arga. Este accidente topográfico ha marcado históricamente una barrera insalvable para la expansión de la ciudad en dirección norte y ha convertido a la Pamplona histórica en un fondo de saco, contribuyendo a su deterioro en el tiempo al carecer de la actividad necesaria para ofrecer un atractivo al ciudadano.

La comunicación de la Rochapea y del parque fluvial con el casco histórico mediante las calles Descalzos e Hilarión Eslava resulta clave ante el futuro desarrollo urbano de este barrio. Supone la oportunidad de introducir flujos peatonales a través de una de las áreas más degradadas del casco, potenciando el eje de comunicación peatonal norte-sur del burgo de San Cernin que complementará al este-oeste (calle Mayor).

El proyecto desarrolla las acciones contempladas por el Proyecto Urban denominadas genéricamente como Proyecto de apertura del Paseo de Ronda, que se describen a continuación:

- Ordenación urbanística del ámbito de actuación.
- Proyecto de Conexión mecánico peatonal Centro Histórico-Rochapea desde el Puente de Curtidores hasta el Paseo de Ronda.
- Proyecto de Ejecución de un edificio dotacional para exposiciones y usos asociados de hostelería que contribuyan a la dinamización socio-cultural de la zona.
- Proyecto de urbanización del Paseo de Ronda (tramo desde Taconera hasta Cuesta de Santo Domingo), acondicionamiento del frente de Rochapea y tratamiento vegetal del talud.

El reto consistía en proporcionar a la ciudad una nueva comunicación con tres tránsitos bien diferenciados dentro de un solar con una superficie muy reducida. Dicho solar resulta de la unión de dos edificios de viviendas existentes situados en los números 56 y 58 de la Calle Descalzos. Por lo tanto se trata de una intervención de cirujía no sólo por lo reducido del espacio disponible sino también por la presencia de los edificios contiguos, por la

existencia de la muralla cuya posición resulta invariable y por la dificultad de los accesos al lugar.

Al situarse al borde, en lo alto de la meseta sobre la que reposa el casco viejo de Pamplona, la silueta que conforman las edificaciones residenciales se encuentra muy reconocida por sus habitantes. De ninguna manera la actuación podía consistir en un mimetismo con lo que se situa a su alrededor ya que supone un cambio sustancial tanto por el nuevo programa como por su necesaria transformación a una escala pública. Sin embargo se pretendía que tanto el edificio como la conexión mecánico peatonal fuesen respetuosos con un entorno cuyo valor tanto monumental e histórico como paisajístico es indiscutible.

Para conseguirlo proyectamos un edificio cuya fuerza radica en la rotundidad de su gesto. Se trata de un edificio puerta en cuya planta baja se recogen tanto el acceso al edificio como el acceso a la conexión mecánica y por último el paso necesario al Paseo de Ronda. Esta última apertura ha supuesto la culminación de un eje existente norte-sur a través de la Calle Eslava cuyo final siempre se encontraba en la fuente de la Calle Descalzos. Con el fin de no producir un corte excesivo en la parcelación gótica se plantea una sutura que continua a lo largo de toda la medianera y que sirve para introducir la luz natural tanto al nuevo pasaje como al propio edificio.

El volumen del edificio recoge las alturas de sus edificios colindantes y su forma en L, opaca, envuelve a su vez al espacio vestibular de la conexión. De esta manera se pretendía impregnar de una nueva escala, casi indeterminada y sin refencias a todo el conjunto. Dicho espacio vestibular, que nace del vacío del marco que lo conforma, permite una nueva visión desde dentro de la ciudad hacia la zona norte que la circunda. Al espacio se le dota de altura para permitir la entrada de luz y la apertura visual, casi vertical, de la galería de la conexión.

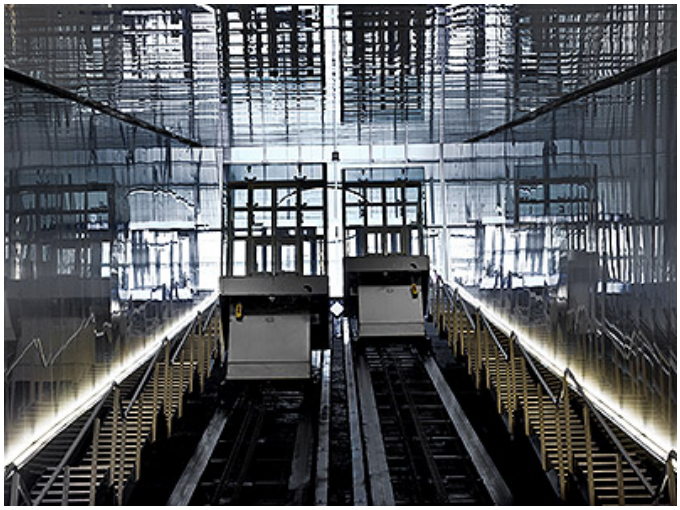
El porche de planta baja se plantea como un retranqueo del cierre de la conexión, enfatizando la forma de marco mediante la colocación de un revestimiento de piedra tanto en paredes como en su techo a modo de paramento continuo. Por otra parte se pretendía romper el volumen para adaptarse más a las dimensiones de la fachada de viviendas del lugar y potenciando su carácter murario en consonancia con el conjunto amurallado.

Se proyecta una escalera de un solo tramo que recibe la luz de la cubierta situada en la planta tercera. La planta segunda alberga un área de exposiciones en la que por su propio carácter se ha prescindido de vistas directas del exterior. La sutura producida por el pasaje continua por dicha sala y desde ella recibe luz natural tamizada por un revestimiento de placas de alabastro. Finalmente en planta tercera el núcleo interior lo ocupan la cocina y la barra-bar mientras que se proyecta un gran ventanal en todo su perímetro que permite disfrutar de vistas privilegiadas de las montañas de los alrededores de Pamplona así como del propio centro histórico. Ambas zonas, la cafetería y el restaurante, se disponen en cada una de las fachadas participando de sus diferentes vistas y de su propia terraza situada al exterior.

En cuanto a los materiales, éstos son nobles: piedra, tarima, mármol, alabastro, vidrio…, lo que permite su integración en el centro histórico sin renunciar a una concepción e imagen contemporáneas.

Como solución a la conexión se proyecta una galería enterrada que salva el lienzo de la muralla como si se tratase de una poterna contemporánea. Estudiando el perfil transversal del talud, se propone la instalación soterrada de elevadores inclinados que permitan el enlace de una manera fluida y sin afectar a la imagen del conjunto amurallado.

Respecto a la urbanización del Paseo de Ronda y el tratamiento del talud consideramos fundamental la recuperación de la imagen de la ciudad desde la propia ciudad, una visión de las murallas y del perfil del casco antiguo tal y como fueron concebidos, acorde con su valor histórico y arquitectónico, permitiendo admirar el conjunto monumental prácticamente oculto por una masa descontrolada de arbustos y arbolado. Para ello, proponemos una labor de limpieza que permita una lectura rigurosa y coherente del patrimonio histórico-artístico y de su espacio urbano.

Palabras Clave

Valores patrimoniales históricos, protección y conservación, atractivo turístico, cultural, comercial, la rehabilitación y la revitalización, rehabilitación física, rehabilitación socioeconómica, dinámicas e imaginativas. Espacio libre público, habitabilidad, renovación o sustitución, propuesta arquitectónica de calidad, revitalización social y económica.

Barrera, fondo de saco, comunicación de la Rochapea y del parque fluvial con el casco histórico,Proyecto de apertura del Paseo de Ronda, Ordenación urbanística, Conexión mecánico peatonal, Centro Histórico-Rochapea, edificio dotacional, urbanización del Paseo de Ronda, reto, cirugía, edificios contiguos, muralla , escala pública, edificio puerta, poterna contemporánea,elevadores inclinados. La imagen de la ciudad desde la propia ciudad.

Curriculum Vitae

NOMBRE :Oscar Mongay Jiménez
E-MAIL : info@omarq.com
PROFESIÓN : Arquitecto
NACIONALIDAD : Española

Actividad Profesional

Obras y proyectos

1995 Pabellón industrial CM en Santesteban, Navarra

1998 Frontón cubierto en Eratsun, Navarra

2000 24 Viviendas en Santesteban, Navarra

2001 Urbanización Barrio de la milagrosa, Pamplona

2002 Sede Consejo de Navarra, Pamplona

2003 Residencia de ancianos en Santesteban, Navarra

2004 Biblioteca Pública de la Chantrea, Pamplona

2005 Instalaciones Deportivas Universidad Pública de Navarra

2006 Sede del Servicio de Hacienda del Gobierno de Navarra, Pamplona

2006 Pasarela peatonal sobre la Ronda Norte y urbanización en Ezkaba, Pamplona

2008 Proyecto de Apertura del Paseo de Ronda, Pamplona

2008 Colegio Público de Educación infantil y primaria en Ezkaba, Pamplona

Premios y distinciones

1995 Finalista, Sede del Consejo regulador d.o.ca. Rioja

1996 **2º** Premio, Sede de la Delegacion en Navarra del COAVN

1997 **3º** Premio, 80 Viviendas sociales y solucion al barrio de Santa Ana en Ermua

1998 **1º** Premio**,** 18 viviendas sociales en Bergara, Gipuzkoa. Gobierno Vasco

2000 **1º** Premio, Balneario de Elgorriaga, Navarra. Ministerio de Vivienda (En ejecución)

2001 **1º** Premio, Biblioteca Pública de la Chantrea, Pamplona

Seleccionada 8ª Muestra de Jóvenes Arquitectos Españoles 2004

Finalista Premios COAVN 2005

2002 **1º** Premio, Proyecto Urban. Apertura del Paseo de Ronda, Pamplona

1º Premio Cumbre de Ciudades 2006

2003 **1º** Premio, Instalaciones Deportivas Universidad Pública de Navarra

2004 **1º** Premio, Proyectos de Intervención Global en el Centro Histórico de Pamplona

1º Premio Cumbre de Ciudades 2006

2006 **1º** Premio, Colegio Público de Educación infantil y primaria en Ezkaba, Pamplona

2006 **1º** Premio, Sede del Área de Servicios Sociales y Mujer, Pamplona

2007 **1º** Premio, Centro para Atención Integral de Discapacidad (CAIDIS), Sarriguren, Navarra

2007 Accésit Concurso Entorno Baluarte de Parma, Pamplona

2008 **1º** Premio, Centro de Salud Mental Infanto Juvenil (CSMIJ), Pamplona

- **Intervenció i millora en l'espai públic històric a Catalunya.**

Andreu Barbat i Hernández, Marc Manzano i Saló,
Jordi Segura i Torres,
arquitectes del Servei de Conservació i Millora del Patrimoni de la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge.

Abstract

La ponència té com a objecte mostrar la tasca que es realitza des del Servei de Conservació i Millora del Patrimoni de la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge, del Departament de Política Territorial i Obres Publiques de la Generalitat de Catalunya.

Aquesta feina es ve realitzant des de 1982, amb l'objectiu de recuperar els centres històrics, un patrimoni a mantenir, a potenciar, a rehabilitar, amb la finalitat de revitalitzar-los. Volem plantejar aquí els criteris d'intervenció que durant aquests anys hem anat recollint a través de la nostra experiència. Partint de necessitat de recuperar i potenciar els centres i entorns històrics a través de les intervencions en els seus espais públics, cada intervenció buscarà el seu fil conductor, que tindrà que unificar els aspectes tècnics, funcionals, històrics i formals dins d'una mateixa idea de conjunt.

No es tracta de buscar formules estàndards, sinó de vincular-se a l'essència i a la identitat del lloc, utilitzant un llenguatge plàstic el més universal possible, més enllà de la tipologia literal d'una època concreta, que pugui encarnar la naturalesa formal, morfològica i històrica d'aquest lloc, ubicat en un territori i en un país.

Els criteris aquí presentats son el resultat de 25 anys de treball, reflexions i recerca d'uns plantejaments comuns, o sigui, d'una línia d'intervenció que vol ser representativa de certa manera d'entendre el nostre espai públic històric. L'efecte de la inversió pública incentiva a la iniciativa privada que inverteixi també en el seu patrimoni.

Es parteix d'una classificació prèvia, entre centres històrics i entorns històrics, que no pretén ser rígida ni tancada, sinó oberta i orientativa, i que s'ha d'interpretar com un instrument flexible al que es pugui recórrer, sovint, per ordenar i entendre millor l'espai públic històric.

La ponència esta estructurada en dues parts. La primera vol descriure el procés d'elaboració i execució de les intervencions i de les seves diferents fases i aspectes. La segona part és una mostra d'exemples concrets d'intervencions, analitzant-los des dels criteris generals descrits prèviament.

Paraules Clau

Curriculum Vitae

Jordi Segura Torres. Arquitecte (1976).

Membre de la Comissió Territorial de Cultura de Tarragona i Terres de l´Ebre. Cap de la Secció d´ Intervenció Arquitectònica. Obra seleccionada i premiada en diversos Premis, Biennals d´ Arquitectura, Espais Exteriors i Paisatge, entre els que es pot destacar: 1er. Premi de l´ Ajuntament de Vic a la millor obra de Rehabilitació de la Comarca d´ Osona (1990),per la plaça del Mercadal de Vic, el 1er Premi d´ Espais Exteriors de la Biennal d´

Arquitectura "Alejandro de la Sota", per la Intervenció a la "Part Alta" de Tarragona (1999), diversos premis en les Biennals d´ Arquitectura de les Comarques de l´ Ebre (2000, 2003, 2006),el 1er Premi d´ Espais exteriors de la Biennal d´ Arquitectura de les Comarques Centrals per la Plaça de la Catedral de Vic i el 1er premi Patronat de la Ciutat Antiga de Vic, també per la plaça de la Catedral de Vic (2008).

Andreu Barbat Hernandez. Arquitecte (1974).

Membre de la Comissió Territorial de Cultura de Lleida i Responsable de la Gestió de Projectes. Des de 1983 està especialitzat i treballa en el camp d'estudis i elaboració de plans integrals de Rehabilitació de Barris i Centres Històrics. Coautor del llibre "Arquitectura Balneària a Catalunya".

Marc Manzano Saló. Arquitecte (1999).

Membre de la Comissió Territorial de Cultura de Girona, membre de la Comissió de cultura de Vilassar de Dalt com a representant del COAC, membre de la Junta gestora de l´AADIPA. Responsable de l'elaboració i seguiment de projectes d'intervenció en l'espai públic dels centres històrics. Obra seleccionada en els Premis FAD (1999) per la Intervenció en el Poblat Ibèric de la Moleta del Remei i en la Biennal Europea del Paisatge (2002, 2004, 2006 i 2008). Dins del Servei de Conservació i Millora del Patrimoni està elaborant els projectes següents: Pla Director del Nucli Històric d'Olius, Pla Director de l'entorn del Santuari dels Àngels a Sant Martí Vell, i la Rehabilitació de les antigues adoberies de Tremp. És coautor del llibre "Cases de Poble".

- **L'escenari urbà i el patrimoni històric, el PEIPU de Sabadell.**

Manuel Somoza Barreiro,
arquitecte,
director de l'àrea d'Urbanisme de l'Ajuntament de Sabadell.
L'explicació de l'experiència de l'aplicació del PEIPU a Sabadell s'ha d'entendre lligada a la seva relació amb la construcció cultural de la ciutat, en la qual hi intervé també l'aplicació del PEPPS i, en sòl urbanitzable, la regulació del parc agrari. Pel seu caràcter més novedós, aquí ens estenem en l'experiència del PEIPU.

Abstract

El patrimoni històric, com herència, implica una idea de conservació sobretot d'edificis i teixits prèviament catalogats. Aquestes peces conviuen a la mateixa ciutat, com el seu teló de fons, amb edificacions de diferents èpoques i de qualitats variables, tots ells conformant, a partir d'uns valors arquitectònics i urbanístics, un espai urbà propi, una atmosfera, la identitat de la ciutat en el seu conjunt. Tan important com conservar les peces protegides és preservar l'espai urbà que les envolta i que dona especificitat a la ciutat. Entenent que la conservació respon històricament a la dialèctica entre dos referents, *conservacionistes i intervencionistes*, mentre que la preservació implica donar contingut cultural a la intervenció contemporània de l'edificació, tant de nova implantació com de substitució, d'addició o de rehabilitació.

Preservar els valors de la ciutat i la seva memòria urbana, en coherència amb el catàleg del patrimoni històric, és funció de la gestió pública. Per fer-ho, ja que l'espai urbà és qualificat sobretot per les edificacions, protegides o no, els valors arquitectònics i urbanístics de les quals atorguen la personalitat pròpia, cal partir del coneixement i avaluació d'aquests valors per a la intervenció diària a la ciutat. En definitiva, tenir present que els exteriors dels edificis conformen l'interior de l'espai urbà implica introduir la importància del lloc en el procés arquitectònic.

Preservar els valors d'identitat i memòria del teixit urbà de Sabadell, entenent-los també com a fons arquitectònic de les peces del Pla Especial de Protecció del Patrimoni (PEPPS), és l'objectiu del Pla Especial d'Intervenció en el Paisatge Urbà (PEIPU), tramitat per l'Ajuntament de Sabadell i vigent des del 23 de setembre de 2003. Per a incorporar la cultura arquitectònica contemporània en els projectes d'edificació públics i privats, com instrument urbanístic que és, el Pla conté els documents normatius habituals, però, en la mida que la ciutat és una construcció cultural, el Pla regula la participació ciutadana com un mecanisme clau per a la seva aplicació.

Paraules Clau

Curriculum Vitae

NOM : Manel Somoza Barreiro
E-MAIL : msomoza@ajsabadell.cat
PROFESSIÓ : Arquitecte
NACIONALITAT : Espanyola
CÀRREC : Director de l'Àrea d'Urbanisme de l'Ajuntament de Sabadell

ACTIVITAT PROFESSIONAL (DARRERS 5 ANYS)

Arquitecte, és Director de l'Àrea d'Urbanisme de l'Ajuntament de Sabadell des de setembre del 2006. Des de l'any 2000 fins el 2004 va ser cap del servei d'Urbanisme, i des del 2004 al 2006 va ser coordinador dels serveis d'Urbanisme, Habitatge i Patrimoni del mateix Ajuntament. Ha treballat d'arquitecte municipal i assessor d'urbanisme a diversos ajuntaments com ara Parets del Vallès, Cervelló, l'Ametlla del Vallès, etc. Des de la finalització de la carrera, en el seu despatx privat desenvolupa projectes d'arquitectura i planificació urbanística tant en l'àmbit públic com en el privat.

ACTIVITAT ACADÈMICA:

Ha impartit conferències sobre arquitectura i patrimoni a la Universitat Politècnica de Catalunya i a la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha impartit classes sobre art i arquitectura en màsters de la Universitat de Girona.

ACTIVITAT EDITORIAL:

Col·labora amb l'arquitecte Álvaro Siza en projectes diversos. És autor d'articles i de llibres sobre arquitectura i urbanisme. Recentment ha publicat el llibre "Álvaro Siza, converses a l'obrador".

- **1992-2008 De la protecció a la gestió, o de la ficció a la realitat.**

Javier Fernández Muñoz,
Arquitecto municipal del Ayuntamiento de Santiago de Compostela desde 1992
Técnico municipal de referencia para temas del casco histórico 1992_1999
Responsable técnico de la creación y puesta en marcha de la OCiHR en 2004(Oficina de la Ciudad Histórica y de rehabilitación)
Jefe de la OCiHR desde marzo de 2008

Abstract

DESCRIPCIÓN ARQUITECTÓNICA DE LA CIUDAD
HISTORIA DE LA PROTECCIÓN 1940_1997
PLAN ESPECIAL DE PROTECCIÓN Y REHABILITACIÓN DE LA CIUDAD HISTÓRICA
EVOLUCIÓN ADMINISTRATIVA: AYUNTAMIENTO>CONSORCIO>OCiHR
ARQUITECTURA CONTEMPORÁNEA 1 (INTERVENCIONES EN GENERAL)
ARQUITECTURA CONTEMPORÁNEA 2 (OBRAS SINGULARES)
ESPACIO PÚBLICO: PRESENTE > FUTURO
VIVIENDA > COMERCIO > TURISMO
PLANEAMIENTO > ESPACIO PÚBLICO >US0

Palabras Clave

Leyenda, historia,destino de peregrinación, origen-crecimiento de la ciudad.

Curriculum Vitae

NOMBRE	JAVIER FERNANDEZ MUÑOZ
E-MAIL	jfernandezm@santiagodecompostela.org
PROFESIÓN	ARQUITECTO
NACIONALIDAD	ESPAÑOL
CARGO	JEFE DE LA OCiHR Oficina de la Ciudad Histórica y Rehabilitación de Santiago de Compostela

ACTIVIDAD PROFESIONAL (ÚLTIMOS 5 AÑOS)

Jefe de Servicio de la OFICINA DE LA CIUDAD HISTÓRICA Y DE REHABILITACIÓN. Responsable técnico de su creación en 2004, puesta en marcha y consolidación.
Proyecto y dirección de las obras de acondicionamento do espacio público de la Praciña de San Pedro (Atrio de la Iglesia de San Pedro). 2005
Proyecto y dirección de obra de la intervención en el espacio público formado en la confluencia de la rúa San Francisco con la Avda. Xoan XXIII. 2003
Responsable técnico municipal del desarrollo de los programas europeos PAGUS, PAGUS_AL y ASIA_URBS. 2004-2007.

Miembro del jurado para la valoración de las propuestas arquitectónicas aportadas para los concursos de Arquitectura promovidos por: el Instituto Galego da Vivenda e Solo de la Consellería de Vivenda, para la elaboración del proyecto del edificio de viviendas protegidas (VPO) previsto en la Avda. Xoán XXIII, la Consellería de Industria para la construcción del Centro Galego de Artesanía e do Deseño en San Lázaro, el Ayuntamiento de santiago para la remodelación de la Praza de Abastos, el Colexio Oficial

de Arquitectos de Galicia para el proyecto de la nueva sede de la Delegación del Colegio en Santiago localizada en la "Casa da Conga" de la Plaza de la Quintana. Ideación y organización de las jornadas desarrolladas por la OCiHR, con la financiación del Ministerio de Cultura y de la "Asociación Ciudades Patrimonio de la Humanidad de España", celebradas los días 25 y 26 de junio de 2007 en el Teatro Principal, con el fin de promover y difundir la rehabilitación urbana; arqueología, urbanización del espacio público, la renovación del comercio y la rehabilitación de la vivenda.

ACTIVIDAD ACADÉMICA

Codirector de las dos primeras ediciones (2004_2005 y 2005_2006) del "Aula de Renovación Urbana e Rehabilitación" (Máster universitario) financiado y desarrollado en el marco del Programa de Asistencia y Gestíon Urbana Sostenible PAGUS, y ponente de las siguientes ediciones.

Conferencia impartida en Ávila en el curso sobre "Accesibilidad universal en ciudades patrimonio de la humanidad", patrocinado por el Ministerio de Cultura y organizado por la Asociación Ciudades Patrimonio de España y el Ayuntamiento de Ávila.

ACTIVIDAD EDITORIAL

Revista "100% SOSTENIBLE"_Gobierno de Cantabria titulado "Santiago de Compostela, la rehabilitación del casco histórico" (Boletín 5 abril 2007)
Revista "Claridade"_Fundación Luís Tilve titulado "Oportunidades", escrito para o número monográfico denominado "O dereito á vivenda" (número 3;xuño 2007)

CONCELLO DE SANTIAGO

OCiHR

SANTIAGO DE COMPOSTELA

1989_2008 DE LA PROTECCIÓN A LA GESTIÓN
O DE LA FICCIÓN A LA REALIDAD

LA OFICINA DE LA CIUDAD HISTÓRICA Y DE REHABILITACIÓN

La ciudad de Santiago de Compostela nace a principios del s IX, ligada al "descubrimiento" del sepulcro del apóstol Santiago.

El año 830, el ermitaño Pelaio observa una serie de "luminarias" en el cielo sobre el bosque donde habita. Avisado del suceso, el obispo de Iria Flavia, población próxima al lugar, tras tres días de ayuno concluye que se trata del sepulcro del cuerpo del apóstol Santiago, desaparecido seis siglos antes.

Este acontecimiento es rápidamente aprovechado por el poder religioso y político del momento para generar un nuevo polo de atracción de peregrinaje religioso, fundándose la ciudad, que se llamará Santiago de Compostela (campus stelae, campo de estrellas…).

Se genera un pequeño espacio circular en el que se instalan las primeras construcciones dedicadas al cuidado del sepulcro, el Locus Sancti, el cual es rápidamente sobrepasado, llegando a alcanzar ya durante el s XI lo que hoy denominamos recinto intramuros.

El rápido crecimiento del pequeño núcleo inicial, responde al éxito de su función como ciudad destino de peregrinación, el tercero de la cristiandad, tras Jerusalén y Roma.

Todos los períodos históricos dejan su impronta en la ciudad, sin embargo, es el período barroco el que en Compostela se convierte en algo más que un nuevo estilo arquitectónico, la ciudad se identifica de tal manera con él que impregna a todo lo construido.

Mil años después de su nacimiento, a principios del s XIX, la ciudad tiene ya prácticamente la extensión que hoy consideramos “casco histórico”.

A principios del s XIX la ciudad es la capital política y económica de Galicia, con un patrimonio histórico y cultural impresionante, ligado, como siempre, a su carácter de destino de peregrinaje.

Sin embargo, a lo largo del s XIX, los avatares políticos y los erróneos compromisos adquiridos por la ciudad, provocan, tras las cortes de Cádiz, su decadencia política y económica que se prolongará hasta finales del s XX. En este período la ciudad se sustenta en su función universitaria.

Un siglo antes, a partir de finales del s XIX, con la nueva sensibilidad respecto del patrimonio histórico que impera en Europa, se inicia un proceso administrativo de protección del conjunto histórico que culmina un siglo después, en 1997, con la aprobación del Plan Especial de Protección y Rehabilitación de la Ciudad Histórica.

Entre 1895 y 1986 se declaran BIC (bien de interés cultural) a la Colegiata del Sar, la Catedral, el Monasterio de Santo Domingo de Bonaval, el Palacio Arzobispal, el Hospital de los Reyes Católicos, el Monasterio de San Lourenzo y el Monasterio de San Francisco.

Aparte de otras medidas menores como la derogación de la norma que obligaba a la demolición de los tradicionales cuerpos porticados, el acto administrativo que verdaderamente permite salvaguardar la ciudad histórica es la declaración de la zona histórica como “conjunto histórico nacional” en el año 1940.

En 1964, las Instrucciones de la Dirección General de Bellas Artes completan el área que delimita el Decreto de declaración de conjunto histórico y establece una serie de perímetros (ampliados en 1975) que se corresponden con distintos niveles de protección:
Morado_ zona histórico-artística
Azul _ zona de respeto
Sepia_ zona de ordenación especial.

En el ámbito internacional, la UNESCO declara al Casco Histórico de Santiago de Compostela Patrimonio de la Humanidad el año 1985, y en 1987 la Comunidad Económica Europea reconoce al camino histórico de peregrinación a Santiago de Compostela como Primer Itinerario Cultural Europeo.

Con la decisión, ya en el período democrático, de establecer en Santiago de Compostela la capital política de Galicia, se recupera la función de centro político y administrativo.

Precisamente, la rehabilitación de la ciudad se apoya en este hecho, que, junto con su carácter universitario, su impresionante patrimonio histórico, prácticamente intacto, y su gran potencial “turístico” como destino de peregrinación, afianza el éxito de su futura renovación.

Así, la aprobación del Plan General de Ordenación Urbana de 1989, redactado por el equipo de urbanistas de José Luís Dalda y Ánxel Viña, siendo alcalde el arquitecto Xerardo Estévez, representa un hito esencial para la ciudad y su desarrollo, iniciándose un proceso de rehabilitación que dura ya dos décadas.

El PGOU integra el casco histórico, y el patrimonio histórico y natural en general, con el resto de la ciudad, definiendo las grandes infraestructuras y equipamientos necesarios para asumir la nueva función de capital de la autonomía.

Poco después, entre 1994 y 1997, se tramita y aprueba el Plan Especial de Protección y Rehabilitación de la Ciudad Histórica, cuyas características más sobresalientes, son la protección del uso residencial como valor fundamental de la ciudad y la introducción de unos criterios de protección que van más allá del “fachadismo” o la mera conservación material.

Desde el primer momento se incorpora la arquitectura contemporánea a los grandes equipamientos de la ciudad de la mano de grandes firmas de la arquitectura nacional e internacional, tales como: Álvaro Siza Vieira, John Hejduk, Josef Paul Kleihues, Julio Cano Lasso, Manolo Gallego Jorreto, Alberto Noguerol y Pilar Díaz, Albert Viaplana y Helio Piñón, etc.

La creación el año 1991 del Consorcio de la ciudad, con la participación de las tres administraciones, estatal, autonómica y local, ha sido fundamental, tanto para financiar y ejecutar rápidamente muchas de las previsiones recogidas en el PGOU, como para poner en marcha la gestión de la rehabilitación del casco histórico.

A partir del año 1993, desde el Ayuntamiento y el Consorcio de Santiago, se "pilota" todo el proceso de rehabilitación arquitectónica del patrimonio histórico del término municipal, definiendo una filosofía de actuación en el casco histórico basada en la rehabilitación ligera, de mantenimiento y conservación de los modos de hacer tradicionales.

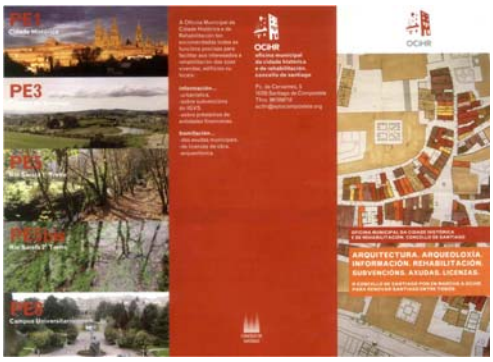
En el ámbito político, no será hasta el año 2000 cuando, fruto de un pacto de gobierno, se crea la Concejalía de Casco Histórico y Rehabilitación, desde la que, cuatro años después, en el año 2004, se crea la Oficina de la Ciudad Histórica y de Rehabilitación.

LA OFICINA DE LA CiUDAD HISTÓRICA Y DE REHABILITACIÓN

En 1583 el Consistorio Municipal se instala en un edificio situado en una de las plazas más activas de la ciudad, hoy plaza de Cervantes, dedicada a plaza del mercado, de ceremonias y de fiestas laicas.

Ampliado bajo la dirección de Domingo de Andrade (autor de la Torre del Reloj y de la Capilla del Pilar en la Catedral y de la Casa de la Parra en la plaza de la Quintana), el edificio alberga a la corporación municipal hasta 1787, año en que se traslada definitivamente al Pazo de Raxoi.

El Ayuntamiento recupera la propiedad del edificio el año 2001 y, una vez rehabilitado (por los arquitectos José Luís Recuna y Mike Lehmhaus), lo destina a sede de la nueva Oficina Municipal de la Ciudad Histórica y de Rehabilitación el año 2004.

La OCiHR nace con dos objetivos básicos, por un lado reforzar la protección, conservación y rehabilitación de la Ciudad Histórica y por otro extender estos criterios a otros ámbitos territoriales articulados en torno a la ciudad histórica:

_ PE de Protección y Rehabilitación de la Ciudad Histórica
_ PE Director de Ordenación e Rehabilitación do Camino de Santiago.
_ PE Acondicionamiento y Saneamiento del Río Sarela y su entorno
_ PE Ordenación do Campus Universitario
_ Catálogo de Protección del PGOU del término municipal.

Las funciones concretas que desempeña la Oficina son:
_ Gestión y tramitación de las licencias urbanísticas de obra y actividad.
_ Disciplina Urbanística, incluyendo la ocupación de la vía pública.
_ Tramitación administrativa de las ayudas a la rehabilitación
_ Gestión de intervenciones en el espacio público.
_ Coordinación con otros organismos públicos.
_ Estudios específicos relativos al patrimonio cultural de la ciudad.
_ Difusión y puesta en valor del Patrimonio Cultural.
_ Promoción de nuevas áreas de rehabilitación: ARIs.

La Oficina, en la práctica, está organizada en torno a tres secciones, una general, una de ayudas a la rehabilitación, y la sección de arqueología municipal, con un organigrama compuesto por:

_ jefe de servicio
(Arquitecto)

sección_ tramitación general
1 Técnico de la Administración General
1 Economista
1 Administrativo
2 Auxiliar
2 Arquitecto
1 Arquitecto Técnico

sección_ tramitación ayudas a la rehabilitación
1 Economista
2 Auxiliar
1 Arquitecto
sección_ arqueología municipal
1 Auxiliar
1 Arqueóloga

Aunque en un principio el trabajo cotidiano (resolución de expedientes particulares de obra, actividad o de Disciplina) ocuparon y consolidaron la Oficina, rápidamente empezamos a considerar nuestra capacidad para abordar otro tipo de cuestiones tales como el tratamiento del espacio público, la movilidad, la intervención en la iniciativa privada, los usos y actividades etc., que en un ámbito histórico requiere de un tratamiento diferenciado que el resto de la ciudad, o, por lo menos, de una sensibilidad especial.

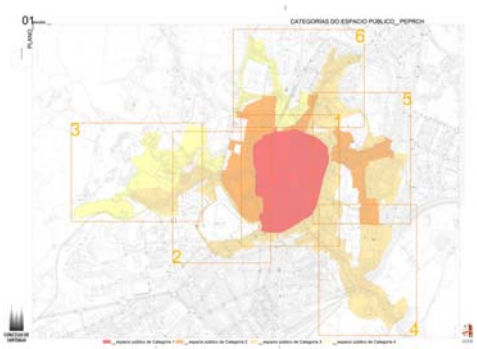
En el análisis del espacio público, distinguimos dos aspectos, por un lado el mantenimiento del enlosado histórico del antiguo recinto murado, y por otro las intervenciones de urbanización en el resto del espacio público.

El enlosado de la zona intramuros ha sufrido una paulatina degradación causada por una sobrecarga de uso, y por la aplicación de unos erróneos criterios de reparación, basados en la eficacia y rapidez en detrimento de la calidad y el adecuado tratamiento de las losas.

En estos momentos, desde la Oficina se le concede al enlosado la misma consideración que a los elementos arquitectónicos protegidos tipológicamente, por lo que su reparación se plantea con los mismos criterios que las intervenciones en los edificios catalogados, apostando por su “rehabilitación” y consolidación frente a su sustitución.

Estos criterios han sido llevados a la práctica en la reciente intervención de la calle Bautizados, “obra de consolidación” proyectada y dirigida desde la Oficina.

En este proceso juega también un papel primordial el Consorcio, el cual tiene, desde el mes de octubre, la encomienda de gestión del mantenimiento del pavimento histórico de la zona del recinto intramuros, según los criterios y formas de hacer definidos en el pliego general de mantenimiento del pavimento histórico elaborado en la Oficina.

La campaña del Consorcio, “la piedra que pisas” permitirá enriquecer y profundizar en los criterios de intervención en los enlosados históricos y propiciará el paulatino perfeccionamiento del mencionado pliego de mantenimiento.

En el resto espacio público se ha estado trabajando desde hace una década en la mejora del estándar de urbanización del ámbito de la ciudad histórica, según unos criterios muy generales indicados en la memoria del PEPRCH.

Las reurbanizaciones ejecutadas han sido irregulares, tanto en coordinación y programación general, como en aplicación de criterios concretos en cada caso particular, lo cual ha producido en general buenas actuaciones pero inconexas e incoherentes entre ellas la mayor parte de las veces.

En este sentido, desde la Oficina hemos iniciado un nuevo proceso que permita coordinar y darle coherencia a las futuras intervenciones en el espacio público de la ciudad histórica. El proceso podemos resumirlo en los siguientes pasos:

1 Diagnóstico de la totalidad del espacio público de la ciudad histórica, identificando aquellas zonas con déficit en sus servicios, instalaciones y pavimentos.

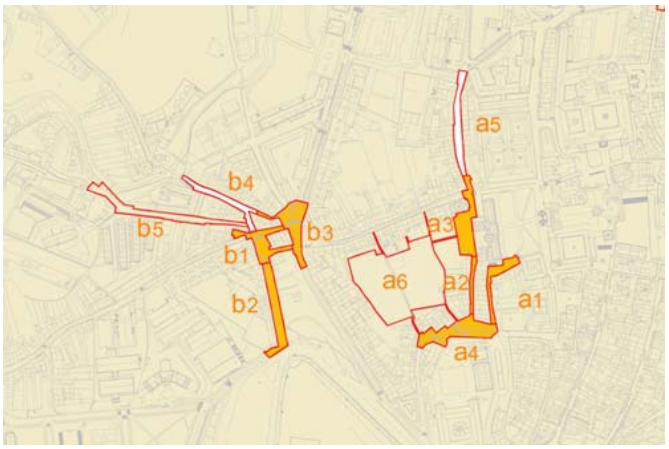

2 Análisis de la totalidad de los agentes, costes y plazos que intervienen en el proceso completo de la urbanización, identificando una serie de fases que nos permite controlar y articular todo el proceso:

- Fase de Identificación
  En la que se delimita el espacio urbano y se (pre)diagnostica, evaluando y orientando la futura intervención.
- Fase Previa
  En la que se recopila la documentación imprescindible para poder abordar la intervención (levantamiento topográfico, memoria histórica, estudios previos de arquitectura, etc.)
- Fase de Reflexión
  Elaboración de los anteproyectos arquitectónicos, ejecución de los sondeos arqueológicos previos, etc.)
- Fase de Proyección
  Elaboración de los proyectos arquitectónico, arqueológico y de seguridad y salud en la obra.
- Fase de Ejecución
  Licitación y ejecución de la obra.
- Fase de Conclusión
  Finalización de la obra y de la intervención arqueológica.

Este análisis permite apreciar la larga duración del proceso completo (unos tres años) y el pequeño coste que supone la fase previa y de reflexión respecto del coste total de la operación.

3 A continuación se procede a delimitar y diagnosticar el espacio público (Fase de Identificación) pendiente de intervención en una serie de “unidades arquitectónicas mínimas”, en función de las distintas características que lo definen: condiciones espaciales, material y acabados, usos, etc.

Conseguimos así lo que podríamos llamar espacios urbanos unitarios, homogéneos y de la menor entidad posible.

4 Cada una de estas unidades de estudio del espacio público es identificada y documentada, asignándosela a un estudio de arquitectura que inicia su

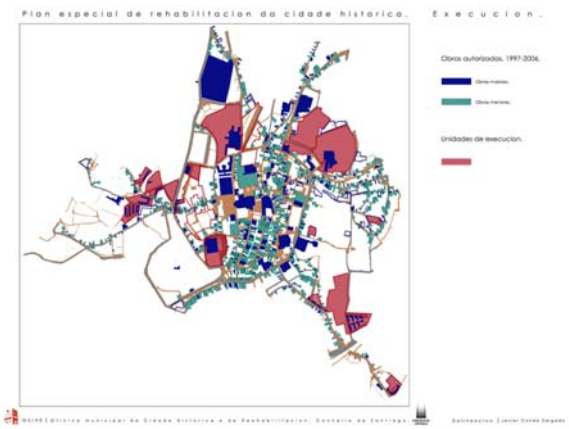
diagnóstico y anteproyecto (Fase de Reflexión), coordinando esta fase entre todos los arquitectos que en cada momento están trabajando en las distintas unidades (y en distintas fases) del espacio público de la ciudad.

Así, mediante un sistema coordinado, podemos tener activo en todo momento la "proyección" de un amplio ámbito de la ciudad, al cual se integran constantemente nuevos ámbitos en función de la disponibilidad presupuestaria de cada año.

El arranque la pasada primavera de este proceso, posibilita ahora que gracias a su financiación a través de un convenio con la Consejería de Vivienda de la Xunta de Galicia se pueda ejecutar en 2009-2010 obras por valor de casi 4.500.000 €.

Por otro lado, desde la aprobación del PE (1997_2007), el ritmo de ejecución de la rehabilitación privada del casco histórico es espectacular, tanto en obras menores, de acondicionamiento, como mayores, de reestructuración.

En unas jornadas celebradas en Santiago el año 2007 se presentaron, en el teatro más emblemático de la ciudad, una serie de proyectos que muestran la gran calidad de muchas de estas intervenciones, como las de los arquitectos Óscar Andrés en Belvís, Ramón Baltar en Lagartos, Gonzalo Alonso y Elizabeth Ábalo en San Pedro, Juan Pinto en Costa Nova, Rufo Fernández en Espíritu Santo, Gonzalo Crecente y Javier Fernández Fuertes en Pelamios, o Carlos Fernández García en Costa do Veedor, entre otros.

Por otro lado, son bien conocidas las intervenciones en la ciudad del arquitecto Víctor López Cotelo de la mano del promotor José Otero Pombo, como las de la unidad de gestión de la Vaquería (premio nacional de arquitectura), edificio de viviendas en la Alameda o la unidad de gestión de Caramoniña (en ejecución en estos momentos).

Sin embargo, en lo que a la rehabilitación particular se refiere, desde la oficina, hemos detectado dos cuestiones que merecen nuestra atención y, creemos que también, nuestra intervención, la existencia de edificios todavía en ruina en el interior de zonas mayoritariamente rehabilitadas y la dificultad de incorporar al proceso urbanístico algunas unidades de ejecución previstas en la normativa.

La puesta en marcha del registro de solares y edificios en ruina está permitiendo desbloquear algunos casos, realmente dramáticos, de inmuebles que, o bien por motivos especulativos o bien por problemas relativos a la propiedad (herencias, etc.), representan un lastre para el normal desarrollo de la rehabilitación de la ciudad.

En algunos barrios periféricos del casco histórico, la inercia de la rehabilitación no es suficiente para provocar el desarrollo de algunas de las unidades de ejecución previstas, a lo que hay que sumarle la inseguridad que el ámbito histórico produce en promotores y arquitectos, donde se suma la aplicación de las normas urbanísticas de planeamiento a las propias de la zona histórica (Ley de Patrimonio Cultural, PE de Protección, etc.).

Por otro lado, cuestiones como la movilidad o el aparcamiento privado no quedan bien resueltas desde el PE, por lo que estos ámbitos de ejecución son la única oportunidad que se nos presenta para su resolución.

El desarrollo de oficio de estas unidades nos permite, en algunos casos, orientar su planificación desde el estudio de detalle para provocar su desarrollo urbanístico, facilitando a los promotores trámites y soluciones arquitectónicas de difícil concepción técnica, esmerar el cuidado en el diseño del espacio urbano de cesión y la definición de su futura urbanización, aspectos normalmente descuidados en las intervenciones privadas, y dotar de pequeñas reservas de aparcamiento público a los barrios extramuros.

En estos momentos la Oficina está desarrollando de oficio la unidad de ejecución U-10 de la Trisca en el barrio de Belvís. Esta unidad tiene como objetivo comunicar peatonalmente dos calles existentes a través de las huertas interiores de una gran manzana, incorporando una pequeña reserva verde.

Para equilibrar urbanísticamente la operación, se permite construir de nueva planta un edificio de vivienda colectiva en tres plantas por la calle de cota inferior y cuatro viviendas unifamiliares mínimas adosadas en la plataforma superior. Además se admite el aumento de volumen hasta dos plantas de los edificios existentes en la calle por la que se accede a la zona verde.

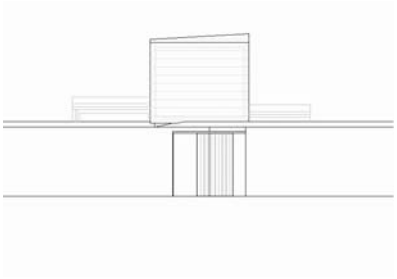
El espacio público se organiza en la parte superior en una zona verde en forma de L y un pequeño espacio, con uso de aparcamiento (6 plazas), en el nivel inferior, enterrado en prácticamente todo su contorno.

El análisis de la propuesta indicada en el Plan para la elaboración del correspondiente Estudio de Detalle nos conduce a una serie de reflexiones que la cuestionan, por lo que introducimos una serie de significativos ajustes que adecuan la solución en los siguientes aspectos:

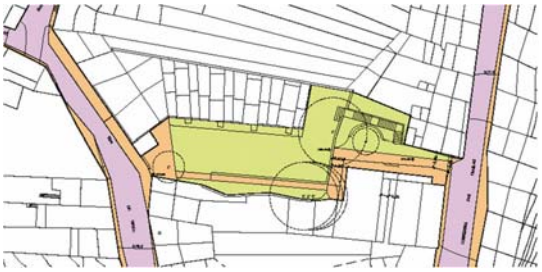
1 Desde el punto de vista arquitectónico, la nueva alineación interior no debería formalizarse con una fachada arquitectónica tan patente y neta (4 viviendas adosadas de dos plantas), por lo que proponemos recurrir a una tipología arquitectónica habitual en los espacios libres privados, de edificación fragmentada y pequeña escala, apoyada en las estructuras murarias de cierre de las parcelas.

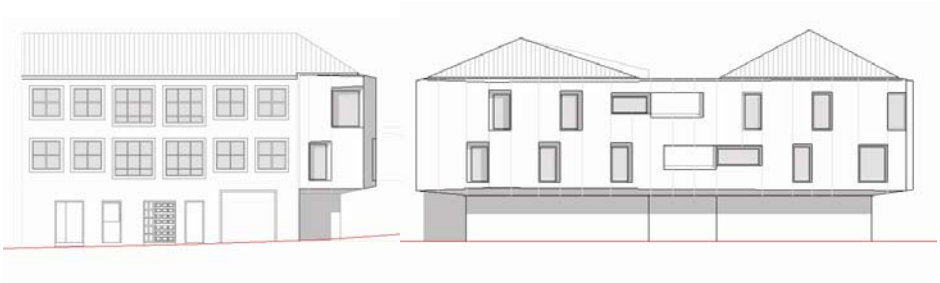

2 Dada la orientación y el hecho de que se acceda a las viviendas a través de un espacio público verde, no una calle, el programa en planta baja de las viviendas se desplaza hacia el norte, adosándose al muro de cierre, generando un espacio libre privado de “colchón” que sirve de acceso.

3 Se mejora la comunicación espacial entre el ámbito superior e inferior, ensanchando el espacio superior –pierde potencia la forma en L- y mejorando la relación del espacio inferior con su perímetro.

4 El acceso desde la cota superior se abre con un voladizo que ensancha el espacio, a la vez que formaliza un corredor de entrada más amable para el peatón y más atractivo para la ciudad.

5 Por último, la regularización del espacio libre superior permite localizar una pequeña reserva de aparcamiento al que se accede a nivel desde la parte inferior, eliminando las plazas de aparcamiento previstas en el exterior.

Una de las características que distinguen a Santiago de la mayoría de los cascos históricos es el hecho de que está viva. El uso residencial es predominante, conjugándose con el religioso, el comercial, el administrativo, el cultural, el hostelero y hotelero, fundamentalmente.

El Plan Especial de Protección y Rehabilitación parte de la consideración de que el uso residencial es el que vertebra a todos los demás, estableciendo en las normas de uso correspondientes a cada ordenanza, mecanismos de protección de este uso en las plantas altas de los edificios.

Aunque en estos años de rehabilitación se mantiene el uso residencial más o menos en la misma proporción que en el pasado, en los locales comerciales de las plantas bajas de los edificios, se observa una progresiva desaparición de las actividades tradicionales (cererías, curtidurías, artesanía, etc.) y la proliferación de negocios, de desigual calidad, dedicados al turismo y de locales dedicados al ocio nocturno.

La desaparición de ciertos comercios y usos tradicionales forma parte del proceso normal de sustitución en todas las ciudades, históricas o no, del territorio nacional. Mantener “forzada” o “artificialmente” determinados usos negaría autenticidad a la misma ciudad, por lo que hay que apostar por mejorar la calidad de los nuevos proyectos comerciales.

Respecto al uso turístico, no debemos olvidar que este es, por origen, una función esencial de la ciudad histórica, por lo que debe tener su espacio y representación en la actividad de la misma. Sería injusto percibirlo como un uso ajeno y dañino.

Donde sí existe un peligro cierto para el uso residencial es en la hostelería nocturna, dedicada al consumo local, y las molestias que produce. De nuevo nos encontramos con un problema general en todas las ciudades españolas, pero particularmente acuciado en las ciudades históricas por su fragilidad socioeconómica y sus características materiales y espaciales.

Santiago 13.nov.2008 23

Ley seca desde las diez de la noche

Los 24 horas creen que sólo servirá para “estropearnos la caja”

Propuestas y valoraciones

Santiago de Compostela 13|11|2008
Jefe de la Oficina de la Ciudad Histórica y de Rehabilitación
Javier Fernández Muñoz

- **Restauració i habitatge al Centre històric de Vitòria.**

Paulino Medina,
Arquitecto municipal-Jefe Área de Rehabilitación. Responsable de la gestión técnico-administrativa que se lleva a cabo en el casco medieval desde el 1977

Abstract

Breve reseña de las diversas acciones rehabilitadoras desarrolladas en Vitoria desde 1977,en los ámbitos de:

-Equipamiento.
- Infraestructuras.
-Vivienda (usos residenciales).
-Loc. Comerciales (usos terciarios).
-Espacios libres.
-Patrimonio Histórico-Arquitectónico.
-Actividades socio-culturales.

Palaures Clau

Curriculum Vitae

NOMBRE : Paulino Medina González
E-MAIL : pmedina°vitoria-gasteiz.org
PROFESIÓN : Arquitecto
NACIONALIDAD : Española
CARGO : Jefe Área de Rehabilitación del Ayto.de Vitoria-Gasteiz

ACTIVIDAD PROFESIONAL (ÚLTIMOS 5 AÑOS)

Jefe Área de Rehabilitación del Ayuntamiento de Vitoria-Gasteiz, desde 1977.

ACTIVIDAD ACADÉMICA

Conferencias en centros de la U.P.V.

ACTIVIDAD EDITORIAL

Colaborador en diversas publicaciones

Vitoria-Gasteiz, noviembre 2008

PLAN ESPECIAL DE REHABILITACION INTEGRAL DEL CASCO MEDIEVAL DE VITORIA-GASTEIZ Y LA EXPERIENCIA DE SU DESARROLLO.

Comentario [AVG1]: En este Informe, trascrito por Elena , los datos económicos, han sido facilitados por Javier Aranegui y son éstos datos los únicos modificados al original con fecha 14 de abril de 2000.

Con fecha 14 de junio, a petición de Paulino se vuelve a modificar este informe-Memoria. Arantza.

I.- Antecedentes históricos y aspectos físicos y socio-económicos más relevantes.

El Casco Medieval de Vitoria-Gasteiz engloba el Sector Fundacional de la Ciudad, situado en la parte más alta de la colina comprendiendo los límites exteriores del primitivo asentamiento urbano originalmente denominado *GASTEHIZ*, según consta en la "Reja" del Monasterio de San Millán de la Cogolla (Rioja) que recoge la relación de pueblos y lugares tributarios del mismo en el siglo XI (1.025). Dicha aldea, ocupaba la parte superior de un pequeño cerro, en mitad de la llanada occidental de Alava, de 26 mt. de altura, circundado y delimitando por dos pequeños cursos de agua, el arroyo de los Molinos al este y el río Zapardiel al oeste, transcurriendo, ambos, en dirección sur-norte hasta desembocar en el río Zadorra, afluente del Ebro en su vertiente norte.

El Fuero de su Fundación, concedido en Estella en 1.181 por el entonces rey Navarro Sancho VI "El Sabio", establece los límites amurallados de la *NOVA VICTORIA* que, con el transcurrir de los tiempos y tras los sucesivos ensanches, de 1.202 (Oeste) propiciado por el rey castellano Alfonso VIII (conquistador de la Ciudad), y 1.240 (Este) ordenado por Alfonso X, pasó a denominarse *VICTORIA* y posteriormente *VITORIA*, nombre que ha perdurado hasta 1.983, año en el que, por acuerdo de su Corporación, pasó a denominarse *VITORIA-GASTEIZ,* en recuerdo de su primitivo asentamiento sobre la colina, en torno a la cual se ha desarrollado la Ciudad actual.

Su trazado urbano, intacto en un 80% y venturosamente conservado hasta nuestros días, es del tipo denominado urbanísticamente: radio-concéntrico-elipsoidal (en forma de almendra) configurando calles longitudinales de origen gremial en sentido norte-sur (Herrería, Zapatería, Correría, Cuchillería, Pintorería, Nueva Dentro y Nueva Fuera) y cantones (calles transversales) de gran pendiente en sentido este-oeste (San Roque, Soledad, Anorbín, Carnicerías, S. Fco. Javier, Sta. Ana, S. Marcos y Sta. María), que las dividen y relacionan, formando las primitivas *"VECINDADES*", constituidas por ciertas concentraciones de casas y vecinos de ambos lados de las calles, delimitando pequeños sectores urbanos entre los diferentes cantones, cada uno bajo la advocación de un patrón/a que, antiguamente, celebraban sus particulares fiestas. Algunas de las hornacinas e imágenes representativas de dichas vecindades han perdurado hasta nuestros días, cuidadas por sus últimos y respectivos *"MAYORALES",* regidores elegidos por los propios vecinos, cuya figura actualmente ha desaparecido.

Las tipologías parcelarias predominantes, al igual que su trazado urbano, son comunes a la mayor parte de las Pueblas medievales septentrionales, con ubicación, disposición urbana y orografía similar al Gasteiztarra, estando constituidas por parcelas estrechas y profundas, que han sido progresivamente colmatadas por sucesivos añadidos en crujías posteriores y levantes en altura, construidos, en su mayor parte, durante el siglo XIX, reduciendo paulatinamente las huertas y espacios libres traseros originales. Dichas construcciones han constreñido y, en algunos casos colmatado, los primitivos espacios libres públicos en torno a los "canales" ó cárcavas de recogida de

aguas negras, convirtiéndolas en los actuales y estrechos "CAÑOS MUNICIPALES", depositarios de esos primitivos trazados naturales de conducción de aguas.
Por otro lado, la tipología edificatoria más habitual está constituida por casas "en alforja" (singular disposición de los espacios habitables que formaban las viviendas a un lado y otro de la escalera comunal) de dos, tres ó cuatro alturas, albergando entre una y cuatro viviendas y ciertas actividades artesanales en plantas bajas, heredadas de los primitivos oficios y gremios medievales. Las construcciones poseen una cubierta tradicional a dos aguas de teja curva árabe, con un sistema constructivo mixto, constituido por piedra (mampostería y sillería principalmente), madera, ladrillo de tejar y adobe, comunes en la mayor parte de las edificaciones que han pervivido hasta nuestros días.

Las calles angostas y estrechas (entre 3 y 7 mt. de anchura), configuran, junto con las edificaciones, un ambiente característico y singular de gran belleza compositiva, que, por contra, al no disponer de grandes espacios libres de carácter público, genera una alta densidad media poblacional, ocupando las construcciones el 80% de la superficie del Area, que suma un total de 26,2 Ha. incluyendo, en lo que denominamos en el *Sector Urbano Histórico*, el ensanche neoclásico al Sur (S. XVIII) compuesto por el conjunto monumental de “los Arquillos” y la Plaza Mayor (actual Plaza de España) de la Ciudad.

El estado de conservación de la mayor parte de las construcciones del Casco Medieval, puede considerarse mediocre ó malo, debido a los procesos y materiales constructivos utilizados en su época, agravados por unas inadecuadas ó inexistentes labores de mantenimiento, lo que, en muchos casos, sumado al abandono de las viviendas que han ido perdiendo las mínimas y necesarias condiciones de habitabilidad, ha provocado, en el transcurso de los años, daños continuados, importantes e irreversibles en un gran número de edificios. Todo ello ha propiciado un envejecimiento acelerado y progresivo de los diferentes elementos constructivos –estructuras e instalaciones principalmente– propiciando, en muchos casos, su ruina total ó parcial, generando un sinfín de problemas administrativos, económicos y sociales que, dicha calificación, conlleva para los propietarios y/ó residentes en su entorno y para el normal desarrollo y recuperación de las actividades residenciales y productivas y, en definitiva, para el conjunto de sus habitantes.

La población actual estabilizada en el área es de 7.418 hab. (478 (6%) extracomunitarios), lo que constituye el 3,4% de toda la Ciudad, habiéndose detenido, en estos últimos años, la regresión apreciada desde 1.965, año en el que el Casco Viejo (Medieval + aledaños al Este) alcanzó su máxima población, llegando a contar con 17.690 hab., suponiendo una densidad de 675 h/Ha. frente a los 283 h./Ha. actuales, absolutamente desorbitada la primera y aún excesiva la segunda, teniendo en cuenta las características físicas, morfológicas y tipológicas del Centro Histórico.

La composición familiar (media actual) se establece en torno a las 2 personas, aunque existe una alto porcentaje (el 56%) de una o dos personas, que indica las características de una población algo más envejecida que la del resto de la Ciudad, siendo la media de edad de 41,1 años frente a los 40,5 de la Ciudad, en su conjunto, suponiendo las personas mayores de 65 años el 19,6%, frente al 14,1% en toda la Ciudad.

El número de edificaciones contenidas en dicho sector (Medieval + ensanche del S. XVIII) es de 848, albergando 3.719 viviendas, de las cuales el 71% lo son en régimen de propiedad (30% de un sólo propietario) y el 29% restante en régimen de alquiler. A mediados de los 90, el 92% de dichas viviendas se encontraban ocupadas, existiendo, en esas fechas un 4% de viviendas vacías y un 4% sin determinar.

Así mismo, conviene indicar que, la utilización, albergue y cita en el Casco Medieval, de algunos grupos y minorías conflictivas, no integradas en el barrio, ha supuesto, en numerosas ocasiones, el rechazo y enfrentamiento con los habituales residentes, aumentando los índices de delincuencia,

vicio y drogodependencias. No obstante, durante los veinte años últimos, dichos índices, debido al proceso rehabilitador emprendido, se han atenuado considerablemente.
Ese pesimista panorama de mediados de los 80 se vio agravado por la construcción (decenio 70-80) de excesivos nuevos barrios residenciales en la periferia urbana, algunos de ellos de calidad deficiente, consecuencia de un descompensado desarrollo industrial durante las décadas de los 60 y 70, todo lo cual, originó un éxodo constante hacia esas nuevas viviendas de una parte importante de la población residente en el área Histórica de la Ciudad. Este proceso inició un ciclo de ocupación-desocupación (años 60-80), protagonizado principalmente por inmigrantes, en el que muchos de ellos han usado el Casco Medieval como alojamiento provisional y transitorio, a la espera de poder acceder a un asentamiento, previsiblemente más confortable y digno.

En definitiva, todas esas situaciones y circunstancias desencadenaron un importante proceso de deterioro y degradación física y social del Centro Histórico de nefastas consecuencias, que, a finales de los años 70, hacía temer por la propia pervivencia del barrio Medieval.

II.- Análisis y diagnóstico de la realidad, objetivos, criterios y propuestas de actuación.

A principios de los años 80, los Poderes Locales constataron y asumieron la realidad física, humana y socio-económica del barrio, que estaba determinada, principalmente, por las siguientes situaciones:

1.- *Gran movilidad poblacional.*
2.- *Bajo índice de ocupación permanente y actividades en viviendas y locales.*
3.- *Nulas o malas condiciones de habitabilidad y calidad de vida.*
4.- *Inadecuación ó inexistencia de las necesarias infraestructuras, instalaciones y servicios públicos.*
5.- *Carencia de equipamientos colectivos públicos.*
6.- *Acentuado envejecimiento de la población y escasa capacidad económica.*
7.- *Clima de incomodidad e inseguridad ciudadana y permanentes conflictos sociales y humanos.*
8.- *Débil actividad económica, debida a la desaparición ó inadecuación de usos productivos y comerciales.*
9.- *Desaparición de toda expresión cultural y del sentido histórico del barrio y su simbolismo, con respecto al resto de la Ciudad.*
10.- *Como conclusión, se produce una pérdida de su centralidad y función, tanto en su aspecto interno, como en su relación con el resto de la Ciudad.*

En base a la negativa situación detectada , el Ayuntamiento de la Ciudad elaboró y aprobó, en el año 1.982, un primer PLAN ESPECIAL DE REHABILITACION, que calificó de *INTEGRADA*, queriendo expresar con ello que, dicho PLAN, transcendiendo las habituales consideraciones urbanísticas, arquitectónicas y de conservación del Patrimonio Histórico, debería incluir soluciones adecuadas, debidamente regladas, para resolver los numerosos problemas de carácter social, económico y asistencial de la población afectada. Dicho P.E.R.I. (Plan Especial de Rehabilitación Integrada) establecía los siguientes objetivos:

1.- *Mantenimiento de la morfología urbana y de las tipologías y características arquitectónicas existentes.*
2.- *Renovación total de las infraestructuras urbanas, reurbanización y dotación de espacios de uso público.*

3.- *Rehabilitación y adecuación de edificios y viviendas, recuperando el uso residencial y las actividades productivas.*
4.- *Conservación, revalorización y restauración del patrimonio Histórico-Artístico.*
5.- *Mejora de la calidad y vida urbana.*
6.- *Fijación de la población residente y mantenimiento y regeneración de la composición del tejido social*
7.- *Mejora de los niveles de habitabilidad, accesibilidad, utilidad y seguridad.*
8.- *Dotación de los necesarios equipamientos públicos urbanos.*
9.- *Desarrollo equilibrado de los usos e impulsos de actividades socio-culturales y fomento de la participación de los residentes, posibilitando su reincorporación a la vida ciudadana.*

Recientemente, a finales del 2006, se aprobaba definitivamente la Revisión del citado 1er Plan Especial, constituyendo el 2º Plan Especial del Casco Medieval, que corrige y completa los objetivos y propuestas iniciales, manteniendo criterios similares en cuanto a su concepción y filosofía.
En base a los objetivos anteriores, se establecieron, en ambos P.E.R.I., una serie de criterios genéricos de actuación que prácticamente no han variado, de acuerdo con la siguiente y básica definición de:

II.- Rehabilitación Integrada

1.- OBJETO:

Entendemos por Rehabilitación Integrada: *"El conjunto de actuaciones coherentes y programadas, destinadas a potenciar los valores urbanísticos, edificatorios, ambientales, socioeconómicos y funcionales de determinados sectores urbanos, con la finalidad de mejorar la calidad de vida de la población residente, mediante medidas encaminadas a la mejora de las condiciones del soporte urbano y edificado existente, a la elevación de los niveles de habitabilidad y usos, y a la dotación de los equipamientos comunitarios, servicios y espacios libres de uso público posibles y necesarios".*

Por todo ello, la filosofía del Plan, su sentido operativo, el carácter de sus instrumentos de gestión, y de los mecanismos y modo de financiación, se sustentaba en toda una serie de criterios de intervención muy próximos a la realidad social y económica del Casco Medieval y a la diversidad de problemas y circunstancias, que en el mismo se dan.

En primer lugar y como criterio general, cabe señalar el *carácter eminentemente social* que el PLAN atribuye a la Rehabilitación Urbana, como teoría práctica específica que surge de una nueva interpretación histórica, urbanística y arquitectónica del espacio, de las edificaciones, de sus habitantes, de sus relaciones sociales, económicas, de sus necesidades, equipamientos, etc., tratando de restituir, a este sector urbano, su condición de núcleo originario y central de la ciudad. Así mismo, se tuvo muy presente la *vocación residencial* del barrio en todas las acciones previstas y emprendidas, posibilitando las condiciones necesarias y precisas para que sus viviendas, pudieran homologarse con las de otras zonas de la ciudad, de características similares.
Por otro lado, *la globalidad de las intervenciones*, es otro de los factores determinantes, al considerarse insuficiente la resolución de problemas particulares, aislados ó sectoriales, impulsando acciones globales, integradoras y diversificadas, que resolvieran el conjunto de situaciones de toda índole (sociales, económicas, urbanísticas, culturales, ...) reduciendo las tensiones y los problemas característicos, permanentes y singulares que configuraban la realidad del casco gótico Vitoriano.

Otro aspecto importante considerado, era, y es, lograr la *participación de los residentes* incorporándolos al proceso global de rehabilitación, soslayando las posturas pasivo-receptivas que caracterizan la conducta de los ciudadanos ante programas de exclusiva gestión pública.

Por último, otro criterio esencial ha sido procurar *el realismo y el posibilismo* en todas las intervenciones planteadas, de forma que resultasen asumibles por la realidad económico, social y cultural del barrio.

***2.- SOCIEDAD DE GESTION**:*

Como instrumento de gestión que ha permitido llevar a cabo este P.E.R.I. con agilidad y eficacia, la Corporación Local constituyó, en 1.982, una Sociedad Anónima denominada "DEPARTAMENTO DE CENTRO HISTORICO S.A.", de capital íntegramente municipal, cuyo objeto social consiste en promover y desarrollar cualquier actuación encaminada a la recuperación urbana, física, social y económica del área Medieval y cuyos organismos de dirección y administración, atribuciones y obligaciones, se sujetan a las disposiciones legales ordenadoras del R. Jurídico de las S.A.

Dicha Sociedad Municipal, se constituyó englobando los servicios y personal técnico que integraban el primitivo "Departamento Municipal del Centro Histórico", creado en 1.977 y dependiente del Area de Urbanismo del Ayuntamiento, con la intención de informar, canalizar y gestionar directamente las consultas y actuaciones particulares y las acciones e intervenciones urbanísticas públicas sobre el CENTRO HISTÓRICO, que abarcaba, por aquel entonces, el Casco Medieval y el Ensanche decimonónico de la ciudad, con la misión de elaborar unas *Normas Complementarias y Subsidiarias de Planeamiento* específicas para el Casco Gótico y otras para el Ensanche del siglo XIX y responsable, en aquellos años (1.977-1.980), de la gestión e inspección de las diversas acciones urbanísticas y licencias en los 64 núcleos urbanos rurales (Entidades Locales Menores) que forman, en torno al perímetro urbano de VITORIA-GASTEIZ, el más extenso territorio Municipal del País Vasco. (27.720 Ha.).

El conjunto de las acciones principales a desarrollar por dicha Sociedad, "AGENCIA MUNICIPAL DE RENOVACION URBANA Y VIVIENDA, S.A.", actualmente denominada "AGENCIA PARA LA REVITALIZACIÓN INTEGRAL DE LA CIUDAD HISTÓRICA DE VITORIA-GASTEIZ S.A." son las siguientes:

1- *Planificación y Normativa Urbanística.*
2- *Renovación de infraestructuras y reurbanización.*
3- *Desarrollo de los espacios libres.*
4- *Equipamiento Municipal comunitario.*
5- *Salvaguarda del Patrimonio Histórico-Artístico.*
6- *Rehabilitación de viviendas privadas.*
7- *Promoción de programas de rehabilitación pública.*
8- *Implantación y desarrollo de actividades productivas.*
9- *Desarrollo de actividades ciudadanas.*

Todas esas acciones, tienen un carácter público, con excepción de la referente a la "Rehabilitación de viviendas (por iniciativa) privadas" (p. 6). Los agentes intervinientes en el desarrollo de estas acciones tienen el carácter de: directos ó indirectos, según tengan ó no capacidad de generar programas de actuación propios y específicos o, por el contrario, jueguen el papel de instrumentalizar la ejecución de proyectos, ideados y controlados por la citada Agencia Municipal.

Las acciones de carácter privado se reducen a la Rehabilitación de viviendas por iniciativa de los moradores ó de promotores privados y a la implantación o desarrollo de actividades productivas. Al igual que en las anteriores, las acciones rehabilitadoras son directas o indirectas, según asuman la iniciativa de la intervención rehabilitadora o participen en la gestión y realización de las mismas.

No obstante, a pesar del carácter privado de las intervenciones, el Ayuntamiento, a través de esta Agencia Municipal, asume íntegramente la gestión de los programas, –*ventanilla única*– con el fin de evitar al ciudadano las incomodidades y dificultades burocráticas y de gestión que las intervenciones rehabilitadoras llevan consigo.

3.- FINANCIACIÓN DE LAS INTERVENCIONES:

La financiación de las Intervenciones Públicas se realiza íntegramente a partir de los recursos propios de la Agencia Municipal y de recursos ajenos, convenidos con otros Organismos Públicos del Gobierno Vasco y Diputación Foral.

En las intervenciones de carácter privado, se persigue la participación de los interesados en el esfuerzo económico que representan, aunque ésta sea mínima, entendiendo que de esta forma se potencia una incorporación más activa e interesada al *Proyecto Rehabilitador*. La inversión pública, en estos programas privados, se produce por la doble vía de la subvención a fondo perdido y créditos sumamente blandos, establecidos a partir de tres circunstancias: la composición familiar, su capacidad económica y el esfuerzo económico que dicha operación representa.

III.- Planificación urbanística: P.E.R.I. del Casco Medieval.

Con referencia a la primera de las Acciones desarrolladas por esta Agencia: *la Planificación Urbanística reglada del Sector Histórico;* se inicia a comienzos del 1984 como continuación de otros estudios urbanísticos precedentes: *Normas Complementarias del Casco Medieval y Ensanche del S. XIX, P.O.P.R.I. I y P.O.P.R.I. II (*Programas de Operaciones Piloto de Rehabilitación Integrada, iniciados por el antiguo M.O.P.U.) y diversas *Encuestas Sectoriales* (Socio-económicas, Tráfico, ...), encargándose los trabajos de redacción del primer documento urbanístico específico: denominado *P.E.R.I. del Casco Medieval* necesario para ordenar y normar el desarrollo urbano-arquitectónico de este Sector, completando, desde un punto de vista urbanístico, los objetivos previstos en el *PLAN INTEGRAL*, y en las *N.N.C.C.* del Casco Medieval señaladas anteriormente. Dicho Plan Especial, como anteriormente se indicó, se revisó desde 2000 a 2006, año en el que se aprobó definitivamente el 2º P.E.R.I.

Este Plan Urbanístico, denominado **"Plan Especial de Rehabilitación Integrada del Casco Medieval"** (P.E.R.I.-C.M.), recopila toda la información y documentación relativa al ámbito urbano delimitado por el primitivo Casco Gótico, que –como se dijo– engloba el sector fundacional de la Ciudad (S. XII), los sucesivos ensanches medievales del siglo XIII y el ensanche neoclásico del XVIII.

Los criterios básicos establecidos en el P.E.R.I. son, lógicamente, coincidentes con los señalados al hablar del *PLAN INTEGRAL GLOBAL* dentro de su temática urbanística. Como determinaciones básicas más importantes y de forma similar, aunque con ciertas singularidades, a otros muchos planes de Ordenación de Conjuntos Históricos, se establecen las siguientes:

1.- Análisis de la Organización edificatoria:
Se clasifican tipológicamente las manzanas, estableciendo los objetivos y las propuestas de actuación específicas, con el mantenimiento, siempre que fuera posible, de las morfologías y tipologías parcelarias y edificatorias, estableciendo las alineaciones interiores, alturas, características volumétricas, etc.

2.- Análisis del sistema de espacios libres:
Se clasifican y catalogan los espacios libres, estableciendo los objetivos de intervención referentes a sus condiciones morfológicas y de utilización, así como su posible ampliación, estableciendo las propuestas apropiadas (concentraciones norte y sur, nuevas urbanizaciones y reurbanizaciones, e importante intervención pública en el sector fundacional y en el resto de espacios libres).

3.- Análisis de la red viaria (plazas, calles y cantones):
Se establecen como objetivos: la reducción de tráfico rodado, garantizar la accesibilidad a los servicios y establecimientos de nuevos equipamientos, supresión, dentro de lo posible, de barreras arquitectónicas y/ó urbanas, reposición y adecuación del mobiliario urbano, y previsión de aparcamientos públicos; como propuestas principales: distinción entre el tráfico peatonal y rodado y establecimiento de cuatro niveles diferentes de utilización de la red.

4.- Análisis de la distribución e intensidad de los usos:
Se establecen como objetivos: el mantenimiento y habilitación de la actividad residencial, la potenciación de la actividad comercial, la implantación proporcionada del sector servicios, el mantenimiento y desarrollo de actividades existentes y, como propuestas, la clasificación de las actividades objeto de ayudas, el establecimiento de unos itinerarios (o zonas de actividad preferente Z.A.P. especializados (preferenciales) en la implantación de actividades primadas "itinerarios": gastronómico, comercial, artesanal ó de servicios comunitarios y cultural.

5.- Análisis del sistema de Equipamiento comunitario:
Se establecen sus déficits y carencias y la relación de edificios singulares infrautilizados con los objetivos siguientes: corrección de dichas carencias, creación de equipamientos de gran dinamicidad procurando alternativas de equipamiento general. Como propuestas, las basadas en establecer un sistema de equipamiento de carácter local (escolar, asistencial, sanitario sociocultural y deportivo) y un sistema de equipamiento de carácter genérico (administrativo: Comunidad Autónoma, Territorial y Municipal), Cultural (museos, galerías, salas de cultura) y Docentes (escuela de artes y oficios, escuelas universitarias, de hostelería y posibles residencias estudiantiles).

6.- Análisis de la adecuación de los edificios a los diferentes usos:
Se establecen los siguientes objetivos: Adecuación Urbanística (apertura de caños y espacios interiores), Adecuación de Programas (alturas, superficie, distribución, iluminación, ventilación e instalaciones) y Adecuación Estructural (condiciones establecidas –para ser objeto de ayudas– en el inicial: *Decreto 189/90 de 17 de julio, sobre Actuaciones Protegidas de Rehabilitación del Patrimonio Urbanizado y Edificado del Gobierno Vasco*, mantenidas en las siguientes modificaciones habidas: 4).

7.- Catalogación de Edificaciones y Espacios Libres y formas de intervención:
Se establecen tres grupos principales para las edificaciones: Carácter Monumental, Valor Histórico-Artístico y sin Valor Histórico-Artístico y dos grupos principales para los espacios: Valor Histórico Urbanístico y Valor Urbanístico. Los objetivos comunes son el mantenimiento y revalorización de los edificios y espacios de Valor Histórico-Arquitectónico y Urbanístico, favoreciendo las operaciones de recuperación y la descripción de las condiciones de su reconfiguración. Las propuestas establecen las formas de intervención en los diferentes grupos (Grupo I: Conservación, Grupo II: Conservación y/ó Recuperación (sólo se autoriza la demolición en casos muy específicos) y Grupo III: Recuperación ó Demolición (sin condiciones).

El desarrollo y gestión del primer Plan urbanístico y del Plan Integral se ejecutó en paralelo con el *1er Decreto (278 de 5/Dic. de 1983) de "Actuaciones protegidas de rehabilitación del Patrimonio urbanizado y edificado"* del Gobierno Vasco (actualmente sustituido por el 4º Decreto, el 308/2000 de 26 de Dic.) y con la declaración de "Area de Rehabilitación Integral (A.R.I.) "a favor del Casco Medieval y Ensanche del S. XVIII, también por el Gobierno Vasco.

Los resultados más relevantes conseguidos en el periodo de 1984-2000, han sido: la rehabilitación de 1.333 unidades residenciales, lo que supone un 41,65% de los casos necesitados de niveles constructivos profundos, medios o ligeros (3.200 de un total de 4.148 unidades en 1984). Todo ello ha permitido mejorar sensiblemente el estado de conservación de la edificación, dado que el actual nivel de intervención constructiva supone que un 55% de los edificios del Casco necesitan pequeñas intervenciones, un 12% mediana y un 33% más profundas, frente al 23% (buen estado de conservación), 20% (regular) y un 57% (mal estado) del análisis de la edificación de 1984.

En cuanto a la reactivación comercial, la actuación de la Administración local ha perseguido la potenciación de las actuales actividades económicas y la implantación de otras nuevas, lo que ha favorecido la creación de empleo, riqueza y dinamismo del área. Cabe reseñar que la situación de partida con 606 locales activos y 162 vacíos con un empleo generado de 1.372 personas, tras la promulgación del "Plan de Ayudas para la instalación y desarrollo de actividades productivas en el Casco Viejo", que ha supuesto la rehabilitación (periodo 1984-2000) de 347 unidades (213 acogidas a la norma citada), ha pasado a 727 actividades económicas (I.A.E.) y 118 locales vacíos, con una generación de empleo superior a 1.550 personas.

En lo referente a la obtención de niveles de equipamiento y dotaciones previstas y diversas acciones en espacios libres e infraestructuras, la programación prevista en el 1er Plan Especial, ha quedado prácticamente cumplimentada en su totalidad, con la exclusión del aparcamiento previsto en el subsuelo de "El Campillo".

En definitiva, podemos decir que el 1er P.E.R.I., cumplimentó la mayoría de las previsiones urbanísticas, debiendo resaltarse el cumplimiento correcto y adecuado del programa y determinaciones del mismo y de su gestión.

No obstante, el nuevo y vigente Plan, pretende avanzar en aquellos aspectos que no han cubierto sus expectativas dentro del cumplimiento de los fines y objetivos de Rehabilitación, incidiendo en problemas vigentes como la mejora de las condiciones de accesibilidad, estacionamiento, funcionalidad y condiciones e vivienda, etc., resaltando las oportunidades de centralidad y lugar depositario de la memoria histórica de la Ciudad y todo ello con un criterio innovador desde posiciones de realismo y posibilismo, recuperando para el "Casco Viejo" su concepción de región urbana singular y múltiple, donde el valor de la diferencia en sus notas de tolerancia y solidaridad, promueva las libertades cívicas.

Así mismo, la procedencia y conveniencia de la revisión del anterior P.E.R.I. viene determinada por una serie de circunstancias que confluyen, tanto en orden legal, como urbanística y socio-económica.

En el primer caso, se tiende a la adaptación al nuevo marco normativo existente, en especial, la *Ley 2/2006 de 30 de junio, de Suelo y Urbanismo, Decreto 317/2002 de 30 de diciembre sobre Actuaciones Protegidas de Rehabilitación del Patrimonio Urbanizado y Edificado* y *Decreto 281/2003, de 18 de noviembre, sobre calificación de Casco Histórico de Vitoria-Gasteiz, como Bien Cultural con la categoría de Conjunto Monumental* y se aprueba su Régimen de Protección, y *Ley 7/1990, de 3 de julio, de Patrimonio Cultural Vasco.*

En cuanto a las razones de orden urbanístico y socio-económico, cabe indicar la necesidad de actualizar tanto las previsiones del programa de actuación (en sus fases de dos cuatrienios), como la adecuación de sus objetivos, según las diversas áreas temáticas que contempla el vigente Plan (organización de la edificación, espacios libres, red viaria y transporte, redes de servicios, usos, equipamientos, ...), a las directrices de la Agencia de Renovación Urbana, implementando una nueva definición de las formas de gestión (cuantitativa y cualitativamente), todo ello con una visión más realista y posibilista del desarrollo del propio Plan, con una capacidad innovadora de autorregulación de la gestión-programa.

Como elemento más importante y novedoso del actual P.E.R.I., lo constituye el programa "ex novo" o "Herramienta" informática de que se ha dotado, denominado "URBANA I" como respuesta a la necesidad de recopilar la información urbanística y social del Casco Medieval, en un formato coherente, estable y de fácil acceso, definiendo la metodología y los procedimientos necesarios para realizar un seguimiento, eficaz y un mantenimiento de los datos, de tal manera que el *sistema de información* perdure en el tiempo, hasta la siguiente revisión del Plan Especial.

El sistema de gestión de información urbanística está compuesto por los tres elementos siguientes:

- **Información.** Modelo relacional mantenido por mecanismos de seguridad e integridad en Base de Datos a nivel de información alfanumérica, y por *software* a nivel de información gráfica. Algunas de las características del modelo de datos son las siguientes:
  - Alzados de los 876 edificios del Casco Medieval, relacionados en cobertura GIS.
  - Plantas de distribución de los 876 edificios, en cobertura GIS, relacionadas y georreferenciadas.
  - Delimitación de las 7.298 unidades del Casco Medieval, relacionadas y georreferenciadas.
  - Delimitaciones de la edificación según cada una de las ordenanzas aplicables, relacionadas y georreferenciadas.
  - A nivel alfanumérico, el padrón, vehículos, actividades económicas, valores catastrales, áreas, costes, etc., con la única limitación de aquellos valores que por cuestiones de confidencialidad no han sido proporcionados a este Equipo Redactor.
- **Software.** Desarrollado para la edición y explotación integral de la información gráfica y alfanumérica.
- **Metodología**. Abarca los siguientes aspectos: la plataforma informática sobre la que trabajan los instrumentos de control y explotación, los procedimientos de actualización de la información, y los propios instrumentos de gestión, control y seguimiento.

IV.- Evaluación económica de las inversiones en las diferentes áreas:

De forma somera, se indican a continuación las áreas sobre las que se ha intervenido y la importancia y características de las obras y acciones que se han llevado a cabo y sus cuantías económicas globales, desde el inicio del Proceso Rehabilitador en el año 1982.

1.- INFRAESTRUCTURAS Y REURBANIZACION:

Incluye la sustitución y adecuación de toda la red de saneamiento del Casco Medieval, la reposición de las redes de agua, electricidad y telefonía y la introducción de la red de gas natural y fibra óptica, reordenando la ubicación de los C.T. de energía eléctrica y la reparación de la obsoleta red de pluviales y fecales de los Caños Municipales. Así mismo, se incluye la pavimentación y reurbanización de las calles, cantones y otros espacios libres.

El PLAN DE INFRAESTRUCTURAS previsto (1980), constaba de 6 etapas que han sido totalmente ejecutadas restando, únicamente, de sus previsiones iniciales, el proyecto de ejecución del APARCAMIENTO SUBTERRANEO (250 plazas) previsto en las Manzanas "I" y "IV" del Sector Fundacional (sector meridional más elevado del Cerro), cuyo debate técnico-político sobre su oportunidad y necesidad sigue abierto, quedando su definitiva resolución, a expensas de las directrices del nuevo P.E.R.I., actualmente en fase de Revisión.

En 1999, se inició la repavimentación de las calles del Sector Este, habiendo culminado la 1ª fase (C/ Cuchillería, Chiquita, Pintorería, Sto. Domingo y Nueva Dentro) con un coste de ..... **1.201.904,01 €.**

En el año 2000, a propuesta de ésta Agencia Municipal, la Corporación decidió introducir, de forma pionera, un sistema de recogida neumática de basuras, estando, actualmente, funcionando a pleno rendimiento y satisfacción y cuya valoración asciende a:..... **8,104.856,80 €.**

De forma paralela y relacionado con lo anterior, se está elaborando el Proyecto de Control de Accesos al barrio gótico, en base a un sofisticado sistema de pivotes hidráulicos controlado y gestionado por la policía municipal, con el fin de restringir y reordenar la circulación de todo tipo de vehículos a través del Casco Medieval y cuyo costo inicialmente estimado asciende a: ..... **390.657,87 €.**

En el año 2003, se procedió a la adquisición de dos unidades de un determinado modelo de microbús para el recorrido del Casco Medieval y la adecuación de ciertos tramos de su recorrido..... .....**480.800 €.**

El coste globalizado de las diferentes intervenciones públicas, que habría que sumar desde el año 2003, efectuadas hasta este momento (nov. 08), y cuya relación es la siguiente:

- Repavimentación C/ Barrancal: .....750.000,00 €.
- Repavimentación Cantón del Seminario: .....1.050.000,00 €.
- Repavimentación C/ Herrería, Pedro Egaña, Correría, S. Vicente Paúl y Zapatería: .....4.250.000,00 €.
- Repavimentación C/ Cuchillería, Chiquita, Nueva Dentro-Judería y 1ª vecindad de la Pintorería (inicio enero 2008): .....2.560.000,00 €.
- Adecuación de tendidos aéreos (alumbrado pública + Iberdrola + Telefónica):.....500.000,00 €.
- En el año 2006 se instalan rampas mecánicas en los Cantones de la Soledad y San Francisco Javier:.....6.500.000,00 €.

asciende a la cantidad de: ..... **25.787.418,68 €.**

2.- CREACION, REPOSICION Y REPARACION DE ESPACIOS LIBRES (Plazas y Jardines)

Estas acciones incluyen la compra de suelo, edificios e instalaciones, con el fin de proyectar nuevas plazas y jardines, así como la reurbanización y mejora de las existentes. Las intervenciones realizadas han sido las siguientes: Pzas. de España, Sto. Domingo, Escoriaza-Esquibel, Fray Zacarías Martínez, Machete, Burullerías, Fuente de los Patos, Sta. María y Echauri y Plazuelas de S. Roque y del Obispado: Jardines de Echanove-Zurbitu (incluye la 2ª reforma, de 1.998) Jardín de la Capilla de S. Prudencio (antiguo Hospicio), jardín en Cuesta de San Francisco, guardería "Aurtxaro" y espacios ajardinados en C/ Pintorería y libres en S. Francisco, Caños Municipales de la Manzanas "M", "N" y "K", reparación de Pº de los Arquillos, sumideros y arquetas registrables en el carrejo perimetral de la Pza. de España, reparación del Muro Sur y accesos de la Pza. del Machete, cierre del espacio libre del Centro Social "El Campillo", 2ª reforma de Jardín Zurbitu-Echanove, reforma de la Plazuela San Vicente de Paúl (Haurtzaro), reurbanización interior Manzana "S" (1.500.000 €.), obras varias de reparación y mantenimiento en otros Caños Municipales, Plazuela de San Miguel y diversas actuaciones menores en otros espacios libres residuales. Reurbanización de la Plaza de la Virgen Blanca (2.500.000 €).
El costo global aproximado de las intervenciones públicas hasta noviembre de 2008, ha ascendido a la cantidad de:..... **6.268.928 €.**

***3.- MOBILIARIO URBANO**:*

Este apartado, incluye la reposición, reparación ó sustitución y repintado de todos los elementos que constituyen el mobiliario público como: bancos, fuentes, rótulos, jardinería, papeleras, iluminaciones singulares, nueva señalética horizontal y vertical.

El monto global de la intervención pública para este apartado, asciende a la cantidad de:
..... **592.547,54 €.**

***4.- DOTACION DE EQUIPAMIENTOS**:*

La intervención pública habida en esta importante área, ha supuesto la realización de casi todas las previsiones del P.E.R.I. (95%), con excepción del aparcamiento subterráneo en las Manzanas "I" y "IV", con respecto a las carencias de equipamientos detectadas en su día. Las actuaciones concretas, han sido las siguientes:

1. Rehabilitación de la Primitiva Casa Consistorial (Pza. España, 1).
2. Rehabilitación del Ala Este (Casa Consistorial) como sede del I.M.B. Social (Pza. España, 1-B)
3. Rehabilitación del Ala Oeste (Casa Consistorial) para despachos y dependencias Municipales (Pza. España, 1-A).
4. Rehabilitación del Palacio de VILLA-SUSO (MARTINEZ DE SALINAS) como sede del Servicio de Cultura Municipal (Pza. del Machete s/n).
5. Adaptación y rehabilitación de edificio residencial para residencia de la 3ª edad: "LOS ARQUILLOS" (Pº Arquillos, 11).
6. Remodelación y rehabilitación de un antiguo edificio castrense como Centro sociocultural del barrio (LANDATXO) (C/Sta. María,2).
7. Adaptación y rehabilitación de la primitiva Casa Palacio ECHANOVE-ZABALA, como Escuela Universitaria de Asistentes Sociales, posteriormente, como Centro Municipal de Diseño (C/ Sta. María, 11) y, actualmente, como sede de la concejalía de Presidencia Municipal y Servicio Municipal de euskera.
8. Readaptación de cinco edificios para Residencia y Apartamentos Protegidos de la 3ª Edad: "CASA AURORA" (C/ Correría, 54, 56, 58 y 57).
9. Adecuación del Antiguo Conservatorio como anexo a la Escuela de Artes y Oficios (Escuelas, 10).
10. Adecuación de un edificio residencial como sede del Dpto. Municipal de Centro Histórico (actual Agencia Municipal de Renovación Urbana y Vivienda, S.A.) (Pza. España, 8 bis).
11. Adecuación y rehabilitación de edificio residencial como ampliación del Colegio "RAMON BAJO" (C/Escuelas, 12).
12. Remodelación y adecuación del antiguo edificio "FRAY ZACARIAS MARTINEZ" (como sede del I.M.Educación y Centro de Actividad y Recursos - actual Agencia Municipal de Empleo y Promoción Económica) (C/ Fray Zacarías Martínez, 3).
13. Cubrición y adecuación de la Plaza: "El Campillo" como espacio multiuso para actividades del barrio (actualmente utilizada como espacio polideportivo) (C/Escuelas, s/n).
14. Construcción de Bolera en la Plaza de las Burullerías (Ctón. Sta. María, s/n).
15. Adecuación del primitivo hospicio "SAN PRUDENCIO" (ala este del actual complejo residencial para la 3ª edad) como Centro de día) (C/ S. Vicente de Paul, 2).
16. Adecuación del ala sur del complejo "SAN PRUDENCIO" como sede de aulas para la educación de adultos (E.P.A.) (Ctón. S. Francisco Javier, 2).

17. Adecuación del antiguo parque de Bomberos, como Departamento Municipal de Sanidad Ambiental y Consumo (D.E.M.S.A.C.)(Fases I-II) (Cta. S. Vicente, 4).
18. Rehabilitación de la Casa-Torre de "DÑA. OTXANDA" como sede del Museo de C. Naturales (Diputación Foral) / (C/ Siervas de Jesús, 17).
19. Consolidación y escaleras de acceso del antiguo Depósito de Aguas de "El Campillo-Echauri" (C/Escuelas, 3).
20. Restauración y rehabilitación del Palacio de "BENDAÑA" como Sede del Museo de Naipes (Fases I y II). (Dip. Foral) (C/ Cuchillería, 54 bis).
21. Remodelación de Casa-Palacio: "GOBEO-GUEVARA-SAN JUAN", como sede del Museo de Arqueología (Fases II y III) (Diputación Foral) (C/ Correría, 116).
22. Urinarios Públicos 1ª Fase (Ctón. de la Soledad s/n).
23. Centro de Salud del Casco Medieval (Osakidetza-Ayto.) (C/ Correría, 106).
24. Sondeos previos al Aparcamiento subterráneo (Sector Fundacional Manzanas I y IV) (C/ Sta. María, 1).
25. Rehabilitación de edificio para sede del Club de Montaña "GASTEIZ" y A.A.V.V. "GASTEIZ TXIKI" (C/ Cuchillería, 61).
26. Adecuación de los edificios n°s 73 y 75 de la C/ Zapatería como Escuela Municipal de Música.
27. Intervención en Portada a la Pza. España (Casa Consistorial) (restauración y renumeración).
28. Intervenciones varias en Residencia, jardín y Apartamentos tutelados (Casa Aurora). (C.H.-B. Social).
29. Readecuación del Palacio de "MONTEHERMOSO" (Ayto.) y rehabilitación del antiguo depósito de aguas para Centro de Actividades Culturales múltiples (C/ Fray Zacarías, 2 y Sta. María, s/n).
30. Realización de "RESIDENCIAS VIGILADAS", C/ Villa Suso, 3.
31. Reforma de la primitiva "CASA DE DUCHAS" (Ctón. de las Carnicerías, 2)
32. Nueva CASA MUNICIPAL DE LA MÚSICA, C/ Correría, 106.
33. Adecuación para APARCAMIENTO PROVISIONAL, en superficie, de la Campa de "ECHAURI" (C/ Sta. María y Escuelas).
34. Urinarios públicos (cabinas + reformas de los existentes): Ctón. Soledad / Pza. Burullerías/ Ctón. S. Francisco.
35. Museo "Casa de los Faroles" (Zapatería,, 35).
36. Adecuación antigua bolera (Pza. Burullerías), sede acogida visitas programadas a las obras de la Catedral de Santa María.
37. Vestuario Agentes O.T.A. (C/ Pintorería, 68).
38. Sede de oficinas de la "Fundación Catedral de Santa María" (C/ Cuchillería, 93).
39. Adecuación locales "Aterpe"/excluidos/indigentes (Plazuela Villa-Suso, s/n).
40. Adecuación de locales de A.A.V.V. "Gasteiz Txiki" C/ Escuelas, 7-9.
41. Rehabilitación y adecuación de la "Casa del Cordón" (C/ Cuchillería, 24).
42. Adquisición del Palacio Maturana-Verástegui (C/ Correría, 141) para futuro equipamiento Cultural-Administrativo (Proyecto ZAIN-2009).
43. Adecuación de local para Asociaciones Gitanas (C/ San Vicente de Paúl, 17).
44. Compra y adecuación de local para ubicar "Mequita en C/ San Vicente de Paúl, 6).
45. Reformas y adecuación de la primitiva Escuela de Artes y Oficios, como sede provisional de la Universidad de Deusto.
46. Museo de Arqueología (Diputación Foral): ..... 7.850.000 €.
47. Arabarri (Sociedad Rehabilitación provincial/Diputación Foral): ..... 4.125.000 €.
48. Adecuación Casa del Cordón por Fundación Mejora (Caja Vital): ..... 450.000 €.
49. Centro de Salud del Casco Medieval (Gobierno Vasco): ..... 890.000 €.
50. Análisis y prospección de la Casa-Palacio Maturana Verástegui (C/ Correría nº 141) (Proyecto ZAIN-1ª fase): ..... 100.000 €.

La suma global invertidas en las realizaciones conjuntas del Ayuntamiento, Diputación Foral (5), Osakidetza (1) y otras entidades, asciende a la cantidad de: **..... 33.958.404,29 €.**

5.-CONSERVACION DEL PATRIMONIO HISTORICO-ARTISTICO

Las actuaciones públicas en este apartado durante el período 82-nov. 08, han sido las siguientes:

1.- Restauración de la fachada norte (C/ Mateo de Moraza) de la Casa Consistorial.
2.- Adecuación y reforma volumétrica del ALA Este de la Casa Consistorial.
3.- Reparación y restauración de las cubiertas y fachadas del conjunto neoclásico formado por la plaza Mayor (Pza. de España).
4.- Reparación y restauración de las cubiertas y fachadas del conjunto monumental conformado por las construcciones denominadas "LOS ARQUILLOS".
5.- Intervenciones varias en el Palacio de ESCORIAZA-ESQUIBEL (C/ Fray Zacarías Martínez).
6.- Reparación y ornato de las fachadas exteriores de la PZA. DE LA V. BLANCA, C/ POSTAS Y LEHENDAKARI AGUIRRE.
7.- Reparación y ornato de la TORRE DE LOS ANDA (C/ Correría, 110)
8.- Traslado y recomposición de los restos del último arco románico del primitivo convento de Sto. Domingo (jardín de R.S. Prudencio) (C/ Francia)
9.- Reparación y restauración de la fachada oeste del Antiguo Hospicio "S. PRUDENCIO" (C/ S. Vicente de Paúl).
10.- Intervenciones varias en el Convento de STA. CRUZ (Dominicas) (C/ Pintorería).
11.- Intervenciones varias en la Iglesia de S. MIGUEL y Plaza del MACHETE (Pza. Virgen Blanca y Pza. Machete).
12.- Intervenciones varias en la Iglesia de S. PEDRO (Dip. Foral) (C/ Siervas de Jesús y Herrería).
13.- Intervenciones varias en la Catedral de STA. MARIA (Plan Director) (Dip.Foral) (Pza. Sta. María).
14.- Estudios, proyectos e intervenciones arqueológicas varias en: Jardines ECHANOVE-ZURBITU / FRAY ZACARIAS, ECHAURI, ...
15.- Intervenciones varias en la Iglesia de S. VICENTE (Dip. Foral) (Cuesta de S. Vicente)
16.- Reparación y reposición de bancada perimetral y mobiliario del recinto interior de la Pza. de España.
17.- Intervenciones varias en cubiertas y torres altas de la Iglesia de S. MIGUEL.
18.- Intervenciones varias de reparación e impermeabilización de solados de la Plazuela de San Miguel (Arquillos) (C/ Mateo Moraza).
19.- Intervenciones varias de reparación e impermeabilización de solados de "LOS ARQUILLOS".
20.- Restauración Pórtico gótico (este) de la Iglesia de S. PEDRO (C/ Herrería).
21.- Restauración del Escudo MARTIN DE SALINAS en el Palacio de Villasuso.
22.- Intervenciones varias en la CAPILLA SAN PEDRO DE OSMA (C/ Pintorería, 22).
23.- Restauración del Pórtico Norte de la Iglesia de S. PEDRO (Pasaje de S. Pedro).
24.- Restauración escudo este LOS LAZCANO-ALEGRIA, en el nº 60 de la C/ Correría.
25.- Restauración escudo de LOS GOBEO-ARRAZUA, en el nº 116 de la C/ Chiquita.
26.- Restauración de la Hornacina de la V. BLANCA, sita en la C/ Correría, 25.
27.- Nuevas intervenciones (1999) en la Iglesia de S. VICENTE (torre + cubierta) (Cuesta de S. Vicente).
28.- Restauración Hornacina de San Antonio (2ª vecindad, C/ Cuchillería).
29.- Restauración Hornacina Virgen de la Esperanza (C/ Sto. Domingo).
30.- Varias placas conmemorativas (Becerro Bengoa/Olaguibel).
31.- Pórtico renacentista Iglesia Convento Santa Cruz (C/ Pintorería, s/n).
32.- Continuación obras en Catedral de Santa María (13), Plan Director 2002-2003.
33.- Continuación con Intervenciones en Iglesia de San Vicente (2002-2003).
34.- Excavaciones Arqueológicas en Manzana "S" (Intervenciones Públicas de Gobierno Vasco y C. Histórico).

35.- Restauración Escudos Nobiliarios del Palacio "Alava-Esquibel" (C/ Zapatería-Herrería) (2003).
36.- Intervenciones varias en la Iglesia de San Miguel (Cubiertas y ……..):..... 525.000 €.
37.- Intervenciones en el Convento de la Santa Cruz (Dominicas)..... 360.000 €.
38.- Torre de la Catedral de Santa María (Fundación Catedral Santa María-1ª fase):..... 1.500.000 €.
39.- Excavaciones arqueológicas Manzana "R" y Campillo (Echauri): ..... 180.000 €.
40.- Limpieza del lienzo oeste muralla fundacional (Manzana "S"): ..... 250.000 €.

El costo total de las intervenciones realizadas, ha ascendido a la cantidad de: ..... **12.655.792,96 €.**

***6.- REHABILITACION/ N. CONSTRUCCION DE VIVIENDAS**:*

Durante el período reseñado anteriormente (ene. 83-nov. 08), las intervenciones sobre el parque edificatorio residencial, han sido las siguientes:

6.1.- POR INICIATIVA PÚBLICA:

6.1.1. POR LA AGENCIA MPAL / DPTO. C. HISTORICO:

Nº de Viviendas intervenidas: **126.**

Intervención: Compra + Rehabilitación: (Actuaciones anteriores) ..... 2.304.709,32 €.
Correría, 85-87 ..... 442.776,61 €.
Correría, 66-68 y 70-72: ..... 102.473,85 €.
Correría, 74-76 (compra + proyecto) ..... 194.151,92 €.
Correría, 78-80 (proyecto) ..... 29.227,61 €.
Correría, 84-86-88 ..... 532.093,77 €.
Correría, 94 ..... 329.867,42 €.
Nueva Dentro, 20 ..... 424.718,22 €.
Pintorería, 34 ..... 279.454,58 €.
Zapatería, 82 ..... 151.859,89 €.
Cuchillería, 44 ..... 266.308,14 €.
Nueva Dentro, 9-11 ..... 413.271,78 €.
TOTAL:..... 5.470.913,11 €.

6.1.2 POR LA AGENCIA MPAL. CONVENIDAS CON EL GOBIERNO VASCO.

Nª viviendas intervenidas: **129**
Manzana "N", nº viviendas ejecutadas: 63 (compra + rehab.): ..... 3.687.822,72 €.
Manzana "M", nº viviendas ejecutadas: 36 (compra + rehab.):..... 2.230.794,79 €.
Manzana "K", nº viviendas ejecutadas: 30 (compra + rehab.): ..... 2.370.624,92 €.
TOTAL:..... 8.289.242,44 €.

INTERVENCIÓN GLOBAL A.M.R.U.y V., S.A. / G. VASCO**:**
T O T A L..... 13.760.155,55 €.

6.1.3 POR EL GOBIERNO VASCO:

Nº de viv.:109 (Promo.: 84-85-86)(Compra Agen. + Rehab.)..... 2.012.855,16 €.

Manzana "14" Terreno cedido por la Ag. Munic. ..... 341.691,59 €.
Manzana "14" Construcción (hasta 31-XII-99) (15 viv./5 locales): ..... 568.818,15 €.
Pza.Santa María, 1 (Escuelas, 13) (12 viv. y 1 local)(compra Agen.+rehab.): ..... 912.423,93 €.

Manzana "S": Corre, 74-76 (nº viv.: 12): ..... 1.200.000,00 €.
Manzana "J": Zapa, 73-75 (nº viv.: 12): ..... 1.230.000,00 €.
TOTAL: ..... 6.265.788,83 €.

La suma de la **Inversión total efectuada en Programas de Promoción Pública de Viviendas** asciende a: ..... **25.496.857,49 €.**

6.2.- INTERVENCIONES POR INICIATIVA PRIVADA:

6.2.1.- Nº. de Viviendas Intervenidas (ene. 82-nov. 08): 2.258 vvdas.
Presupuesto Global de las obras: ..... 29.728.766,97 €.
Ayudas de la A. M. R. U. y V., S.A.: ..... 6.984.036,35 €.
Ayudas del Gobierno Vasco: ..... 1.790.624,53 €.
Préstamos subvencionados por entidades de crédito: ..... 20.010.451,73 €.

6.2.2.- Ayudas Ascensores (hasta nov. 08): 410 (toda la Ciudad)

Importe Subvención G.Vasco ..... 361.840,76 €.
Importe Subvención Agencia Municipal ..... 706.447,82 €.
En tramitación: 60

TOTAL OBRAS POR **INICIATIVA PRIVADA** ASCIENDE A: ..... **59.582.168,16 €.**

La suma total correspondiente a la **INVERSIÓN PÚBLICA Y PRIVADA** generado durante el período (83-nov. 08), para la Rehabilitación / Reforma/ Nueva Edificación de **2.340** viviendas (equivalente a intervenciones de diversa índole sobre unos 350 edificios aproximadamente, suma la cantidad de: ..... **85.079.025,65 €.**

7.- INTERVENCIONES DE REHABILITACIÓN / REFORMA O NUEVA CONSTRUCCION DE LOCALES (hasta Dic. 2000):

7.1.- POR INICIATIVA PUBLICA (A.M.R.U-C.H./ ARGILAN (I.M.B. SOCIAL)).

Nº de locales: **111**
Inversión global en obras: ..... 6.207.779,36 €.

7.2.- POR INICIATIVA PRIVADA

Nº. de Locales: **259**
Presupuesto global de obras: ..... 8.127.879,29 €.

Ayudas de la A.M.R.U./G.Vasco: ..... 1.092.253,04 €.

Préstamos de entidades de Crédito: ..... 7.574.246,86 €.

El coste de la inversión total **PÚBLICA Y PRIVADA**, invertido en la habilitación de **332** locales comerciales asciende a: ..... **23.002.158,55 €.**

***8.- ALOJAMIENTOS PROVISIONALES**:*

La inversión efectuada por la Agencia Municipal de R.U.y V., S.A. en la compra, adecuación y mantenimiento de 99 viviendas para su uso como alojamiento provisional, durante los procesos de Rehabilitación, asciende a la cantidad de: ..... **3.890.000 €.**

***9.- EJECUCION DE OBRAS SUBSIDIARIAS**:*

Durante este período (ene.83- nov. 08), el Ayuntamiento ha tenido que requerir, instruir y realizar en el Casco Medieval, un total de **65** intervenciones (Ordenes de Ejecución, muchas de ellas urgentes), sobre construcciones y viviendas privadas, con carácter subsidiario. Las obras ejecutadas han sumado un importe total de**:** ..... **886.435,17 €.**
Nueva Dentro nº 41: ..... 72.000 €.
Nueva Dentro nº 47: ..... 50.000 €.
Herrería nº 58: ..... 50.000 €.

***10.- PROMOCION DE ACTIVIDADES CIUDADANAS Y ACTUACIONES DE INDOLE SOCIO-CULTURAL (**hasta dic. 2000):*

Durante el período reseñado, se han desarrollado una serie de campañas informativas con el fin de potenciar la rehabilitación del Patrimonio Edificado, mejorar las condiciones de vida y habitabilidad de las viviendas, propiciar el desarrollo de actividades comerciales, culturales y sociales de toda índole, fomentar el asociacionismo y de información sobre las ayudas económicas. Así mismo, la Agencia Municipal de Renovación Urbana y Vivienda, S.A., junto a otros Dptos. Municipales y Organismos Públicos, han programado, colaborado y subvencionado acontecimientos culturales, festivos, deportivos, etc...

El coste global de todas estas actividades ha supuesto un desembolso de: ..... **1.058.587,85 €.**

***11.- PLANIFICACION URBANISTICA, PROYECTOS, ESTUDIOS E INFORMES VARIOS**:*

Durante el período que se comenta, han sido desarrollados diversos estudios y documentos técnicos y otros trabajos afines de diversa índole, que han constituido una información básica y necesaria para poder analizar la diferente problemática del Casco Medieval, calificándose como más relevantes las correspondientes a la Revisión del P.E.R.I. del Casco Medieval.

Los costes de dicha documentación han ascendido a: ..... **2.422.952 €.**

12.- ACTIVIDADES VARIAS:

En este apartado, se engloban el resto de las actividades desarrolladas, generadas o gestionadas por esta **Agencia Municipal**, como la celebración en Vitoria-Gasteiz, de siete*: "Encuentros Internacionales sobre Rehabilitación Urbana"* (este año se celebran los VIII). La participación como po-

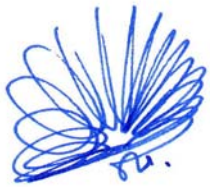
nentes ó asistentes a otros Congresos, Coloquios, Jornadas, etc... sobre Rehabilitación. Así mismo, en este apartado se han incluido los gastos generales de administración, personal laboral, gestión y mantenimiento de los Servicios propios de la A.M.R.U. y V., S.A.

El costo total de todas estas actividades y gastos de funcionamiento de la propia Agencia han ascendido a la cantidad de: ..... **10.444.900,00 €.**

En definitiva, en la etapa comprendida entre ene. 83 y nov. 08, la Inversión Global **PÚBLICA** del Ayuntamiento (en algunos casos complementada con actuaciones de otros Organismos públicos del Gob. Vasco y Diputación), generada, gestionada y/ó supervisada por la **AGENCIA MUNICIPAL, R.U. y V., S.A.,** sobrepasa la cantidad de:..... **138.337.103,16 €.**

Así mismo, se considera importante resaltar que, la suma de la **INVERSION TOTAL, PUBLICA y PRIVADA**, en las diversas acciones de rehabilitación y potenciación del Casco Medieval, en el periodo de 83-nov. 08, alcanza la cantidad de: ..... **206.047.150,61 €.**

EL ARQUITECTO MPAL./
JEFE DEL AREA DE REHABILITACIÓN Fdo. Paulino Medina.

- **Els dispositius de gestió i valorització del patrimoni. França: Prescripcions paisatgistíques i arquitectòniques per a la protecció dels pobles del Canigó.**

Asun Navarro Gracia,
arquitecta per la ETSAB (1974/1981)
Forma part del "Conseil d'Architecture Urbanisme et l'Environnement des Pyrennées Orientales, com arquitecte Conseil desde 1993.

Abstract

ANTECEDENTS

"ARTEMIS", treball de recerca al CAUEPO per la CCE, en col·laboració amb la UPC, ETSAB, UT Lisboa, UAT Grècia, Desenvolupament de un mitjà per el disseny i avaluació de models residencials de baixa densitat en regió mediterrània, compatibles amb el desenvolupament sostenible.

Macizo del « Canigó » reglamento de recomendaciones paisajísticas y arquitectónicas » para el conjunto de ciudades y pueblos tradicionales del piemonte y sus alrededores.

Realizado por el "C.A.U.E." (Conseil d'Architecture, Urbanismo et Environnement des Pyrenees Orientales) a petición del SIPARC, con aportación financiera de la DIREN, del "Conseil General" y del "Conseil Regional"

La operación "Gran Site Canigou" es la operación mas importante de este tipo desarrollada en Francia, si nos referimos a la superficie sobre la que actúa. (alrededor de 25000 ha.)

Tiene como objetivo primordial salvaguardar la identidad y valores del conjunto del macizo tratando de manera respetuosa la diversidad del conjunto. Asi toma en cuenta los diversos tipos de urbanización, controlando y orientando el crecimiento, del patrimonio construido, tipos de edificios, restauración del hábitat, transformación de usos, recuperación de las técnicas tradicionales de construcción,…

Restauración del espacio público, conservando el patrimonio restante de otras épocas, topologías construidas, aspecto de conjunto, escorrentías de superficie, todo el patrimonio ligado al agua, patrimonio agrícola y de origen rural,…

Y al mismo tiempo, un estudio paisajístico y de valorización de los principales ejes de comunicación del macizo.

Paraules Clau

Curriculum Vitae

1974/1981 Arquitectura, especialitat de urbanisme E.T.S.A.B.
1994/1996 Master de Arquitectura del Paisatge E.T.S.A.B.

1983/1986 Col·laboració en el taller de historia com professora assistent
1986/1991 Adjunta a la sub.direcció cultural de la ETSAB, Director Fernando Ramos
1981/1992 . Col·laboració en diversos estudis d'arquitectura (p.e: Elias Torres Tur, Ana Soler i Silvia Farriol, Miquel Roa,...)

. Preparació de l'exposició "Obra Publica a Catalunya" al estudi de Ana Soler i Silvia Farriol per al D°. Obra Publica de la Generalitat de C.,
. col·laboració a la Fundació Miró per les exposicions Mies van der Rohe i Le Corbusier, arqtes
. Col·laboració en el departament d'urbanisme de la ETSAB en els treballs de Recerca "Les colònies industrials a Catalunya" i Els espais públics a Catalunya

PRACTICA PROFESSIONAL ACTUAL

Contractada com "architecte conseil" des de 1993 al C.A.U.E.P.O., Conseil d'architecture, Urbanisme et l'environnement des P.O.(existeix un organisme en cada regió). Aquests organismes tenen com objectiu promoure la qualitat de l'arquitectura, l'urbanisme i el mitjà ambient, respectant i dedicant una atenció acurada al patrimoni. Mitjançant l'informació, el seu objectiu es transmetre aquests valors a les escoles, universitats, participar directament à la formació de professionals, divulgar la cultura arquitectònica en els àmbits tan polítics com socials,...

Treballa directament al servei de les administracions i dels particulars amb suport al seus projectes de manera totalment gratuïta. També pot proposar o desenvolupar, de forma autònoma o en col·laboració, estudis o treballs de recerca.
Selecció de treballs desenvolupats:
* "*els camins del aigua*": recuperació, restauració i ordenació de tot el patrimoni relacionat amb el aigua, primer a Perpinya, després a tot el departament.
* *Estudis de millora i restauració de centres històrics*, patrimoni, arquitectura, reestructuració d'espai públic,... Patrimoni menor i vernacla (rentadors, molins, caves vitícoles, capelles, fortificacions, patrimoni rural, terrasses agrícoles, llocs miners, etc...
* *d'investigació: ARTEMIS*, treball de recerca per la CCE, al C.A.U.E.P.O. en col·laboració amb la UPC ,ETSAB, UT Lisboa, UAT Grècia y Ambiente Itàlia SRL
Desenvolupament de un mitjà informàtic (SIG) per el disseny i avaluació de models residencials de baixa densitat en regió mediterrània, compatibles amb el desenvolupament sostenible.
* *Estudis de paisatge:* Territorials," gran paysage", sectorials o locals...
* *Estudis previs* a la qualificació de sol no urbanitzable o amb un possible canvi d'us,
exemple: Massís del Canigó: reglament de recomanacions paisatgístiques i arquitectòniques. Ciutats i pobles del peu de muntanya i els seus voltants. Treball desenvolupat a petició del SIPARC (sindicat d'iniciativa per el desenvolupament del massís)

Una manera de abordar la restauración/conservación desde la relación consustancial entre construcción y paisaje.

Experiencia anterior de base:

ARTEMIS, trabajo de investigación desarrollado para la UE, en colaboración con la UPC, ETSAB, UT Lisboa, UAT Grecia, Ambiente Italia SRL, Instituto de Investigación, que favoreció una apertura de miras sobre instrumentos de trabajo innovadores en este campo.
El trabajo estaba orientado a desarrollar un método para el diseño y evaluación de modelos residenciales de baja densidad en región mediterránea rural, compatibles con el desarrollo sostenible. Este trabajo, a caballo entre la investigación y la práctica sobre el terreno, tenía como objetivo poner en práctica un método interactivo destinado a:
***. evaluar** las consecuencias de un proyecto cualquiera, propuesto sobre uno u otro lugar, y*
***. crear un instrumento** que facilitara la concepción de proyectos, teniendo en cuenta todas las condiciones y consecuencias que de él se derivaran.*
La originalidad, consistía, en abordar no solo los datos objetivos del medio, la gestión y planificación, sino también lo que es poco habitual, como datos históricos locales, identidades culturales y sobre todo visuales, y los factores socio-antropomórficos. Toda una serie de valores que dieran sentido a la búsqueda de formas e indicaran los puntos fuertes o duros del territorio a conservar y valorizar. En definitiva, un intento de establecer un diálogo con lo que podríamos llamar "el alma del lugar".

Los principios desarrollados bajo esta óptica, se ilustraran con un trabajo realizado a posteriori, precedido de una introducción somera de los dispositivos de gestión y valorización del patrimonio en FRANCIA.

Presentacion:
Macizo del « Canigó » : reglamento de recomendaciones paisajísticas y arquitectónicas de ciudades y pueblos tradicionales del piémonte y sus alrededores.

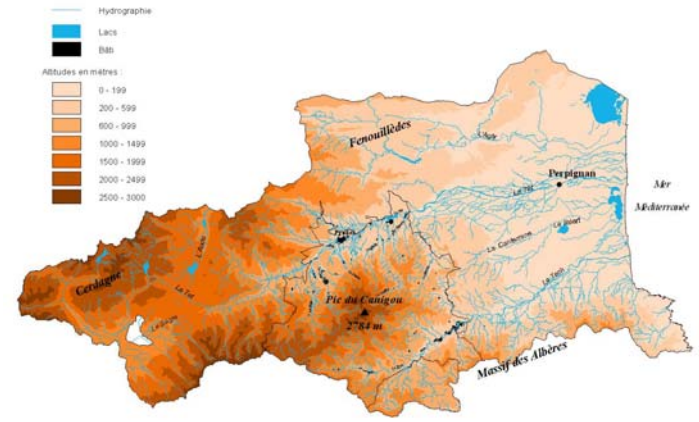

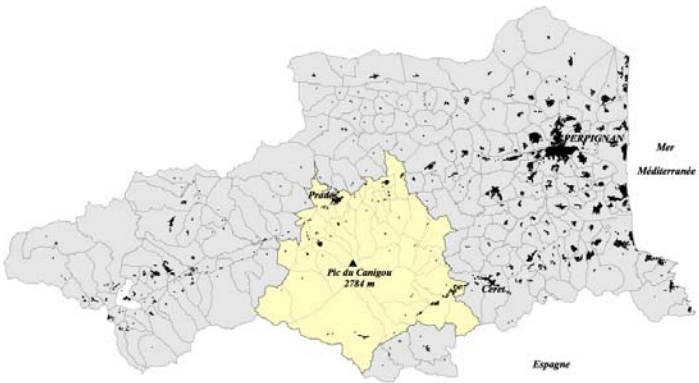
La operación "Gran Site Canigou" es la operación más importante de este tipo desarrollada en Francia, si nos referimos a la superficie sobre la que actúa. (alrededor de 25000 ha.)

*Las operaciones « gran site » están promocionadas directamente por el Ministerio de Medio Ambiente y señalan especialmente lugares o parajes de interés nacional y especialmente aquellos que son objeto de una frecuentación humana y/o turística fuerte.
Los diferentes impulsores de esta operación de revalorización y preserva del conjunto son: el Estado, la Region Languedoc Roussillon, el Departamento de Pirineos Orientales, el SIPARC y l'Office Nacional des Fôrets.

Realizado por el "C.A.U.E." (Conseil d'Architecture, Urbanisme et l' Environnement des Pyrenees Orientales) a petición del SIPARC (Sindicato Inter comunal para la Protección y el Planeamiento racional del Canigó), con aportación financiera de la DIREN (Direction Regional del Environnement), del "Conseil Regional" y del "Conseil General).
El SIPARC ha confiado al CAUE (Conseil d'Architecture Urbanisme et l'Environement):

- un estudio para establecer un documento de Recomendaciones Paisajísticas y Arquitectónicas para todos los pueblos y ciudades del macizo, con el objetivo de salvaguardar la identidad y valores de los diversos tipos de urbanización, controlando y orientando el crecimiento, el tratamiento del patrimonio construido, restauración del hábitat, transformación de usos, recuperación de las técnicas tradicionales de construcción,…

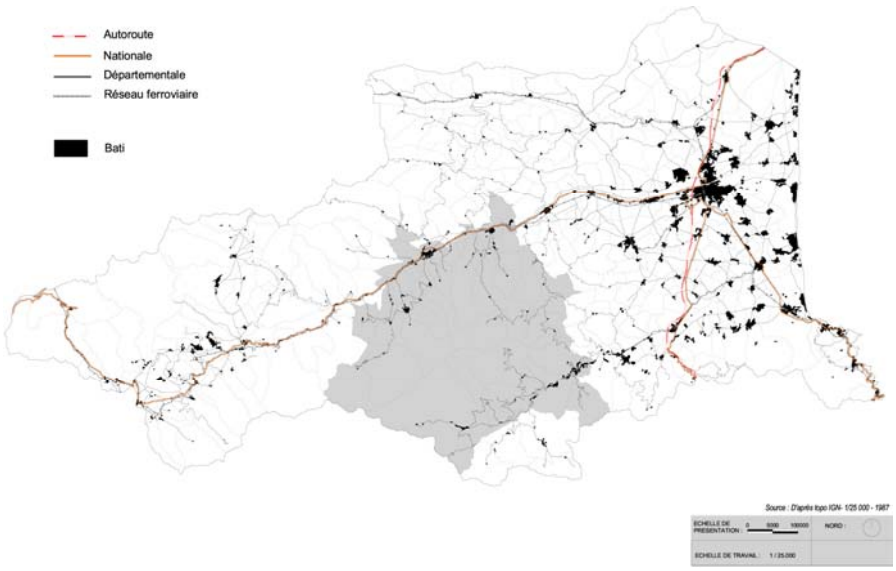
Villerach

Corsavy

La structure urbaine du village ancien - organisation d'origine « castral »

Y al mismo tiempo, un estudio paisajístico y de valorización de los principales ejes de comunicación del macizo.

El Reglamento de Recomendaciones desarrollado tiene como objetivo dotar al "Macizo del Canigó", montaña mítica de los catalanes, de un plan de acción susceptible de armonizar conservación y frecuentación, conservación y desarrollo, conservación y crecimiento, en un mismo espacio frágil y que despierta un gran interés.
Consiste básicamente en un proyecto de paisaje, a la escala del macizo, definiendo un proyecto de ordenación del territorio, valorizando una unidad geográfica y simbólica, en la que son analizadas las características tanto comunes, como las especificas.

El diagnostico y establecimiento de criterios a tener en cuenta a la hora de proponer actuaciones concretas: qué se salvaguarda?, qué se preserva?, qué forma toman las nuevas entradas?, como restablecer las relaciones en un tejido urbano desestructurado y, en fin, que tratamiento se da a los objetos arquitectónicos. Un punto muy importante es perfilar que criterios se tienen en cuenta a la hora de programar extensiones o nuevas urbanizaciones,…
La mejora de la calidad de vida, proyecto de espacio publico, conservando el patrimonio existente, tipologías construidas, aspecto de conjunto, todo el patrimonio ligado al agua, tanto natural como construido, patrimonio agrícola y de origen rural, transformación de usos, recuperación de las técnicas tradicionales de construcción,…

Así, el estudio se ha desarrollado tratando de seguir los principios del estudio previo citado, "ARTEMIS" y en un constante "ir y venir" entre la consideración del patrimonio,

* **visto desde el exterior**, como si de un solo objeto arquitectónico se tratara, y la consideración desde las entrañas mismas de cada elemento arquitectónico que forma parte del conjunto, y **tratándolo en continuidad con el exterior** como si de una proyección se tratara. Un juego rico entre la lectura patrimonial de cada elemento desde el medio donde se sitúa, y una lectura de los valores patrimoniales del medio como parte integrante del objeto, que no olvida, sino que intenta tratar, el aspecto mágico y del imaginario popular, como parte integrante de la identidad del lugar.

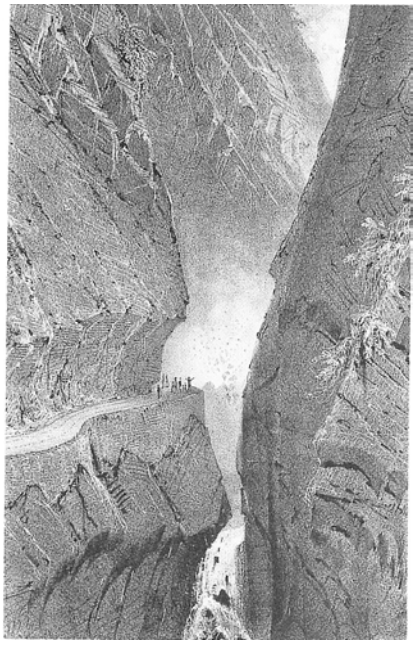
* **y el establecimiento de la relación consustancial entre construcción y paisaje**: la implantación, la forma, el carácter de todos los pueblos y ciudades están, o estaban, consustancialmente ligados al relieve y a la presencia del agua, formando un único objeto indivisible con el medio.
Se trata de cambiar el concepto de una restauración sectaria, delimitada y limitada al objeto arquitectónico, siendo su objetivo primordial salvaguardar la identidad y valores del conjunto del macizo, tratando de manera respetuosa la diversidad del conjunto.

*** y finalmente, como valor añadido, el estudio paisajístico y de valorización de los principales ejes de comunicación del macizo**, nos ha permitido tratarlo desde

. un análisis a niveles sucesivos: de lo subjetivo a lo racional, de lo sensible a lo razonable, de lo individual a lo colectivo, de lo imaginario a lo real, introduciendo el análisis emocional donde la relación entre forma y emoción es muy fuerte.
De los diversos códigos de lectura, se ha dedicado una especial atención a la búsqueda del diálogo entre lo visible (situado en el espacio) y lo invisible .Este ultimo código de lectura, que se manifiesta como proyección de nuestra vida interior y reflejo de nuestro espíritu, cambia con las generaciones, como con las civilizaciones y escapa a todo control físico, pero se manifiesta por los efectos.

. O desde otros puntos que llaman nuestra atención, y que responden a otras lógicas, como,

los **códigos visuales,** (geometría del paisaje):y dentro de ellos, **las líneas**, omnipresentes en el paisaje, que lo estructuran y que imponen emociones profundas, horizontal, vertical, oblicua, curva… Las líneas acaban siempre por **entrecruzarse y dar puntos**. Si se cruzan de manera ilusoria, bajo el efecto de la perspectiva, aparece un punto focal, real o virtual, con o sin materialización.
Pero pueden cruzarse de manera aleatoria y dar puntos focales que no le deban nada a la perspectiva.

Son los puntos que pueden estar cargados de símbolos y que constituyen entonces **puntos de referencia**: los volúmenes, los planos, los ejes, o tan especiales como pueden ser los **ritmos**: que traman el paisaje de elementos puntuales, líneas o mallas, imprimiendo una sensación de vibración.

O otros códigos visuales que revelan el **"Ambiente de un paisaje"**, termino poco agradecido pero irreemplazable, expresado por la escala o las escalas: confort, malestar, admiración, temor,…; **los contrastes**: combate, armonía, convergencias, colores, valores, formas, texturas; **alternancias:** que sean secuénciales, o en 2 dimensiones, constituyen ventanas o conos visuales; **transparencias:** o su contrario, **superficies opacas**. Se oponen, al permitir una visión a través o un bloqueo visual…
* nota: cuando se habla de todo ello, debe pensarse también en **la luz**, creadora de colores y sombras, y que define la mutación de ambientes, **lo vegetal** y la constitución de variedad de gamas cromáticas, **las estaciones** y **los elementos**, aquí muy importantes, como los vientos, lluvias y nieve.

La mayor parte de estos códigos visuales evidencian en realidad el trayecto de la visión sobre el paisaje, y si nuestros desplazamientos son suscitados por los trayectos previos de nuestra percepción visual, podremos sacar conclusiones evidentes sobre el carácter dinámico o estático de un paisaje y de un **"lugar".**

- **La intervenció en un centre històric declarat Bé d'interès cultural. El cas de Cardona.**

Brígida Manau Vila,
Coordinadora de l'Oficina del Nucli Antic de Cardona.

Abstract

Paraules Clau

Curriculum Vitae

- **Conciliar modernitat i memòria: la protecció del barri de la Croix-Rousse a Lyon.**

Jean Yves Quay,
arquitecte

Abstract

Paraules Clau

Curriculum Vitae

- **Opcions projectuals als centres històrics**

Víctor Pérez Escolano,
arquitecte,
Catedrático de Historia de la Arquitectura y del Urbanismo. Universidad de Sevilla.
Ha sido capitular Delegado de Urbanismo del Ayuntamiento de Sevilla y Director General de Arquitectura y Vivienda de la Junta de Andalucía.
Miembro de la Comisión Técnica del Patronato de la Alhambra y Generalife.
Patrono del Museo Nacional de Arquitectura y Urbanismo.
Presidente de la Fundación de Arquitectura Contemporánea.

Abstract

En un ciclo con objetivos similares Ignasi de Solá-Morales habló en esta sede hace treinta años sobre las "Teorías de la intervención arquitectónica" y como responde siempre a una interpretación de lo ya existente. En 1985, el mismo autor publicó en la revista *Lotus International* un artículo memorable, "Del contraste a la analogía. Transformaciones en la concepción de la intervención arqitectónica", en el que partía de la idea de que la relación entre lo prexistente y la intervención es un fenómeno cambiante culturalmente, por lo que no puede establecerse una doctrina permanente. El desencuentro entre el pasado y el porvenir se produce cuando el presente renuncia a escribir, tan respetuosa como decididamente su propio capítulo. No cabe el reposo en el ejercicio de interpretación que es el proyecto. En 2005 tuvo lugar en Viena la conferencia internacional sobre el *Patrimonio mundial y la arquitectura contemporánea. Como gestionar los paisajes urbanos históricos*. Este concepto está centrando la nueva confrontación sobre las opciones proyectuales en los centros históricos, sobre las que se reflexiona en esta ponencia.

Palabras Clave

intervención arquitectónica, contraste, analogía, proyecto, *paisajes urbanos históricos,* centros históricos

Curriculum Vitae

NOMBRE :Víctor Pérez Escolano
E-MAIL : vpe@us.es
PROFESIÓN :Arquitecto
NACIONALIDAD : Española
CARGO : Catedrático

ACTIVIDAD ACADÉMICA

Departamento de Historia, Teoría y Composición Arquitectónica de la Universidad de Sevilla. Profesor invitado en universidades europeas y americanas.

ACTIVIDAD EDITORIAL

Ha publicado mas de dos centenares de trabajos en libros, revistas y actas de congresos, además de otro muchos de divulgación. Es miembro del Consejo Editorial del periódico "El Correo de Andalucía", y director de la "Revista de Historia y Teoría de la Arquitectura".

- **Rehabilitació de la Casa Palacio del Condestable. Pamplona**

Fernando Tabuenca,
Tabuenca & Leache arquitectos
Fernando Tabuenca y Jesús Leache son los arquitectos redactores del proyecto de rehabilitación de la Casa del Condestable de Pamplona. Han dirigido un equipo pluridisciplinar de arquitectos, ingenieros, aparejadores, historiadores, arqueólogos y restauradores, que ha trabajado en el edificio durante siete años (2001-2008).

Abstract

La Casa del Condestable es una mansión palaciega del siglo XVI que se encontraba en estado de ruina y que había sufrido grandes reformas y alteraciones a lo largo de su historia. El Ayuntamiento de Pamplona lo adquirió para su rehabilitación como Centro Cívico del Casco Antiguo.

La rehabilitación ha intentado recuperar las trazas originales. Se han sacado a la luz cerca de 4.000 m2 de alfarjes de madera, que cubrían todas las estancias, que han recuperado su antigua dimensión y aspecto.

La intervención más importante se ha centrado en el núcleo central constituido por el patio principal, del que apenas subsistían varias columnas de piedra, y un pequeño patio trasero.

Sin renunciar a un lenguaje contemporáneo, la intervención plantea una continuidad entre lo viejo y lo nuevo, que se establece mediante el uso de los materiales: madera, terracota y morteros de cal.

Paraules Clau

Casa del Condestable, siglo XVI, alfarjes de madera, patio principal, materiales.

Curriculum Vitae

FERNANDO TABUENCA GONZÁLEZ, JESÚS LEACHE RESANO
Arquitectos por la E.T.S. de Arquitectura de la Universidad de Navarra.

Fernando Tabuenca (Pamplona, 1960) fue colaborador de Luis Tabuenca (1979-1984) y Rafael Moneo (1984-1986). Estudios de postgrado en Madrid, Santander, París, Siena (Italia) y Chicago (USA). Profesor de Proyectos en Pamplona (1983-84), Madrid (1991-95) y Buenos Aires (1995). Primeros premios en varios concursos de arquitectura y diseño urbano. Seleccionado al Premio Nacional de Arquitectura de ladrillo 89/91 (Centro de Salud en Olite). Finalista al Premio COAVN Interiorismo 1993 (Bar Subsuelo, Pamplona), Premio COAVN de Arquitectura residencial 2005 (Casa TG, Gorráiz).

Jesús Leache (Pamplona, 1962) ejerce libremente la profesión desde 1987. Premio Nacional de Arquitectura de Ladrillo 91/93, Premio COAVN de Arquitectura 1995, Seleccionado en la Muestra "Diez años de Arquitectura Española" y en la "III Bienal de Arquitectura", Finalista en el Premio de Arquitectura Española 1995 (Centro de Salud de Azpilagaña, Pamplona). Accésit en el concurso para el Palacio de Congresos y Auditorio de Pontevedra. Mención especial Premios COAVN 95 (pabellón industrial para Gráficas Lizarra, Estella).

En 1993 fundan "Tabuenca & Leache, Arquitectos". Su obra conjunta ha sido ampliamente publicada (frontón en Urroz, viviendas VPO en Berriozar, comisaría de Policía Foral en Tudela, viviendas unifamiliares, interiorismo, etc.). Premio COAVN de Interiorismo 1995 (Centro BlaBla&Co. en Pamplona). Premio COAM y Premio del Ayuntamiento de Madrid 1996 (Centro BlaBla&Co. en Madrid), Premio COAVN de Urbanismo 2001 (Plaza de Urroz) Premio COAVN de Interiorismo 2007 (Oficina de comunicación en Pamplona), así como varias menciones en distintas ediciones. Seleccionados para los Premios FAD 2001 (casa Bermejo-Elcano) y finalistas del Premio FAD de Interiorismo 2005 (oficina principal CAN en Pamplona). Seleccionados para el Premio de arquitectura de Ladrillo 2003 (Biblioteca y Casa de Cultura de Milagro).

COAVN = Colegio Oficial de Arquitectos Vasco-Navarro
COAM = Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid
FAD = Asociación Fomento de Artes Decorativas de Cataluña.

La rehabilitación de la Casa del Condestable en Pamplona.

1. La historia

La Casa del Condestable ocupa un solar trapezoidal frente a la iglesia de San Saturnino o San Cernin, patrón de la ciudad, que dio nombre al antiguo burgo medieval de San Cernin, de trazado hexagonal atravesado de este a oeste por la entonces denominada Rúa Mayor de los Cambios, por donde discurría el Camino de Santiago a su paso por la ciudad.

El edificio se construyó a partir de 1548, año en que D. Luis de Beaumont, IV Conde de Lerín y Condestable del Reino, compró cuatro casas colindantes para ampliar la suya, sita en la esquina de la calle Mayor con la calle Pellejerías (actual Jarauta). Este emplazamiento privilegiado era acorde a la importancia de sus títulos de nobleza, los de mayor rango y prestigio de la nobleza navarra de la época.

Al fallecer el conde en 1564, la casa palaciega pasó a manos de su hija Doña Brianda de Beaumont, quien casó con un hijo del Duque de Alba, sellando así matrimonialmente el pacto con la corona de Castilla que había permitido en 1512 la anexión de Navarra por parte de las tropas del Duque. Los títulos de ambas familias quedaron reunidos desde la siguiente generación. En ese mismo siglo se añadió a la propiedad el caserón contiguo de la calle Pellejerías, antigua “casa accesoria” de D. Francés de Beaumont, primo de D. Luis, cuya casa principal se encontraba al otro lado de la calle.

En 1590 el palacio fue cedido a los obispos de Pamplona, quienes lo ocuparon como residencia episcopal hasta 1740. Poco después, en 1752, el edificio fue también sede provisional durante ocho años del Ayuntamiento pamplonés.

El Duque de Alba mantuvo la propiedad del edificio hasta finales del siglo XIX, por lo que el edificio fue también conocido como la “Casa del Duque”. Su nuevo propietario, D. Juan Seminario, acometió obras de gran envergadura para explotar económicamente el inmueble. Se habilitaron locales comerciales y artesanos en planta baja y viviendas particulares de alquiler en las plantas elevadas. El maestro de obras Pedro Arrieta reformó en 1891 la fachada a la calle Mayor, para reducir el tamaño de los grandes huecos de ventana y sustituir el balcón de esquina por un chaflán con miradores, según el gusto de la época. El edificio perdió su aspecto de mansión noble del siglo XVI y adquirió una imagen de vivienda burguesa decimonónica.

2. El edificio

La Casa del Condestable es Bien de Interés Cultural desde 1997. En 1998 fue declarado en estado de ruina, y poco después fue adquirido por el Ayuntamiento de Pamplona.

La rehabilitación fue encomendada en 2001 por concurso a Tabuenca & Leache Arquitectos, que han dirigido un equipo pluridisciplinar de arquitectos, ingenieros, aparejadores, arqueólogos, restauradores e historiadores.

En el momento de acometer el proyecto, las trazas generales de los edificios originales eran casi irreconocibles por las reformas y añadidos sufridos durante los siglos XIX y XX: Se abrieron portales y escaparates en planta baja, se cubrieron los patios, se construyeron entreplantas para un mayor aprovechamiento comercial y se crearon nuevas escaleras de acceso a las viviendas. En los pisos superiores, salvo dos de los salones ocupados por sociedades culturales como los Amigos del Arte, el resto de las estancias fueron compartimentadas, sus techos bajados y sus ventanas divididas para dar luz a distintas habitaciones, con distribuciones y corredores que convirtieron el edificio en un laberinto de tabiquerías. Los artesonados originales, ocultos por los falsos techos, fueron además perforados por patios de luces. El lado sur del patio principal fue ampliado en toda su altura. El estado de abandono general del inmueble, con numerosas infiltraciones de humedad por las cubiertas, completaba un panorama desolador.

Fue necesario realizar, en paralelo al desarrollo del proyecto básico, obras previas de limpieza y derribos así como diversos estudios que permitieran conocer con mayor exactitud la realidad del estado de conservación y los valores originales del edificio. Las obras citadas se ejecutaron en varias fases entre los meses de diciembre de 2001 y junio de 2002. Consistieron en la demolición de entreplantas, tabiquerías y falsos techos. Se realizaron también sondeos y catas arqueológicas. Los estudios históricos permitieron datar y conocer la génesis y la evolución histórica del edificio.

Fue así posible reconocer un patio principal de columnas octogonales de piedra con una galería superior de arcadas de ladrillo. La introducción del patio principal rectangular, que actúa como elemento vertebrador, es una operación típicamente renacentista. En este caso, la geometría irregular del solar impuesta por la traza medieval del burgo de San Cernin obliga a girar los muros interiores buscando un compromiso entre el ideal renacentista de equilibrio y simetría expresado en las fachadas del patio y las posibilidades constructivas de salvar con estructuras horizontales de madera luces de cierta dimensión, que obligan a buscar un acercamiento tendente al paralelismo con las fachadas exteriores. La introducción de la escalera en el ángulo sureste del patio ayuda a este propósito, si bien el conflicto geométrico persiste en toda la zona próxima a Jarauta, y las anomalías constructivas que produce acabaron generando patologías en forjados, fachadas y cubiertas.

En la planta baja encontramos la secuencia clásica de zaguán, patio principal y jardín o patio trasero, si bien éste, lindante con el caserón de D. Francés, ve muy limitado su tamaño. En esta zona trasera estuvieron las caballerizas. El palacio original no tenía salida al patio de manzana, al estar separado por el huerto del edificio medianero de la calle Mayor.

Los salones nobles se disponían en la planta primera, en torno al patio. La planta segunda, de menor altura, se destinaba a las estancias de servicio, comunicadas con las de la planta inferior mediante pequeñas escaleras interiores cuya disposición original se ignora. El caserón de D. Francés tiene una planta más, y sus fachadas ofrecen una composición diferenciada.

Pese a su ambición formal y dimensional, el edificio se caracteriza por una gran austeridad constructiva y ornamental, muy alejada de los momentos más brillantes de la arquitectura renacentista peninsular. Lo más reseñable es el conjunto de alfarjes o artesonados de madera, muy similares a los del Palacio Escoriaza- Esquivel de Vitoria, construido precedentemente en la década de 1540. Grandes jácenas de madera de pino dan apoyo a jaldetas transversales sobre tocaduras. Sobre las jaldetas, cintas y saetinos de lados achaflanados enmarcan recuadros de tabla dispuesta en el trasdós. En el zaguán y la planta noble, ménsulas de modillones refuerzan el apoyo de las jácenas, oculto por el arrocabe a lo largo de la pared. En el alfarje del salón principal de la planta noble, junto a la fachada de la calle Mayor, se han descubierto, bajo sucesivos repintes, restos de policromías con temas mitológicos, muy comunes en la época. Los alfarjes de las plantas superiores son de la misma factura, pero muy simplificados en sus detalles, con ausencia de tocaduras, ménsulas y arrocabes.

Frente a la estructura horizontal de madera, la estructura vertical de muros de carga era de una gran pobreza. Muros de mampostería y sillarejo reaprovechados de las construcciones medievales preexistentes fueron recrecidos con ladrillo e incluso tapial de barro. La heterogeneidad de los muros se veía acentuada por gran número de reformas en apertura y cierre de huecos. En la fachada de la calle Jarauta se observaban grandes desplomes por empuje de las vigas de grandes luces. Casi todos los muros estaban interiormente recubiertos por revocos de yeso y cal con impurezas, según las estratigrafías realizadas. Al hacer catas bajo las capas de pintura y revestimientos más recientes, aparecieron gran número de grafitos e inscripciones de la época en que el edificio fue residencia episcopal. Se encontraron también restos de decoraciones florales modernistas de finales del siglo XIX y principios del XX en los muros de los salones principales.

3. Criterios de intervención

Se han asumido en el proyecto los postulados de la restauración “científica” u “objetiva”, intentando llegar a un conocimiento profundo y una documentación exhaustiva del edificio en todas las fases de la intervención, para preservar su valor como documento histórico. Sin embargo, hay que destacar el carácter único de cada edificio, que exige un estudio sensible y particularizado, que no termina en el proyecto sino que se prolonga a lo largo de toda la obra.

El problema se plantea especialmente cuando hay estratos superpuestos y se trata de tomar decisiones sobre el aspecto final de nuestra intervención.

En este caso, nos hemos inclinado por recuperar en lo posible el carácter del palacio en su estado fundacional, sin renunciar a incorporar todo aquello que sea necesario para garantizar su supervivencia y facilitar su futuro uso. Los nuevos elementos, aunque fácilmente reconocibles, no pretenden establecer un contraste, tantas veces disonante, sino una continuidad con lo ya construido, con la naturalidad con que históricamente se han sucedido muchas intervenciones en los edificios. Así, se diseñan desde una neutralidad formal que intenta alejarse de modas y ser sensible al espíritu del edificio. En definitiva, es el propio edificio el que manda e impone sus reglas; la nueva arquitectura está a su servicio.

Comentaremos seguidamente algunos de los criterios particulares de intervención en las principales partes del edificio.

3.1. Patio principal

Es el espacio que había sufrido mayores alteraciones. Despojado ya de las entreplantas y cerramientos que lo hacían irreconocible, sólo subsistían de la época de su construcción ocho de las columnas octogonales, probablemente retocadas. Según la investigación realizada, las arcadas de ladrillo visibles en algunos muros del piso superior parecían corresponder a una reforma del XVIII, época a la que podrían pertenecer también los forjados de piso, con vigas de madera y bovedillas de argamasa, de rústica factura, muy reparados y deteriorados. La crujía meridional había sido ampliada hacia el patio, añadiéndole además una planta.

A la vista de esta situación, el patio es la pieza que requería y aceptaba una mayor intervención. La reconstrucción del patio en su configuración original abierta y en dos alturas planteaba problemas funcionales, derivados de la inexistencia de un espacio de distribución y acceso a las estancias de la planta segunda y de su exposición a la intemperie, que en un clima como el de Pamplona limitaba su uso y dificultaba la climatización de las estancias y la relación entre ellas.

Las pautas de actuación han sido las siguientes:

- Vaciado y reconstrucción: Reposición de seis columnas octogonales de piedra, reparación de piezas deterioradas de las otras ocho y reubicación de dos de ellas, anteriormente desplazadas como confirmó la excavación arqueológica.

- Ampliación del esquema circulatorio del patio a la planta segunda. El patio amplía y refuerza así su vocación de espacio central de relación y comunicación del edificio; la planta segunda abandona su antiguo carácter de servicio para incorporarse a su nuevo uso público; el edificio gana en claridad distributiva. Se aprovechó la mayor anchura de la crujía de poniente para ubicar allí una nueva escalera colgada de dos tramos para el acceso a esta planta, eliminando la añadida en el XIX dentro de la caja de la escalera principal, que ha recuperado su grandeza primitiva.

- Fachadas: La modificación estructural y funcional del patio planteaba el problema de crear unas nuevas fachadas interiores. Se decidió sencillamente prolongar el orden ya definido por las columnas octogonales con pies derechos y vigas de madera de pino, un material que sin ser extraño al edificio evita la competencia formal y matérica con las columnas de piedra, en una solución natural, tectónica y ligera, coherente con los ideales de equilibrio y proporción de la arquitectura del renacimiento. La gran transparencia de estas fachadas interiores concede importancia visual a la estructura horizontal de las galerías, resueltas también en madera, con vigas muy próximas entre sí que dotan de textura a estos planos y permiten disimular en el entrevigado las instalaciones.

- Cobertura: Se resuelve con grandes vigas de canto de madera laminada que se apoyan en los muros interiores. Se evita así sobrecargar las columnas de piedra y se mantiene la proporción de las fachadas interiores del patio en dos plantas, mientras su espacio fluye y se expande por la parte superior, aludiendo a su anterior condición abierta. La nueva galería claustral de planta segunda, sin perder su relación con el patio, adquiere un carácter contemporáneo, protagonizado por la horizontalidad e imponente presencia de las grandes vigas, que acotan la altura visual del espacio y actúan como parasol. Sobre ellas, superficies continuas de vidrio, en parte practicables para ventilación y evacuación de humos en caso de

incendio, permiten mantener en el patio un grado de luminosidad próximo al de su natural condición perdida de espacio exterior.

3.2. Patio de servicios.

La existencia de este patio residual supuso la oportunidad de ocupar este espacio para ubicar en él todos los servicios complementarios necesarios para el funcionamiento del nuevo edificio, tales como una escalera secundaria obligada para la evacuación en caso de incendio, un ascensor-montacargas, aseos y oficios, así como espacios de distribución y acceso a las salas del caserón anexo. Se mantiene un vacío que atraviesa verticalmente este espacio, con iluminación cenital natural, que alude a su anterior condición de patio.

3.3. Estancias.

La resolución de todas las necesidades de circulación y servicios en el recinto de los dos patios ha permitido preservar la unidad estética y formal de las estancias perimetrales. Se han evitado las compartimentaciones, difíciles en su encuentro con los alfarjes. En puntos singulares, como los accesos a las aulas habilitadas en la antigua casa de D. Francés, se introducen vestíbulos de distribución y almacenaje a modo de muebles de madera, de menor altura que la estancia, que permiten la continuidad de la visión del alfarje.

3.4. Fachadas

Se ha recuperado la composición de las fachadas del XVI, según los datos aportados por los planos de las reformas de 1891-92 conservados en el Archivo Municipal y por las catas realizadas en el propio edificio.

4. Criterios funcionales

Con anterioridad a la intervención arquitectónica, el Ayuntamiento decidió el destino de la Casa del Condestable como Centro Cívico del Casco Antiguo. El programa de necesidades fue fruto de un proceso de participación ciudadana. Cabe preguntarse si la estructura distributiva y formal de los espacios interiores no eran más apropiados para un uso de tipo museístico. No obstante, la intervención arquitectónica hubiera sido prácticamente la misma con cualquier uso público. Por tratarse de un importante patrimonio histórico-artístico, el programa de necesidades ha debido adaptarse a las posibilidades y características del edificio. Una vez fijados los criterios de intervención y consolidación, el proyecto se limita a asignar los usos a los espacios disponibles más adecuados.

El vaciado y reconstrucción total del patio ha permitido construir bajo él una planta de sótano, con un único pilar central con capitel de hormigón, con lo que se gana el espacio necesario para almacenes e instalaciones.

La sala situada en el lado occidental del patio, junto a la medianera, se destina a salón de actos, excavando un graderío en pendiente que permite ganar altura al escenario y enlazar con la cota original del pavimento de una estructura medieval preexistente de tres grandes arcos ojivales en la planta inferior del caserón de D. Francés. Se practica en esta zona una nueva salida al patio de manzana, que facilita la evacuación del edificio, la carga y descarga o la extensión al aire libre de las actividades del centro cívico.

5. Criterios constructivos

5.1. Consideraciones generales

Salvo en casos concretos de restitución analógica de lo perdido, como las lagunas de los alfarjes o las columnas octogonales del patio, se ha evitado en el diseño de los elementos nuevos cualquier intento de mímesis con el pasado, que puede caer fácilmente en el pastiche y el “falso histórico”.

Son los materiales empleados los encargados de establecer un puente de unión entre pasado y presente: piedra del país, barro cocido, madera y morteros de cal y yeso son materiales tan vigentes y disponibles hoy como hace quinientos años. Ellos conforman las superficies vistas del proyecto, en una continuidad histórica y formal que asegura la coherencia constructiva de

las viejas y nuevas fábricas. Su mantenimiento no es problemático, pues envejecen con nobleza.

Esta apuesta por la rica tradición constructiva de la que el edificio nos da ejemplo no excluye el empleo de las más modernas técnicas en la puesta en obra, así como el de otros materiales en misiones que les son propias, como el hormigón de recalces y muros de refuerzo, los tirantes y otros elementos de hierro o el zinc de los remates de cubiertas.

5.2. Criterios estructurales

El núcleo central del edificio, constituido por el vaciado de los dos patios originales, ha sido construido en hormigón armado. Equivale a introducir un edificio dentro de otro: los muros interiores se ven así reforzados por esta camisa de hormigón para soportar las nuevas cargas; los muros de fachada son atados a este núcleo rígido mediante tirantes metálicos ocultos en el interior de los alfarjes de madera, consolidando así sus peligrosos desplomes.

Al dar mayor altura al núcleo central, los pares de la cubierta pueden también apoyarse en él, con faldones de pendiente única hacia la calle. Se soluciona así de forma más limpia y eficaz la geometría de la cubierta perimetral de teja.

El caserón de D. Francés planteaba un problema singular, pues los dos únicos pilares centrales de la planta baja no eran capaces de soportar las nuevas sobrecargas. Se comprobó además la total ausencia de cimentación, ya que apoyaban directamente sobre el terreno. Ello ha obligado a aprovechar el espacio de la entrecubierta para crear unas cerchas de madera con tirantes metálicos de las que cuelga el piso inferior, trasladando así las cargas centrales a los muros laterales. Además, se han consolidado los arcos ojivales y reforzado la capacidad resistente del terreno con inyecciones de mortero. Ha sido también necesario recalzar con bataches de hormigón un gran número de muros de piedra, con cimentaciones insuficientes.

En la esquina noreste del patio, fue necesario sustituir los muros de carga originales, que amenazaban ruina, por nuevos muros de ladrillo, apeando la estructura de madera en todas sus plantas mediante cimbras.

En cuanto a los alfarjes de madera, se optó por mantener su función resistente, aumentando el canto de las vigas mediante refuerzos de madera laminada unidireccional con conectores encolados de madera de pino. Se preserva así la homogeneidad y forma de trabajo del material, y se evita la irreversibilidad de las soluciones de refuerzo con hormigón, de dudoso comportamiento a largo plazo.

5.3. Criterios de diseño de instalaciones

La introducción de todas las instalaciones necesarias para la obtención del confort y la versatilidad de uso necesarios ha requerido un gran esfuerzo conjunto de los equipos de ingenieros y arquitectos. La imposibilidad de introducir falsos techos ni dobles tabiques planteaba serios problemas, en especial en lo referente a la climatización del edificio.

Se instaló un sistema completo de climatización de aire en el salón de actos y en la sala medieval. En el resto, una instalación de suelo radiante con tuberías de polietileno da calefacción en invierno y refrescamiento en verano, completada con aire primario de ventilación, precalentado o enfriado según la estación. Los conductos quedan ocultos en todo el edificio, aprovechando en muchos casos antiguas chimeneas. Los climatizadores necesarios para la planta baja se sitúan bajo el patio, en planta sótano, así como un centro de transformación. Las plantas primera, segunda y tercera se sirven de climatizadores ubicados en las entrecubiertas.

El diseño de la iluminación busca potenciar los principales valores del edificio, muy especialmente sus techos de madera. Estructuras colgadas vistas de dimensiones mínimas proyectan una luz indirecta hacia el techo, que resalta los alfarjes y da una iluminación general de ambiente. Las mismas estructuras proporcionan luz directa mediante luminarias fluorescentes fijas en los talleres y aulas, o bien carriles electrificados para soporte de proyectores en las zonas polivalentes y de exposiciones.

Los cableados eléctricos e informáticos pueden ser registrados a lo largo de todo el edificio mediante canaletas empotradas en el suelo que recorren el perímetro de cada sala.

En definitiva, el edificio reúne todas las comodidades y prestaciones de un edificio del siglo XXI, manteniendo la apariencia del edificio que fue del siglo XVI.

- **Edifici Leonel e Terraços de Bragança, Lisboa**

Miguel Nery de Oliveira
arquitecte coordinador de projectes de l'estudi d'Alvaro Siza.
Coordenador dos projectos dos Terraços de Bragança e Edifício Leonel, Tendo colaborado com Arq. Álvaro Siza entre 1992 e 2008. Possui pós-graduação em Arquitectura Bioclimática e está actualmente a finalizar a sua dissertação com o tema " Eficiencia energética em edifícios de escritórios existentes".

Abstract
Apresentação dos projectos Edificio Leonel (2004-2006) e Complexo Habitacional, comércio e de serviços – Terraços de Bragança (1995-2004), Lisboa. O Edifício Leonel localizado no Chiado, permite, passados quase 20 anos, uma revisita à "Estratégia da Memória" proposta por Álvaro Siza para o Plano da Zona Sinistrada do Chiado. O Complexo Habitacional, Comércio e de Serviços – Terraços de Bragança ilustra a estratégia proposta por Álvaro Siza para um projecto de nova construção realizado na proximidade do anterior.

Paraules Clau

Curriculum Vitae

NOMBRE : Miguel Nery
E-MAIL : miguelnery@sapo.pt
PROFESIÓN : Arquitecto
NACIONALIDAD : Portuguesa

ACTIVIDAD PROFESIONAL

Arquitectura Com Álvaro Siza (como coordenador)

2007	Adega da Quinta do Portal, Sabrosa, Vila Real (acompanhamento de obra - em curso)
	Reitoria da U.P.V., Bilbau Espanha (Anteprojecto – 6.000m2)
2004/2006	Imopólis - Edifício Leonel, Zona Sinistrada do Chiado, Lisboa (Projecto de execução - 2.000m2 - construído)
1995/2004	Imopólis, Complexo Residencial e de Serviços Terraços de Bragança, Lisboa (23.000m2 - construído)
1995/2001	Alfândega de Leixões, Remodelação do Edifício dos Transportes Automóveis da A.P.D.L., Leixões, Matosinhos (1.000m2 - construído)
2001	Parque de estacionamento da Av. de S. Sebastião, Évora (construído).
	6 Habitações no Largo do Chiado, Malagueira, Évora
	Sede da Cooperativa Boa Vontade, Évora
	Polidesportivo da Malagueira, Évora
	Plano para o Rossio de São Brás, Évora
1996/2000	Casa Pinto Sousa/Júlio Silva, Oeiras
2000	Cúpula e Equipamentos, Praça Zeca Afonso, Malagueira, Évora
1995	Remodelação de Duas Casas na Quinta da Palmeira, Évora
1995	Complexo de Habitações na Quinta da Palmeira, Évora

Em escritório próprio

2008	Casa Frish, Cascais
2006	Casa Ana Vieira, S. Miguel, Açores
1998/2005	Casa M.J. Andrade, Porto (construído)
2004	Restaurante do Porto II, Porto
2002	Restaurante do Palácio, Porto
2000	Restaurante do Porto I, Porto
1999	Casa Maria e José Toste, S. Miguel, Açores
1992/1997	Remodelação do Atelier do pintor Eduardo Nery, Lisboa (construído)

Outros cargos

Membro do Conselho Directivo da Ordem dos Arquitectos, Secção Regional Norte; Responsável pelo pelouro da Formação

ACTIVIDAD ACADÉMICA

Educação

2008	Curso para Assessores em Certificação Ambiental de Edifícios LIDERA (16h), aprovado com nota final de exame de 80%.
2007	Curso de EnergyPlus (24h)
2006/	Dissertação final sob o tema: Eficiência Energética em Edifícios de Escritórios **-** Optimização na perspectiva da reabilitação para atingir a classificação máxima na certificação energética sob orientação do Prof. José Luís Alexandre.(em elaboração).
2005	Conclusão da parte curricular do Mestrado em Arquitectura Bioclimática, F.A.U.T.L.
1992	Licenciatura em Arquitectura, pela F.A.U.T.L., com média final de 14 valores.

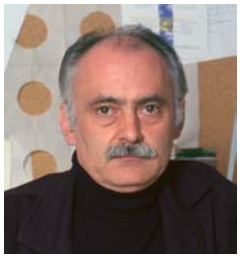
Actividade de docente

2008	Formador convidado do ISEP no Curso de Formação para Peritos Qualificados – RCCTE (Regulamento das Características de Comportamento Térmico dos Edifícios)
2007	Coordenação e ensino do módulo prático (24h) do Curso de Aplicação do RCCTE (48h) para a Ordem dos Arquitectos – Secção Regional Norte

Conferências e Apresentações

2008	01 Fevereiro - Terraços de Bragança, Paisages_Habitar el lugar, Colegio Oficial de Arquitectos de Castilla la Mancha, Cuenca
2007	16 Novembro - "Estratégias Bioclimáticas - I.S.C.T.E., Lisboa 28 Setembro - "Transposição da Directiva 2002/91/CE – Implicações no projecto de casas passivas" I.N.E.T.I., Lisboa 21 Junho - "Edifício Leonel – A estratégia da Memória (1988-2007)"; Imopólis, Lisboa 14 Março - "Terraços de Bragança", Universidade Lusófona, Porto

- **Present continu.**

Víctor López-Cotelo,
arquitecte,
Catedràtic de restauració a la Universitat técnica de Munich.

Abstract
Un monumento es un documento del pasado que tuvo un origen y un destino creciente o menguante. Su arquitectura encarnó unos valores, unas leyes, una inteligencia, una belleza, un carácter, un espíritu penetrado en su sustancia y amasado en el tiempo, que la hicieron ser unas veces admirada, otras ignorada, y en muchos casos despreciada, y en consecuencia engrandecida, conservada o degradada en un presente continuo inacabado.

De nosotros depende saber ver, entender y sentir lo que cada situación demanda y el lugar que nos corresponde en ese proceso abierto que nos da la oportunidad de poder demostrar que sabemos distinguir entre lo que se debe afirmar y en qué nos debemos someter. Cómo aunar fuerza, delicadeza, claridad y respeto. Cuándo grandeza significa renuncia o reclama atrevimiento. Dónde adecuación es mesura y discreción o requiere presencia. Porqué nuestra actuación es necesaria y cuánto aporta de verdad.

Paraules Clau

Curriculum Vitae

NOMBRE	: Víctor López Cotelo
E-MAIL	: vlces@coam.es
PROFESIÓN	: arquitecto
NACIONALIDAD	: española
CARGO	: Catedrático de Proyectos y Rehabilitación en la Universidad Técnica de Múnich.

Nace en Madrid en 1947. Obtiene el título de Arquitecto en la Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Madrid en 1969. Trabaja en Munich desde 1970 a 1972, año en que comienza su colaboración en el estudio de D. Alejandro de la Sota hasta 1979. Desde entonces desarrolla la actividad profesional independiente.

Como Profesor trabaja en la ETSA de Madrid en la Cátedra de Proyectos de 1983 a 1986, en 1993 es Profesor invitado de Proyectos de la Escuela de Arquitectura de la TU de Munich y en 1995 obtiene la Cátedra de Proyectos en dicha Escuela, habiendo sido invitado a impartir seminarios y conferencias en diversas Escuelas de Arquitectura europeas.

Su obra ha sido objeto de diversas exposiciones y publicaciones tanto nacionales como extranjeras y ha merecido diferentes premios y distinciones, entre los que se encuentran en 1979 el 1er Premio del concurso para la nueva sede del Colegio de Arquitectos de Burgos, en 1987 el Premio COAM por el Ayuntamiento de Valdelaguna (Madrid), en 1990 obtiene el primer Premio del concurso para la rehabilitación del Palacio de Linares (Madrid), este mismo año su obra de la Biblioteca Pública de Zaragoza es finalista del Premio "Mies van der Rohe" y en 1991 obtiene el Premio "García Mercadal". En 1994 su

obra de la Biblioteca Pública de Salamanca en la Casa de las Conchas obtiene el premio "FIBES" de Sevilla, y accésit en los premios "Rehabitec" y "Europa Nostra". En 1996 ha recibido el Premio COAM en el apartado de Diseño por su intervención en el entorno del Monasterio de El Escorial. En 1997, finalista de la Bienal de Arquitectura Española 1997, seleccionado para el Premio Iberfad y obtiene el "Premio Churriguera" de Urbanismo de la Comunidad Autónoma de Madrid. En 1998 recibe el premio Calidad Arquitectónica de la Comunidad de Madrid y el primer premio en el Concurso Internacional para la Escuela de Arquitectura de Granada y en 1999 gana el primer premio en el Concurso para la nueva sede de los Archivos de la Filmoteca Española en Madrid. En 2003 obtiene el premio "Manuel de la Dehesa" de la VII Bienal de Arquitectura Española y en 2008 su obra se expone en la XI Bienal de Arquitectura de Venecia.

Su actividad profesional se completa con la participación en numerosos jurados, seminarios, conferencias y concursos tanto nacionales como internacionales.

Madrid, octubre de 2008.

Bibliografía

- **Habitatge i patrimoni. Rehabilitació de cinc habitatges i un local, Barri del Pópulo, Cádiz.**

José Morales,
MGM Morales de Giles arquitectes.
Arquitecto. Catedrático de Proyectos Arquitectónicos de la ETSA Sevila

Abstract

El proyecto presentado como ponencia aborda las relaciones entre el ámbito de lo público y el espacio doméstico. A la heterogeneidad de los momentos históricos superpuestos en las obras del pasado hay que sumar las vivencias y fenomenologías de los espacios y las materialidades de la obra. La obra se define como un espacio intermedio que condensa la variedad de los momentos históricos que han pasado por la misma. La adaptación del momento histórico al tiempo contemporáneo es el cometido de esta intervención en el patrimonio doméstico existente.

Paraules Clau

Curriculum Vitae

NOMBRE	:José Morales
E-MAIL	: mgm@morales-giles-mariscal.com
PROFESIÓN	: Arquitecto
NACIONALIDAD	: Española
CARGO	: Arquitecto

ACTIVIDAD PROFESIONAL (ÚLTIMOS 5 AÑOS)

2008-2004	30 VIVIENDAS SOCIALES EN LA CALLE ARIZA, 5. CONJUNTO HISTÓRICO DE ÚBEDA. JAÉN Autores: José Morales + Sara de Giles Situación: En construcción.
2008	EDIFICIO PARA INSTITUTO DE TECNICAS AVANZADA EN MEDICINA (HOSPITAL 70 CAMAS) Autores: José Morales + Sara de Giles Situación: Proyecto en desarrollo
2008-1998	140 VIVIENDAS SOCIALES EN EL MONTE HACHO, CEUTA. EUROPAN V. 1º PREMIO concurso de ideas EUROPAN V Autores: José Morales + Juan González Mariscal Situación: En construcción.
2008-1995	REHABILITACIÓN Y AMPLIACIÓN DEL TEATRO RAMOS CARRIÓN A PALACIO DE CONGRESOS Y ORDENACION DEL ENTORNO. ZAMORA. Autores: José Morales+ Juan González Mariscal +José Maria Romero Situación: En construcción
2008-2006	EDIFICIO INSTITUTIONAL PARA PORTOS DE GALICIA. SANTIAGO DE COMPOSTELA. Autores: José Morales + Sara de Giles Situación: Desarrollo del Proyecto de ejecución
2007-2001	REHABILITACIÓN DE EDIFICIO DE 7 VIVIENDAS DE REALOJO EN "EL PÓPULO". C/ FRAY FELIX, 3. CÁDIZ Autores: José Morales + Sara de Giles

Situación: Ejecutado

2007 REHABILITACIÓN URBANA DE LA RONDA DE MARRUBIAL. CORDOBA.
PRIMER PREMIO concurso de ideas
Autores: José Morales + Sara de Giles

2006-… ORDENACIÓN Y CONSTRUCCIÓN DE UN ESPACIO PARA LA LIBERTAD, CENTRO DE INTERPRETACIÓN Y SOTERRAMIENTO DE LAS VIAS DE FERROCARRIL. SEVILLA
PRIMER PREMIO concurso de ideas internacional
Autores: José Morales + Sara de Giles Nuevas tecnologías: Hachitectura.net
Artistas: Esther Pizarro

2006-1998 CENTRO DE ARTES ESCÉNICAS, NÍJAR. ALMERÍA
Autores: José Morales + Sara de Giles + Juan González Mariscal
Situación: Ejecutado.

ACTIVIDAD ACADÉMICA

Desde 2004
- Profesor Catedrático Departamento de Proyectos Arquitectónicos E.T.S.A. Sevilla
- Director del Departamento de Proyectos Arquitectónicos. E.T.S.A. Sevilla, 1992-1995.
- Profesor Titular Departamento de Proyectos Arquitectónicos, E.T.S.A. Sevilla. Desde 1990.
- Profesor Asociado del Departamento de Proyectos Arquitectónicos, E.T.S.A. Sevilla. 1985-1989.
- Título de Doctor Arquitecto por la ETSA de Sevilla.1988.
Título: "Arquitectura, Territorio y Ciudad en la Sevilla del s. XVIII".
Calificación: Sobresaliente "cum Laudem"

ACTIVIDAD EDITORIAL

2006 MORALES, DE GILES, MARISCAL. MGM. CENTRO DE ARTES ESCÉNICAS EN NÍJAR
Edita Ricardo Sánchez Lampreave para Outer ediciones S.L. Madrid, 2006.

2005 LA DISOLUCION DE LA ESTANCIA. TRANSFORMACIONES DOMESTICAS 1930-1960.
Morales Sánchez, José . Editorial Rueda. Madrid, 2005

2004 MORALES, DE GILES, MARISCAL. MGM. EN FAVOR DE UNA ARQUITECTURA INSTALADA.
Publicación que repasa la trayectoria del estudio de arquitectura de José Morales, Sara Giles y Juan González Mariscal. Editorial Rueda.PUBLICACIÓN INTERNACIONAL.
ARQUITECTURAS DE AUTOR: MORALES, DE GILES, G. MARISCAL.
Edita: T6 Ediciones. Sevicio de Publicaciones de la Universidad de Navarra. Pamplona, 2003.
ARQUITECTURAS PERIFÉRICAS PENINSULARES.
José Morales junto a otros autores.
Edita: Fundación BBVA. Santander, 2004. (En Prensas).

2003 THE METAPOLIS DICTIONARY OF ADVANCE ARCHITECTURE.
Edición en inglés del Diccionario Metápolis. Edita ACTAR. Barcelona 2003.

2003 V TALLER DE ARQUITECTURA EN SANTANDER. NATURALEZAS COMPATIBLES, ARQUITECTURAS NEGOCIADAS. Director José Morales Sanchez.

2001 DICCIONARIO METÁPOLIS DE ARQUITECTURA AVANZADA.
José Morales, Manuel Gausa, Vicent Guallart, Willy Müller, Federico Soriano y Fernando Porras. Artículos varios y amplia referencia a obras. Editorial ACTAR. Barcelona, 2001.

- **Intervencions en el patrimoni modern i contemporani de la Suïssa occidental (1990-2005)**

Franz Graf,
arquitecte, professor USI/EPFL.

Starting with the principle that history begins with yesterday and given that, in Switzerland, "urbanised" centres include the full array of built fabric but do not include urban "sprawl", this paper will focus on real and contemporary practice in recent years in the conservation of modern and contemporary architecture in the French speaking cantons of Switzerland.

Abstract

Conservation of recent heritage is a decidedly contemporary phenomenon and it is important to look at concrete examples in order to analyse the practice.
In Switzerland, a country of more marginal interest in terms of historic heritage, a good number of projects have been carried out in recent years illustrating the special complexity of this particular kind of work.

After long periods of neglect, several important sites have been restored. They include the Maison Blanche (by Le Corbusier, Chaux-de-Fonds, 1912), a crucial testimony of the architect's personal evolution, and the (almost) completely unknown spatial finesse of the Maison Kevin (by Ferenczy and Henselmann, at Tour-de-Peilz, 1930).

The Bains des Pâquis bathing complex (Geneva, 1931), though less intrinsically significant, has been conserved on the initiative of its users, demonstrating that architecture is worthless but for the value that people - and not necessarily the heritage authority experts - actively attribute to it. The lively and complex spatiality of 1950s architecture has now come to the fore again in works to the Manhattan cinema (Marc Saugey, Geneva, 1955), and concern over the ageing of modern materials has led to some innovative renovation work in situ, notably at the Vaudoise Assurances building (Jean Tschumi, Lausanne, 1952).

Environmental awareness has led to entirely understandable demands for improved thermal insulation in buildings, but the effects on the fabric can be devastating: upgrading of the Budé residential complex (Georges Addor, Geneva, 1959) or the Conservatory at the Geneva Botanical Gardens (Jean-Marc Lamunière, 1967) has shown that technical performance can be improved while retaining the material character and qualities of a building, but that architects must possess both wisdom and creativity to achieve it.

Lastly, the works to the Maison Ronde (Maurice Braillard, Geneva, 1928) or the Dorénaz bridge (Alexandre Sarrasin, canton du Valais, 1933) show us the extent to which conservation is central to urban development and infrastructure planning. In French-speaking Switzerland, conservation is becoming less a matter of protection for single objects within a collection and more a cultural, environmental and economic project of regional dimensions.

Paraules Clau

Curriculum Vitae

XXXI Curset

Conferencia internacional sobre intervenciones en el marco del legado arquitectónico
Centro histórico y vida contemporánea

REPORTER

Graf Franz, architecto I professor USI/EPFL

TITULO DEL DOCUMENTO

Intervenciones en el patrimonio moderno I contemporaneo de Suiza occidental (1990-2005)

PRESENTACION DE LA PONENCIA

Partiendo del principio de que la historia comienza ayer y de que en Suiza al centro « urbanizado » lo representa el conjunto de las construcciones –excepto asentamientos-, centraremos nuestra intervención en las prácticas concretas y contemporáneas del proyecto de conservación de la arquitectura moderna y contemporánea en Suiza occidental en los últimos años.

RESUMEN (Palabras clave)

La **conservación del patrimonio reciente** es un proyecto resueltamente contemporáneo cuyas prácticas concretas es importante analizar.
En Suiza, país al margen de los grandes patrimonios históricos, se ha llevado a cabo un buen número de realizaciones que ilustran la riqueza de este proyecto único. Ciertos objetos de gran valor, que permanecieron abandonados durante mucho tiempo, han sido **restaurados**, como la Maison Blanche (Casa Blanca, Le Corbusier, La Chaux de Fonds, 1912), testimonio de la (trans) formación de su autor, o la casa Kevin (Ferenczy y Henselman, Tour-de-Peilz, 1930), hermoso espacio desconocido por la (gran) mayoría.

Menos importantes, los Bains des Pâquis (Baños de Pâquis, Ginebra, 1931) fueron conservados gracias a la iniciativa de los usuarios, lo cual demuestra que la arquitectura no posee más valor que el que se le reconoce activamente, y no necesariamente en el ámbito de las dependencias del patrimonio.

El espacio accidentado y complejo de los años 50 ha resurgido en la actualidad con el trabajo sobre el cine Manhattan (Marc Saugey, Ginebra,1955) y los materiales modernos fuera de moda han sido el objeto de obras de experimentación innovadora, como la de la Vaudoise assurances (Aseguradora Vaudoise, Jean Tschumi, Lausana, 1952).

La exigencia de un mejor aislamiento térmico de los edificios, consecuencia de una conciencia ecológica muy comprensible, tuvo, no obstante, un efecto devastador sobre la construcción : el mantenimiento del conjunto residencial de Budé (Georges Addor, Ginebra, 1959) o del Conservatorio del Jardín Botánico (Jean-Marc Lamunière, Ginebra, 1967) comprueban que se puede mejorar los resultados técnicos al tiempo que se conservan las cualidades y la materialidad de la construcción, pero ello requiere de arquitectos sabios y creativos.

Finalmente, las obras de la Maison Ronde (Casa Redonda, Maurice Braillard, Ginebra, 1928) o del puente de Dorénaz (Alexandre Sarrasin, Valais, 1933) ponen de manifiesto la dimensión urbana y de infraestructura que encarna la conservación al alejarse definitivamente de la protección de un objeto único y convertirse en un proyecto cultural, ecológico y económico a nivel de un territorio como Suiza occidental.

TEXTO

Mi intervención en este coloquio sobre « centros históricos y vida contemporánea » se basará en dos consideraciones. La primera es que el país donde vivo se encuentra al margen de los grandes patrimonios y la dimensión reducida y acicalada de los centros históricos nos obliga a reactualizar los límites de la historia hasta nuestros días. La segunda es que la vida arquitectural y el proyecto contemporáneo en Suiza en general y en Suiza Occidental en particular, se han caracterizado por el proyecto de conservación del patrimonio reciente, cuyas prácticas concretas es interesante analizar.

Por otra parte, los centros históricos y el conglomerado contemporáneo se encuentran frecuentemente en estrecha relación, como en el caso del **Mont-Blanc Centre**[1] en la zona relojera de Saint Gervais en Ginebra, que data del Siglo XVI. Su

[1] Marc-J. Saugey, arquitecto ; 1951

reconstrucción completa según los planos firmados por Maurice Braillard, Le Corbusier, el « Groupe Genevois » (Grupo Ginebrino) u otros, sólo se realizó parcialmente con la destrucción de un edificio que sería inverosímil hoy en día. Curiosamente, hoy día es justamente el edificio destructor lo que se protege, ya que la operación inmobiliaria especulativa de los años cincuenta dio lugar a uno de los más bellos complejos multifuncionales en un centro urbano, mezclando usos múltiples –oficinas, comercios, cines, etc.-, racionalidad constructiva – hormigón al vacío, aluminio en fachadas y para estructuras de cines- y expresión formal sugestiva – un mini Manhattan en Ginebra. Es, sobretodo, su virtuosismo espacial, sus paseos y rampas, la multiplicación de las vitrinas y el efecto caleidoscópico de sus pasajes, lo que le han valido su clasificación como monumento histórico y su inclusión en un proyecto de reconstrucción que se mantenga fiel a sus fachadas desgastadas. Esta realización, que va en sentido opuesto a las prácticas de « consumo rápido" de la materia construida, ha suscitado el interés tanto de los profesionales como de los usuarios de la ciudad.

El hecho más relevante es, quizá sobre todo, que la atención que se le otorga hoy en día a la conservación la convierte en un proyecto totalmente contemporáneo que no sólo no obstaculiza en lo más mínimo la expresión de la arquitectura actual, sino que, por el contrario, le confiere una multiplicidad de nuevos análisis proyectuales. Corresponde al arquitecto inventar no sólo el objeto, sino el significado y los potenciales de la obra, así como releerla y escribir su porvenir. Los diversos escenarios interpretativos se entretejen durante el trabajo de investigación y de documentación multicriterial (histórico, estético, sociológico, económico, ecológico,…), y fertilizan el proyecto de conservación.

Dicho proyecto no surge necesariamente del bosquejo de un diseñador, sino más bien a menudo mucho antes, a veces con la intención de prolongar un uso apreciado como el de tomar un baño en las aguas del Lago Lemán en la ensenada de Ginebra. Impulsado por quienes lo identifican como patrimonio[2], dicho proyecto arquitectural

---

Restauración : Patrick Devanthéry e Inès Lamunière, arquitectos, 2004

[2] En este caso, la Asociación de usuarios de los baños de Pâquis (AUBP). Recordemos las palabras de Bernard Toulier, jefe de conservación del patrimonio, París : « El patrimonio no pertenece a la época que lo construye sino a la época que lo identifica. »

debe, por lo tanto, construirse en toda su complejidad. La restauración de los **Bains des Pâquis**[3] (Baños de Paquis) extraerá su esencia del propio caracter de la obra, a saber, racionalidad, simplicidad y economía tanto en los materiales del proyecto como en su ejecución. El hormigón, material fundamental de la obra, declinado en todas sus formas, se verá limpiado, saneado o bien remplazado cuidadosa e inteligentemente. Se prolongan al mismo tiempo tanto el bienestar de los usuarios como una parte importante del paisaje de la ensenada de Ginebra.

Como resultado de otra batalla ganada para la conservación, el cine **Manhattan**[4] en Ginebra nos permite disfrutar de su arquitectura con todos nuestros sentidos y de comprender, además de su espacio excepcional, la cultura que la produjo. La restauración de ese dispositivo espacial pone de relieve, paradójicamente, la desaparición del arquitecto, la invisibilidad de su proyecto que hace realidad la transferencia de una arquitectura anticuada a un presente inmediato, confiriéndole simultaneidad de existencia. Ello permite la confrontación y la resonancia de las cualidades (plásticas, estáticas, cromáticas, espaciales) de ese interior de 1955-57 con las que nos obsesionan hoy en día. La liviandad de las tribunas flotantes en un interior azul oscuro, los corredores dinámicos resaltados mediante rampas de tubos fluorescentes, la separación de la tribuna y los pisos inflados son algunas de las operaciones morfológicas que han resurgido en el último decenio del Siglo XX.
Si el actor principal del proyecto es la arquitectura presente, y si el arquitecto es su intérprete, este último está lejos de ser pasivo, ya que lo existente exige con frecuencia su refabricación y la adaptación de su uso, como en el caso del cine Manhattan. Todo lo cual no tiene nada que ver con la técnica consensual del camuflaje, muy expandida, que consiste en substituir el estado actual por una imitación mediocre. La única economía e invisibilidad en este caso es la del trabajo del arquitecto.

---

[3] Servicio de obras públicas de la ciudad de Ginebra, Louis Archinard, ingeniero ; Henry Roche, arquitecto ; 1931-1932
Restauración : Marcellin Barthassat, Claude Butty, Gabriele Curonici y Jacques Menoud, arquitectos ; Jean-Pierre Cêtre, ingeniero ; 1993-1995

[4] Marc J. Saugey, arquitecto ; Pierre Froidevaux ingeniero ; 1956-1957
Restauración : Patrick Devanthéry e Inès Lamunière, arquitectos ; 1995-1996

Cabe decir aquí que la complejidad de los proyectos en el patrimonio hace difícil una evaluación rápida, y que los llamados a ofertas públicas que reglamentan los mandatos del arquitecto no son adecuados: ¿cómo puede establecerse un costo serio de un estudio si el proyecto y el análisis se elaboran simultáneamente?

La conservación se basa en la materialidad del documento existente, o sea, en el edificio mismo. De una vez por todas, la materialidad no consiste en una simple cuestión técnica, sino que es un sustrato henchido de cultura, disponible no sólo para el conocimiento físico sino también como un potencial objeto de reflexión intelectual. De hecho, las cuestiones técnicas son simples únicamente ante los ojos de quienes no tienen que resolverlas. Es justamente porque la materialidad es soporte que la misma constituye un testimonio, y los residuos de cal de colores que subsisten en un enlucido de Maurice Braillard nos ofrecen información sobre la cultura cromática de los arquitectos en los años 20, pero también sobre la forma particular en que la utilizó él mismo a la escala urbana. Los comentarios sobre la conservación nos hablan de materiales, de texturas, de colores, de ejecución y de técnicas. También del funcionamiento estático que se ausculta, como en el caso del velo del Auditorio de la Escuela Politécnica Federal de Lausana (EPFL) que es objeto de un retroanálisis a fin de que la proeza técnica a la base del proyecto de Jean Tschumi pueda realizarse sin tropiezos.

« Las técnicas (de conservación) son la base misma del lirismo»… a menudo « mezza-voce », y ello es una cualidad. El reparar la materia existente e intervenir sobre ella es apelar a toda una serie de conocimientos específicos–los del ingeniero civil, los de los laboratorios de materiales de construcción y de conservación, los del físico de la construcción, del restaurador de arte, del historiador,…-, es saber formular preguntas técnicas delicadas, construidas en función del proyecto; es organizar estudios preliminares. Es también identificar las incertidumbres ineludibles debidas a las partes escondidas del edificio y que sólo se conocerán en el momento de desmantelarlo. Y también exigir, valorar y estimular los conocimientos de la empresa ejecutora, e incluso algunas veces del equipo encargado de ejecutar las obras y que, en el sitio de construcción, corrige la dosis de agua y evalúa el periodo

de secado en función de la humedad de la pieza que hay que encofrar, cura el hormigón que hay que desencofrar, lo moja, lo cubre con un colchón aislante para las temperaturas estivales excesivas. Tal fue el caso cuando se repararon los hormigones del edificio administrativo **Vaudoise Assurances**[5] en Lausana. El hormigón no es ya una masa gris carente de cualidades, sino que se compone y se fabrica también en función del proyecto específico, de la superficie que se va a reparar o completar, y de su estado de deterioro. De hecho, es difícil reconocer el hormigón en algunas mezclas sinstéticas. Su utilización se adapta a cada situación y requiere, a veces, cierta inventiva: por ejemplo, para proyectar en seco el mortero reparador debajo de la plataforma de los Baños de Pâquis, será necesario inventar una pequeña balsa semisumergida que haga posible el acceso. Una cosa se enlaza con la otra: el lugar de la acción y de lo espectalucar es el sitio de construcción y no la obra final.

El tratamiento del hormigón aparente, material en boga del Siglo XX, se convierte en un tema de discusión técnica y estética y se plantean cuestiones de envejecimiento, de aspecto después de la intervención, de durabilidad, de autenticidad. Se vuelven a encontrar las actitudes teóricas de los « racionalistas positivistas, los pintorescos sensibles, los filólogos atribucionistas ».
El grano y color de la albañilería urbana[6] o rural son, en la mayoría de los casos, enlucidos de capas sucesivas que conllevan una plastificación masiva las fachadas. Y, cuando el arquitecto llamado a restructurar el interior vetusto de un hotel en Montana descubre que se trata del **Sanatorium Bella-Lui**[7], propone que se restaure el conjunto, que se elimine el revestimiento blanco sintético que cubre las fachadas, que se repare el enfoscado mineral y se restituyan los bellos colores amarillos originales.

---

[5] Jean Tschumi, arquitecto ; 1952-1956
Restauración : Hans Gutscher ; 1993-1995
[6] « Policromía de las fachadas modernas ginebrinas » en « Art et architecture, Le peintre Georges Aubert et les architectes du GANG », DEA de Christian Bischoff, IAUG octubre 2003
[7] Arnold Itten, Rolf y Flora Steiger, arquitectos ; 1929
Restauratción : Orlando Pina, arquitecto, 2003

La epidermis de la albañilería moderna y contemporánea se repara, se cambian las fachadas ligeras que elogia Jean Tschumi –« Rebosantes de liviandad, de frescura, toda una gama de colores, de opacidades, de brillos, le permiten (al arquitecto), realizar composiciones en este nuevo arte con sus visos, sus brillos, su nerviosismo, y su nitidez, y de alcanzar la belleza". La reconstrucción en toda su identidad del exterior de la **sede** administrativa de Nestlé[8] en Vevey no tiene por supuesto nada que ver con la conservación, al menos en lo que respecta a su materialidad. Las 1000 ventanas giratorias con marcos de aluminio extruido que encierra "un vidrio atérmico en el exterior y un vidrio aislante doble en el interior, con una persiana de laminillas incorporada entre los dos » fueron remplazadas por ventanas de perfiles extremadamente cercanos y que incluyen una ruptura de puente térmico. Lo que es asombroso en esta substitución es la calidad y la fuerza de la fachada de 1958, que se impone y gana una competencia de proyectos en 1995, así como la evolución de la mentalidad en general, que considera que un edificio construido cuarenta años atrás contiene aún, en sus más ínfimos detalles, la frescura y el "modernismo" de la imagen de una gran sociedad en el alba del Siglo XXI.

Al contrario de las renovaciones pesadas y espectaculares, la economía de recursos y la perennidad del uso inducen a un mantenimiento matizado que se convierte en conservación una vez que está en manos de un arquitecto competente. Para el mantenimiento del Complejo residencial de Budé (l'**Ensemble résidentiel de Budé**[9]) en Petit-Saconnex, se impuso una estrategia de conjunto a las operaciones de reparación puntuales « de una en una » que reafirma la arquitectura de Georges Addor –y la comodidad de sus habitantes- mediante la instalación de una obra discreta permanente durante un periodo largo. Las necesidades de economía de energía dictadas por la ley se manejan con realismo y conciencia arquitectónica, y la producción de calor fue revisada antes de contemplar el remplazo de las fachadas. Indudablemente esta práctica razonable requiere algunas excepciones que en general únicamente obtienen las obras monumentales. Paradójicamente, el

[8] Jean Tschumi, arquitecto ; 1958
Reconstrucción : Jacques Richter e Ignacio Dahl Rocha, arquitectos ; 1996-2000
[9] Georges Addor, Dominique Juillard, Hermanos Honegger , asociados de Louis Payot, arquitectos ; 1959-1962
Mantenimiento bajo la dirección de Pierre Merminod, arquitecto ; a partir de 1985

proyecto de conservación es más fácil en estas últimas que en el patrimonio banal que, gozando de menor consideración, es objeto de renovaciones más severas. La legislación estricta sobre las economías de energía no renovable implica el cambio casi sistemático de los componentes menos eficientes térmicamente, lo cual provoca un desperdicio de los recursos que contiene el edificio en su materialidad, sin hablar de la pérdida en la calidad de su carácter. El patrimonio existente contiene las especificaciones propias de su producción, que se adaptan mal al cambio radical de eficiencia exigido. El mantenimiento de los complejos urbanos pone de relieve la necesidad de encontrar nuevos instrumentos de gestión del proyecto, tales como los pliegos de condiciones hechos « a la medida ».

A nivel del objeto arquitectónico, el pliego de condiciones se encuentra también en la base de la proposición de renovación del edificio « **botanique II** »[10], sede del Conservatorio del jardín del mismo nombre. En este caso el proyectista, en complicidad con el autor del proyecto, analiza los componentes originales y los repropone, como por ejemplo el vidrio « thermolux », remplaza el junquillo metálico con una junta de silicona, lo cual le permite conservar el cornisamento de la fachada. Pequeño detalle en una parte prototípica para prolongar la vida de una arquitectura frágil.

Muy pronto, la conservación se dirige a ciertos objetos singulares construidos por un arquitecto de renombre, en este caso preciso Le Corbusier, como la « Petite Maison » (la casita) en Corseaux. En 2005 se terminó la restauración de la Maison Blanche[11] (Casa Blanca). Esta casa, construida para sus padres y que se mantuvo durante largo tiempo al margen de las obras canónicas del célebre arquitecto, es el lugar de sedimentación de todos sus viajes al Mediterráneo Oriental, de sus observaciones durante las pasantías con Peter Behrens y de su análisis del movimiento del arte decorativo de Alemania, pero también de sus experimentos espaciales, tal como lo manifiestan las secuencias de los aposentos de la planta baja que se abren además a un jardín también construido en su totalidad.

---

[10] Jean-Marc Lamunière, Alain Ritter, arquitectos ; 1967-1970
Renovación de la fachada : Christian Dupraz, arquitecto ; 2004

[11] Charles-Edouard Jeanneret (Le Corbusier), arquitecto ; 1912
Restauración : Pierre Minder, arquitecto, Association Maison Blanche ; 2003-2005

La **maison Kenvin**[12] (casa Kenvin) construida en la Tour-de-Peilz según una concepción espacial y policrómica admirable, ha sido objeto de una restauración escrupulosa que ha sido posible únicamente gracias a la pasión que suscita. Hoy día se está estudiando la reconstitución de la **villa Ruf** (casa Ruf), prototipo de construcción del edificio Clarté, que se encuentra actualmente en su estado original.
Al concebir sus edificios como partes de piezas urbanas, Maurice Braillard nos plantea la cuestión de la conservación de estos « hechos urbanos », más allá de la ciudad. El edificio tiene un límite jurídico que el conjunto construido abarca y sobrepasa. La restauración de la **Maison Ronde**[13] (casa Redonda) en Ginebra, que somete el edificio al gesto urbano, demostró las ventajas de una acción unísona entre los diferentes actores involucrados, ya sea los propietarios e inversionistas, las autoridades públicas a cargo de la protección de ese « monumento » doméstico, los ejecutivos y expertos encargados de la operación, y la Fundación Braillard que fungió como conciencia y aguijón. Esta situación, a la vez ajena al conflicto de interés inevitablemente presente en toda operación de construcción pero sin embargo profundamente involucrada en el aspecto cultural y operacional del proyecto, es favorable a la conservación. Es un papel que puede también ser desempeñado por otros actores, como la Sociedad de Arte Pública de Ginebra. (Société d'Art Public à Genève).

Del hecho urbano al hecho de ingeniería, la conservación descose el traje de la arquitectura. En las infraestructuras de ingeniería civil, la seguridad obliga, no se juega con el mantenimiento y la renovación, que son el pan de cada día de las oficinas de los ingenieros. En la reconstrucción del puente de **Dorénaz**[14] construido por Alexandre Sarrasin sobre el Ródano, se realizaron dos operaciones que demuestran el interés de su conservación por los mandatarios. Su seguridad estructural se recalculó utilizando los conocimientos más recientes sobre el comportamiento de las estructuras en hormigón armado, para permitir el acceso a

[12] Alexandre Ferenczy et Hermann Henselmann, arquitectos ; 1930-1931
Restauración : Giovanni Pezzoli, arquitecto ; 1987
[13] Maurice Braillard, arquitecto ; 1928-1930
Restauración de las fachadas : Pierre Bosson, arquitecto ; 2000-2001
[14] Alexandre Sarrasin, ingeniero ; 1933
Remise en état : Bureau Dr. Jean Pralong + Ass. SA, Sion ; 1998

vehículos de hasta 40 toneladas. Las intervenciones sobre el hormigón han dejado ya sea muy pocos rastros –picados y reparaciones puntuales- o ninguno–tratamiento con un inhibidor de corrosión. No se puede menos que estar celoso de esta eficiencia de medios, discreción y potencia de los instrumentos intelectuales, y franqueza y simplicidad de la intervención.

Las realizaciones citadas se encuentran entre los ejemplares de la región del lago Lemán, y han constituido algunos hitos en la práctica de la conservación durante los últimos diez años, ya que cada caso de conservación logrado hace avanzar el conocimiento de esta disciplina en constante formación y legitimación, y aclara los logros y las limitaciones. Además de que muestra el equilibrio, necesariamente inestable, entre la conservación máxima de la sustancia existente y el uso de los medios (materiales e inmateriales) de mayor actualidad.

- **Davant de la catedral de Tortosa y ...**

Elías Torres Tur,
arquitecte,
professor a l'ETSA Barcelona (UPC).

Abstract

Paraules Clau

Curriculum Vitae

- **El projecte dels Corrals de Vírgenes-Tromperos, Sevilla.**

Fernando Carrascal,
arquitecte,
Fernando Corrales / José María Fernández de la Puente arquitectos.
Fernando Carrascal Calle es profesor de Proyectos de la Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Sevilla. Es coautor junto con José Mª Fdez. de la Puente (con el que desarrolla su actividad profesional desde su inicio) del Proyecto de los Corrales Vírgenes-Trompero.

Abstract

EL PROYECTO DE LOS CORRALES VIRGENES-TROMPERO

Viviendas sociales en c/ Vírgenes y c/ Conde de Ibarra. Sevilla

PRÓLOGO

Nuestra madre, para abrirnos las ganas de comer a los tres hermanos cuando éramos pequeños, realizaba el milagro sobre nuestro plato del nacimiento de una ciudad y después su desaparición. Lo hacía con varios guisos pero en especial con el de patatas en amarillo. Comida que precisamente no era la preferida de nosotros pero que esperábamos con anhelo, conocedores del juego que vendría después.

Con el tenedor prensaba las patatas hasta formar una masa que cuidadosamente extendía por el plato. El tenedor al llenarse construía surcos, que eran calles, que conformaban manzanas. Iba tallando aquel amasijo, dibujando fragmentos de una ciudad.

Algunas de las manzanas eran tan embrionarias que se inventaba nuevas divisiones para que siguiéramos comiendo. Nuevas calles las dividían hasta llegar al vacío urbano.

Las viviendas sociales en los antiguos corrales de Vírgenes-Trompero están situadas en el área más alta de la ciudad de Sevilla, en una de las zonas con mayor carga histórica que acogió el principal núcleo de población. Las excavaciones arqueológicas realizadas encontraron restos romanos, medievales y cimentaciones de los antiguos corrales.

EXCAVACIONES ARQUEOLOGICAS

"ARAÑA EN LA TRAMA"
IMPLANTACION VIRGENES.TROMPERO

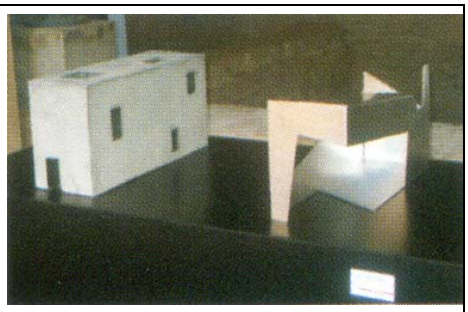
Cuando por primera vez visitamos el conjunto, todas las edificaciones están ya demolidas, existiendo sólo un complejo perfil de medianeras y restos de una edificación en la C/ Conde de Ibarra.

MEDIANERAS VIRGENES-TROMPERO

La comisión de patrimonio recomienda para el nuevo proyecto el reconocimiento de las distintas parcelas (antiguo corral de Vírgenes, corral del Trompero y dos casas aledañas) y el cosido de la edificación a las medianeras.

Cuando se nos ha solicitado algún comentario sobre los proyectos de viviendas sociales en el interior de los cascos históricos proyectados desde nuestro estudio, hemos hablado del "espacio de la talla". Dentro del complejo mundo de medianeras —casi una araña en la trama— el tenedor con sus surcos ha ido restando superficie a la masa abriendo los distintos patios y ha empujado las construcciones hasta apoyarlas en las medianeras para que ventilen e iluminen a los espacios que quedaron libres. El brazo construido Sur-Este de la biblioteca de la Escuela Politécnica de Otaniemi de Aalto se usa como referente para diseñar el vacío del patio principal de las viviendas situadas en el antiguo corral de Tromperos. Se desconoce quién genera el espacio, el sólido o los límites del acero de "Luz blanca y Luz oscura" de Laura Paños y Rafael Pérez Herranz. La luz rasante desde las medianeras de las viviendas construye su interior. El sólido se va excavando hasta encontrar las viviendas (como en la iglesia cristiano-ortodoxa de Bieta Ghiorghis en Etiopía).

		
VIVIENDAS VIRGENES-TROMPERO	IGLESIA CRISTIANO ORTODOXA BIETA GHIORGHIS	LUZ BLANCA LUZ OSCURA LAURA PAÑOS RAFAEL PEREZ HERRANZ

Negadas las tentaciones de una nueva ordenación al margen del perímetro, sí era deseable que el proyecto se entendiera como unitario. Ayudó la aplicación de la normativa que aún obligando a que los estares ventilen a la parcela a la que pertenecen, permite que, mediante la creación de servidumbres de luces con la parcela colindante, que es de la misma propiedad, los dormitorios y cocinas puedan ventilar a esa otra. Desaparecen los muros medianeros en la delimitación de las parcelas, transformándose en auténticas fachadas aunque a veces éstas quieran recordar a aquellos, con la creación de edificios entre límite y fachada.

El recorrido es espacialmente cuidado y sorpresivo. Los vacíos a cota cero, junto con las cubiertas de los edificios y los anillos de circulaciones, multiplican los niveles de relación de los usuarios. Mediante una comunicación por pasarelas en planta primera se reduce el número de escaleras y se agilizan los recorridos que acaban en balcones que registran espacialmente la otra parcela. Se generan fragmentos de ciudad dentro de la ciudad.

La cambiante tipología aparece por la obligada diferencia de las construcciones en parcelas de límites complejos y con programas ajustados, propios de las viviendas sociales de promoción pública. Construcciones que se unifican mediante el color y materiales de acabado. Destacan entre ellos, además de los paramentos revocados y pintados de blanco, los planos de fachada de hormigón prefabricado con fibra de vidrio (G.R.C.) tratados a modo de tingladillo. Los sistemas de oscurecimiento se realizan con lamas metálicas con el mismo perfil de los paramentos. El día y la noche hacen que la fachada se cierre y abra con multitud de ojos, como en la vigilia y el sueño.

Paraules Clau

Curriculum Vitae

NOMBRE : Fernando Carrascal / José Mª Fdez. de la Puente
E-MAIL : carraspuente@arquired.es
PROFESIÓN : arquitectos
NACIONALIDAD : española

ACTIVIDAD PROFESIONAL (ÚLTIMOS 5 AÑOS)

- Comisaría de Policía Nacional. Alameda de Hércules. Sevilla. SEGIPSA. Ministerio del Interior.
- Teatro Cervantes. Linares. Jaén.
- Edificio para Universidad Privada CEADE. Isla de La Cartuja. Sevilla.
- Comisaría Local de Policía Nacional. San Fernando. Cádiz. SEGIPSA. Ministerio del Interior.
- Edificio para Policía Autonómica de Andalucía. C/ Bergantín. Sevilla. Dirección General de Patrimonio. Consejería de Economía y Hacienda. Junta de Andalucía.
- Edificio de Gobierno y Paraninfo. Universidad de Almería. Almería.
- 46 viviendas de promoción pública. La Rinconada. Sevilla. Rinconada Siglo XXI)
- 35 viviendas de promoción pública. C/ Santo Domingo. Cádiz. EPSA. Junta de Andalucía.
- 109 viviendas de promoción pública. Polígono Aeropuerto. Sevilla. EMVISESA.
- Edificio Administrativo para Delegaciones Proviciales. Dirección General de Patrimonio. Consejería de Economía y Hacienda. Junta de Andalucía.

PREMIOS

1.992. II Bienal de Arquit. Española: Instalaciones Policiales en Cortijo de Cuarto.
1.992. Diploma. Generalitat Cataluña: Rehabilitación Casa Hernán Cortés. Sevilla
1.999. V Bienal Arquit. Española: 63 Viv. corrales Vírgenes-Trompero.
1.999. Primer Premio C.O.A.A.Oc, Demarc. de Huelva: 2 Viv. en Punta Umbría.
1.999. IV Bienal Internac. Arquit. São Paulo, Brasil: 63 Viv. Vírgenes-Trompero y 2 Viv. en Punta Umbría.
1.999. Primer Premio Concurso Unidad de Policía Autonómica de Andalucía. Sevilla. Dirección General de Patrimonio. C. de Economía y Hacienda. Junta de Andalucía.
2.001. Primer Premio. Concurso Edificio de Gobierno y Paraninfo. Universidad de Almería.

2.002. Primer Premio. Mejor obra. IX Premio de Arquitectura Col. Arquitectos de Huelva:
Esc. de Relaciones Laborales y Trabajo Social. Campus del Carmen. Univ. de Huelva.

2.002. Premio Arco. Mejor obra. Colegio de Arquitectos de Almería. Convocatoria 2000-2001: Edificio Científico-Técnico II. Universidad de Almería.

2.003. Primer Premio. Concurso Instituto de Medicina Legal de Sevilla. Delegación Provincial Consejería de Justicia y Administraciones Públicas. Junta de Andalucía.

2.004. IX Bienal de Arquitectura de Venecia: 63 Viv. corrales Vírgenes-Trompero y Escuelas Univ. Relaciones Laborales y Trabajo Social. Univ. De Huelva.

2.006. Primer Premio. Concurso Delegaciones Provinciales. Dirección General de Patrimonio. Consejería de Economía y Hacienda. Junta de Andalucía

ACTIVIDAD ACADÉMICA

Fernando Carrascal es profesor de Proyectos de la Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Sevilla.

ACTIVIDAD EDITORIAL

- GUÍA DE ARQUITECTURA SIGLO XX (Colegio Oficial de Arquitectos. Demarcación de Sevilla)
- CATÁLOGO II BIENAL DE ARQUITECTURA ESPAÑOLA 1.991-1.992
- CATÁLOGO V BIENAL DE ARQUITECTURA ESPAÑOLA.
- CATÁLOGO IV BIENAL INTERNACIONAL DE ARQUITECTURA DE SÃO PAULO. BRASIL:
- GUIA DE ARQUITECTURA TANAIS.
- "DOCUMENTOS DE ARQUITECTURA 51". MONOGRAFÍA
- CATÁLOGO IX BIENAL DE VENECIA
- CATÁLOGO XIV BIENAL PANAMERICANA DE ARQUITECTURA
- SPAIN ARCHITECTS. REHABILITACIÓN. MANEL PADURA.
- Revistas: DOMUS, A&V, Arquitectura Viva, Periferia, Diseño Interior, ON, Casas Ibéricas, Neutra, Link Internacional, DBZ, Arquitectos, ON Diseño, Pasajes de Arquitectura y Crítica, TC Temas de Arquitectura.

EL PROYECTO DE LOS CORRALES VIRGENES-TROMPERO

Viviendas sociales en c/ Vírgenes y c/ Conde de Ibarra. Sevilla

Arquitectos: Fernando Carrascal / José Mª Fdez. de la Puente.

PRÓLOGO

Nuestra madre, para abrirnos las ganas de comer a los tres hermanos cuando éramos pequeños, realizaba el milagro sobre nuestro plato del nacimiento de una ciudad y después su desaparición. Lo hacía con varios guisos pero en especial con el de patatas en amarillo. Comida que precisamente no era la preferida de nosotros pero que esperábamos con anhelo, conocedores del juego que vendría después.

Con el tenedor prensaba las patatas hasta formar una masa que cuidadosamente extendía por el plato. El tenedor al llenarse construía surcos, que eran calles, que conformaban manzanas. Iba tallando aquel amasijo, dibujando fragmentos de una ciudad.

Algunas de las manzanas eran tan embrionarias que se inventaba nuevas divisiones para que siguiéramos comiendo. Nuevas calles las dividían hasta llegar al vacío urbano.

Las viviendas sociales en los antiguos corrales de Vírgenes-Trompero están situadas en el área más alta de la ciudad de Sevilla, en una de las zonas con mayor carga histórica que acogió el principal núcleo de población. Las excavaciones arqueológicas realizadas encontraron restos romanos, medievales y cimentaciones de los antiguos corrales.

EXCAVACIONES ARQUEOLOGICAS

Cuando por primera vez visitamos el conjunto, todas las edificaciones están ya demolidas, existiendo sólo un complejo perfil de medianeras y restos de una edificación en la C/ Conde de Ibarra.

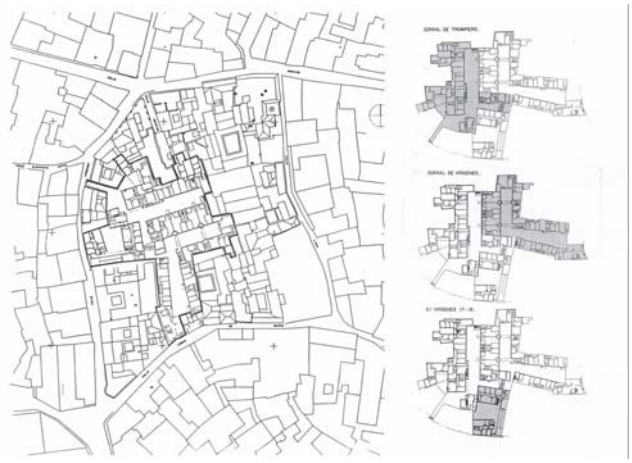

MEDIANERAS VIRGENES-TROMPERO

La comisión de patrimonio recomienda para el nuevo proyecto el reconocimiento de las distintas parcelas (antiguo corral de Vírgenes, corral del Trompero y dos casas aledañas) y el cosido de la edificación a las medianeras.

ESTADO ORIGINAL DE LOS TRES CORRALES

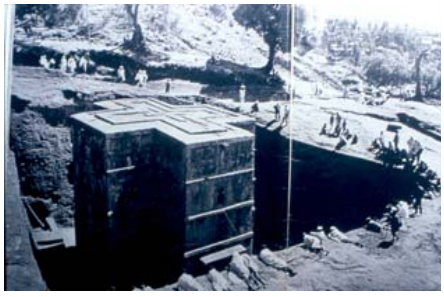

PROYECTO

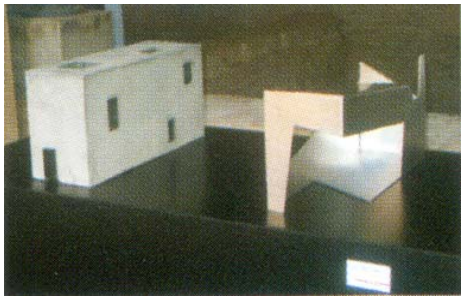
Cuando se nos ha solicitado algún comentario sobre los proyectos de viviendas sociales en el interior de los cascos históricos proyectados desde nuestro estudio, hemos hablado del “espacio de la talla”. En los antiguos corrales de Vírgenes-Trompero, dentro del complejo mundo de medianeras —casi una araña en la trama— el tenedor con sus surcos ha ido restando superficie a la masa abriendo los distintos patios y ha empujado las construcciones hasta apoyarlas en las medianeras para que ventilen e iluminen a los espacios que quedaron libres. El brazo construido Sur-Este de la biblioteca de la Escuela Politécnica de Otaniemi de Aalto se usa como referente para diseñar el vacío del patio principal de las viviendas situadas en el antiguo corral de Tromperos. Se desconoce quién genera el espacio, el sólido o los límites del acero de “Luz blanca y Luz oscura” de Laura Paños y Rafael Pérez Herranz. La luz rasante desde las medianeras de las viviendas construye su interior. El sólido se va excavando hasta encontrar las viviendas (como en la iglesia cristiano-ortodoxa de Bieta Ghiorghis en Etiopía).

VIVIENDAS
VIRGENES-TROMPERO

IGLESIA CRISTIANO ORTODOXA
BIETA GHIORGHIS

LUZ BLANCA
LAURA PAÑOS

LUZ OSCURA
RAFAEL PEREZ HERRANZ

Negadas las tentaciones de una nueva ordenación al margen del perímetro, sí era deseable que el proyecto se entendiera como unitario. Ayudó la aplicación de la normativa que aún obligando a que los estares ventilen a la parcela a la que pertenecen, permite que, mediante la creación de servidumbres de

luces con la parcela colindante —que es de la misma propiedad—, los dormitorios y cocinas puedan ventilar a esa otra. Desaparecen los muros medianeros en la delimitación de las parcelas, transformándose en auténticas fachadas aunque a veces éstas quieran recordar a aquellos, con la creación de edificios entre límite y fachada.

El recorrido es espacialmente cuidado y sorpresivo. Los vacíos a cota cero, junto con las cubiertas de los edificios y los anillos de circulaciones, multiplican los niveles de relación de los usuarios. Mediante una comunicación por pasarelas en planta primera se reduce el número de escaleras y se agilizan los recorridos que acaban en balcones que registran espacialmente la otra parcela. Se generan fragmentos de ciudad dentro de la ciudad.

FOTOS ESTADO FINAL

La cambiante tipología aparece por la obligada diferencia de las construcciones en parcelas de límites complejos y con programas ajustados, propios de las viviendas sociales de promoción pública. Construcciones que se unifican mediante el color y materiales de acabado. Destacan entre ellos, además de los paramentos revocados y pintados de blanco, los planos de fachada de hormigón prefabricado con fibra de vidrio (G.R.C.) tratados a modo de tingladillo. Los sistemas de oscurecimiento se realizan con lamas metálicas con el mismo perfil de los paramentos. El día y la noche hacen que la fachada se cierre y abra con multitud de ojos, como en la vigilia y el sueño.

- **Estratègies per a la "bona forma" de la ciutat històrica: Plans i projectes a Gijón i Oviedo.**

Francisco Pol Méndez ,
Arquitecto y urbanista

Su actividad profesional se ha centrado, desde 1975, en cuestiones relacionadas con la rehabilitación urbana, en especial en conjuntos históricos. Dentro de esa perspectiva de trabajo, ha dirigido numerosos Planes (entre otros, en Ciudadela de Menorca, Cuenca, Gijón, Huesca, Huelva, Olivenza, Oviedo, Valladolid); Programas de rehabilitación de iniciativa pública (Madrid, Gijón, San Fernando de Henares); Programas de Areas de Rehabilitación Integrada, como en Valladolid; planeamiento general sobre centros históricos, como en Segovia.

En los primeros años 80 contribuyó como Consultor de diferentes administraciones a la elaboración de marcos legislativos,estatales y autonómicos, dirigidos a la rehabilitación del patrimonio residencial y urbano.

Muchos de sus trabajos han tenido como objetivos específicios la cualificación de la escena arquitectónica y del paisaje urbano : el Programa de Adecuación Arquitectónica de la Plaza Mayor y su entorno, en Madrid. Los programas de mejora del paisaje urbano en Oviedo y Valladolid. Varios proyectos de parques y espacios libres urbanos, como el Parque del embarcadero de Riotinto, en Huelva, el Cerro de Santa Catalina en Gijón (en colaboración con Eduardo Chillida). Recientes proyectos de intervención en paisajes (canteras abandondas de Sierra Elvira, en Granada).

Ha conjugado esas líneas de trabajo con permanentes actividades académicas, en numerosos Masters (Alcalá de Henares, Carlos III, UPV, UPM, etc.), títulaciones especiales (INAP), etc. Director de los Cursos Internacionales de Rehabilitación Urbana de la Universidad Internacional Mendendez Pelayo UIMP, etc. Ha sido asesor de la Unión Europea en temas de ambiente urbano. Es actualmente profesor de la ETSAM.

Abstract

Paraules Clau

Curriculum Vitae

ACTIVIDADES RELACIONADAS CON LA REHABILITACION URBANA

Su actividad profesional se ha centrado en cuestiones relacionadas con la rehabilitación urbana, en especial en conjuntos históricos. En los últimos años ha ampliado ese campo con varios programas de rehabilitación de conjuntos periféricos de los años 40-60. Dentro de esa línea, ha dirigido, entre otros, los siguientes trabajos:

> Planes de centros históricos (entre otros, Ciudadela de Menorca, Gijón, Huesca, Huelva, Mojácar, Olivenza, Oviedo, Valladolid).
> Ordenación de conjuntos históricos dentro de Planes Generales: Córdoba, Segovia.
> Estudios Piloto y Programas de rehabilitación: "manzana de Cascorro" en Madrid, barrio de san Martín, en Cuenca.
> Programas de rehabilitación de viviendas (Oficina de Barrios en Rehabilitación del Ayuntamiento de Madrid, programa de rehabilitación del conjunto histórico de Cimadevilla, en Gijón.
> Programa del ARI del conjunto de Platerías, en el centro de Valladolid, Programa de Adecuación Arquitectónica del barrio de la Plaza Mayor de Madrid, Rehabilitación del conjunto histórico de San Fernando de Henares, en Madrid.

> Estudios de Rehabilitación y Planes de reactivación urbana ("arco cultural" del sur del casco antiguo de ° Madrid, por encargo de la Comunidad de Madrid,Poble Nou en Barcelona, por encargo de la GMU de Barcelona)
> Programas de rehabilitación de barrios de vivienda social de los 40 y 50 en Zaragoza. (2005)
➢ Propuestas de recualificación urbana de los barrios sociales del sur de Tarragona (2006).

PLANES Y PROGRAMAS DE PAISAJE URBANO E INTERVENCIONES EN ESPACIOS PUBLICOS

De forma paralela, ha desarrollado numerosos proyectos urbanos y arquitectónicos, sobre todo incidentes en ámbitos históricos, así como proyectos paisajísticos:

> Director del Plan del Paisaje Urbano de Madrid (2006), por encargo del Ayuntamiento de Madrid.
> Programas de mejora de la escena urbana en Oviedo y Valladolid.
> Varios proyectos de parques, como el Parque del embarcadero de Riotinto, en Huelva y el del Cerro de Santa Catalina en Gijón (en colaboración con Eduardo Chillida).
> Adecuación de espacios urbanos históricos (Plaza de la Constitución en Oviedo, área de la muralla romana de Gijón, Plaza Mayor de Medina del Campo).

PROYECTOS ARQUITECTONICOS DE REHABILITACION Y NUEVA EDIFICACION.

> Restauración de la Plaza Mayor de Madrid.
> Numerosos proyectos de rehabilitación y nueva construcción de viviendas en Programas de iniciativa pública, en Gijón y Madrid.
> Rehabilitación de edificios históricos para nuevos usos públicos (entre otros, Sede de la Joven Orquesta Nacional en Cuenca, sede de la FEMP en Madrid, Museo del Hidalgo en Alcazar de San Juan).
> Centro Innovación Teconólógica Universidad Carlos III, Madrid.
> Palacio de Justicia de Oviedo.

INTERVENCIONES EN PAISAJES NATURALES

> Proyectos paisajísticos (espacios públicos en los Parques Nacionales del Paine y de Siete Tazas, en Chile;
> Intervenciones para la cualificación de las antiguas canteras de Sierra Elvira, y del entorno de las Fuentes del río Rao en Granada.

ASESORAMIENTO A ADMINISTRACIONES PUBLICAS.

Ha conjugado esas líneas de trabajo con el asesoramiento a diversas administraciones para la elaboración de normativas legales sobre rehabilitación, y Asesor de la Dirección IX de la UE, sobre ambiente urbano.

En este campo de actividad destacan los siguientes trabajos:
> Asesor del Ministro de Obras Públicas en 1983 para la redacción de primer RD de Rehabilitación del Patrimonio Residencial y Urbano.
> Redacción de la primera Ordenanza de Rehabilitación del Ayuntamiento de Madrid, 1982.

ACTIVIDAD ACADEMICA

> Profesor denumerosos Masters (Universidades de Alcalá de Henares, Carlos III, UPM, etc.) y Títulaciones urbanísticas especiales (INAP).
> Ha sido Director de los Cursos internacionales de rehabilitación urbana de la UIMP .
> Profesor invitado en varias escuelas de arquitectura extranjeras (París VIII, Venecia, Roma 3, U.Javeriana de Bogotá).

> Colaborador del Instituto Cervantes en programas culturales relacionados con la rehabilitación de los centros históricos.
> Es actualmente profesor de urbanismo de la ETSAM.

PUBLICACIONES.

> Editor de varios libros entre los que destacan: Nueva Arquitectura Urbana en la ciudad europea; Ciudad, Historia, Proyecto; Arquitectura y Urbanismo en las ciudades históricas; La Ciudad como Proyecto, todos ellos en UIMP/MOPU.

> Artículos en revistas como Arquitectura COAM, Urbanismo, Urbanistica (Italia), Casabella (Italia), Geometría, DAU, Cuadernos Hispanoamericanos, etc.
> Publicaciones en diversos volúmenes sobre rehabilitación urbana editados por la EMV, Comunidad de Madrid, Ayuntamiento de Valladolid, Junta de Galicia, Principado de Asturias, Generalitat Valenciana, Diputación de Sevilla, Junta de Andalucía, varios Colegios de Arquitectos, etc.
> Recientemente destacan sus publicaciones en el volúmen *Madrid*, editado por el Club de Debates Urbanos, y en *Ville et Territoire*, editado por Rehabimed.

PREMIOS Y EXPOSICIONES

> Premio Nacional de Urbanismo 1981 por el Estudio Piloto de la "manzana de Cascorro."
> Ha sido premiado por varias instituciones europeas por trabajos relacionados con la rehabilitación urbana (entre otros, Comité de Medio Ambiente de la OCDE y la Asociación de Centros Históricos de Italia ANCSA)
> Exposiciones: Trienal de Milano; Bienal Española de Arquitectura; COAM y otras sedes de exposiciones públicas o de Colegios de Arquitectos.

- **Afers Públics. Intervencions al centre històric de Split , Croàcia.**

Sasa Begovic, Marko Dabrovic,
3LHD arquitects.

Abstract

3LHD will present projects made as interventions in public spaces in old urban centers, reinterpretations of architectural heritage in new technologies and materials and reconstructions in existing buildings with changing the original purpose and use of the space.

Paraules Clau

Curriculum Vitae

3LHD is a multidisciplinary architectural practice with offices in Zagreb and Split, Croatia, focused on integration of architecture, urban planning, design and art. 3LHD architects explore new possibilities of interaction between architecture, society and individuals. With contemporary approach, the team of young architects resolves all projects in cooperation with many experts from various disciplines.

Projects, such as Memorial Bridge in Rijeka, Croatian Pavilion in EXPO 2005 in Japan, Riva waterfront in Split, the study for Bale/Valle in Istria, Hotel Lone in Rovinj and Eastern European Cultural Centre in Xi'an, PR China are some of the important highlights. The work of 3LHD has received important Croatian and international awards, including the AR Annual Award, the world's leading emerging architecture award by The Architectural Review (UK), the ID Magazine Award (USA); and Croatian professional awards Bernando Bernardi (2005), Viktor Kovačić (2001) and Vladimir Nazor (1999).

The work of 3LHD is characterized by the belief that buildings should address far more than purely functional needs. Key issues for our practice since it was founded in 1994 have become central concerns for architecture in the early 21st century and its implementation in contemporary society.
The team uses an integrative approach and is primarily involved in thematically-driven work that takes the form of temporary and permanent site-specific interventions, research in housing and tourism, communication between inside and outside spaces, different urban processes and planning, appearance of new digital/electronic media, energy and the environment, historic context and the importance of user participation, as well as architectural commissions.

3LHD has also been actively involved in teaching and have been visiting lecturers and critics in numerous cities and at institutions such as Berlage Institute in Rotterdam (Netherlands), ETH in Zurich (Switzerland), TU Braunschweig (Germany), Architectural Faculties and Universities in Vienna (Austria), Graz (Austria), Munich (Germany), Split and Zagreb (Croatia), RIBA London (UK). Sasa Begovic has been an Assistant Professor at Architectural Faculty, Technical University in Graz, Austria since 2002, and Silvije Novak an Assistant Professor at Architecture Faculty, University of Zagreb, Croatia.

From 2000 till 2002 members of 3LHD, S.Begovic and S.Novak were Editors-in-Chief of the Man and Space a Croatian architectural magazine. Since 1996 members of 3LHD have contribute with critical writings to various architectural and art magazines. Work of 3LHD has been published in Detail, A10 magazine, Wallpaper, Hinge magazine, C3 and A+U (Japan), The Architectural Review ,db – Deutche Bauzeitung, Bauwelt, Werk, Bauen + Wohnen, Interni , Il

Progetto, Piranesi, Oris , CiP, Giornale dell'Architettura , Architektur Aktuell, Abitare, Architekti, Hinge (Hong Kong, China),

Our work has been widely exhibited in group exhibitions in Boston (USA), New York (USA), Copenhagen (DK), London (UK), Munich (D), Vienna (A), Piran (SLO), Skopje (MAC), Rijeka (HR), Zagreb (HR) etc. We also had a few solo exhibitions, one in Hamburg (D) Take One in Blauraum in 2005 and Inside/Outside in 1998 in Rijeka (HR).

Major Awards & Honours that 3LHD has received are: in 2008 World Architecture Festival – Sport category winner for Sports Hall Bale, CEMEX national buiding award 2007, category infrastructural objects for Riva Split waterfront, in 2006 Bernardo Bernardi Award for realization of Croatian Pavillion EXPO 2005 Aichi, and in 2003, I.D. Annual Design Review Award, category Environment, I.D. Magazine (USA), in 2002, AR+D award winner (world's leading emerging architecture award), London UK, Piranesi award, Piran, Slovenia and Bauwelt Mention, Germany all for Memorial Bridge in Rijeka, Croatia. In 2001 3LHD received Viktor Kovacic Croatian award for Best Building of the Year also for Memorial Bridge. In 1999 3LHD received Croatian year award Vladimir Nazor, for architecture and urbanism for Villa Klara. In 1996 3LHD received 1st prize and honorable mention for Architecture at the 24thYouth Salon in Zagreb, Croatia for Hotel M in Zagreb and National Museum of Korea, Seoul.

EL NUCLI ANTIC DE SARRIÀ (BARCELONA)

9:30 **Casa Orlandai** (C. Jaume Piquet, 23)
Visita exposició "Sarrià. El nucli històric"
Criteris per a la Intervenció al Centre històric de Sarrià
Rosa Escala i Moyés, **Jordi Sardá i Ferrán**, arquitectes autors del treball.
Rehabilitació de la Casa Orlandai com a Centre Cívic
Carme Ribas i Seix, **Pere Joan Ravetllat i Mira**, arquitectes autors del projecte.
11:15 Recorregut pel **sector sud del nucli històric.**
12:00 **Casa de la Vila** (Pl. Consell de la Vila 7)

PAUSA-CAFÉ
Visita
Benvinguda a càrrec de **Sara Jaurrieta,** regidora del districte de Sarria-Sant Gervas.i
12:45 Recorregut pel **sector nord del nucli històric.**
13:45 **Can Ponsic** (C. Dominguez Miralles, 1).
Visita i concert de cloenda a càrrec de l'Escola Municipal de Musica de Can Ponsic.

AGRUPACIÓ D'ARQUITECTES PER A LA DEFENSA I LA INTERVENCIÓ EN EL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC

XXXI Curset

Jornades Internacionals sobre la intervenció en el Patrimoni Arquitectònic

Barcelona, 11/14 desembre 2008

Centres històrics i vida contemporània

Diumenge 14 de desembre 2008

EL NUCLI ANTIC DE SARRIÀ (BARCELONA)

	Carrer Jaume Piquet, 23 (Ferrocarrils Generalitat de Catalunya Sarrià L6, S1,S2) **Casa Orlandai** (1870)
9:30	Visita lliure a l'exposició "Sarrià. El nucli històric"
10:00	Ponències a la sala d'actes J.V. Foix. - Presentació a càrrec d'**Eulalia Marquès**, arquitecte COAC Sarrià-Sant Gervasi. - "Criteris per a la Intervenció al Centre històric de Sarrià" **Rosa Escala** i **Jordi Sardà**, arquitectes autors del treball. - "Rehabilitació de la Casa Orlandai com a Centre Cívic" **Carme Ribas** i **Pere Joan Ravetllat**, arquitectes autors del projecte.
11:00	**Recorregut a peu pel sector sud del nucli històric** Acompanyats Rosa Escala, Jordi Sardà i Eulàlia Marquès. - C. Jaume Piquet - Plaça St. Vicenç de Sarrià - Carrer Cornet i Mas - Carrer Canet - Passatge Mallofré - Carrer Paletes - Pl. Consell de la Vila
	Pl. Consell de la Vila 7
11:45	**Casa de la Vila** (1896, Francesc Mariné, arq.) ara Seu del Districte Benvinguda a càrrec de **Sara Jaurrieta,** regidora del districte de Sarrià-Sant Gervasi Visita a l'actual seu del Districte que conserva l'antiga biblioteca, jutjats, escala principal, despatx de l'alcalde i sala de plens, acompanyats per **Amèlia Poves**, arxivera del districte de Sarrià-Sant Gervasi. Pausa-café
12:30	**Recorregut a peu pel sector nord del nucli històric** - Carrer Major de Sarrià: Casa familiar Margenat - Plaça de Sarrià Parròquia de Sant Vicenç (s XIX), casa familiar Llança (s XVII) - Carrer Avió Plus Ultra - Placeta de Sant Gaietà - Passeig de la Reina Elisenda: Mercat de Sarrià (1910, Arnau Calvet,arq.) acompanyats per Artur Gongora, president de l'Associació de comerciants. - Carrer de la Duquessa d'Orleans - Carrer Pedró de la Creu
	C. Dominguez Miralles 1- Av. J.V. Foix (FGC. L6 Reina Elisenda, Bus 34)
13:30	**Can Ponsic** (segle XVIII, 1892 August Font Carreras, arq.) Visita al Palau residencial rehabilitat com a Escola Municipal de Música i seu de la Guardia Urbana i a la Torre de Guaita (segles XI-XII).
14:00	**Cloenda.** Petit concert de música de cambra a càrrec d'alumnes de l'Escola Municipal de Música de Can Ponsic.

Col·legi d'Arquitectes de Catalunya
Plaça Nova, 5
08002 Barcelona
Tel. 93 306 78 28; Fax 93 412 39 64

Crèdits

Coordinadors:
Eulàlia Marquès i Jesús Mestre,
amb el suport del Districte Sarrià-Sant Gervasi

Col·laboradors:
Amèlia Poves i l'Arxiu Municipal del Districte Sarrià-Sant Gervasi (ADS-SG); taller de maquetes TortiArnau; fotografia Salvador Vendrell; disseny Estampa; reproducció gravats Barna Giclée; diapositives Neus Mestre

Agraïments:
Antoni Mañé i Sofia Daura del Centre Excursionista Els Blaus; Anna Barbany; Guillem Latorre; Santi Latorre i Associació de Veïns de Sarrià

Ajuntament de Barcelona
Sarrià-Sant Gervasi

casaorlandai

L'exposició

Sarrià. El nucli històric

vol donar a conèixer el projecte Modificació del Pla General Metropolità del Centre Històric de Sarrià elaborat per un equip d'arquitectes dirigits per Rosa Escala i Jordi Sardà i presentada el març 2008 a l'Ajuntament de Barcelona, que l'hi ha donat valor normatiu com a pla de preservació de Sarrià. L'exposició també vol facilitar que els veïns i veïnes mirem el barri d'una manera diferent, que redescobrim Sarrià.

Es presenta, també, la maqueta Sarrià 1950 realitzada a partir de la informació d'una altra maqueta, del mateix nom feta l'any 1955, per el CE Els Blaus, però avui despareguda.

Casa Orlandai
de l'1 d'octubre fins al 28 de novembre

Una col·laboració entre

Ajuntament de Barcelona
Sarrià-Sant Gervasi

casaorlandai

SARRIÀ
EL NUCLI HISTÒRIC

sumari de l'exposició

Sarrià. El nucli històric

planta baixa, vestíbul Josep Clarà

maqueta: Sarrià 1850

01 Sarrià antic

02 El centre de la vila

primera planta, vestíbul Josep Obiol

03 Els anys 1920 i 1930

04 Els anys 1960 i 1970

05 La MPGM de Sarrià

06 MPGA de Sarrià (2)

diapositives: Redescobrir Sarrià

segons planta, vestíbul Tórtora Valencia

07 Les alineacions

08 Sarrià centre i nord

09 Sarrià sud

10 Tipologies d'edificis

11 Colors i façanes

tercera planta, vestíbul Krypton

12 Els dibuixos de Guillem Latorre (octubre)

13 Les pintures de Joan Barbany (novembre)

sumari de les diapositives

Redescobrir Sarrià

1.- Sarrià antic. La maqueta de Els Blaus
2.- Plànols històrics
3.- Façanes de Sarrià, 1850-1922
4.- Fotografies d'època
5.- El projecte Modificació del Pla General Metropolità pel centre històric
6.- Sarrià, avui. Fotografies de Salvador Vendrell i Eulàlia Marquès
7.- Dibuixos de Guillem Latorre
8.- Pintures de Joan Barbany

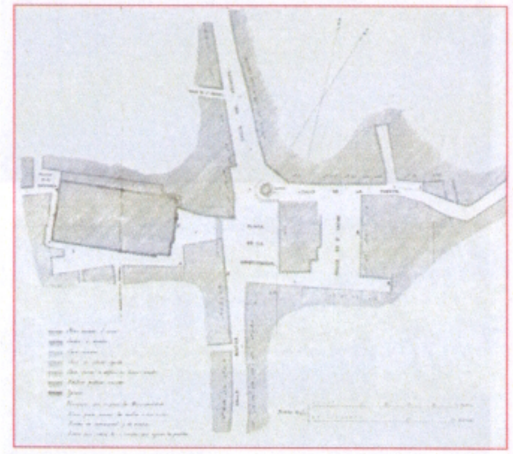
Sarrià antic

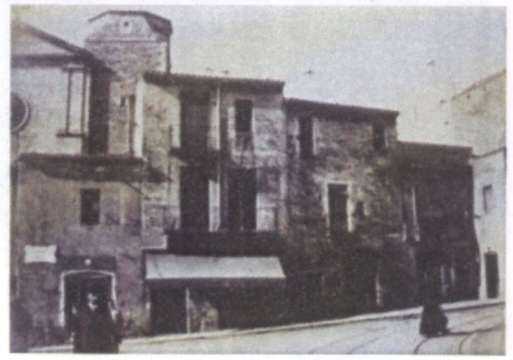

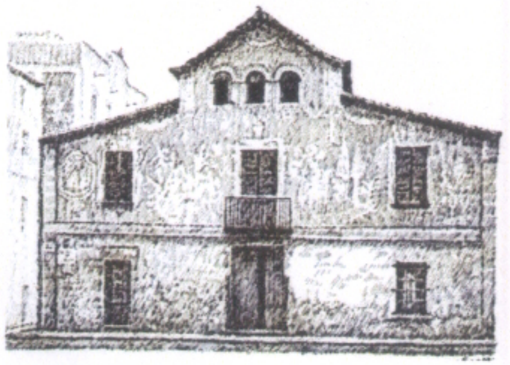
El CE Els Blaus va fer l'any 1953 la maqueta «Sarrià 1850» com la peça central de l'exposició Sarrià Antic. La iniciativa —sembla ser— va ser de Ramon Tort i Jordi Jové, però hi van col·laborar molt socis i gent del barri. La maqueta es va fer en guix, seguint tècniques de pessebrisme, mesurava 3,5 x 4,5 metres i pesava uns 600 quilograms. La maqueta s'ha perdut i els seus principals testimonis gràfics són unes fotografies de Brangulí.

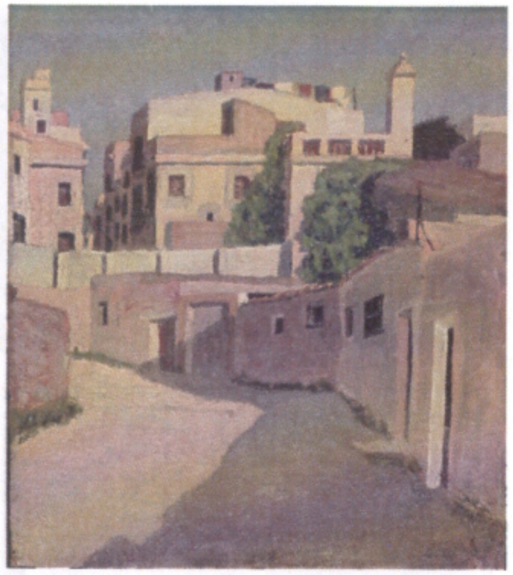
La maqueta del Sarrià de 1850 és un ineludible punt de partida per localitzar el nucli històric del barri. Per aquest motiu ara se n'ha fet una de nova, en bona part basada en la informació de la maqueta de 1953, que es presenta en aquesta exposició. Cal notar el caràcter rural del poble, amb masies i horts arreu, i un centre de la vila ben diferent a l'actual. Segons el plànol de 1859, amb l'Ajuntament en front de l'Església parroquial i al mig d'una plaça que quedava tancada per la part de ponent.

La plaça Sarrià no sempre ha estat com la veiem avui. Si l'any 1850 la Casa de la Vila, amb l'escorxador i les balances municipals, estava al bell mig de la plaça, a principis de segle XX encara romania tancada per una colla de petites casetes en direcció Pedralbes.

Els anys 1960 i 1970

El "casc antic" de Sarrià era reconegut com a tal pels planejaments dels anys 1950 i posteriors. La intervenció a través de dos plans parcials dels anys 1960 i 1970, que afectaven a banda i banda del nucli històric, va transformar els límits tradicionals de les dues antigues rieres. Cap a la Bonanova, el pla parcial de l'estació de Sarrià va començar a traçar la Via Augusta segons els criteris urbanístics "moderns" de l'època, tot cercant una gran via de comunicació per al trànsit rodat, però deixant sense acabar de resoldre l'encontre amb la trama històrica, problema que encara s'arrossega avui. Cap a Pedralbes, el pla parcial "Trinquete", plantejat per definir la prolongació d'Eduardo Conde i per salvar els desnivells entre l'avinguda Reina Elisenda de Montcada i la resta del barri, va transformar la Riera Blanca que seguia el traçat de l'actual avinguda Foix. Va significar la desaparició d'un conjunt de casetes tradicionals amb jardí. La pressió popular no va aconseguir aturar l'empenta immobiliària i, en aquesta època, es van enderrocar, malgrat l'oposició veïnal, edificis com el de Can Miralles, al Carrer Major i plaça del Consell de la Vila, amb la qual cosa es va perdre un espai verd i un possible equipament de qualitat al cor del barri.

Modificació del Pla General Metropolità

Un equip d'arquitectes dirigit per Rosa Escala i Jordi Sardà han fet per encàrrec de l'Ajuntament de Barcelona, un projecte de Modificació del Pla General Metropolità (MPGM) del nucli històric de Sarrià. El projecte persegueix els objectius següents:

1.- Possibilitar una bona qualitat mediambiental i fomentar la rehabilitació. Per això, es proposen desafectacions d'alineacions i obertures de carrers previstes en anteriors planejaments.

2.- Determinar l'àmbit d'ordenació general i una successiva aproximació que reconegui la morfologia general i detalli les actuacions puntuals.

3.- Delimitar les actuacions necessàries per dur a terme la continuïtat d'alguns carrers, per tal de contenir i millorar la vialitat o no vialitat, de la morfologia del centre de Sarrià.

4.- Analitzar d'alineacions i obertures de carrers previstes en planejaments anteriors, i proposar desafectacions i/o manteniment de l'afectació.

5.- Fer propostes de zonificació que s'adeqüin a la morfologia i tipologia construïda.

6.- Promoure una normativa que accentuï els valors actuals de l'edificació i la seva morfologia, atenent a la tipologia i la parcel·lació.

Alineacions

Casa teva esta afectada?

En els planejaments urbanístics del nucli històric de Sarrià, hi ha la tendència de fer propostes de traçats d'alineacions que no valoren l'edificació existent. La qüestió ve de lluny. En un plànol parcial de 1888, per agafar un exemple ben històric, la urbanització de la plaça on s'havia de construir la nova seu de l'Ajuntament, es proposen unes alineacions que afecten totes les petites edificacions dels voltants. Més tard, l'any 1910, es torna a proposar realinear moltes cases de la zona propera a l'Església parroquial i a l'Ajuntament.

Les propostes dels diversos planejaments s'anaven acumulant i el Pla General Metropolità del 1976 en recollia moltes. El plànol de 2007, síntesi de tot el procés, mostra com moltes de les cases antigues del nucli històric de Sarrià patien l'amenaça de l'alineació que, evidentment, no té en compte les característiques de la seva arquitectura, ni l'ambient dels carrers.

La Modificació del Pla General Metropolità del centre històric de Sarrià planteja la necessitat de repensar l'obertura de carrers i la realineació d'unes cases que formen part del patrimoni urbanístic i arquitectònic sarrianenc.

Tipologia d'edificis

L'estudi dels edificis residencials de Sarrià ha permès elaborar uns criteris per a redactar la normativa per a la intervenció en les obres de rehabilitació i de nova planta.

— Façanes amb un 25% de buits (portes, finestres, balcons...) sobre un 75% de ple (paret), aquests buits tindran unes proporcions segons normes i sempre en orientació vertical.

— Els materials d'acabat de la façana en els paraments plens estaran pintats amb la carta de colors segons normativa, i les portes i finestres seran de fusta amb vernís o pintades seguint la carta.

La finalitat d'aquestes normes és preservar els valors físics i formals del nucli de Sarrià i permetre, sense tallar la vitalitat del barri, actuacions adequades de millora d'ús.

